

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI PROGRAMI

ARTVIN ÂŞIKLIK GELENEĞİ

DOKTORA TEZİ

Musa ÖKSÜZ

MAYIS-2013

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI PROGRAMI

ARTVIN ÂŞIKLIK GELENEĞİ

DOKTORA TEZİ

Musa ÖKSÜZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ali ÇELİK

MAYIS-2013

TRABZON

ONAY

Musa ÖKSÜZ tarafından hazırlanan “Artvin Âşıklık Geleneği” adlı bu çalışma 18/06/2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ali ÇELİK (Başkan-Danışman)

Prof. Dr. Dilaver DÜZGÜN (Üye)

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ (Üye)

Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA (Üye)

Doç. Dr. Bilal KIRIMLI (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. .../.../2013

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Musa ÖKSÜZ

24 Mayıs 2013

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın konusu “Artvin Âşıklık Geleneği”dir. Çalışmada kadim bir Türk geleneği olan âşıklık geleneğinin Artvin ve çevresindeki tarihî gelişimini, özelliklerini, bugünkü durumunu ve gelenek mensubu sanatçıları bütün yönleri ile tespit etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışma son şeklini alınca kadar doğrudan veya dolaylı olarak onlarca kıymetli kişinin yardım ve desteğini gördüm. Bu değerli insanların katkıları benim için bütün övgü ve takdirlerin üstündedir. Tamamının adlarını burada zikretmem mümkün olmamakla beraber özellikle fikir, yönlendirme ve kaynak temini açısından desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Ali YAKICI, Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ ve Prof. Dr. Saim SAKAOĞLU hocalarıma ve yazım aşamasında bilgisayarla ilgili her türlü müşkülümü halleden dostlarım Dr. Salih BİRİŞÇİ ve Bahadır DOĞAN’a teşekkür ederim.

Çalışmaya esas katkı sağlayan insanlar elbette -hayatları ve ortaya koydukları ürünlerle- Artvinli âşıklar olmuştur. Vefat etmiş âşıklarımızı rahmet ve şükranla yâd ediyor, hayatta olanlara sağlık ve mutluluklar diliyorum. Özellikle Artvin, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli’nin köylerinde; Bursa, Eskişehir ve İstanbul’da görüşme yapma imkânı bulduğum âşıklara; ulaşım, barınma, kaynak kişilere ulaşma gibi konularda yardımlarını esirgemeyen Artvin halkına ve âşıklık geleneği ile ilgili bilgilerini benimle paylaşan amatör anlatıcılara teşekkür ediyorum. Özellikle yoğun saha çalışması kısmında ve yazım sürecinde kendilerini ihmal ettiğim kızım ve oğluma hoşgörülerini için; eşime de sabrı, fedakârlığı ve her zaman benimle birlikte hissettiğim desteği için teşekkür ederim.

Bu çalışmanın her aşamasında beni destekleyen; karşılaştığım problemlerin çözümünü için vakitli, vakitsiz ziyaret ve telefonlarımda çözüm üretmek için yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen, engin bilgisiyle bana yol göstererek bu çalışmanın ortaya çıkmasına vesile olan hocam Prof. Dr. Ali ÇELİK’e teşekkürü ise bir borç bilirim.

Trabzon, Mayıs 2013

Musa ÖKSÜZ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	III
İÇİNDEKİLER	IV
ÖZET	XII
ABSTRACT	XIII
KISALTMALAR	XIV
GİRİŞ	1-3

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARTVIN ÇEVRESİNİN COĞRAFI, TARİHİ ve SOSYOKÜLTÜREL DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ.....	4-38
1.1. Artvin'in Coğrafi Durumu.....	4
1.1.1. Coğrafi Konum ve Genel Bilgiler.....	4
1.1.2. Fiziki Özellikler	5
1.1.2.1. Toprak Özellikleri.....	5
1.1.2.2. Dağlar ve Yaylalar	6
1.1.2.3. Vadiler ve Ovalar.....	7
1.1.2.4. Akarsular ve Göller.....	9
1.1.3. İklim Özellikleri.....	10
1.1.4. Bitki Örtüsü	12
1.1.5. Ulaşım.....	13
1.1.6. Beşerî Özellikler ve Nüfus Durumu	14
1.2. Artvin Tarihi	15
1.2.1. Yörenin İslam Fetihlerinden Önceki Tarihi.....	16
1.2.2. İslam Fetihlerinden Bugüne.....	18
1.2.2.1. Yörede İlk İslam Fetihleri.....	18
1.2.2.2. Selçuklu Dönemi	18

1.2.2.3. Osmanlı Dönemi	20
1.2.2.3.1. 1877-1878 Savaşı, Göçler ve Esaret	23
1.2.2.3.2. Birinci Dünya Savaşında Artvin	24
1.2.2.4. Cumhuriyet Dönemi ve Kurtuluş	27
1.2.3. Âşıklık Geleneğinde Öne Çıkan Bölgelerin Mülki Tarihçesi	28
1.2.3.1. Artvin'in Mülki Tarihi	28
1.2.3.2. Ardanuç'un Mülki Tarihi	29
1.2.3.3. Yusufeli'nin Mülki Tarihi	31
1.3. Artvin'in Sosyokültürel Durumu	32

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARTVIN ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN TARİHİ GELİŞİMİ	39-55
2.1. Türk Kültür Tarihinde Âşıklık Geleneği	39
2.2. Tarihî Süreç İçinde Artvin Yöresi Âşıklık Geleneği	43
2.2.1. İlk Temsilciler (19. Yüzyıla Kadar)	45
2.2.1.1. Artvin'de	46
2.2.1.2. Ardanuç'ta	47
2.2.1.3. Yusufeli'de	47
2.2.2. On Dokuzuncu Yüzyıl	48
2.2.3. Yirminci Yüzyıldan Günümüze	49
2.3. Artvin Âşıklık Geleneğinde Öne Çıkan Köyler	50
2.3.1. Cuğo (Soğanlı/ Sugara)	50
2.3.2. Erkinis (Demirkent)	51
2.3.3. Hod (Aşağı ve Yukarı Maden)	52
2.3.4. Zor (Esenyaka)	52
2.4. Artvin Âşıklık Geleneği Üzerine Çalışmalar	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARTVIN YÖRESİNDE ÂŞIKLIĞA BAŞLAMA NEDENLERİ, ÂŞIKLARIN YETİŞMESİ ve İCRA ORTAMLARI	56-114
3.1. Âşıklığa Başlama Nedenleri ve Âşıkların Yetiştirilmesi	56

3.1.1 Sazlı-Sözlü Ortamda Yetişme.....	57
3.1.2. Rüya-Bade	66
3.1.2.1. Yöre Âşıklarının Rüyalarından Örnekler.....	70
3.1.2.1.1. Deryâmî	70
3.1.2.1.2. Efkârî	77
3.1.2.1.3. Kara.....	80
3.1.2.1.4. Mâhirî	82
3.1.2.1.5. Pervânî	84
3.1.3. Usta-Çırak İlişkisi	87
3.1.4. Ocaktan Yetişme.....	89
3.2. İcra Ortamları.....	89
3.2.1. Sözlü Kültür Ortamı/Aktif Ortamlar	90
3.2.1.1. Fasıl Geleneği	90
3.2.1.2. Sünnet, Nişan, Düğün Gibi Meclisler.....	94
3.2.1.3. Köy Odaları ve Şahsi Evler	96
3.2.1.4. Kahvehaneler ve Hanlar	96
3.2.1.5. Halkevleri	99
3.2.1.6. Özel Programlar/ Anma- Kutlama Programları.....	105
3.2.1.7. Bayram, Şenlik ve Festivaller.....	108
3.2.2. Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamları	108
3.2.2.1. Yazılı Ortamı	108
3.2.2.2. Elektronik Kültür Ortamı.....	114

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARTVİNLİ ÂŞIKLARIN SANATI ve ESER VERDİKLERİ TÜRLERDEN ÖRNEKLER	115-244
4.1. Semai ve Koşmalar	116
4.2. Destanlar	119
4.3. Karşılaşmalar	124
4.3.1. Huzûrî-Kemâlî Karşılaşması	125
4.3.2. Huzûrî-Müdâmî Karşılaşması.....	136
4.3.3. Huzûrî-Efkârî Karşılaşması	171

4.4. Hikâyeler.....	178
4.4.1. Kandeharlı Burhan Şah.....	180
4.4.2. Erzincan Kale Begi Bayram Beg'in Oğlu Abdullah Han.....	205
4.4.3. Erdiñç Han'ın Oğlu İbrahim Şah.....	225

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE ARTVİN ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN TEMSİLCİLERİ 245-330

5.1. Erkek Âşıklar	246
5.1.1. Azmî (Erkinisli Azmî)	246
5.1.2. Bahrî (Şahistanoğlu Bahri)	247
5.1.3. Bulalî.....	248
5.1.4. Bulanî.....	248
5.1.5. Cesimî	249
5.1.6. Coşarî	250
5.1.7. Dervişan.....	251
5.1.8. Derya.....	252
5.1.9. Deryâmî	252
5.1.10. Devamî.....	254
5.1.11. Dîdârî	254
5.1.12. Dildârî	256
5.1.13. Dur Abdal	256
5.1.14. Efkârî	257
5.1.15. Efkârî (Nebi Efkârî).....	260
5.1.16. Elfazî.....	260
5.1.17. Emrah (Ardanuçlu Emrah)	261
5.1.18. Engünî.....	262
5.1.19. Ervâhî.....	262
5.1.20. Esrârî.....	264
5.1.21. Eyüp	265
5.1.22. Fahrî.....	266
5.1.23. Feryâdî	266

5.1.24. Figanî	267
5.1.25. Firakî	268
5.1.26. Gülhânî	268
5.1.27. Hâbilî	270
5.1.28. Hakkî (İsmail Hakkî)	272
5.1.29. Heyranî (Sefil)	272
5.1.30. Hıfzî	274
5.1.31. Hicrânî	274
5.1.32. Huzûrî	275
5.1.33. İğzarî	278
5.1.34. İkrarî	279
5.1.35. İrfanî	280
5.1.36. İrşadî (Sefil İrşadî)	280
5.1.37. İzhârî	281
5.1.38. İznî	282
5.1.39. Kahrî	284
5.1.40. Kalemî (Yılmaz)	284
5.1.41. Kara	285
5.1.42. Kaynarî	286
5.1.43. Kemterî	287
5.1.44. Keşfi	287
5.1.45. Kütahî	289
5.1.46. Mahcubî	290
5.1.47. Mâhirî	291
5.1.48. Mahrumî	294
5.1.49. Mehmedî (Hitabî)	295
5.1.50. Mehmet (Deli Yüzbaşı)	296
5.1.51. Mehmet	296
5.1.52. Mehmet Ali	296
5.1.53. Merâkî	297
5.1.54. Muhibbî	298
5.1.55. Nevzat	300
5.1.56. Nidasız	301

5.1.57. Nihanî (Erkinisli Nihanî)	301
5.1.58. Nihanî (Zorlu Nihanî)	301
5.1.59. Niyazî.....	302
5.1.60. Noksanî	302
5.1.61. Osman (Murgullu Osman).....	303
5.1.62. Özerî	304
5.1.63. Perdahî	305
5.1.64. Pervânî	306
5.1.65. Rahmanî (Hodlu Rahmanî).....	308
5.1.66. Rahmanî (Kuçenli Rahmanî).....	309
5.1.67. Recâî (Kuçenli Recâî).....	310
5.1.68. Rufaî	311
5.1.69. Sâdikî	312
5.1.70. Saidî	312
5.1.71. Serverî.....	313
5.1.72. Seyfî (Seyfettin Ermişoğlu)	314
5.1.73. Seyyâhî (Sefil Seyyâhî)	315
5.1.74. Sıdkî.....	315
5.1.75. Suzânî	316
5.1.76. Şamilî.....	317
5.1.77. Şamilî (Geyranî)	317
5.1.78. Şerîfî	318
5.1.79. Şirinî	319
5.1.80. Şöhretî.....	320
5.1.81. Tekmilî.....	320
5.1.82. Tokdemir.....	321
5.1.83. Ummanî	322
5.1.84. Vehbî.....	322
5.1.85. Yangunî.....	322
5.1.86. Yarımî	323
5.1.87. Yesarî.....	324
5.1.88. Yıldırım.....	324
5.1.89. Yoramoglu	325

5.1.90. Zuhûrî	326
5.2. Kadın Âşıklar	327
5.2.1. Adişe	327
5.2.2. Ate Sultan	327
5.2.3. Dildârî (Sultan Dildârî).....	328
5.2.4. Esmâ Sultan	328
5.2.5. Esmahan.....	329
5.2.6. Zâkirî Berna	329
SONUÇ	331
YARARLANILAN KAYNAKLAR	337
EKLER	345
ÖZ GEÇMİŞ	373

ÖZET

Türklerin İslamiyet öncesinde ozan/baksılarla yaşattıkları destan anlatma geleneği, sözlü kültür ortamında İslamiyet'in etkisiyle âşıklık geleneğine dönüşmüş ve 17. yüzyılda Anadolu sahasında artık tam manasıyla teşekkül ederek Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî gibi büyük temsilcilerini yetiştirmiştir. Âşıklık geleneği günümüzde eski canlılığını yitirmekle birlikte Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan sahaları başta olmak üzere geniş bir alanda yaşamaktadır.

Anadolu sahasında âşıklık geleneğinin günümüzde hâlâ canlı kalabildiği yerlerden biri Artvin, Erzurum, Kars ve Ardahan'ı içine alacak şekilde Kuzeydoğu Anadolu'dur. Artvin âşıklık geleneğini Kuzeydoğu Anadolu âşıklık geleneğinden özellikle de Erzurum ve Kars'tan ayrı ve bağımsız düşünmek imkânsızdır.

Bu çalışmanın konusu "Artvin Âşıklık Geleneği"dir. Çalışmada kadim bir Türk geleneği olan âşıklık geleneğinin Artvin ve çevresindeki tarihî gelişimini, özelliklerini, bugünkü durumunu bütün yönleri ile tespit etmek ve gelenek mensubu sanatçılar hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu amaçla konuyla ilgili yazılı kaynaklar taranmış; gelenek mensuplarından yaşayanların kendileriyle, vefat etmiş olanların ise (yakın tarihte yaşayanlar için) tanıyanlarıyla görüşmeler yapılmıştır.

Çalışmanın sonunda Artvin ve çevresinde âşık tarzında eser vermiş yüzden fazla sima tespit edilmiştir. Merkez ilçede Hod, Yusufeli'de Zor, Erkinis; Ardanuç'ta Basa, Sugara; Şavşat'ta Kuçen, Meşeli köyleri geleneği oluşturma ve canlı tutma açısından öne çıkan yerlerdir. Âşıklık geleneği Artvin'de Ardanuçlu Efkârî ve çevresinde müstakil bir kol teşekkül etmiş olan Yusufelili Huzûrî gibi iki büyük usta yetiştirmiştir. Artvin'de geleneğin bu denli kuvvetli olmasında bölgenin Çoruh vadisinde yer almasının ve özellikle Erzurum-Kars ve Güney Azerbaycan'la olan coğrafi ve kültürel yakınlığının büyük rolü olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Âşıklık Geleneği, Artvin, Artvinli âşıklar.

ABSTRACT

Time before Islam, tradition of telling epics kept alive by ozans/shamans among Turks transformed into minstrelsy tradition and completely formed by training high luminaries as Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî by 17th century in Anotolia. Today, minstrelsy tradition lives in a large territories especially in Turkey, Azerbaijan and Turkmenian.

Minstrelsy tradition is still continuing today in northeast part of Anatolia including Artvin, Erzurum, Kars and Ardahan regions. It is impossible to consider Artvin minstrelsy tradition separately and independently from northeast minstrelsy tradition especially from Erzurum and Kars.

“Artvin Minstrelsy Tradition” is the subject of this study. It is aimed to identify all aspects of Minstrelsy Tradition in Artvin and around that is one of ancient Turkish tradition as historical development, characteristics, current status and provide information about the members of it. For this aim literature were reviewed, interviews were conducted with members of this tradition who are alive and relatives of those who passed away (lives close to date).

As a conclude, more than a hundred personage were determined in Artvin region that present works in the style of minstrel. Villages that are; Hod in central district, Zor and Erkinis in Yusufeli, Basa and Sugara in Ardanuç, Kuçen and Meşeli in Şavşat are stand out in terms of creating and maintaininng this tradition. Minstrelsy tradition in Artvin train masters as Huzûrî that constitute as a school lives in Yusufeli and Efkârî lives in Ardanuç. Because of taking place in the valley of Çoruh and having geographical and cultural proximity with Erzurum-Kars and South Azerbaijan has a great importance that such a tradition being stronger in Artvin region.

Keywords: Minstrelsy tradition, Artvin, Minstrels from Artvin.

KISALTMALAR

- AGEP : Artvin İl Gelişme Planı
AİY : Artvin İl Yıllığı
AÜ : Atatürk Üniversitesi
bk. : Bakınız
C. : Cilt
Ed. : Editör
Fot. : Fotoğraf
Haz. : Hazırlayan
km : Kilometre
m : Metre
ML : Meydan-Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi.
mm : Milimetre
s. : Sayfa
S. : Sayı
SGA : Seçilmiş Göstergelerle Artvin
TA : Türk Ansiklopedisi
TFA : Türk Folklor Araştırmaları
TRA : Türkiye Ansiklopedisi
vb. : Ve benzeri, ve bunun gibi
vd. : Ve diğerleri
YA : Yurt Ansiklopedisi

GİRİŞ

Kadim ozan/baksı geleneğinin devamı olan âşıklık geleneği, günümüzde eski canlılığını yitirmekle birlikte Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan sahaları başta olmak üzere geniş bir alanda yaşamaktadır. Anadolu sahasında ise âşıklık geleneğinin günümüzde hâlâ canlı kalabildiği yerlerden biri Artvin, Erzurum, Kars ve Ardahan'ı içine alacak şekilde Kuzeydoğu Anadolu'dur. Artvin âşıklık geleneğini Kuzeydoğu Anadolu âşıklık geleneğinden özellikle de Erzurum ve Kars'tan ayrı ve bağımsız düşünmek imkânsızdır.

Artvin Âşıklık Geleneği adlı bu çalışmada âşıklık geleneğinin Artvin ve çevresindeki teşekkülünü, tarihî gelişimini, özelliklerini, bugünkü durumunu, Türk Edebiyatı içindeki yerini bütün yönleri ile tespit etmek ve gelenek mensubu sanatçılar hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır. Bu amaçla konuyla ilgili yazılı kaynaklar taranmış; yaşayan âşıklarla görüşmeler yapılmıştır.

Artvin âşıklık geleneğinin sınırlarını çizmek çok müşkül bir meseledir. Çünkü bölge tarihî seyir içinde çoğu zaman mülki olarak çevre idare merkezlerine bağlanmıştır. Bölgenin bazı kesimleri, Kars ve Erzurum gibi yerlerle sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak bütünleşmiş derecede sıkı ilişki hâindedir. Dolayısıyla bölgenin âşıklık geleneği de Erzurum, Kars, Ardahan hatta Ahıska, Tiflis, Batum ve Güney Azerbaycan hattı âşıklık geleneğiyle etkileşim içerisinde olagelmıştır.

Varlığını 18. yüzyılın başlarına kadar indirebildiğimiz ilk temsilcilerinden bugüne Artvin yöresinde yüzden fazla âşığın yetiştiği tespit edilmiştir. Geçmişten günümüze Artvin yöresinin Kuzeydoğu Anadolu âşıklık geleneği içerisinde önemli bir yeri olmuştur.

Bugüne kadar yöre âşıkları, dolayısıyla da yöre âşıklık geleneğiyle ilgili pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak bunlar ya değişik gazete ve dergilerde yayımlanmış bir âşığı tanıtan yazılar ya da bir âşık ve eserleri üzerine kaleme alınmış

monografik eserler/kitaplardır. Ayrıca halk şiiri, saz şiiri ile ilgili genel kaynaklarda ve antoloji tarzındaki eserde yöre âşıklarından bazıları hakkında bilgiler verilmiştir.

Birinci bölümde açıklanacağı üzere Artvin çevresi; uzun yıllar savaş ve istilalara maruz kalmış dolayısıyla yöre halkı da değişik zamanlarda yurtlarından göçmek (mahallî adıyla “Kaçakaçlık”) zorunda kalmıştır. Bu olumsuz şartlar hem sözlü geleneğin devamını olumsuz etkilemiş, hem de kaleme alınmış cönk ve mecmuaların korunarak günümüze ulaşmasını imkânsız derecede zorlaştırmıştır. Yörede eski kaynak kişi ve yayınların azlığı, var olan bilgi ve belgelerin bugüne kadar yeterince ilgi ve incelemeye tabi tutulmaması gibi nedenlerle gerek yöre tarihi gerekse de âşık edebiyatı geleneği tüm yönleriyle derli toplu bir çalışma hâlinde ortaya konamamıştır. Bu nedenle yöre âşıklık geleneği üzerine yapılacak her çalışma tarihimize, edebiyatımıza ve elbette kültürümüze katkı sağlayacaktır.

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde; çalışma sahasının (Artvin) coğrafi, tarihî ve sosyokültürel özellikleri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde tarihî süreç içinde âşıklık ve âşıklık geleneği üzerinde durulduktan sonra Artvin âşıklık geleneğinin genel durumu incelenmiştir. Yörede âşıklık geleneğinin işlevleri ve bölgesel devamlılık sebepleri tarihî olarak değerlendirilerek geleneğin son durumu hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca yörede geleneği oluşturma ve canlı tutmada öne çıkan yerler tanıtılmıştır.

Üçüncü bölümde; yöre âşıklarının âşıklığa başlama nedenleri ve yetişme/egitim şekilleri “Sazlı-Sözlü Ortamda Yetişme, Rüya, Usta-Çırak İlişkisi ve Ocaklı Âşıklar” olmak üzere dört başlık altında değerlendirilerek âşık edebiyatında çok önemli bir kavram olan “rüya ve bade” ile ilgili yöre âşıkları bağlamı örnekler verilmiştir.

Bu bölümde ayrıca yörede âşık sanatının icra ortamları hakkında da ayrıntılı bilgi verilmiş; icra ortamları “Sözlü Kültür Ortamı/Aktif Ortamlar” ve “Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamları” olmak üzere iki ana grupta değerlendirilmiştir. Sözlü Kültür Ortamları; “Sünnet, Nişan, Düğün Gibi Meclisler, “Köy Odaları ve Şahsi Evler”, “Kahvehaneler ve

Hanlar”, “Halkevleri”, “Özel Programlar/ Anma- Kutlama Programları” ve “Bayram, Şenlik ve Festivaller” alt başlıklarıyla örnekler verilerek anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde; âşık edebiyatının her şekil ve türünde eserler vermiş olan Artvin yöresi âşıklarının eserleri gelen olarak tanıtılmıştır. Ardından, yöre âşıklarının sanat gücünü gösterebilme amacıyla bu ürünlere “koşma ve semailer”, “destanlar”, “âşık karşılaşmaları” ve “halk hikâyeleri” alt başlıklarıyla örnekler verilmiştir. Hikâyeler ağız özellikleri muhafaza edilerek yazılmış ve takibi kolaylaştırmak için metinler soldan satır numaralı olarak verilmiştir.

Beşinci bölümde; geçmişten günümüze Artvin âşıklık geleneğinin temsilcileri hakkında bilgi verilmiştir. Yörede yurdumuzun diğer yerlerine nazaran daha fazla kadın âşık yetişmiş olduğu görülmüş ve kadın temsilciler ayrı bir başlık olarak değerlendirilmiştir.¹ Bu bölümde 90’ı erkek, 6’sı kadın olmak üzere toplam 96 âşık tanıtılmıştır. Çalışmanın hacmini şişirmemesi için âşıkların eserlerinden sadece birer örnek verilmiştir. Kendilerini âşık, ozan, halk şairi olarak adlandırsalar da âşıkların kullandıkları tür ve şekillerle şiirler yazan ya da söyleyen ama saz çalamayan, irticalen söyleme kabiliyeti olmayan ve karşılaşma yapamayan şairler –ki yörede sayıları belki yüzleri bulmaktadır- ise çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Yöre âşıklık geleneğinde öne çıkan bazı bölgeleri gösterebilmek için hazırlanan haritalar ve konu ile ilgili bazı fotoğraflar da çalışmanın sonundaki “Ekler” bölümüne alınmıştır.

¹ Âşıklık geleneğinin en kuvvetli olduğu yörelerden biri olan Erzurum havalisinde sadece bir kadın âşık yetişmiştir: Mahlası Kadriye olan 1944 doğumlu Hamdiye Demir (Özarslan, 2001: 393).

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ARTVIN ÇEVRESİNİN COĞRAFI, TARİHİ ve SOSYOKÜLTÜREL DURUMUNA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Artvin'in Coğrafi Durumu

1.1.1. Coğrafi Konum ve Genel Bilgiler

Karadeniz Bölgesi'nin Doğu Karadeniz bölümünde bulunan bir il olan Artvin, 40° 35' ile 41° 32' kuzey enlemleri ve 41° 07' ile 42° 00' doğu boylamları arasında yer almaktadır. Yüz ölçümü 7.436 km²'dir (Meydan- Larousse [ML], 1990: 702; Türkiye Ansiklopedisi [TRA], 1970: 389; Yurt Ansiklopedisi [YA], 1982: 886; Yıldız, 1994: 26). İl alanı Türkiye yüz ölçümünün % 0.9'u kadardır. Doğusunda Ardahan, güneyinde Erzurum, batısında Rize, kuzeyinde Gürcistan ile komşudur. Kuzeybatısında Karadeniz vardır ve kıyı uzunluğu 34 km'dir (Artvin İl Gelişme Planı [AGEP], 2005: 89).

Artvin şehri; sahilden 70 km kadar içeride, Doğu Karadeniz Dağları'nı derin bir şekilde yaran Çoruh vadisinin sol yamacında meyilli bir arazide kurulmuştur. Şehrin denizden yüksekliği 640 m, Çoruh Nehri'nden yüksekliği ise 450 m'dir. Çoruh Vadisi'nin tabanındaki yerleşim birimlerinin² denizden yüksekliği ise 225 m'dir. Artvin'in taban ve tavan yerleşim birimleri arasında 400 m'den fazla yükseklik farkı bulunmaktadır (Türk Ansiklopedisi [TA], 1964: 419; ML, 1990: 702; Tuncel, 1991: 420).

İl merkezi Borçka'ya kadar olan kesimde (31 km) Çoruh vadisini takip eden, Borçka'dan sonra da Doğu Karadeniz kıyı dağlarını Cankurtaran Geçidi'nde aşan 68 kilometrelik bir yolla Karadeniz kıyısındaki Hopa'ya bağlanır. Bu yol Artvin'den güneye doğru bir süre daha Çoruh vadisini takip ederek Yusufeli (85 km) ve Erzurum'a ulaşır. Artvin'in hemen yakınında doğudan gelen Berta suyunun Çoruh'a karışması, bu akarsu

² Çayağzı Mahallesi, eski adıyla "Korzul".

vadisini izleyerek Ardahan üzerinden Kars'a ulaşan kara yolunun Erzurum'u Hopa'ya bağlayan ana yol ile Artvin civarında kesişmesini sağlar ve şehri önemli bir yol düğüm noktası durumuna getirir. Borçka'dan ayrılan iyi vasıflı bir yol da Çoruh yarma vadisini takip ederek Batum'a ulaşır (Tuncel, 1991: 420).

Bütün suları Çoruh ile veya kıyıdağı dereciklerle Karadeniz'e karışan Artvin, Türkiye'nin Doğı Karadeniz Bölgesi'ndedir. Ormanlık ve yurdumuzun en dağılık yerlerinden olan bu ilimiz, doğusundaki Ardahan-Kars yaylalarından güneyindeki Pasinler-Erzurum yaylalarına açılan tarihî büyük göç ve kervan yollarına göre uğraklığı az ve seyrek olan kapalı bir bölgedir. Bu bakımdan, bilhassa topraklarının dağılık oluşundan, burada büyük şehir hayatı ve ticaret merkezleri kurulamamıştır. Ancak, Çoruh Irmağı kolları boyunca takip eden dar ve uçurumlu yollar ile Artvin iline girilip çıkılabilirdi. İlin Şavşat, Ardanuç, Yusufeli, Merkez ve Borçka gibi beş ilçesi³ böylece dar ve uçurumlu yollarla varılan kapalı iç bölgede ve Çoruh boyunda olup, Hopa ile Arhavi ilçeleri; Karadeniz kıyısında ve her türlü deniz aracı ile uğranılan ve geçimini bu yolla sağlayan kıyı veya yalı bölgelerindedir. Bu bakımdan Artvin ilimiz "iç" ve "kıyı" olmak üzere iki bölgeden oluşmaktadır (Kırzioğlu, 1973: 1).

Artvin'in merkez ilçe ile birlikte sekiz ilçesi vardır. Bunların merkeze uzaklıkları şu şekildedir: Ardanuç- 42, Arhavi- 79, Borçka- 31, Hopa- 69, Murgul- 47, Şavşat- 76, Yusufeli- 85 km (YA, 1982: 932-934).

1.1.2. Fiziki Özellikler

İl arazisinin % 79,8'i dağılar, % 0,2'si ovalar, % 1,6'sı yaylalar, % 18,4'ü platolardan oluşmaktadır (YA, 1982: 886) ve % 90'dan fazlası engebelidir (AGEP, 2005: 90).

1.1.2.1. Toprak Özellikleri

İl sınırları içinde taşınmış topraklar ile ana kaya ve iklime bağlı olarak oluşan yerli toprak türleri görülmektedir. Görülen toprak çeşitleri kahverengi orman toprakları, kireçsiz

³ O tarihte Borçka'ya bağlı olan Göktaş/Murgul da günümüzde ilçedir. Dolayısıyla iç ilçe sayısı merkez ilçe ile birlikte altıdır.

kahverengi orman toprakları, alüviyal topraklar, koluviyal topraklar, kırmızı sarı podzolik topraklar, yüksek dağ-çayır topraklarıdır (AGEP, 2005: 89-95).

Jeolojik bakımdan II. Zamanın sonu ve III. Zamanda teşekkül etmiş olan Artvin topraklarının kuzey kesimlerinde daha çok püskürük kütleler, güney kesimlerinde ise tortul kayaçlar yer alır. Borçka ve Murgul çevresinde de volkano-tortul kayaçlar hâkimdir. Arhavi'den Sarp Sınır Kapısı'na kadar kıyı şeridini volkanik kayaçlar oluşturur. Arhavi'den Hopa limanına kadar üst kretase yaşlı kayaçlar hâkim olup, başlıca elemanlarını bazalt-andezitlav ve piroklastlar oluşturmaktadır. Hopa limanından Sarp Sınır Kapısı'na kadar olan kıyıda da volkanitler hâkim olup, başlıca unsurları ise andezit-bazalt lavları ve piroklastlar teşkil etmektedir. Doğu Karadeniz dağlarının il hudutları içinde kalan kısımları pek çok kırılmalara uğramıştır (YA, 1982: 889-890; Özdemir, 2002: 1).

1.1.2.2. Dağlar ve Yaylalar

Doğu Karadeniz dağları Alp kıvrım sisteminin Anadolu'daki kuzey kanadı içinde yer alır. Karadeniz'e paralel uzanan bu silsile iç kesimleri Karadeniz Bölgesi'nden ayırır. Artvin dağlarını, Çoruh vadisinin kuzey ve kuzeybatısında kalan dağlar ile; güney, güneydoğu ve doğusunda kalan dağlar olarak gruplandırmak doğru olur.

Vadinin kuzey ve kuzeydoğusundaki dağlar, kıyıdan içerilere doğru birden yükselirler. Kıyıya paralel olarak uzanan bu dağ sıraları adeta bir duvar manzarası arz ederek il topraklarını kıyı ve iç kesim olmak üzere ikiye ayırırlar.

Birinci sırada güneybatı-kuzeydoğu istikametinde fazla yüksek olmayan Soğuksu (1570 m), Tağisti (Çomak) (1890 m), İskaristi (Tokmak) (1000 m), Sultan Selim (1513 m) ve Kovandan (1100 m) tepeleri vardır. İkinci sıra ise, Kuzey Anadolu dağlarının en yüksek tepelerini meydana getiren Kaçkar (3937 m) dağları ile başlayıp kuzeydoğuya doğru Siteçerya (Sivritepe) (3000 m), Kurugöl (3170 m), Kükürt (3348 m), Tiryal (Alacadağ) (2600 m), Macvendi (Göktaş Dağı) (1500 m) tepeleri ile devam eder ve Çoruh vadisinde son bulur. Vadiye doğru alçalan tepeler Kaçkar'ın güneydoğusunda tekrar yükselirler. Bu tepeler arasında Davut (3000 m), Güngörmez (3531 m), Gedegötül (Koç Dağı) (2500 m),

Keltepe (2250 m), Ddhe (Kurt Dağı) (3300 m), Kıldıyet (Keçi Dağı) (2000 m)'lik yükseklikleri ile dikkati çeken dağ ve tepelerdir.

Çoruh vadisinin güney, güneydoğu ve doğusunda bulunan dağlar Mescit dağlarının uzantılarıdır. Mescit ve Yalnızçam dağları arasında güneybatıdan, kuzeydoğuya bir silsile teşkil eden bu dağların başlıcaları şunlardır: Karadağ (2300 m), Arafek (2300 m), Karyol (2750 m), Ziyaret (2000 m), Habaracel (Tozan Dağı) (2160 m), Geberet (2413 m), Zara (1500 m), Horasan (2830 m), Bilbilan (2900 m), Kurdevan (adır Dağı) (3050 m), Kanlıtepe (1600 m), Ayvan (2000 m), Arsiyan (Göze Dağı) (3164 m), İmerhevi (Meydancık Dağı) (2500 m), Dalis (Uğrak Dağı) (2055 m), Satorina (Kaç Dağı) (1600 m), Sonristisveri (Yumru Dağı) (1800 m), Merete (Pala Dağı) (2500 m), Karçal (3428 m) ve Hedis (avuş Dağı) (2150 m) dağlarıdır (YA, 1982: 886-887).

Bu dağlar derin vadilerle birbirinden ayrılmış olduklarından yörede pek çok yayla yer almıştır. Berta deresinin güneydoğusunda kalan Meşeli, Düzenli, Kireçli, Yığılı, Yoncalı, Kurudere, Kapık, Irmaklar, Çamlıca, Ballı, Hanky ve Bilbilan yaylaları ile Borçka-Artvin-Gürcistan arasındaki Kikkırım, Meydancık, Mısırlı, Goman, Oba, Merete, Devtoban, Taşköprü, Zata, Manayba, Lekoban, Karsnal ve İmneze yaylaları ile Artvin-Yusufeli hattının kuzey ve kuzeybatısındaki amlık, Keşoğlu, Mağara, İnekli, Kocakarılı, Dikme, Taşlık, Sevahil, Dura, Kovahit yaylaları Artvin ilinin başlıca yaylalarıdır (zdemir, 2002: 2).

1.1.2.3. Vadiler ve Ovalar

Artvin topraklarındaki dağlar, çoğu yerde geniş vadi oluşumlarına imkân vermeyecek biçimde yükselmektedir. Fakat bütün bu dağlar; ilin en önemli akarsuyu olan ve Artvin topraklarını güneybatıdan kuzeydoğuya doğru boydan boya kat eden oruh Irmağı ve kollarınca derin bir biçimde yarılmıştır. Bu parçalanma sonucunda çok sayıda vadi ortaya çıkmıştır. Akarsular; geçtikleri yerlerde dar ve derin vadiler oluşturmuşlardır. Bu da ildeki vadilerin son derece derin ve dik olmaları sonucunu doğurmuştur. Bunların çokluğu yüzeyin çok bozuk olmasına yol açmıştır. Vadilerin bir bölümü, tektonik çizgilere uyarak oluşmuş dağ sıralarını birbirinden ayıran paralel diziler durumundadırlar. Bazıları tipik “V” biçimli, oldukça dik ve derindir. Artvin ili vadileri arasında; oruh Vadisi, Berta-

Ardanuç sularının oluşturduğu vadiler, Murgul Vadisi, Barhal Vadisi yer almaktadır (Çoruh, 1947: 26).

Artvin ilinde gerçek anlamıyla ova yoktur denilebilir. Kıyıların gerisinde seki manzarası gösteren dar düzlükler ile Arhavi ve Hopa ilçelerinin Karadeniz'e yakın kısımlarındaki alüvyon düzlükleri, küçük birer ova görünümü arz ederler. Bu düzlüklere akarsu birikintilerinden meydana gelmiş olan birkaç düzlüğü de ilave edebiliriz. İl topraklarının yaklaşık % 4'ü verimli ve düz tarım arazisidir. Arazinin ancak % 0,2'si ova sayılabilecek arazidir (AGEP, 2005: 140).

Ova hüviyeti taşımayan küçük düzlüklerin pek az olmasına karşılık yörede pek çok vadi bulunur. Akarsu aşındırmasıyla meydana gelmiş olan bu vadiler dar ve derin bir yapıya sahiptirler. İlin en önemli vadisi Çoruh vadisidir. İl dâhilinde 150 km'lik bir yol kat eden Çoruh nehri vadisinin birinci kısmı Yusufeli ile Zeytinlik arasındaki 100 km'lik kısım olup yer yer genişleyerek en geniş şeklini Yusufeli ilçe merkezinde alır.

Çoruh vadisinin, Zeytinlik'ten kuzeye doğru uzanıp Borçka'dan geçen 50 km'lik ikinci kısmı nispeten geniştir. Bu genişlik Borçka'nın Muratlı köyünden itibaren Gürcistan topraklarında da devam eder.

Artvin'in en geniş vadisi Kovahit yaylasından doğan Murgul suyunun vadisidir. Birçok kolla beslenen Murgul suyu ve meydana getirdiği vadi, Borçka ilçe merkezi yakınlarına kadar uzanır.

Berta suyu ve Ardanuç suyunun açtıkları vadiler dar ve derindir. Ardanuç suyunun vadi tabanı ilçe merkezinde en geniş şeklini aldıktan sonra, batıya doğru tipik bir boğaz vadi şeklini alır. Ardanuç suyu bu kısımda "Cehennem Deresi" olarak adlandırılır, vadinin bu kesimindeki yamaçların eğimi 90 dereceyi bulur. Dik bir duvarı andıran ve 200 m'yi aşan yükseltisiyle Cehennem Deresi birkaç km boyunca bu özelliğini korur.

Kaçkar dağlarından kaynaklarını alan ve Yusufeli'de Çoruh'a karışan Barhal deresi vadisi, Oltu suyu vadisi, Hatila vadisi, Hopa çayı vadisi ve Arhavi deresi vadileri de diğer vadilerdir (YA, 1982: 887-888; Özdemir, 2002: 3).

1.1.2.4. Akarsular ve Goller

Artvin il sınırları içinde doğrudan doğruya denize akan sular azdır. Bunların başında Dikme ve Sevahil yaylalarından doğan Arhavi suyu ile İskaristi (Tokmak) dağlarından doğan Hopa çayı gelir. Bunun dışında diğer küçük akarsular Çoruh nehrine karışırlar. Çoruh, Kuzeydoğu Anadolu'nun en büyük nehridir. Mescit dağlarının (3250 m) batı tarafından kaynağını aldıktan sonra, batıya yönelerek Bayburt'tan geçer ve Çoruh adını alır. Burada büyük bir yay çizerek önce kuzeye, sonra da kuzeydoğuya ilerlemeye başlar. Yolu boyunca yer yer genişlemiş ve daralmış vadilerden geçer. Mescit dağları ile Doğu Karadeniz dağları arasında irili ufaklı derelerle beslenen Çoruh, Yusufeli ilçesinin Yokuşlu köyü mevkiinde Artvin il sınırlarına girer. Kılıçkaya Deresi ile ve Yusufeli merkezi yakınlarında Kaçkar dağlarından doğan Barhal Çayı ile birleşir.

Daha sonra, Erzurum-Yusufeli yol ayrımında "Sukavuşumu" denilen yerde güneyden gelen Tortum ve doğudan gelen Oltu sularının birleştiği Oltu Çayını alan Çoruh nehri, yüzey şekillerinin genel istikametine uyarak kuzey yönünde akar. Zeytinlik civarında Ardahan-Erzurum yol ayrımında doğudan gelen (Ardanuç Çayı ile Şavşat ve Meydancık Derelerinin karıştığı) Berta Çayı'nı alarak kuzeybatı yönüne döner ve Artvin ilçe merkezi yakınlarından geçer. Murgul suyunu da alan Çoruh, Borçka suyuyla birleştikten sonra Muratlı (Maradit) bucağında hudutlarımızı terk eder ve Batum'da Karadeniz'e dökülür. Kaynak yerinden ağzına kadar olan uzunluğu 376 km'dir. Bunun 354 km'si yurdumuz sınırları içindedir. Nehrin il sınırları içindeki uzunluğu 150 km'dir. Çoruh nehri kış aylarında az su taşır. Bahar mevsiminde ise yağışlar ve dağlardaki kar örtüsünün erimesi nedeniyle sular kabarır. Çoruh'un mayıs ayında taşıdığı su miktarı bütün kış mevsiminde taşıdığı suyun iki katına ulaşır. Yaz aylarındaki su düzeyi sonbahara doğru azalma gösterir. Maksimum debisi 1264 m³/sn, minimum debisi de 31,4 m³/sn ortalama debisi ise 159,1 m³/sn'dir.

Artvin ilinin çeşitli yerlerinde çok sayıda küçük göle rastlanır. Bunlar halk arasında "Karagöl" diye adlandırılır. Bu göller oluşum bakımından sirk (buzul), krater ve set gölleridir. Arhavi'nin güneyinde Kükürttepe'nin hemen dibindeki Karagöl ile Agara yaylasındaki Alaca gölü bunların başlıcalarıdır. Her ikisi de derin olup, buradan çıkan sular Arhavi ilçesine doğru iner. Ardanuç ilçesinin doğusunda Yalnızçam dağlarının kuzeybatı

yamaçlarında birtakım göller vardır. En büyüğü Ardanuç ilçe merkezine 20 km mesafede ve ilçenin güneydoğusunda Horasan dağının dibindedir. Bu göl bir vadiyi doldurmuştur. Yaklaşık 300 m uzunluğunda 150 m genişliğindedir. Yine Ardanuc'un 15 km doğusunda, Kurdevan dağının kuzeybatısında ve Yaylacık köyünün üstünde Karagöl adı verilen bir göl topluluğu daha vardır. Bunların su seviyesi sabit, derinliği fazladır.

Borçka ilçesinin Aralık köyü üstünde 41.000 m² büyüklüğündeki Karagöl, ormanla çevrili olup ortası derindir. Şavşat ilçesinin 20 km kadar kuzeydoğusunda Arsiyan dağının güneyinde yüz ölçümü 30.000 m²'yi bulan Karagöl'ün de ortası çok derindir. Gölden çıkan sular Şavşat suyuna karışır. Yusufeli ilçesinde Kaçkar sıradağları üzerinde Sarıgöl bucağına bağlı Altıparmak ve Yaylalar köylerine 10 km mesafede bulunan Karagöl'ün denizden yüksekliği 3400 m'dir (Artvin İl Yıllığı [AİY], 1973: 49-50; YA, 1982: 888-889; Özdemir, 2002: 4-5; SGA, 2011: XIII).

1.1.3. İklim Özellikleri

Artvin'in çok iklimli bir bölgedir ve kıyı kesimler ile iç kesimlerin iklimi bir birinden çok farklıdır. İlin Karadeniz kıyılarında kalan kısımlarında tipik bir Karadeniz iklimi hüküm sürer. Kıyılarından iç kısımlara gidildikçe iklim tipinde bazı değişimler görülür. Yüzey şekillerinin çeşitli olması, iklimde değişiklikler meydana gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Yüzey şekillerinin çeşitliliğinin farklı iklim tiplerini meydana getirmesi Artvin'de yılın aynı aylarında değişik mevsimlerin yaşanmasına sebep olur. Çoruh vadisinde tabiat uyanırken dağların yamaçlarının yüksek kısımlarının hâlâ karla kaplı olduğu görülür (Tuncel, 1991: 422).

Kıyı kesiminde yer alan Hopa ve Arhavi ilçelerinin tamamında ve Borçka ilçesinin kuzey kısmında kışlar ılık, yazlar serin geçer. Bu bölge hemen her mevsim yağışlıdır. Gökyüzü çoğunlukla bulutlu, nem miktarı yüksektir. Bu topraklarda iklim, turunçgillerin yetişmesine ve çay ziraatına elverişlidir.

Kıyıda birden bire yükselen dağların üzerinde kışlar sürekli ve bol karlı, yazlar serin geçer. Çoruh vadisinin derin tabanında ise kıyıya oranla daha az yağışlı, fakat kışları fazla sert olmayan üçüncü bir iklim tipi belirir. Borçka'dan içlere gidildikçe yağışın azaldığı görülür. Bu bölgeyi denizden ayıran dağ siperinin etkisiyle yağışlar büyük ölçüde azaldığı hâlde yine de nemli bir iklim hüküm sürer. Hiçbir mevsim kurak geçmez. Çoruh ağzından ve yakınındaki alçak alanlardan giren deniz havası kışların etkisini azaltır. Yaz mevsimi ise sıcak geçer. Bu iklim tipi zeytin ağaçlarının varlığından anlaşılacağı gibi Akdeniz iklimiyle benzerlik gösterir.

Artvin ilinin Doğu Anadolu Bölgesi'ne komşu olan kısımlarında Doğu Karadeniz iklimi ile karasal iklimin özellikleri bir arada görülür. Bu durum iki iklim kuşağı arasında bir geçiş bölgesi manzarası arz eder. Buralarda kışlar soğuk ve karlıdır. Yağmurlar da daha çok ilkbaharda yağar.

Sıcaklık, nem ve yağışın ilçeler arasında birbirinden farklı olduğu Artvin ilinde iklim elemanları hakkında daha iyi bilgi sahibi olmak için meteorolojik gözlem sonuçlarına bakmalıyız. Artvin'de deniz kıyısından uzaklaştıkça yıllık sıcaklık ortalamalarında azalma, buna karşılık yıllık sıcaklık farklarında artma görülür. Örneğin; Hopa'da en sıcak ay ortalaması 22,3° C ile temmuz ile en soğuk ay ortalaması da 7,6° C ile ocak ayıdır. Artvin il merkezinde en sıcak ay 21,4° C ile ağustos, en soğuk ay ise 3,2° C ile ocak ayıdır. Artvin'de gözlemlere göre yıllık sıcaklık ortalaması 12,7° C'dir. Deniz kıyısında bulunan Hopa'da yıllık sıcaklık ortalaması 15° C'dir.

İlin ortalama yıllık yağış miktarı 654,2 mm'dir. En yağışlı ay 80,9 mm ile ocak, en az yağışlı ay ise 22,5 mm ile ağustostur. Yağış miktarı kıyıda iç kısımlara doğru gidildikçe azalır; Arhavi'de 2301 mm, Hopa'da 2322 mm, Borçka'da 1180 mm, Şavşat'ta 913 mm, Artvin'de 645 mm, Ardanuç'ta 427 mm ve Yusufeli'de 294 mm'dir.

Artvin merkezinde kar yağışlı günler sayısı yılda 38 gündür. Hopa'da ise kar yağışlı günler sayısı 4, karla örtülü gün sayısı yılda 11 gündür. Kar yağışları ve karla örtülü gün sayısı iç kısımlara gidildikçe artış gösterir. Artvin'de kuvvetli bir dağ ve vadi meltemi görülür. Hâkim rüzgârlar ilkbaharda kuzeybatı ve batıdan, yazın kuzeybatıdan, sonbaharda

kuzeybatıdan ve kış aylarında da güneydoğu, kuzeybatı ve batıdan eser. Artvin’de fırtınalı gün sayısı ise ortalama iki gündür (AİY, 1973: 51-53; YA, 1982: 892).

1.1.4. Bitki Örtüsü

Artvin’in sahil kesimlerinde görülen Karadeniz iklimi ile iç kesimlerde karasal iklimin geçiş özelliğini gösteren yarı nemli iklim, bitki örtüsünün oluşumunda birinci derecede rol oynar. İl topraklarının % 35,8’i ormanlarla kaplıdır. Doğu Karadeniz Bölümü dağlarının denize bakan yamaçlarında yağışlar ile elverişli ısı şartları zengin bir bitki topluluğunun oluşmasını sağlamıştır. Buralar nemcil karışık ormanlarla kaplıdır. Deniz seviyesine yakın yerlerde yayılmış yaprak döken kızılâğaç, gürgen, ıhlamur, kayın, meşe, kestane gibi ağaçların altı çok sık bodur ağaçlar, sarmaşıklar ve orman gülü örtüsü ile kaplıdır. Yüksek kesimlerde ise ladin ve köknar ağaçlarının çoğunlukta olduğu iğne yapraklılar hâkimdir.

En kalabalık yerleşme alanları olan kıyı kesiminde ormanlar insan eliyle seyreltilmiş, ormanlık alanların yerine bağ ve bahçelikler yapılmıştır. Vadi tabanlarına yakın yerlerde ardıç, meşe, karaçalı, sakız türlerinde çalı türleri hâkim iken yükselti arttıkça ladin, köknar ve sarıçam ormanları kuşaklar hâlinde yer alır. Doğu ladini ormanları altında zengin bir otsu örtü de yer almaktadır. Yalnızçam dağlarında turnagagası, peygamberçiçeği, kediotu ve sarıburçak ot türleri yaygındır.

Köknarlar, 1000 metreden yüksek kesimlerde nispeten soğuk ortamlarda yetişmektedir. Ülkemizde fazla yaygın olmayan doğu köknarı Ardanuç’un doğusunda özellikle Karanlıkmeşe mevkiinde karışık ve gür ormanlar oluştururlar. Ardanuç’ta Yalnızçam dağları silsilesinin kuzeye bakan yamaçlarında en alt kesimlerde ladinler kaybolurken köknar ve sarıçam ormanları hâkim duruma geçmektedir. Daha yükseklerde köknarlar da çekilerek yerini kışa dayanıklı sarıçam ormanına bırakır. Tarıma elverişli toprakların az olması sebebiyle yapılan tahribat sonucu Borçka ilçesinde de vadi tabanına yakın yerlerde eski orman örtüsü yerini şimşir, karaçalı, yabancı asma gibi çalı türlerine bırakmıştır. Artvin merkezden itibaren Yusufeli istikametine doğru Çoruh vadisi boyunca - aşağı kesimlerde- sağlı sollu olarak zeytinlikler görülür (YA, 1982: 892; Özdemir, 2002: 7).

1.1.5. Ulaşım

İki kıtayı birbirine bağlayan Kafkasya, eski devirlerden beri Avrupa ve Asya milletlerinin göç yolları üzerinde bir geçit yeri idi. Avrupa ve Akdeniz memleketlerini kuzeydoğu Anadolu üzerinden Güney Kafkasya'yı takiben İran, Orta Asya ve Hindistan'a, Kuzey Kafkasya üzerinden de Volga ve Ural'a bağlayan önemli ticaret yolları Kafkasya'dan geçiyordu.

Artvin toprakları yüksek ve geçit vermez sıradağlar ve derin vadilere sahip olduğundan ulaşım şartları zordur. Güney Kafkasya'yı Artvin'e bağlayan tarihî yollar ve geçitleri beş kısma ayırabiliriz:

- 1- Batum üzerinden Çoruh ağzını takip ederek Borçka üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 2- Ardahan-Sahara Geçidi-Şavşat üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 3- Ardahan-Yalnızçam Geçidi-Ardanuç üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 4- Ardahan-Mağara Boğazı-Şavşat üzerinden Artvin'e ulaşılır.
- 5- Ahıska-Posof-Şavşat üzerinden Artvin'e ulaşılır.

Tarihin ilk devirlerinden itibaren kullanılan doğal yollar askerî amaçlı olarak da kullanılmış, dağ bellerini takip eden ve izleri günümüze kadar gelen dar ve uçurumlu bu yollar askerî haritalarda "Top Yolu" olarak isimlendirilmiştir. Selçuklular ve Osmanlılar döneminde askerî amaçlı olarak kullanılan bu top yolu Kür ırmağının güneye kıvrıldığı Posof-Ahıska vadisinden başlayarak Yalnızçam sıradağlarının yüksek ve düzgün sırtları üzerinde doğudan itibaren Arsiyan, Cin dağları, Yığılı ve Bilbilan yaylaları ile Horasan dağlarından geçerek Dalahet yaylası sırtlarından Oltu çayı vadisine iner. Özellikle Bilbilan ve Dalahet yaylalarının sırtlarında izleri belirgin olarak günümüze kadar ulaşan bu yol, Güney Kafkasya'yı İran Körfezi'ne bağladığı için yöre halkı tarafından "Bağdat Yolu" şeklinde de isimlendirilmiştir.

Bu tarihî yolların güvenliğini sağlamak için kurulan kaleler ve tarihî hanlar Osmanlı hâkimiyetine geçildikten sonra da yıktırılmamış ve korunmuştur. Bu kaleler aynı zamanda haberleşme amaçlı olarak da kullanılmıştır.

Artvin ilinde arazi yapısının oldukça kırık ve dağlık olması, orman bakımından zengin bir yapıya sahip oluşu, buraya stratejik bir üstünlük sağlamıştır. Bunun neticesinde de İlkçağ ve Ortaçağ boyunca yüksek kayalar üzerine kurulmuş kalelerde feodal krallıklar uzun zaman hâkimiyetlerini koruyabilmişlerdir. Ancak mevcut coğrafi yapı burada büyük şehir hayatı ve ticaret merkezlerinin kurulmasını engellemiştir.

Bu gün Artvin ilini çevre illere bağlayan kara yolları şu güzergâhlar üzerinden sağlanmaktadır:

- 1- Artvin-Şavşat-Ardahan-Kars
- 2- Artvin-Ardanuç-Ardahan-Kars
- 3- Artvin-Oltu-Göle-Ardahan-Kars
- 4- Artvin-Oltu-Erzurum
- 5- Artvin-Tortum-Erzurum
- 6- Artvin-Borçka-Cankurtaran-Hopa-Rize-Trabzon
- 7- Artvin-Yusufeli-İspir-İkizdere-Rize

Artvin ili, ulaşımını daha çok sahil yolundan yapmaktadır. Hopa limanı da hem Artvin ili hem de doğu ve kuzeydoğudaki komşu ülkeler için hizmet vermektedir (Özdemir, 2002: 8-9).

1.1.3. Beşerî Özellikler ve Nüfus Durumu

İlin nüfus durumunu Cumhuriyet döneminden önce kesin olarak bilmek mümkün değildir. Zira tarihî akış içerisinde idari yapıda durmadan değişiklikler meydana gelmiş olup ayrıca bugünkü anlamda tam ve kesin olarak nüfus sayımı da yapılamamıştır. İldeki ilk nüfus sayımı 1925'te yapılmış ve toplam nüfus 54.585 olarak açıklanmıştır. Türkiye'de ilk düzenli nüfus sayımının yapıldığı 28 Ekim 1927 tarihinde ise ilin toplam nüfusu 90.066 olarak tespit edilmiştir.⁴

⁴ T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü 28 Teşrinievvel 1927 tarihli Umumî Nüfus Tahriri Fasikül-I (Mufassal Neticeler İcmal Tabloları, Ankara, 1929, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, İstatistik Umum Müdürlüğü Neşriyatı: 7) kayıtlarına göre Artvin'in nüfusu: Erkek: 44.532/ Kadın: 45.534 Toplam: 90.066'dır. Üç ilçenin dökümü ise şu şekildedir:

Artvin:	Erkek: 19.099	Kadın: 16.223	Toplam: 35.322
Şavşat:	Erkek: 13.989	Kadın: 14.365	Toplam: 28.354
Yusufeli:	Erkek: 11.444	Kadın: 14.964	Toplam: 26.390

Artvin ilinin nüfus artış hızı, 1955 yılından itibaren Türkiye ortalamasının altında gelişmiştir. Nüfus artış hızındaki gerileme özellikle 1970 yılından sonra iyice belirginleşmektedir. Artvin'in 1990 sayımındaki genel nüfusu 212.879 olarak tespit edilmiş iken 1997 sayımına göre 182.918'dir (YA, 1982: 893-894; Şahin ve diğerleri, 1997: 15-16; Torun, 1998: 46).

Günümüzde Artvin ilinde merkez ilçe dâhil 8 ilçe merkezi ile 4 belde merkezi, 310 köy ve 1730 köy bağılısı (mezra/yayla/oba) olmak üzere toplam 2052 yerleşim birimi bulunmaktadır (AGEP, 2005: 90). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2011 raporlarına göre tüm bu yerleşim yerlerinde yaşayan nüfusun toplamı 166.394'tür. Nüfusun 83.732'si erkek, 82.662'si kadındır ve bu nüfusun 91.886'sı il merkezi ve ilçe merkezlerinde, 74.508'i belde ve köylerde yaşamaktadır (SGA, 2011: 62-63).

1.2. Artvin'in Tarihi

İlerideki bölümlerde açıklanacağı üzere âşıklık geleneği kökenleri Orta Asya Türk tarihine kadar inen kadim bir Türk geleneğidir. Artvin'de bu geleneğin (özellikle Yusufeli ve Ardanuç'ta) çok kuvvetli olmasında bu bölgelerin çok eski zamanlardan beri bir Türk yurdu olmasının mutlaka etkisi vardır. Bu tarihî ilişkiyi kurabilmek için yörenin tarihi ve ne kadar eskiden beri bir Türk yurdu olduğu hakkında ayrıntılı bilgi vermek gerekmektedir.

Artvin ve çevresi tarihi ile ilgili bugüne kadar ayrıntılı bilgileri veren ilk Türkçe eserlerden biri Muvahhid Zeki'nin "Artvin Vilâyeti Hakkında Ma'lûmât-ı Umûmîye" adlı eseridir. Zeki, bu eserde (1927: 202-227) "Artvin Vilâyeti Ma'lûmat-ı Târihesi" başlığıyla özet olarak bilgi vermektedir. Konu hakkında ilk kapsamlı çalışmayı ise M. Fahrettin KIRZIOĞLU yapmıştır. Kırzioğlu, 1953'te İstanbul'da yayımlanan "Kars Tarihi- I. Cilt" adlı eserinde Artvin'in doğu komşusu Kars ilinin tarihini, başlangıçtan 1531 yılındaki Osmanlı fethine kadar kaynakları ve bibliyografyasını da göstererek yazmıştır. Artvin tarihine ilişkin ikinci önemli eser Halit Özdemir'in "Artvin Tarihi" (2002) adlı eseridir. Ancak bu eser de çoğu bölümlerinde Kırzioğlu'nun (1953) eserini referans almıştır. Bu

çalışmada ise Artvin tarihi hakkındaki bilgiler Kırzioğlu'nun söz konusu eserinden hareketle verilecektir.⁵

Kırzioğlu Artvin 1973 İl Yıllığı için özel kaleme aldığı “Tarihî Bölüm”de Artvin tarihini beş bölüm hâlinde ele alır: 1-Hurrilerden Arsaklılara Kadar (MÖ V. Bin-150)/ 2-Arsaklılardan İslam Fetihlerine Kadar (MÖ 150-MS 646)/ 3-İslam-Arap Fethinden Selçuklulara Kadar (646-1048)/ 4- Selçuklulardan Osmanlı Fethine Kadar (1048-1416)/ 5-Osmanlı Hâkimiyetine Geçiş (Kırzioğlu, 1973: 1-42). Kırzioğlu, bu çalışmasıyla yörenin ne kadar eski zamanlardan beri bir Türk yurdu olduğunu (Özellikle Sakalar-Eski Oğuzlar-Kıpçaklar-Hazarlar-Bagrathlılar-Selçuklu ve nihayet Osmanlı) ayrıntılı olarak göstermiştir. Bu çalışmada ise Artvin tarihi “İslam Fetihlerinden Önce” ve “İslam Fetihlerinden Sonra” şeklinde daha sade bir tasnifle özetlenecektir.

1.2.1. Yörenin İslam Fetihlerinden Önceki Tarihi

Artvin'in MÖ 2000 yılından önceki dönemine ait elde yazılı belge bulunmamaktadır. İlin bölge olarak, yazılı tarih kaynaklarında yer alışı bu tarihten sonraya rastlamaktadır. Artvin çevresinde yaşadığı bilinen ilk halk, Orta Asya'dan gelme ve Sümerlerle soydaş “Asyanik”lerden Hurrilerdir.

MÖ 4000 yıllarında Kür-Aras ve Çoruh boylarına yerleşen bu Asyanikler, aynı yıllarda Van Gölü çevresi ile Urfa bölgesine kadar geniş alanlara yayılmıştır. Sümerler bunlardan Subarular diye bahsetmektedir. Asyanikler daha sonraları ise Hurri (Kurri)ler olarak adlandırılmıştır. Hurriler'in Artvin çevresini de içine alan geniş bir bölgede çeşitli devletler kurdukları bilinmektedir. Bu devletin kesin sınırları henüz tespit edilememiştir. Bunlar arasında Hayaşa ve Azzi krallıkları bulunmaktadır. Hayaşa Krallığı Trabzon'u da içine alacak biçimde kuzeydoğuda, Azzi Krallığı da Erzurum'un kuzeyinde Çoruh Irmağı boyunca hüküm sürmüştür. Hurriler bu çevrede bulunan bakır yataklarını da kullanmışlardır.

⁵ Artvin tarihine ilişkin verilecek bilgilerde geçen kavim ve bahislerin hangi kaynaklarda geçtiği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Kırzioğlu, M. Fahrettin (1953), Kars Tarihi- I. Cilt, İstanbul: Işıl Matbaası.

Dağınık devletler hâlinde bulunan Hurriler, daha sonra Mittani adını taşıyan büyük bir devlet çatısı altında birleşerek bir beylik federasyonu oluşturmuşlar; Hitit ve Asurlular da bu devletin üstünlüğünü kabul etmek zorunda kalmışlardır. 200 yıl kadar süren Mittani egemenliği, batıdan Hitit ve güneyden Asurluların sürekli baskı ve saldırılarına dayanamayarak sonunda Hitit Devleti'ne bağımlı duruma gelmiştir.

MÖ 1200 yıllarına doğru Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla bölgede bir iktidar boşluğu ortaya çıkmış ve MÖ 600'e dek Van ve Ağrı bölgesinde yaşayan Urartular Artvin bölgesine kadar yayılmışlardır. Artvin bölgesinin tarihte ilk defa tanınması, Asurların en güçlü komşusu ve düşmanları olan ve MÖ 831 yılında Van (Tuşpa) şehrini başkent edinen Urartular çağında olmuştur. Hurriler soyundan olan Urartular MÖ IX. yüzyıldan sonra bu bölgeye egemen olmuş ve MÖ 600'e dek Van ve Ağrı bölgesinde yaşayarak Artvin bölgesine kadar yayılmışlardır. Ancak Urartu egemenliği bu bölgede uzun ömürlü olmamış ve Kafkaslar'dan gelen Kimmerler MÖ VIII. yüzyıl ortalarında Doğu Anadolu'nun büyük bir bölümüne egemen olmuşlardır.

Kafkaslar'ın kuzeyinden gelen atlı göçebe Saka (İskit) Türkleri MÖ 665 yıllarında Kür-Aras ve Çoruh boylarına yerleşerek Azak denizi çevresindeki Kimmerleri yurtlarından kovmuş ve Sakalar'a karşı koyamayarak yurtlarını terk eden Kimmerler, Kafkas Dağları'nı aşarak MÖ 720-714 yıllarında Çoruh boylarına yayılmışlardır. Sakalar bu bölgede 500 yıl kadar hâkimiyet sürmüşlerdir. Sakalar'dan sonra Çoruh boylarına Oğuz-Partlar hâkim olmuştur. MÖ 149 yılından MS 428 yılına kadar Partların batı uç beyliği olan Küçük Arsaklı veya Arşagunik sülalesi bu yörenin idaresini elinde tutmuştur. Sakalar'ın Horasan kolundan çıkan Arsaklı (Eski Oğuzlar) Devleti'nin tarihî destanlarının "Dede Korkut Oğuznameleri"nde yaşamakta olduğu da bilinmektedir. Arsaklılar'ın eyaletlerinden biri olan Dayk; Borçiskevi (Borçka), Liganiskevi (Livana-Artvin), Açara (Acara-Batum), Şavşeti (Savuş-Şavşı adlı Saka oymağı yurdu), Eruşeti (Posof, Ardahan), Thoskari (Oltu, Olur, Narman, Tortum) ve Kalarç (Ardanuç) sancaklarından oluşmaktaydı.

Büyük İskender'in Asya seferiyle Pers İmparatorluğu'nun tarihe karışması üzerine bölgede ortaya çıkan siyasal boşluğu yerel krallıklar ve Pontus Krallığı doldurmuştur. Bu dönemde Artvin çevresi, Roma İmparatorluğu'na bağlanmakla birlikte Roma ile Part (Eşkaniyan) Hükûmetleri arasında sık sık el değiştirmiştir.

Bölgeye zaman zaman Gürcü ve Ermeni krallıkları hâkim olmuştur. Part Hükûmeti'ne bağlı Arsaklı (Arşagunik) Hanedanının 428 yılında ortadan kaldırılmasından sonra, Çoruh boylarının hâkimiyeti İran Sasani Devleti'nin eline geçmiş ve 532 yılında Bizans ile Sasaniler arasında yapılan barış antlaşmasıyla Çoruh boyları Bizans'a bırakılmıştır. 560-562 yıllarında bu bölgedeki Bizans nüfuzu zayıflayarak ve bölgede Canetya (Lazistan), Klarcetya (Ardanuç ve Yusufeli çevresi) ve Mesketya (Şavşat ve Ahıska yöresi) Hükûmetleri kurulmuştur. Daha sonra Canetya ve Klarcetya Hükûmetleri de zayıflayarak Mesketya Hükûmetine bağlanmışlardır.

İslam fetihleri öncesine kadar yörede Hurri, Urartu, İskit/Saka, Med, Pers, Part, Arsaklı ve büyük bir dönemde ise Roma Hükûmetleri hâkim olmuştur (Kırzioğlu, 1973: 2-18).

1.2.2. İslam Fetihlerinden Bugüne

1.2.2.1. Yörede İlk İslam Fetihleri

Hz. Osman'ın halifeliği zamanında (644-656) İslam fetihleriyle Çoruh boyu ile Artvin bölgesi 646'da cizyeye (baş vergisi) bağlanmış ancak 655'te bölge Bizans'ın Çoruh bölgesini geri alması ile yine Bizans idaresine girmiştir.

737 yılında Abbasi Halifesi Hişam, Çoruh yöresini ele geçirmiştir. 853 yılında ise Bagratlılar'ın Çoruh boyunda Abbasi Halifeliği'ne bağlı olarak Ortodoks Oğuz Beyliği'ni kurmaları ile 899'da Çoruh boyu ve Yukarı Kür Kesimlerinde Bagratlılar Krallığı kurulmuştur. Rusların 1801'de Tiflis'i işgal etmesine kadar 992 yıl hüküm süren aynı göbekten (II. Adarnase'den) gelme "Gürcistan- Bagratlıları" adlı bu Ortodoks-Bey-Böğrekliler sülalesi, dünyanın en uzun ömürlü krallık sülalelerinden birisidir (Kırzioğlu, 1973: 18-26).

1.2.2.2. Selçuklu Dönemi

Büyük Selçuklu Devleti kurulmadan önce 1015 yılında Çağrı Bey'in ilk Anadolu seferi sırasında Türk akıncıları Çoruh boylarına kadar ilerlemişlerdir. Horasan'da Selçuklu Devleti'ni kuran Tuğrul Bey (1037-1063); amcasının oğlu Azerbaycan hâkimi İbrahim

Yinal ile Aran (Gence-Karabağ) hâkimi Kutalmış'ın komutasındaki büyük bir Selçuklu ordusunu, 1048'de Bizans üzerine göndermiştir. Birçok Bizans kalesini alan Selçuklu Türkleri, 18 Eylül 1048'de Hasankale önlerinde Bizanslılarla savaşmışlardır. Selçuklu orduları düşman kuvvetlerinden daha az olmalarına rağmen savaşı kazanarak Bizans komutanı Orbelli Libarit tutsak alınmış ve daha sonra Libarit İstanbul'a gönderilmiştir.

Selçuklu Türkleri, Hasankale zaferinden sonra Anadolu'ya kesin olarak girmişlerdir. 1054'te Tuğrul Bey, Bizans'ın Malazgirt kalesini kuşatırken ordunun diğer kolları da Bayburt, Barkar ve Orta Çoruh boylarına kadar Bagratlı ülkesini vurup yağmalamıştır.

1064 yılı Haziran'ında Bizanslılardan Anı ile Kars'ı ve müttefiki olan Bargatlılardan da Çıldır'ı (Ahalkalak/Akçakala) alan Selçuklu Sultanı Alparslan, Tayk (Artvin)'a kadar yaklaşmış ve IV. Bagrat'ı kendisine bağlamıştır.

1067 ilkbaharında Bizans'ın kışkırtması ve yardımı ile Selçukluları tanımamaya başlayan IV. Bagrat; Gence bölgesine akın edince Alparslan tarafından cezalandırılmıştır. Aynı yıl Ardahan, 1068'de de Ardanuç, Artvin, Borçka, Şavşat, Oltu, Tortum ve Yusufeli kesimleri Selçuklu topraklarına katılmıştır. Böylece, Artvin ve Çoruh yöresinde İslamlaşma başlamıştır. Bu yörede kurulmuş küçük Gürcü ve Ermeni devletçikleri zamanla Çoruh'tan silinmiş; Bizans da bu yöreyi geri almaktan umudunu kesmiştir.

Alparslan, fethettiği bu yerlere yanındaki Türkmenlerden emirler tayin etmiş ve yöreye bir hayli Türk'ün yerleşmesini sağlamıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra, fethettiği toprakların Kızılırmak'a dek olan bölümünü emirleri arasında dağıtan Alparslan, Çoruh bölgesini de Emir Ebü-l Kasım'a vermiştir.

Alparslan ve Şavşat kralı IV. Bagrat'ın aynı yıl ölümlerinden sonra, Gürcü krallarından Giorgi, Bizanslıların kışkırtmaları ve yardımları sonucu Çoruh bölgesine hâkim olmuşsa da Sultan Melikşah bölgeye, Emir Ahmet kumandasında bir ordu göndermiştir. Bu ordu Giorgi'yi yenerek Erzurum ve Çoruh bölgelerini yeniden Türk hâkimiyeti altına almıştır. Emir Ebü-l Kasım'ın torunu Saltuk'tan ötürü Kars, Erzurum Ardahan, Bayburt ve Çoruh havzasını içine alan imarete, bundan sonra "Saltukoğulları

Emirliği” adı verilmiştir. Artvin ve çevresi bu tarihten sonra Saltuklular, Apkaz (Bargatlı) Beyleri ve Selçuklular arasında el değiştirmiştir. Nihayet 1225’te Konya Selçuklu Sultanı I. Alaaddin Keykubat (1219-1237) Artvin, Şavşat ve Yusufeli’ni ele geçirerek Erzurum Vilayeti’ne bağlamıştır. Ancak Anadolu’nun Moğollarca istila edilmesi üzerine 1240 yılından itibaren Artvin, Moğol egemenliğine girmiştir. Moğolların devamı olan bağımsız İlhanlı Devleti’nin kurulması ile (1265), İlhanlı Devleti hakanlarından Abaka Han (1265-1282) zamanında Sargis (Sarkis) adlı bir Kıpçak beyi, Ahıska Sancağı’nda İlhanlılar’ın izniyle Çoruh ve Apkazy’yi (Gürcistan) da içine alan Tebriz merkezli “Apkazy ve Gürcistan Vilayeti “ adlı bir atabeylik kurmuştur.

İlhanlı İmparatorluğunun dağılmasından sonra Çoruh yöresinin hâkimiyeti devamlı el değiştirmiştir. Yöre; 1269’dan 1551 yılına kadar 282 yıl Çıldır Atabekleri (Cakeliler) tarafından yönetilmiştir. Bu bölge Çıldır Atabeklerince yönetilirken bir ara 1414-1502 yılları arasında kısa sürelerle sırasıyla Timur, Karakoyunlular ve Akkoyunluların idaresine girmiştir. Akkoyunlular Devleti’nin yıkılmasından sonra Artvin Azerbaycan Emiri Elvent Bey’in emrine girmiştir. Safevi Hükümdarı Şah İsmail 1502 yılında Elvent Bey’i yenince, bütün Akkoyunlu ülkesi ile birlikte Artvin de Safeviler’in eline geçmiştir. Bu hâkimiyetler süresince Çıldır Atabekleri sülalesi de varlığını devam ettirmiştir (Kırzıoğlu, 1973: 18-27).

1.2.2.3. Osmanlı Dönemi

Fatih Sultan Mehmet, 1461 yazında Trabzon Rum Pontus Krallığını (Komninoslar) ortadan kaldırarak Trabzon ve Rize illerinin tümü ile Gümüşhane’nin Harşit Çayı yöresi, Artvin’in Karadeniz kıyısı ve Maçahel (bugünkü Camili) Bucağı, Giresun Kalesi’yle yakın köylerini ele geçirmiştir. Giresun ile Akçaabat arasındaki kıyılar ve Harşit’in aşağı boyu ise komşu yerli Türkmenler ve Çepnilerden Osmanlılara geçmiştir.

XIII. yüzyılın ortalarından itibaren, Ortodoks Kıpçaklı Türkler’den Atabekler ailesi Artvin ve çevresinde hüküm sürmüştür. Yöre bu dönemde; İspir, Tortum, Livana (Artvin, Yusufeli), Oltu, Ardanuç, Borçka ve Şavşat (Yukarı ve Orta Çoruh boyları) ile Kür boyunun Göle, Ardahan, Ahıska ve Ahılkelek ile Azgur kesimlerini kapsamaktadır. Bölge, başkenti Ardanuç olan Çıldır Atabeklerinin ana kolu elinde bulunmaktaydı. Bunlardan Şavşat-İmerhev (Meydancık) ile Acara Maçahel beyleri, kendi istekleri ile İslamlığı kabul

edip Ardanuç Atabekliği'nden ayrılarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmışlardır. Bu beylerden Yosebit Bey'in oğulları Müslüman olunca Ahmet, Mehmet, Mahmut ve Sefer adlarını alıp Osmanlı padişahı fermanı ile şavşat, İmerhev, Acara ve Maçahel'in sancak beyleri olmuşlardır.

şehzade Selim Trabzon Valisi iken Rize ve evresi, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu sırada Batum yakınındaki Güneye (Gönye) kasabası ve kalesi alınmış; arkasından Artvin, Ardanuç, Borçka ve şavşat da Osmanlı hâkimiyetini tanımıştır. Osmanlılar, kendi istekleri ile ülke topraklarına katılan bu ilçelerin beylerine beylikler vermiştir. şehzade Selim, Trabzon'dan ayrıldıktan sonra bu beyler ya bağımsızlıklarını ilan etmişler ya da Ardanuç Atabeyliği'ne bağlanmışlardır.

Yavuz Sultan Selim tahta geçtikten sonra 1516 yılında Çaldıran Seferi'ne başlarken Ardanuç Atabeyi Mirza abuk Bey, Yavuz'a elçiler gönderip Osmanlı ordusuna erzak ve mühimmat yardımı yapmıştır. Bu sırada şavşat'ın kuzey kesimindeki Köprülü köyünde yine Kıpçaklı Atabeklere bağlı olduğu anlaşılan Zor-Tuna adlı bir bey, kendi isteği ile İslam'ı kabul ederek Yavuz Selim'e sığınmıştır. Fermanla beylik alan bu bey Zor Mustafa Bey adını alıp yörede ilk camii yaptırmıştır.

Çaldıran Savaşı'nın bitmesinden yirmi yıl sonra yani 1536'da Erzurum Beylerbeyi Mehmet, Yusufeli ve çevresine ilk Osmanlı akınını yapmış ve Atabeylerin bu bölgedeki kale muhafızlarını itaat altına almıştır. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın İnan zerine yaptığı sefer sırasında Ardanuç'ta son atabey olan II. Keyhüsrev Bey İnan tarafını tutarak Osmanlılara karşı gelince bu bölgenin yeniden itaat altına alınması gerekmiş; Kanuni, ikinci vezir Kara Ahmet Paşa'yı bu sefere memur etmiştir. Bunun zerine Ahmet Paşa 1549 yılı sonbaharında Erzurum'dan hareketle önce Tortum ve çevresini ele geçirmiştir. Daha sonra Livana (Artvin) ve çevresi fethedilerek Livana Sancağı adıyla Osmanlı topraklarına katılmıştır. Ardanuç bölgesi ise II. Keyhüsrev Bey'in elinde iki yıl kadar daha kaldıktan sonra Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa'nın eyalet askeriyle gelip 1551'de kaleyi fethetmesiyle bu kesim de Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Bu savaşta yenilen Atabey Keyhüsrev ise kaçarak İnan'a sığınmıştır.

Artvin yöresi Osmanlılarca ele geçirildikten sonra 1551’de bölgede ilk kurulan Osmanlı yönetim birimi Ardanuç Sancağı olmuştur. Ardanuç Sancağı; 1- Ardanuç Nahiyesi ve 59 köy/ 2- Tavuskar Nahiyesi ve 28 köy/ 3- Cahis Nahiyesi ve 7 köy / 4- İşhan Nahiyesi ve 7 köyden oluşmaktaydı.

Ardanuç kırktan fazla kişiye “zeamet” ve “tımar” olarak dağıtılmış, daha sonra kurulan Livana Sancağı ise babadan oğula ve torunlara geçmek kaydıyla “yurtluk” ve “ocaklık” olarak verilmiştir.

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı-İran anlaşmazlıkları sırasında bu yörede önemli savaşlar olmuş ve yöre iki devlet arasında sık sık el değiştirmiştir. Artvin’in Osmanlı ülkesine katılışı 1537 yılına rastlar. Çoruh boyundaki diğer yerler de Kanuni Sultan Süleyman zamanında alınmıştır. Osmanlıların, Atabeklerin kalıntılarına özerklik tanıdıkları görölmektedir. Bundan dolayı yöre Osmanlı hâkimiyetinde iken bile Atabek sülalesi mahallî olarak hüküm sürmeye devam etmiştir. 9 Ağustos 1578 tarihinde Erzurum Beylerbeyi Lala Mustafa Paşa, Çıldır’da İranlıları yendikten sonra bölgedeki Atabeklerin son kalıntılarını da ortadan kaldırmıştır. Bu tarihten sonra Hopa ve Borçka Trabzon’a; Artvin, Ardanuç, Şavşat ve Yusufeli ise Çıldır Eyaleti’ne bağlanmıştır. Artvin XVII. yüzyılın başında bir sancak merkezi hâline getirilmiştir (Özder, 1973: 27-29).

Son Gürcistan Krallığı 1801’den sonra Rusya’ya bağlanınca Kafkas kesiminde Osmanlı ile Çarlık Rusya sınırdaş olmuşlar; bundan sonra da Ruslar, Karadeniz’de Osmanlıların kuvvetlerini bulundurduğu Batum Limanı ve müstahkem mevkiini ele geçirmek için uğraşmışlardır (Özder, 1971a: 1).

1828-1829 yılları arasındaki Türk-Rus savaşlarından sonra imzalanan Edirne Muahedesi’yle Çıldır Eyaleti’nin bir kısmı Osmanlı elinden çıkmıştır. Fakat Ardanuç, Artvin, Şavşat Borçka ve Yusufeli kesimleri Osmanlılarda kalmıştır. Bundan sonra merkezi Oltu olan Çıldır Sancağı kurulup Erzurum Eyaleti’ne; Ardanuç, Artvin, Livana (Yusufeli) ve Şavşat nahiyeleri de bu sancağa bağlanmıştır. Ayrıca Acara, Borçka, Hopa ve Arhavi bölgeleri Trabzon Eyaleti’ne bağlı Batum Sancağı içinde kalmıştır. Daha sonra Batum Sancağı’nın dağılmasıyla Hopa ve Arhavi, Trabzon Eyaleti’ne bağlı Lazistan

Sancağı içinde bırakılmıştır. 1865 yılında eyalet yerine vilayet örgütü kabul edilince, Artvin 1878 yılına kadar Livana kazasının merkezi olmuştur.

Osmanlı-Rusya arasında çıkan Kırım Savaşı'nda (1853-1856) Kars'taki muharebelere 600 Livanalı gönüllü⁶ katılmıştır. Çevreden toplanıp giden 600 gönüllünün serdarlığını eski Livana Sancak Beyleri torunlarından Ali Bey yapmıştır (Özder, 1973: 28-30).

1.2.2.3.1. 1877-1878 Savaşı (93 Harbi) Göçler ve Esaret

Tarihlerde "93 Harbi" denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bölgeyi derinden etkilemiştir. 24 Nisan 1877 günü başlayan çarpışmalar Artvin çevresini de sarmıştır. Batum ve Ardahan Savaşları olmuş, Ardahan Ruslar eline geçince kuvvetlerimiz Yalnızçam üzerinden Artvin'e çekilmiştir

Savaş sonunda Osmanlı ülkesinin Rumeli kesiminden başkent İstanbul kapılarına dayanan Ruslarla Yeşilköy'de 3 Mart 1878 günü "Ayastefanos" Muahedesi imzalandı. 29 maddeden ibaret olan antlaşmanın 19. maddesi hükmüne göre: "Osmanlı Devleti Tazminat-ı Harbiye ve Rusya Devletinin zarar ve ziyarı" olarak Rusya'ya 410 milyon ruble para ödeyecekti. Fakat, güya Rusya İmparatorunun bir "Cemile"si olarak (batıda) Tolçî Sancağı ve Delta adaları, (doğuda) Ardahan, Batum ve Kars Sancakları bu tazminata karşı tutulmuştu.

⁶ Bu gönüllülerden biri de Erkinisli büyük âşık Muhibbî'dir (Kaya Salih). Savaşı bir destanında şöyle anlatır:

Seferin ilk cumasında cenk-i meydan eyledik
Yaş döküben ol kâfirden sahrayı kan eyledik
Atuben çâr köşemizden top ile kumbarayı
Titredi canlar cesetde zikr-i Subhan eyledik.

Hû çeküben emr-i Hakk'a cümlemiz olduk razı
Sakladı ol Girdigâr'ım cümle beladan bizi
Cem' oldu asker-i İslâm vakit akşam namazı
Cümlemizden sekiz şehid Hakk'a kurban eyledik.

Gün ikindiye dek çektik mihnet-i cevr-ü ceza
Nizamî'yle top beraber yetiştî imdat bize
Ya Muhammed çağrışuben sıdk ile kıldık gaza
Otuz iki kâfiri hâk ile yeksan eyledik.

Biri Arkunesli Durak, ipdi verdiler anı
Biri İnisetli Cemal, Cennet'e gitti canı
Biri Karşutlu İsmail, kaşından aktı kanı
Kazamızdan beş tanesin daha revan eyledik.

Der Muhibbî kalan ile gidenimiz bilmedik
.....(okunmaz durumda, yırtık).....
Her başa geleni gördük birin noksan kılmadık
Ceng-i meydan arasından böyle seyran eyledik (Özder, 1971a: 28).

13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Muahedesi ile Ayastefanos’un bazı hükümleri değiştirilmişse de savaş tazminatı olarak Çarlık Rusya’ya bırakılan Elviye-i Selâse (üç liva: Kars, Ardahan, Batum) ile bu arada Batum Sancağı başlısı olup günümüzün Artvin, Ardauç, Borçka ve Şavşat ilçelerini kapsayan yerler, Hopa’dan da Kemalpaşa Bucağı köyleri 1879 yılında resmen kesinleşen Osmanlı-Rus sınırı ile ana vatandan koparılmış oldu. Son antlaşmanın bazı maddelerinden yararlanan ahali İç Anadolu’ya göç etmiş⁷ ve “93 Muhaciri” adıyla oralarda yerleşip kalmışlardır. Yöre âşıklarından pek çoğu⁸ bu savaşa gönüllü olarak katılmış ve savaşın acılarını destanlarında dile getirmişlerdir (Özder, 1973: 30-31).

Çarlık Rusya idaresi altında yaşamak istemeyen bölge halkının bir bölümü (Batum, Acara, Artvin, Borçka, Ardauç, Şavşat’tan) Anadolu’nun muhtelif yerlerine (Samsun, Çorum, Tokat, Yozgat, Adapazarı, İzmit ve Bursa yörelerine) göçmüşlerdir. Bu göçe yörede “Büyük Vayna- İlk Kaçakaçlık” da denilmektedir (Torun, 1998: 17-18).

1.2.2.3.2. Birinci Dünya Savaşında Artvin

Tarihlerimizde “Cihan Harbi, Umumi Harp, Büyük Harp” gibi adlarla anılan 1914-1918 savaşı, Osmanlı Devleti’nin tarihten silinme nedenlerini hızlandırdığı gibi, 1878’den sonraki Artvin yöresinin de unutulmaz acı anılarla dolu yıllarını, perişanlık devrelerini teşkil eder. Bu savaşın yöreyi ilgilendiren başlıca dört yönü vardır:

1-Türk “Teşkilât-i Mahsusa”sının savaş başlamadan önce çevrede yaptığı çete faaliyetleri

2- Savaşın başlamasıyla resmî ve gönüllü kuvvetlerimizin savaşları

3- Çevreden başlayan göçler⁹

⁷ İleride de görüleceği gibi o dönemde hayatta olan pek çok âşık cephede bilfiil hem savaşmış hem de şiiirleriyle askerın moral gücünü yüksek tutmaya çalışmıştır. Muhacirlikte ise âşıklar da göç etmişlerdir.

⁸ Savaş yıllarında 60 yaşlarını geçmiş olan Şavşat’ın Mirye (Veliköy) köyünden Hoca âşık Hacı Didârî Efendi; milis zabiti olan Şavşat’ın Çoraklı köyünden İsmail Hakkî (1828-1907); Şavşat’ın Tıbet (Cevizli) köyünden Sefilî mahlaslı âşık Molla Habil (1865-1935)... vb.

⁹ Bu göçmeler yöre âşıklarını da derinden etkilemiştir. Âşıklar destanlarında bu acı günleri işlemişlerdir. Bunlardan en meşhuru Yusufeli Zor (Esenyaka) köyünün muhtarı Âşık Mustafa İznî’nin (1856-1928) 60 yaşlarındayken sırtında bir çuval yüküyle hem yürüyüp hem yüksek sesle okuduğu zincirleme düzendeki “Muhacirler Destanı”dır. Tam metni ileride -Dördüncü Bölümde- verilecek olan destanın başlangıç ve bitiş bölümleri şu şekildedir:

4- Yerlerinde kalan bir kısım bölge halkına Rusların uyguladıkları zor tedbirler (sürgün, idam... vb.).

Göçemeyip Artvin, Ardaneç ve Berta köylerinde düşman elinde kalan yerliler arasında ekim yapılamadığı için, 1916 kışında yokluk ve açlık da başlamıştı. 1915 Nisan sonlarında Artvin'e gelen Rus Tahkikat Heyeti, gönüllü olarak savaşa katılanlardan yakalayabildiklerini "Vatan haini" damgasını vurarak Batum Harp Divanına göndermiştir. Tutuklananlar 18 yıla kadar hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmış; bir kısmı idam¹⁰ edilmiştir.

1914 yılı Haziran ayında Birinci Dünya Savaşı başlamış ve Osmanlı Devleti de bu savaşa katılmıştır. Bu sırada Çarlık Rusya orduları da 1 Kasım 1914'te sınırları aşarak Osmanlı üzerine saldırıya geçmiştir. 93 Harbi'nden 36 yıl sonraki bu ikinci Rus taarruzunda da halk Anadolu'ya göç etmek zorunda kalmış ve bu ikinci göçe de "İkinci Vayna-Küçük Vayna" veya "Kaçakçılık-İkinci Kaçakçılık" adı verilmiştir (Abanoz, 1966: 10).

Çarlık Rusya'da Bolşevik İhtilali başlayınca 18 Aralık 1917 günü Erzincan Mütarekesi imzalanmıştır. Bunun üzerine 1918 Ocak ayı içinde cephelerden Rus birlikleri çekilmiş, yalnız mütareke heyetine memur Rus subayları kalmıştır. Bundan sonra ordumuz

Hayır ede encamın Cenabı Mevla
Sarardı elvanı muhacirlerin
Hep musavi oldu bay ede geda
Bozuldu devranı muhacirlerin

Meydanlarda kaldık sahibimiz yok
Köle satılsak talibimiz yok
Er-avrat söyleriz ayıbımız yok
Hayâ edebî kalmadı muhacirlerin.

Devran-ı âlemin aksine döndü
Milyon haneler mahf oldu soldu
Gonca gülümüze baykuşlar kondu
Soldu gülistanı muhacirlerin.

Biçare İznî'nin feryad-u ahı
Vilayet Erzurum çoktur günahı
Zor köyünde sakın muhtar penahı
Hatm oldu destanı muhacirlerin.

Bu savaş sonucu göçmek zorunda kalmış Şavşatlı Firakî Hoca (1854-1939) da o günleri bir ağıtında anlatır:

Sene üçyüz otuz birin devrinde,
Vasf edeyim size ben neler gördüm:
Bîgafilden millet oldu tarumar,
Sanırsın mahşerdir, fenalar gördüm.

Nevcivan olanlaryekûn kartlanmış,
Yüklenip gam yükün gider atlanmış,
Nicelerin kapıları kitlenmiş.
Ağlayıp sızlaşan analar gördüm.

Ferman olup harp alayı açıldı,
Cümle asakire libas biçildi,
Sılasından, vatanından geçildi,
Baykuş öter viran haneler gördüm.

Der Firâkî geldi âhir zamanlar,
Çıktı alâmetler, geçti gümanlar,
Yârinden ayrılan taze civanlar,
Âh-ü feryad eden Sunalar gördüm

¹⁰ Yusufeli Erkinis köyünden meşhur âşık Muhibbi'nin torunu Âşık Aziz de 1915'te Rus askerlerince tutuklanmış ve İşhan'da kurşuna dizilerek idam edilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 66).

Erzincan-Erzurum çizgisinde kalan Ermeni kuvvetleriyle savaşıacaktır. Birinci Kafkas Kolordusu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, 11 Mart 1918 günü karargâhı ile Erzurum'a yetişerek Ermeni saldırganlığına son vermiştir. Bundan sonra 17 Mart günü Narman ilçe merkezi de Karabekir'in bir alayı tarafından ele geçirilmiş ve 23 Mart'ta Türk birlikleri 1878 sınırlarımıza dayanmıştır.

Erzincan Mütarekesinden iki buçuk ay sonra Bolşevik Rusya ile Osmanlı Hükûmeti arasında Brest-Litovsk anlaşması imzalanmıştır (3 Mart 1918). Bu Anlaşmayla Rusya, ahalinin oyları alındıktan sonra, 1878 sonunda elimizden çıkmış olan yerlerin Türkiye'ye geri verilmesini kabul etmiştir. Yapılan genel oylama sonunda Üç Sancak ahalisinin % 99'dan çoğu Türkiye'ye bağlanma isteğini belirtmiştir. Bu işlemden sonra Türk Ordusu 1918 Mart sonlarına doğru Üç Sancakla birlikte Artvin, Borçka, Ardanuç ve Şavşat kazalarını da almıştır.

Trabzon Muahedesi: Erzincan ve Erzurum'daki kanlı Ermeni saldırganlığı önlenip bu şehirler Karabekir Paşa tarafından kurtarıldıktan sonraki aylarda Trabzon'da kurulmuş bir Gürcü Millî Komitesi ile Osmanlı Hükûmeti arasında 18 Haziran 1918 günü Trabzon Muahedesi imzalanmıştır. Bu muahede ile aynı zamanda Brest-Litovsk Antlaşması'yla Türkiye'ye iade edilen Üç Sancak haklarını Gürcü Millî Hükûmeti de kabul etmiş sayılıyordu. Ermeniler de muahede hükümlerini uygun bulduklarını sonradan teyit ederek artık bir Türk-Ermeni düşmanlığı kalmadığı kanısını uyandırmış bulunuyorlardı.

Mondros Mütarekesi: Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletleri ile yenik sayılan Osmanlı Hükûmeti arasında 30 Ekim 1918 günü Limni Adasında imzalanan bu mütarekeyle savaş sona ermiş sayılıyordu. Mütarekenin Üç Sancağı ilgilendiren başlıca hükümleri, günümüzün diliyle şunlardır:

“Müttefik Devletler, güvenliklerini tehdit edecek bir durum karşısında herhangi bir noktayı işgal edebileceklerdir (Md.- 7)./ İran'ın kuzeybatı kesimindeki Türk Kuvvetleri derhâl savaştan önceki sınır gerisine çekilecektir (Md.- 11)./ Osmanlı Hükûmeti Batum ile Bakü'nün işgaline itiraz etmeyecektir (Md.- 15).

İngiliz ve Gürcü işgalleri: Mütarekenin imzasından sonra aradan bir ay geçmeden İngilizler 27 Kasım 1918 günü Batum'a asker çıkarmışlar ve 17 Aralık 1918 günü de Batum'un resmen işgal olduğu ilan edilmiştir. Hemen sonra da Artvin, Borçka, Ardanoç ve Şavşat'a İngiliz işgal birlikleri yerleşmeye başlamıştır.

İşgal kuvvetlerinin başında bulunanlar ilk iş olarak kendilerine karşı koyan sözü geçer kimseleri takip ve sindirmeye başlamışlardır. Ancak nihayetinde yerel direnişler sonucu İngilizler Nisan 1920 sonunda Artvin, Ardanoç ve Şavşat kesimlerini boşaltıp Batum'a çekilmişler, 7 Nisan 1920'de de Batum'u boşaltmışlardır. İngilizlerin ayrılmasını fırsat bilen Gürcüler, bölgeyi işgal etmişlerdir (Özder, 1973: 35-42).

1.2.2.4. Cumhuriyet Dönemi ve Kurtuluş

23 Nisan 1920'de TBMM'de bağımsız bir Türkiye'nin temelleri atılırken Osmanlı Devleti'nin yaptığı devleti parçalayan bütün anlaşmalar da hükümsüz sayılıp milletçe ölüm kalım savaşına, "Millî Mücadele"ye girilmiştir. Doğu Cephesi'nde 30 Ekim 1920'de Sarıkamış ve 7 Kasım'da Gümrü, Ermenilerden alınmış ve neticede Ermenilerle 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmıştır. Ülkenin doğu sınırı çizilmiştir fakat Artvin, Ardahan, Borçka, Ardanoç ve Şavşat henüz Gürcü işgali altındadır.

Yeni kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, Ardahan ve Artvin'i ana vatana bağlama kararını verdiği sıralarda Gürcistan Hükûmeti ile aramızda resmî temaslar başlamıştır. İstenilen netice alınamayınca Gürcistan Hükûmeti'ne 22/23 Şubat gece yarısında bitmek üzere bir ultiatom verilerek Ardahan ve Artvin'den çekilmeleri istenmiştir. Nihayet Artvin, Ardanoç, Borçka ve Şavşat ilçelerinden Gürcü işgal kuvvetleri 23 Şubat 1921 günü sabahı çekilmiştir. Trabzon'dan Artvin'e hareket eden Binbaşı Şükrü (Oğuz) Bey 26 Şubat 1921 günü öğle vaktinde Artvin'e yetişebilmiştir. 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'na göre Batum Ruslara kalmış; Artvin, Ardahan, Borçka, Ardanoç, Şavşat ve Kemalpaşa ana vatana bağlanmıştır. Böylece, 1878-1921 yılları arasında 43 yıl süreyle ana vatandan uzak kalan Artvin, Ardanoç, Borçka ve Şavşat ilçelerimiz yeniden ana vatana ve Türk idaresine kavuşmuştur (Abanoz, 1966: 7-15; Özder, 1973: 35-42).

1.2.3. Âşıklık Geleneğinde Öne Çıkan Bölgelerin Mülki Tarihçesi

Artvin yöresi tarih boyunca hep savaş, istila ve göçlere sahne olmuştur. Bugün Artvin iline bağlı pek çok ilçe tarihî seyir içinde hep el değiştirmiş; aynı otoriteye bağlı iken bile değişik mülki-idari yapılar göstermiştir. Bundan dolayı değişik kaynaklarda yörenin bazı âşıkları çevre illerde özellikle Erzurum'da doğmuş-yaşamış gibi gösterilmektedir.¹¹ Bu karışıklığın bir nebze de olsa önüne geçebilmek için bu başlık altında Artvin âşıklık geleneğinde öne çıkan bazı bölgelerin idari/mülki tarihçesi hakkında bilgi verilecektir.

1.2.3.1. Artvin'in Mülki Tarihi

Günümüzün il merkezi bulunan Artvin, bundan 400 yıl önceleri ufacık bir köydü. 1549 yılı sonbaharında Çıldır (Ahıska) Atabekleri elinden alınıp Osmanlı devletine katılınca Livana Sancak Beyliği kuruldu. Bu örgütün ilk merkezi şimdiki Yusufeli Pert-Eğrek'ti (Çevreli kalesi).

Osmanlı devletinin Tanzimat Fermanı'ndan (1839) sonra Artvin, Livana Kazası'nın merkezi olmuş ve Batum Sancağı'na bağlı kalmıştır. Bu durumu 1878'de -Üç Sancak'la birlikte- Rusya'ya bırakılmasına kadar sürmüştür.

Ana vatana bağlanmasından sonra 26 Şubat-4 Temmuz 1921 (1337) arasında Ardahan Sancağına bağlı Artvin kazası (ilçe), 7 Temmuz 1921'den sonra Artvin Sancağı (mutasarrıflık) örgütünün merkezi olmuştur.

1924 yılında Türkiye'de sancak örgütleri kaldırılıp yerlerine vilayetler (il) konulunca Artvin de aynı adı ile il merkezi oldu. Aradan dokuz yıl geçtikten sonra Artvin Vilayeti kaldırıldı. Bu değişimle 1933 Haziran başında Rize merkezli Çoruh Vilayeti'ne bağlı Artvin Kazası (ilçe) kurulmuş oldu. Üç yıl sonra da 1936 yılı başında Artvin, yeni kurulan Çoruh İlinin merkezi olmuştur.

¹¹ Mesela pek çok kaynaktan Şerifi Erzurumlu olarak gösterilmektedir. Mâhiri de Özarslan'ın eserinde (2001: 363) Erzurumlu olarak kaydedilmiştir.

Yirmi yıl sürece kullanılan Çoruh il adı 17 Şubat 1956'da 6668 numaralı kanunla Artvin adına çevrilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 4; Artvin Tarihi, 2007: 155).

1.2.3.2. Ardanuç'un Mülki Tarihi

Ardanuç ve çevresinde yerleşmenin çok eski olduğu görülür. MÖ 2000 yıllarında Hurriler ve Mitanniler Çoruh havzasına egemen olmuşlardır. Ardanuç ve çevresinin ilk defa yazılı tarihe geçmesi Urartular döneminde olmuştur. Tuşpa (Van) Kalesi'ndeki taşlara yazdırılan Urartu devleti yıllığından anlaşıldığına göre; Urartu Kralı II. Şarduri MÖ 753'te Çoruh boyundaki Kulkhi krallığını yenerek itaat altına almıştır. Ardanuç adının da Urartu "Güneş Tanrısı" "**Ardini**" adına yapılan tapınaklarla ilgili olabileceği düşünülmektedir. MÖ VII. yy.'de Ardanuç ve çevresine İskit (Saka) Türkleri boyundan Taoklar'ın yerleştiğini görülmektedir. Tayk ve Dayk adlı eski eyalet adları ile Tavusker gibi coğrafi isimlerin bunlardan kaldığı söylenebilir.

Saka yerleşmesinden yaklaşık beş asır sonra Ardanuç ve çevresine tarihte "Eski Oğuzlar" denilen Arsaklı Hanedanı hükmetmiştir. Bu hanedanlık, hâkimiyeti altındaki bu bölgeyi sancaklara bölerek yönetmiştir ki Tavusker olarak adlandırılan Ardanuç kesimi bu son sancak idaresinin merkezidir. V. yy. ortalarından itibaren çevreye Hazarlar, Kalaçlar, Barseller, Tukharlar, Bulgarlar gibi Türk boylarının yayıldığı görülür. 575 yılında Bizans İmparatoru II. Justinyen eski Oğuzlar diye anılan Bagratlı soyundan Guaram'ı Ardanuç ve çevresine il beyi olarak tayin etmiştir. Ardanuç Gevhernik Kalesi Bagratlılar Hanedanı döneminde inşa edilmiştir. Bagratlılar, Emevi Halifesi II. Mervan döneminde itaat altına alınmıştır. Ardanuç Bagratlıları bazen Bizans hâkimiyetine geçip Selçuklular'a başkaldırmışlar, bazen de Bizans'ın kışkırtmalarına aldırmadan Selçukluların hâkimiyetini tanımak zorunda kalmışlardır. Sultan Melikşah'ın 1080 yılında gönderdiği Emir Ahmet, Posof üzerinde Bagratlıları yenerek Kür ve Çoruh boylarını fethetmiştir. Ardanuç Bagratlı krallığı da Apkaz topraklarına atılmış ve yöre İslamlaşmaya başlamıştır.

1124 yılında çoğu Şamanist ve bir kısmı yeni Hristiyan olan Kıpçak Türkleri ile ittifak yapan Bagratlı Kralı II. Davit (1089-1125) 40 bin kişilik Kıpçak-Gürcü ordusuyla Çoruh boyunu ele geçirdiği gibi Oltu ve İspir bölgelerine kadar hâkimiyet alanını genişletmiştir. Erzurum'da kurulan Saltuklu Beyliği ile Bagratlılar arasında sürekli

mücadeleler olmuş, ancak Ardanoç alınamamıştır. Anadolu'nun Moğollar tarafından istilasını üzerine Ardanoç ve çevresi de Moğol hâkimiyetine girmiştir. Moğol soyundan İlhanlı hakani Abaka Han döneminde Gürcistan ve Abkaz Valisi İreçin Noyan tarafından Posof'taki Cak Kalesi beylerinden olan Sargis Bey (1268-1282) ile oğlu I. Beka Bey'e (1285-1306) Yukarı Kür ve Çoruh boylarının büyük bir bölümü ile Acara bölgeleri malikâne olarak verilmiştir. Bu tarihten itibaren vaktiyle Bagratlı Hanedanının oturduğu Ardanoç Kalesi'ne Kıpçak Atabekler Sülalesinden bir kol yerleşmiş ve Osmanlıların 1551'de Ardanoç'u fethetmesine kadar bölgeyi idare etmişlerdir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa, bu Kıpçak sülalesinin Ardanoç Kalesi'nde oturan ve İran'a tabi olan XIV. Atabek'i II. Keyhüsrev'den 33 günlük bir kuşatmadan sonra Ardanoç Kalesi'ni fethederek Osmanlı ülkesine katmıştır (13 Mayıs 1551).

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşına kadar Osmanlı egemenliğinde kalan Ardanoç, bu savaştan sonra imzalanan Berlin Antlaşması'nın 58. maddesine göre Rusya'ya savaş tazminatı olarak verilen Evliye-i Selâse (Üç Sancak) içinde yer almıştır. Yerli halkımızın "Kırk Yıllık Kara Günler" dediği bu esaret hayatından sonra, Rus Çarlığı'nda patlak veren Bolşevik İhtilali'nin arkasından yeni Sovyet Hükûmeti ile 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması imzalanmış ve Üç Sancak'ta halk oylaması yapılmıştır. Halkın tamamına yakınının isteği üzerine Üç Sancak tekrar Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır. 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'nden sonra Üç Sancak İngilizler tarafından işgal edilmiş, 1920 yılı sonralarında İngilizlerin çekilmesiyle Ardanoç ve çevresi Gürcü kuvvetlerinin işgaline uğramıştır.

Doğu Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın Ermenileri yenmesi ve Gümrü Antlaşması'ndan sonra, Gürcü işgalinde bulunan Batum ve Ardahan'ın dışında bütün Doğu Cephesindeki yerlerimiz geri alınmıştır. TBMM Hükûmeti'nin Gürcistan Hükûmeti'ne verdiği nota ile Gürcüler 23 Şubat 1921 günü işgal altında tuttıkları topraklarımızı terk etmişler ve Ardanoç, Artvin, Ardahan topraklarımız en son ve ebedî olarak ana vatana katılmıştır. 6 Mart 1921 akşamı Artvin iline ulaşan resmî kuvvetlerimizden bir bölüğün 7 Mart 1921 günü Ardanoç'a girmesi ile kurtuluş ve ana vatana katılma fiilen tahakkuk etmiştir.

13 Şubat 1921'den 1945 yılına kadar Artvin'e bağlı bir nahiye olarak yönetilen Ardanoç 1 Ağustos 1945 tarih ve 4769 sayılı kanunla ilçe olmuştur. İlk ilçe merkezi Tütünlü iken 1948 yılı Kasım ayında ilçe merkezi Adakale'ye; 1954 yılında hükümet binası inşaatının tamamlanmasından sonra da şimdiki merkez olan Meydanlar'a nakledilmiştir (Özdemir, 2000: 13-18).

1.2.3.3. Yusufeli'nin Mülki Tarihi

Osmanlı Devleti'nin fetihleri sırasında (ilki 1538, ikinci ve kalıcı olarak 1549) genel olarak Livane tabiri kullanılan Artvin ve Yusufeli bölgesinde ilk idari teşkilat Pertekrek'te (Peterek) Livane sancağı adıyla kurulmuş ve daha sonra Pertekrek sancağı adını almıştır. Pertekrek sancağının kuruluşundan kısa bir müddet sonra Nısf-ı Livane ve Pertekrek adıyla Sarıgöl tarafında iki, Artvin merkez olmak üzere Nısf-ı Livane veya Livane adıyla bir sancak kurulmuştur. Bu üç sancak yurtluk ve ocaklık sancaklar olup kuruluşlarından kısa bir müddet sonra aynı ailenin bireyleri arasında taksim edilmişlerdir. Bu bakımdan Livane adı ile kurulan iki sancak hisseli sancaklardır. Bunların sancak beylikleri bazen müstakil bazen de müşterek olarak atanmışlardır.

XVIII. yy.'nin başında Yusufeli bölgesinde Kiskim sancağı kurulmuş ve bölgenin idari yapısında bu üç sancak bir müddet birlikte varlıklarını sürdürmüşlerdir. XIX. yy.'de Pertekrek kaza yapılarak Kiskim sancağına bağlanmıştır. Daha sonra Kiskim ve Pertekrek ayrı kazalar yapılarak ikisi de Erzurum vilayeti merkez sancağına bağlanmış, XIX. yy.'nin ikinci yarısında Kiskim ve Pertekrek nahiyeliğe düşürülerek İspir kazasına bağlanmıştır. 1885 tarihinde Kiskim kazası yeniden kurularak kaza merkezi Öğdem köyüne nakledilmiştir. 1892 tarihinde Kiskim kaza merkezi Ersis köyüne taşınmıştır. 1914 tarihinde Kiskim kazasının ismi, Velihaht Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin ismine izafeten Yusufeli (Yusuf İli) olarak değiştirilmiştir.¹² 1918'de Ersis merkez olmuştur. 29

¹² Yusufeli adının hikâyesi şu şekildedir:

Kiskim adı ile Ankara'nın Keskin ilçesinin isim benzerliği yüzünden yazışmalarda meydana gelen yanlışlık ve karışıklıkları önlemek amacıyla zamanın Dâhiliye Vekâletinin (İçişleri Bakanlığı) emri ile ilçeye yeni bir isim bulunması istenir. Bunun üzerine zamanın kaymakamı Necati Bey, İlçe İdare Kurulunu toplayarak, ilçeye yeni bir isim bulunması konusunu tartışmaya açar. Tartışmalar sürerken; Kaymakam, vilayet odasının duvarında asılı duran, devrin padişahı V. Mehmet (Reşat) veliahdı Yusuf İzzeddin Efendi'nin resminden hareketle ilçeye "Yusuf İli" ismini önerir. Kaymakam Necati Bey'in, Yusuf İzzeddin Efendi'nin adına izafeten önerdiği bu isim kabul edilir. Bulunan bu yeni isim Dâhiliye Vekâletine bildirilir,

Haziran 1926 tarihine kadar Erzurum'a bağılı kalan ilçe bu tarihte (877 num. Kanun) Artvin vilayetine bağlanmış ve merkezi tekrar Öğdem'e nakledilmiştir. İlçe 1 Haziran 1933'te tekrar Erzurum'a; Ocak 1936'da tekrar Artvin'e (2885 num. Kanun) bağlanmıştır. İlçe merkezi 11 Şubat 1950'de (5531 num. Kanun) günümüzdeki yeri olan Ahalt'a taşınmıştır¹³ (Artvin Tarihi, 2007: 154; Demirel, 2010: 63-101).

1.3. Artvin'in Sosyokültürel Durumu

Bir topluluğu millet yapan en önemli unsurun kültür olduğu, milletlerin birbirlerinden kültürel farklılıklarla ayrıldıkları ve millî benliklerini ancak kültürlerini yaşatabildikleri ölçüde koruyabilecekleri günümüzde tartışmasız kabul edilen bir gerçektir.

Millî kültür bir milletin en önemli, olmazsa olmaz varlığıdır ve temelini halk kültürü meydana getirir. Varlığını devam ettirebilmesi ise ancak halk kültürünün muhafazasıyla mümkündür (Çelik, 2005: 10).

En yaygın tanımıyla kültür; "Doğada zaten var olanların dışında insanoğlunun ona eklediği, kattığı her şeydir." Kaya (1994: 18) kültürün önemini "Kültür, toplumun ortak yaşama tarzıdır; toplumun düşünüş ve davranışını yansıtır, iç yüzünü tanıtır karakterini ortaya koyar." diyerek vurgulamaktadır.

Folklor ise; bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütünü kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklayan; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir dizi beceriyi, beğeniyi, yaratıyı, töreyi, kurumu, kurumlaşmayı göz önüne seren; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler âdetler zincirini ve bu zincirin köstekleyici ya da destekleyici halkalarını tek tek belirleyen önemli

Vekâletçe de onaylanarak Kiskim'in yeni resmî adı Yusuf İli olarak değiştirilir (1912). Yusuf İli adı eski yazıdan yeni yazıya geçilince (harf inkılabı ile-1928) Yusufeli şekline dönüşmüştür (Artvinli, 2000: 62; Demirel, 2010: 95-97).

¹³ Sancak/kaza/ilçe merkezi tarih boyunca hep değişik yerlere nakledilmek zorunda kalan Yusufeli, yakın bir gelecekte -Yusufeli Barajı'nın suları altında kalacağı için- yine taşınacaktır. 16 Nisan 2008 tarihinde TBMM, "Yusufeli İlçe Merkezinin Nakli Kanunu"nu çıkartmış ve bu kanun 24 Nisan 2008'de 26856 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır. İlçenin en son taşınması kararlaştırılan yer Tekkale ve Bahçeli köyleri arasındaki "Yansıtıcılar mevki"dir (Demirel, 2010: 101).

temel unsurlardan biridir (Örnek, 1995: 16). Kültürle folkloru birlikte mütalaa etmek gerekir (Kaya, 1994: 18).

Biz de bu başlık altında Artvin yöresi kültürü ve folkloru hakkında genel hatlarıyla bilgi vereceğiz. Artvin yöresinin sosyokültürel özellikleri; halk kültürü ile ilgi çalışmalarda genel olarak esas alındığı üzere “Hayatın geçiş evreleri, inanmalar, âdet ve gelenekler, bayramlar-törenler- kutlamalar, giyim-kuşam-süslenme, el sanatları, çocuk oyunları, halk hekimliği, halk meteorolojisi, halk mutfağı, halk müziği ve çalgılar, halk dansları, mimari... vb.” ayrıntılara girilmeden anlatılacaktır.

Artvin ili zengin tarihî ve coğrafi yapısı nedeniyle renkli bir kültüre sahiptir. Bir kapalı havza olan ve tarihî göç yolları üzerinde bulunan Çoruh havzasında kültür çok köklü, renkli ve zengin olarak özelliğini muhafaza etmiş ve günümüze kadar taşınmıştır (Terzi, 2000: 33).

Binlerce yıldan beri Orta Asya’dan kopup gelen en eski Türk boyları Çoruh havzasını mekân tutmuş ve eski kültürlerinden birçok unsuru buraya taşımışlardır. Bu nedenle Artvin kültürünün mazisi en eski çağlara kadar uzanmaktadır. Binlerce yıldan beridir hiç durmadan doğudan batıya akan Türk akınlarının her dalgası Çoruh boylarına vurdukça eski Türk unsurlarıyla karışarak yoğrulmuş; yeni bir şekil, renk, biçim almış ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Bunun içindir ki Artvin millî kültürünün kaynaklarını Kür, Aras, Çoruh boylarında bulmak mümkündür. Yörenin millî birliğinin, kuvvet ve kudretinin millî folklor ve sanatının temeli Çoruh havzasında atılmıştır (Şahin ve diğerleri, 1997: 85).

Yöre insanının genel hayat tarzı şu şekildedir:

Yörenin sürekli akınlara, savaşlara sahne olması; birbirini izleyen göçler, bölgenin fizikî yapısı gereği tarıma elverişli arazinin azlığı ve sanayi tesislerinin yeterince kurulmamış olması yörenin yoksul kalmasına yol açmıştır. Cumhuriyet döneminde yapılan çalışmaların da yeterli olmamasından dolayı Artvin ili, sosyoekonomik yönden geri kalmış illerimizdendir.

Son derece engebeli ve eğimli fiziki yapısı nedeniyle tarıma elverişli arazisinin azlığına karşın yine de nüfusun % 90’ının, yakın zamana kadar geçimini tarımla sağlamaya

çalıştığı bilinmektedir. Bu oran günümüzde daha azdır. Arazinin makineli tarıma elverişli olmaması, sulama tesislerinin ve diğer tarım girdilerinin yetersizliği gibi nedenlerle verim, dolayısıyla da üretim çok düşük olmaktadır.

Üretilen tarım ürünlerinin çoğu il içinde tüketilmekte, çok kere yöre insanının kendi ihtiyaçlarını bile karşılayamamaktadır. Ancak çay, fındık, turunçgiller, tütün ve patates gibi tarımsal ürünler il dışına ihraç edilebilmektedir.

Ulaşımın yeterli olmadığı dönemlerde iç tüketime yönelik yetiştirilen ürünlerin bir kısmının taze olarak, bir kısmının kak, turşu, pekmez gibi konservatif yöntemlerle saklanarak, daha uzun süre yararlanma yoluna gidilmiştir. Ayrıca elde edilen bu ürünlerin eşek, at ve kağrı gibi hayvan ve araçlarla yakın pazarlara götürülerek, başta tahıl olmak üzere, lor, şor, yağ, peynir gibi gıda maddeleri ile “değiş-tokuş” edildiği de görülmektedir (Terzi, 2000: 34).

Tarımla uğraşanların dışındaki nüfus ise, sayısı ona yakın olan bakır, kereste, liflevha ve çay gibi belli başlı fabrika ile öteki küçük işletmelerde çalışmaktadır (Tokdemir, 1993: 68).

Artvin ve çevresinde Bakır Çağı'nda yerleşik yaşama geçildiği bilinmektedir. Eski çağlardan beri yörede elde edilen bakırın işçiliği zamanla gelişmiş ve bir bakır kültürünün doğmasına yol açmıştır. Bakırdan çeşitli süs eşyaları, kap kacak ve iş araçları yapımı günümüzde de varlığını sürdürmektedir (Torun, 1998: 47).

Yörede hayvancılık da önemli bir iktisadi faaliyettir. Hayvancılık odaklı “yaylacılık kültürü” de bir yaşayış biçimi, kültür ögesidir. Yazın gelmesiyle (mayıs başından itibaren) yaylaya akın başlar. Ulaşım imkânlarının sınırlı olduğu zamanlarda (Yani daha 20-30 yıl öncesine kadar) yaylaya göçler yörenin başlıca taşıt aracı olan hayvan sırtı, kızak ve kağrı ile yapılırdı. Yolların zaman içerisinde düzeltilmesi ve motorlu araç imkânının artmasıyla kış mevsimi hariç, kızak hemen hemen kullanılmaz olmuştur.

Yaylaya çıkış birçok köyde iki basamaklı yapılırdı. İlkbaharda ilk defa mezraya, gün dönümüyle (21 hazirandan sonra) de yaylaya çıkılırdı. Genellikle yayladan; iki, iki buçuk ay

kalındıktan sonra kışlaya, kar yağması ile beraber de kışladan köye inilir. Dört, beş ay kadar süren yayla-kışla döneminde yağ, peynir, lor, süzme, kaymak gibi süt ürünleri elde edilir. Ailenin kendi ihtiyaçlarından arta kalanı da satılır. Yörenin en önemli yaylaları Kaçkar, Karçal, Bilbilan, Arsiyan, Sahara ve Kamera'dır (Yıldız, 1994: 47).

Bölgedeki yaylaların hayvancılık bakımından önemi büyüktür. Yöre insanının iktisadi hayatında birinci derecede küçükbaş hayvancılık (koyun, keçi) önemlidir. Ayrıca büyükbaş hayvancılık ve arıcılık da önemli bir yer tutmaktadır (Tokdemir, 1993: 31).

Yaylalara çıkılmasını izleyen 15-20 gün içinde yöre halkı topluca davul-zurna, tulum gibi çalgılar eşliğinde en iyi giysilerini giyerek yaylaya çıkarlar. Normal olarak bir hafta, on gün kadar süren bu eğlencelere (özellikle Şavşat yöresinde) "Pancarlı Şenlikleri"¹⁴ adı verilir. Pancarlı Şenlikleri'nde yöreye özgü en iyi yemekler, kırlarda soğuk su kenarlarında yenir. Gündüzleri kırdan, geceleri yayla evlerinde günlerce süren eğlencelerde millî ve mahallî oyunlar oynanır, güreş yapılır, cirit atılır, yöresel diğer eğlencelere de yer verilir. Daha sonra yine çalgı eşliğinde köye dönülür (Yıldız, 1994: 47).

Yörenin, ormanlarla kaplı bulunması, ağaç işçiliğine dayalı el sanatlarının gelişmesinde en büyük etken olmuştur. Tarımdan, dokumaya; kızaktan masa ve beşiğe kadar her alanda yapımı ve kullanımını süren ağaç işleri, çevre illere de satılmaktadır.

İlkbahar ve yaz mevsiminde yaylaya çıkan halk özellikle kış mevsimini köylerinde geçirir. Yörede genel olarak uzun süren kış dönemini kadınlar dokumacılık -ki bunlar halı, kilim, bağ, hasır, sergi, çuval, hurç dokumacılığıdır- ile uğraşırken erkekler ise ileri derecede ustalık istemeyen kağrı, kızak, boyunduruk, saban, kazma, balta, çapa sapları gibi işleri yaparlar. Yaza hazırlık amacıyla yapılan bu işler bütün kış boyunca sürer. Ayrıca balta, çapa, dehre, kazma vb. sıcak demircilik işleriyle iğ, ağırşak, kaşık, kepçe, yayık...

¹⁴ Bu toplu hâlde, eğlenerek yaylaya çıkış Doğu Karadeniz'in genelinde görülen bir gelenektir. Giresun yöresindeki ismi ise "OTÇU GÖÇÜ"dür. Günümüzde ulaşım imkânlarının yaygınlaşması ve hayvan sayısının azalmasıyla yayla yolculukları ve hayvan nakli son zamanlarda kamyonlarla yapılmaktadır. Gelişen ulaşım imkânları insanların yaylalara toplu gitmesini zorunlu kılan şartları da ortadan kaldırmıştır. Ancak yüzlerce yıldan beri süregelen bir gelenek elbette birden bire ortadan kalkacak değildir. Bu Pancarlı Şenlikleri/Otçu göçü vb. yayla göçleri günümüzde yerini "YAYLA ŞENLİKLERİ"ne bırakmıştır. Yörede hemen her köyün geleneksel hâlde gelmiş yayla festivali/şenliği vardır. Bu şenlikler gurbette olan yöre insanını bir araya toplayan çok coşkulu etkinlikler şeklinde gerçekleşmektedir. Genel itibarıyla "Boğa güreşi" ve "Karakucak güreşleri" odaklı olan şenliklerde yöre âşıkları da sanatlarını icra edebilme imkânı bulmaktadırlar.

vb. ustalık isteyen özel araç, gereç ve tezgâhla yapılabilecek işler de yine kış mevsimi içerisinde bunların ustalarına yaptırılarak, kullanma zamanına hazır hâle getirilirler (Tokdemir, 1993: 114).

Yöre sosyokültürel hayatında en fazla dikkat çeken öğelerden biri “imece” geleneğidir. Bu geleneği Alper (1938) şöyle anlatmaktadır;

Yöre köylerinde umumî çeşmeye su akıtmak, köy okulu, köy odası ve köy yolu yapılmasında yardımcı olmak gibi işlerin dışında köylünün sağlığı, iktisadi kalkınması, refahı ve köyün güzelleşmesi gibi konularda çeşitli imece usullerine başvurulmuştur. Yeniden ev yapmak mecburiyetiyle karşılaşan, tarlasındaki mahsulünü zarar görmeden hemen kaldırmak zaruretinde olan, herhangi bir hastalığı dolayısı ile taşrada bulunan; evini, servetini, mal veya mahsulünü umulmadık bir biçimde kaybetmek felaketine uğrayan bir komşuya köylünün el birliğiyle yardımda bulunmasına Artvin ve çevresinde “imece, emece” veya “meci” adı verilmiştir. Yörede imece âdeti yirminci yüzyılın birinci yarısına kadar geniş bir uygulama sahasına sahip, yaşamı doğrudan etkileyen önemli bir gelenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu âdetin hızı bir ölçü de olsa yavaşlamıştır.

Yöre insanı, yeni yapacağı evin kerestesini ormandan nakletmek mecburiyetinde olan birinin düzenlediği imeceye - davet dahi beklemeden, çok uzak köylerden bile- grup grup (erkeği, kadını, delikanlısı, genç kızı) davul - zurna, tulum eşliğinde gelerek hem bu kişinin işini yapmış hem de eğlenceler düzenlemişlerdir. İmece, köylü için topluca eğlenmek ve bayram yapmak olarak da kabul edilmiştir.

İmece günü köy davul-zurna, tulum nağmeleriyle inler; köylüler, tanıdık tanımadık demeden kol kola kalp kalbe vererek millî oyunlar oynar, türküler, koşmalar söyler, karşılaşmalar yapar, eğlenir. İmeceye katılan erkek ve kadınlar bu eğlenceleri kendi aralarında yaparlar. Bu kişiler eğlenceler arasında yorgunluk duymadan, tek başına başarılması güç olan bu komşu işini kısa sürede bitirirlerdi ki bu kadar canlı olmasa da geleneğin hâlâ günümüzde de varlığını sürdürdüğü bilinmektedir.

Önceleri ayrı ayrı odalarda veya ayrı gruplar hâlinde toplanan köy kadın ve erkekleri arasında zarif karşılaşmalar da tertip edilmiştir. Artvin köy şairlerinin yetişmesinde bu toplantıların etkisi de büyük olmuştur. Erkek imecelerinde Hopa ve çevresinde tulum ve çok az da olsa kemençe, Ardanuç ve Şavşat çevresinde de saz, davul ve zurna çalınmıştır (Alper, 1938'ten aktaran Terzi, 2000: 37-39).

Yörede her türlü inşaat için kereste ve malzeme nakliyatı erkeklerce gerçekleştirilir ve yardımlar imece ile yapılacak yapı sahibine ulaştırılırdı. Kışlık odun temini işi Artvin, Ardanoç, Borçka ve Hopa çevresinde yöre kadın ve erkeklerince yapılırdı. Hopa'da kadın ve erkekler birlikte fındık toplarlardı. Artvin, Ardanoç, Hopa ve Yusufeli'nde tarla çapalama için imeceye sadece kadınlar katılırken; Şavşat'ta bu işi kadın ve erkekler birlikte yaparlardı. Tarladan kaldırılacak mahsul için ise Artvin, Şavşat ve Yusufeli'nde erkekler; Hopa'da kadınlar Borçka'da kadın ve erkekler çalışırlardı. Bunun gibi birçok örneğini verebileceğimiz imece usullerinde işler yöreye göre kadın ve erkekler tarafından ya paylaşılmış veyahut birlikte yapılmıştır. Fakat imecelerde yöre kadınlarına daha çok iş düştüğü görülmektedir. Özellikle erkeklerin yörede iş sahalarının az olması nedeniyle ilkbahar, yaz aylarında gurbete çıkmak (çalışmak için bir başka köye, ilçeye, ile veya ülkeye gitmek) zorunda olmaları ot biçme, yün eğirme, tarla işleri, buğday yıkama, ceviz toplama, hayvan bakımı ve beslenmesi gibi işlerin de kadınlar tarafından yapılmasını zorunlu kılmıştır.

Yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere yöre kadını tarihin her devresinde -bugün de olduğu gibi- sosyal yapı içerisinde daima aktif olmuştur.¹⁵ Türk millî varlığında her devirde olduğu gibi Artvin yöresinde de kadın ve erkek unsurları hayat mücadelesinde hep yan yana ve dayanışma içinde olmuştur.

Yörede kış mevsimi uzun ve soğuk geçer. Yöre halkının bu mevsimde ahırdaki hayvanlara bakmaktan başka bir iş yoktur. Diğer mevsimlere nazaran kış aylarında boş vakitleri bol olan yöre halkı eğlenmek için “kış eğlenceleri” adı altında toplanabilecek değişik eğlenceler düzenlerler. Bunlar arasında açık havada yapılanlardan güreş, at yarışı ve cirit oyunları, boğa güreşleri¹⁶ gibi eğlenceleri örnek olarak verebiliriz.

Kapalı yerlerde yapılan kış eğlencelerinden en meşhuru “harfana/herfene/elfene” adlarıyla anılan eğlencedir. Harfana; uzun kış gecelerini hoş geçinmek amacıyla mahalle veya köy delikanlılarının aralarında para toplamak suretiyle temin ettikleri veya evlerinden aldıkları yiyeceklerle uygun bir yerde veya evde toplanarak birlikte yemek yemeleri ardından bulabildikleri çalgılar eşliğinde eğlenmeleri ve değişik oyunlar oynamalarıdır.

¹⁵ Bu durum, (ileride beşinci bölümde “Kadın Âşıklar” başlığında da görüleceği gibi) yörede diğer yerlere nazaran daha fazla kadın âşık yetişmesinin nedenlerinden biri olarak kabul edilebilir.

¹⁶ Özellikle yaz başlangıcında hemen her büyük köyde yapılır.

Harfananın haricinde kapalı mekânlarda gerçekleştirilen oyun ve eğlencelerden bazıları şunlardır: bilmece yarışmaları, ceviz, cüz, çattı pattı, kamçı, kibrit, sıra türküsü, tınını, tula/tura, yüzük... vb.

Kış aylarında yapılan en önemli eğlence ise “Âşık Dinleme”dir¹⁷. Eskiden yörenin yol üstünde olan köylerinin hemen hepsinde hanlar ve kahvehaneler, diğer köylerde ise köy odaları bulunmaktaydı. Bu mahallerde yöre âşıkları ve çevre illerden gelen âşıklar sanatlarını icra ederlerdi. Bu âşık fasıllarını izlemek ise köy halkının en büyük eğlencesi olurdu.

¹⁷ İleride üçüncü bölümde “Sazlı-Sözlü Ortamda Yetişme” başlığı altında bu gelenek ayrıntılı olarak anlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ARTVİN ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN TARİHÎ GELİŞİMİ

2.1. Türk Kültür Tarihinde Âşıklık Geleneği

Tarih sahnesine çıktıkları kabul edilen MÖ III. yüzyıldan beri dünya coğrafyası üzerinde çok geniş alana yayılan Türkler, en uzun ömürlü milletlerden biridir. Uzun bir tarih içinde çok geniş bir mekâna yayılan ve sık sık yurt değiştirerek pek çok kültür ve dinin tesiri altında kalan, ayrıca farklı medeniyet seviyelerinde ve her zaman hareket hâlinde yaşayan milletimizin edebiyatını değerlendirmek çok zordur. Türk milletinin bu karışık ve dağınık tarihi içinde ilk günden bugüne daima tekâmül eden, fakat mahiyetini değiştirmeyen müşterek millî geleneğe bağlı bir edebiyatları vardır. Bu edebiyatın mahsulleri Tanzimat hareketi ve Cumhuriyet'ten sonra “Halk Edebiyatı” genel başlığı altında değerlendirilmeye başlanmıştır (Günay, 1993: 1).

Türk kültür tarihi içinde ozanlık geleneği en eski ve köklü anlatım kurumlarımızdan biridir. Bu kurum tarihî süreç içinde geçirdiği kültürel değişim sonucu “âşıklık geleneği” biçiminde varlığını sürdürmüştür. Orta Asya bozkırlarında hayatımıza giren ozanlık geleneği veya kurumu, İslamî kültür çevresine girmemizden bir süre sonra, geçirdiği muhtelif değişim, dönüşüm ve gelişim sonucunda bu hüviyetini kazanmıştır (Özarslan, 2001: 1).

Âşık tarzı şiir geleneğimizin kökleri İslamiyet öncesi Türk kültür hayatına kadar uzamaktadır. Başlangıçta dinî daha sonra sihrî-dinî şiirler terennüm eden ve “Tonguzların Şaman, Yakutlar'ın Oyun, Altay Türklerinin Kam, Kırgızların Baksı-Bakşı, Oğuzlar'ın Ozan” adını verdikleri şairler, âşık tarzı şiir geleneğimizin ilk temsilcileridir (Köprülü, 2004: 71-82).

Saz şairleri, âşıklar yüzyıllar boyunca halkımızın sosyal yaşayışında büyük bir yer tutmuştur. Onlar; sazları ve sözleri ile toplumun kâh sevincini, kâh derdini dile getirmişlerdir. Zalim idarecileri yermiş, sevdiklerini diledikleri mertebeye yükseltmişlerdir. Serhat boylarında, yıllarca yurt ve yuvalarından uzakta kalan omuz omuza vuruştukları silah arkadaşlarına, dillerinden ve sazlarından dökülen türkü, koşma ve destanlarla geride kalan sevdiklerini gözlerinin önünde canlandırmış, acılarını unutturmuş, ileriye doğru atıldıkları zaman da onları coşturmasını bilmiştir (Hınçer, 1963: 3077).

Kartarı (1977: 12-13), âşığın Türk toplumundaki yeri ve önemi hakkında şunları belirtmektedir: Âşıklar; sadece saz çalıp türkü okuyan, nükteli sözlerle halkı eğlendiren, aşk, sevgi ve güzellikten bahsedip halkın, bedii his ve duygularını harekete geçiren basit anlamlı bir sanatçı değildir. Ve yine âşık, hikâye ve masallar anlatarak halkın vaktini boşa harcatan kimseler hiç değildir. Âşıklar; çok eski çağlardan beri okudukları türküler, söyledikleri atasözleri, açıkladıkları darbimeseller, anlattıkları hikâye ve destanlar yolu ile dinleyicilerine eğitim veren kişidir. Âşıklar; dinleyicisine temizlik, doğruluk, mertlik, büyüklere saygı, küçüklere sevgi, düşkünlere ve kimsesizlere yardım, misafirperverlik, bilgi ve kültürün önemi, örf, âdet ve geleneklere saygı, yurt ve millet sevgisi ve çeşitli fazilet duygularını aşıl原因, düşman karşısında birleşmenin ve yurt savunmasının önemi konularında halkı uyanık olmaya sevk eden kişilerdir.

Anadolu ve Azerbaycan coğrafyasında çok eskiden beri bilinen ve büyük bir ihtimalle, Oğuzlar henüz Seyhun kıyılarında otururlarken halk musikişinası olarak kahramanlık olaylarını, savaşta başarıları, toplumun ortak duygularını, kopuzları eşliğinde dile getiren, büyücülük ve hekimlik yapan “Ozan”lar, toplum üzerinde tarih boyunca etkin bir yere sahip olmuşlardır (Dizdaroğlu, 1969: 13).

Araştırmacılar, âşıklık geleneğinin eski ozanlık geleneğinin bir devamı olduğu konusunda ittifak hâlinindedir. Köprülü (2004: 129-139) “Ozan” kelimesinin etimolojik gelişimi üzerinde dururken eski Oğuz kabileleri arasında, İslamiyet’in kabulünden önce ve sonra görülen “Ozan” adlı saz şairi tipinin, çeşitli içtimai amillerin tesiri altında yavaş yavaş değişerek “Âşık” tipine dönüştüğünü belirtmektedir.

Ozanlar hakkında elde bulunan ilk tarihî kayıtlar, Attila devrine (MS V. yüzyılın ilk yarısı) aittir. Kaynaklara göre Attila'nın ordusunda, şair ve mızıkacılar vardır. Onun ziyafetlerinde bu şairler, Attila'nın kahramanlıklarına, zaferlerine dair inşad ettikleri şiirleri okurlardı (Köprülü, 2004: 153-154). İslamiyet'ten önce, Türk devletlerinden Hunlar'da, Tukeyular'da, Uygurlar'da askerî mızıkalar bulunduğu göz önüne alınırsa Türklerde de İslamiyet'ten önce halk şair-musikişinaslarının bulunduğu rahatlıkla söylenebilir (Dizdaroğlu, 1969: 16).

Türkler'in İslamiyet'i kabulünden sonraki dönemde de ozanların varlığından söz edildiği bilinmektedir. Türk sülalesi tarafından kurulan ve ordusunun önemli bir kısmı Türkler'den oluşan Gazneliler devrinde, gerek Doğu Türk Lehçesi ile gerek Batı Türk, yani Oğuz Lehçesi ile şiirler yazılmıştır. Bu netice, bize Gazne ordusundaki Türk kabileleri arasında halk şairleri bulunduğunu göstermektedir. Karahanlılar devrinde Türk halk şairlerinin varlığını, Kaşgarlı Mahmut'un XI. yüzyılda bir sözlük olarak düzenlediği Divân- ü Lûgâti't Türk adlı eserindeki zengin halk edebiyatı örnekleri göstermektedir (Köprülü, 2004: 155-156).

XV. yüzyıla kadar varlığını devam ettiren “Ozan”ın yerine XIII. yüzyıldan başlayarak yavaş yavaş yerleşen ve XVI. yüzyılda belirginleşen “Âşık” terimi, bu yüzyıldan itibaren belli özelliklere sahip şairlerin genel adı hâline gelmiştir (Oğuz, 1994: 19).

Türk şiir sanatının gelişmesinde eski Kam/baksı/oyun/ozan tipinden, önce “Dede/Ata” tarzı ozan tipine ve bilâhare de, Âşık tipine dönüşen sözlü edebiyat geleneği şairleri mühim bir mevki işgal ederler. Âşık tipi, sadece şiir sanatımızın gelişmesinde değil, aynı zamanda Türk hikâye/destan/roman ve tiyatro sanatlarımızın tekâmülünde de benzer bir rol oynamıştır. Dolayısıyla âşık yaratıcılığı, sanatı, repertuarı ve geleneği ile edebiyatımızda kendine mahsus bir “mektepe” meydana getirmiştir (Yıldırım, 1998: 206).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere “Âşık Edebiyatı”nın temelleri İslâmiyet öncesi dönemlere dayanır. Bu dönemde her Türk boyunun şair sanatçılara değişik isimler verdiğini biliyoruz. Bu adlar içerisinde en yaygın ve uzun ömürlü olanı Oğuzların şairlerine verdikleri “Ozan” adıdır.

13. yüzyıldan itibaren Ozan terimiyle beraber âşık kelimesi de kullanılmaya başlar. Hatta âşık, “Yunus gibi şiir söyleyen, Yunus tarzını hatırlatan” anlamında kullanılır. Bu terimlere ek olarak 13-16. yüzyıllarda din ve tekke edebiyatı temsilcileri için “abdâl” tabiri de kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra bazı şairler, ozan terimini “derme çatma söz söyleyen” anlamlarında küçümseyerek kullanmaya başlamışlardır. Bu anlayışın en net örneğini Âşık Ömer teşkil eder. Âşık, ünlü eseri Şairnâme’sinde Karacaoğlan’ı değerlendirirken şöyle der:

Öksüz Âşık deyişleri aseldir
Karacaoğlan ise eski meseldir
Ezgisi çağrılır keyfe keseldir
Biz şair saymayız öyle ozanı (Rayman, 1998: 1).

16. yüzyılda maddî manevî kültür seviyesi yükselen tekkelerin yaydığı tasavvuf havasıyla dolan büyük şehirlerde yetişen saz şairlerince “Ozan” tabiri küçük görülmeye başlanmıştır. Bu şehirli şairler, köy ve aşiret çevrelerinde yetişen şairlerden kendilerini ayırma isteğiyle “âşık” adını almaya başlamışlardır (Köprülü, 2004: 176-178).

İslamiyet öncesinde ozan/baksılarla yaşatılan destan anlatma geleneği, İslamiyet’in ve yavaş yavaş daha yerleşik bir medeniyet düzenine geçmenin etkisiyle âşıklık geleneğine dönüşmüş ve 17. yüzyılda Anadolu sahasında artık tam manasıyla teşekkül ederek Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî gibi büyük temsilcilerini yetiştirmiştir.

17. asır Türk âşık edebiyatında zirve dönemidir. Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî gibi usta şairler bu dönemde yetişmiştir. 18. yüzyılda, 17. yüzyıl gibi dorukta yer alan adlar yoktur. Halk şiiri üslûp yönünden tekke şiirini hatırlatacak bir havaya bürünür. 19. yüzyılda halk şiiri yeniden yükselişe geçer. Sümmanî, Ruhsâtî, Âşık Şenlik, Gedaî, Bayburtlu Celâlî ve Seyrânî gibi isimler yetişir (Rayman, 1998: 2).

19. ve 20 yüzyıllarda âşık edebiyatının Anadolu ve özellikle Doğu Anadolu’daki durumunu genel olarak şu şekildedir: 19. yüzyıl, Türk tarihinde önemli olayların, büyük yeniliklerin meydana geldiği bir dönemdir. Bektaşî tekkelerinin kapatılması, Yeniçeri ocağının kaldırılması, Tanzimat Fermanı’nın ilânı bunlar arasında sayılabilir. Ayrıca Batı’ya yönelme edebî tür ve zevklerin değişmesine sebep olur. Gazete, roman, tiyatro gibi

türlerin gelişimi ve yayılması halk şairlerinin toplumdaki fonksiyonunu azaltır. Divan ve tekke edebiyatı üzerindeki etkilerini daha çok hissettirmeye başlar. Bu olumsuzluklara rağmen halk şiirinin en büyük temsilcileri ve zirve kabul edilen isimleri bu yüzyılda yaşamışlardır.

20. yüzyıl da âşık edebiyatı açısından parlak bir dönem olarak kabul edilemez. Çünkü Trablusgarp, Balkan, Birinci Dünya ve Kurtuluş Savaşlarında birçok kabiliyetli âşık ölür. Hayat pahalılığı, âşıkları koruyan yöneticilerin olmayışı yine olumsuz faktörler olarak karşımıza çıkar. İletişim araçlarının yaygınlaşması, eğlence şekillerinin değişimi, kara ve demiryolu kıyılarındaki hanların ve kervansarayların ortadan kalkması da bunlara eklenebilir.

19.-20. yüzyıllarda halk şairlerinin yaşadıkları muhit olarak, Sivas, Kars, Gümüşhane, Tokat ve Bayburt illeri önde gelmektedir. Erzurumlu Emrah, Tokatlı Nuri, Çıldırlı Âşık Şenlik, Yusufelili Huzûrî, Bayburtlu Celâli, Bayburtlu Zihnî, Dadaloğlu, Âşık Şem'î, Seyranî, Muhibbî, Sümmanî, Deliktaşlı Ruhsatî on dokuzuncu yüzyılın temsilcileridir. Günümüzde halk şiirinin temsilcileri ise; Zileli Lütüfî, Erzincanlı Âşık Eyyûb, Davut Suları, Âşık Veysel, Ali İzzet, Sefil Selimî, Hacı Karakılçık, Gül Ahmet, Birsan Oğuz, Kul Nuri, Ayşe Çağlayan... vd. sayılabilir (Rayman, 1998: 3-5).

2.2. Tarihî Süreç İçinde Artvin Yöresi Âşıklık Geleneği

Âşıklık geleneği günümüzde eski canlılığını yitirmekle birlikte Türkiye, Azerbaycan ve Türkmenistan başta olmak üzere geniş bir alanda yaşamaktadır. Anadolu sahasında âşıklık geleneğinin günümüzde hâlâ canlı kalabildiği yerlerden biri Artvin, Erzurum, Kars ve Ardahan'ı içine alacak şekilde Kuzeydoğu Anadolu'dur. Artvin âşıklık geleneğini Kuzeydoğu Anadolu âşıklık geleneğinden özellikle de Erzurum ve Kars'tan ayrı ve bağımsız düşünmek imkânsızdır. Âşıklık geleneği bütün Anadolu'ya olduğu gibi Artvin ve çevresine de Türklerin gelişiyiyle taşınmıştır.

Anadolu sahasında âşıklık geleneğinin en canlı olarak yaşadığı yörelerimizden birincisi Erzurum-Kars'tır. Kars'ta Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova; Erzurum'da da Davut Yılmaz, Hüseyin Sümmanoğlu, İshak Kemalî, İsrafil Taştan, Mevlüt İhsanî, Mustafa

Aydın, Nusret Torunî, Rahim Sağlam, Tahir Taşçı, Temel Turabî, Tortumlu Ruhanî, Ummânî, Yaşar Reyhanî gibi âşıklar¹⁸ geleneğin sürmesine hizmet etmişlerdir.

Artvin (Çoruh) denilince, yöre halkının özel bir ilgi gösterdiği ve uzun kış gecelerinde köy odalarında toplanıp dinlediği saz şairlerimizi hatırlamamak elde değildir. Âşıklarımızın sazlı hikâyelerini, esprili buluşlarla yaptıkları karşılaşma deyişlerini, destan ve koşmalarını dinlemek, komşu Kars ve Erzurum illerimiz gibi Çoruh boylarında da eskiden beri yaygın ve millî bir gelenektir. Yüzyıllar boyunca halkımızın âşık edebiyatına gösterdiği ilgi sonucu Çoruh boyları, halk edebiyatı araştırmacıları katında “Âşıklar Yatağı” olarak nitelendirilmiştir (Terzi, 2000: 82-83).

Bir kuşaktan birkaç şair gelmesi, aynı köyden ardı ardına beş-on âşık yetişmesi, halkın ilgisi ile sağlanan bir verimlilik örneğidir. Şair Huzûrî bir gazelinde:

“Çoruh hâkiyle eylersem tefâhur haklıyım zirâ

Bu hâk-i bihterîn çok şair-i şeydâ yetiştirmiştir.”¹⁹ demektedir (Özder, 1966: 4052).

Başlangıçtan günümüze değin saz çalarak deyişler yapan Artvin yöresi âşıkları, halkın zevkine uygun şiirler söylemişler, uzun kış gecelerinde tasnif ettikleri halk hikâyelerini ve bu şiirlerini meraklılara dinletmişlerdir. Bu usta âşıklardan başka bir de kendiliğinden deyiş yapamayan; Kerem, Köroğlu, Âşık Garip gibi öğrendikleri klasik hikâyeleri saz çalıp söyleyen “hikâyeci âşıklar” da vardır.

Kendiliğinden deyiş yapan “âşık” dediğimiz saz şairleri kimi de birbirleriyle karşılıklı deyişmeler yapmış, atışmışlar ve folklorumuzun ayrı bir kolu olan “karşılaşma töresi”ni meydana getirmişlerdir. Bu gibi karşılaşmaların çok eski bir geleneğe dayandığı ve başlangıçtan günümüze değin devam ettiği bilinmektedir (Özder, 1970: 32-33).

Artvin, her ilçesinde, her köyünde birçok halk şairinin yaşadığı bir ilimizdir. Huzûrî, Efkarî gibi isimler bu yörenin en güçlü şairleridir; bunlar bir ekol olarak kabul

¹⁸ Âşıklık geleneğinin Erzurum ve çevresindeki tarihî gelişimi, dünü-bugünü ve Erzurumlu âşıklar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: ÖZARSLAN, Metin (2001), Erzurum Âşıklık Geleneği, Ankara: Akçağ Yayınları.

¹⁹ Çoruh toprağıyla ne denli kıvansam haklıyım. Çünkü bu cennet topraklar çok sayıda şair-i şeydâ (aşktan aklını kaybetmiş, divane şair) yetiştirmiştir.

edilebilir. Ali Huzûrî Coşkun yirmi yaşına kadar medreseye devam etmiş, üç yüzden fazla şiiri içine alan bir divana ve iki yüzden fazla heceli şiire sahiptir. Huzûrî ve Efkârî'nin güçleri; iyi bir medrese öğrenimi görmek, divan ve halk şiiri geleneğini iyi bilmekten kaynaklanır. Bu gün ise onların geleneğini Merakî, Gülhanî, Pervânî, Âşık Kara devam ettirmektedir (Rayman, 1998: 4).

2.2.1. İlk Temsilciler (19. Yüzyıla Kadar)

Geçmiş yüzyıllarda Artvin ilinde yaşamış çok sayıda saz şairi, âşık ve kalemle şiir yazmış halk şairi vardır. Çoğu okuma yazma bilmeyen bu halk ustalarının yaptıkları deyişler yüzyıllar boyu ağızdan ağıza dolaşmış, çoğu da unutulup gitmiştir. Bundan ötürü ağızdan deyiş yapmış âşıklarımızın eserlerinin hepsini bir araya toplama olanağı elden çıkmıştır. Eski âşıklardan birkaçının bazı deyişleri köylerde eski okur-yazarların tuttıkları “cönk” denilen defterlere yazılmış olduğundan günümüze kadar gelebilmiştir (Özder, 1970: 32).

Elimizde bulunan metinlere göre Artvin âşıklık geleneği ve ürünlerinin başlangıcı ancak, 18. yüzyıla kadar dayandırılabilir. Bu yüzyılda iz bırakan âşıklarımız, günümüzden 250-300 yıl öncesinden kalma, yörede tespit edilen, “konuştu” ve “deyiş” adlarıyla anılan en eski folklor parçalarının değerlendirilmesiyle ortaya konmuştur (Özder, 1938: 29).

Başlangıç dönemi olarak kabul ettiğimiz 18. yüzyıl âşıklarımızdan adları, yerleri ve yaşadıkları yılları az çok bilinenler vardır. Bu yüzyılda yaşadığını kesin olarak tespit ettiğimiz yöre âşıkları: Âşık Serverî, Sıdkî, Asferî, Gülzaroglu, Kaynarî, Şerîfî, Yarımî, Sultan Dildârî, Yusufelili Dildârî ve Şirini'dir.

Yörede yukarıda adı geçen simalardan başka âşıklar da yaşamıştır. Ancak bunların varlığı hakkında zayıf bilgiler ve sadece sözlü gelenekte yaşayan bazı şiirler vardır. Bu durumu Özder, şöyle ifade etmektedir:

İlimizin en eski yerli ahalisi 16. yüzyıldan daha önceleri birtakım yerli ve yabancı idareler altında kalmıştır. Okuma-yazma bilenlerin sayısı o çağlarda elbette pek azdır. Arada bir savaşlar, göçmeler, alıp vermeler olmuştur. Söyleyenler, söylenenler unutulmuş, yazılanlar

varsa onlar da yitip gitmiştir. Bu bakımdan yaşadığımız çevrenin en eski âşıklarını, halk şairlerini tam olarak bilemiyoruz (1970: 32).

Yaşadıkları devirlerin ihmaline uğrayan talihsiz Çoruh âşıkları! Çoğu söylediğini ve dinlettiğini bir kenara yazabilecek kadar yazı bilmeyen ümmî şairler... ve onların etrafında halkalanıp dinleyenler arasında pek ender bulunabilen gafil yazıcılara deyişlerinin kaydını yalvaraduran bahtsızlar! Kendilerinin hayata gözlerini yummalarıyla, hafızalarda kalıp onları takip edegelen saz şairlerinin bu güne kadar nakledebildikleri parçalarından maadasını beraberlerinde götürdüler (1938: 29).

Geleneğin yaşatıldığı ilk dönemlerden 19. yüzyılın sonlarına kadar, kısmen 20. yüzyıl da dâhil olmak üzere, yöre âşıkları ve eserleri hakkında elde çok sınırlı bilgi mevcuttur. Eserlerin yazıya geçirilmesinde yöre âşıklarının kişisel çabaları da yetersiz kalmış; metinlerin çeşitli nedenlerle zamanında yazıya geçirilmemiş olması, söz konusu bilgilerin hafızalardan silinmesine neden olmuştur. Bu gün elimizde başlangıçtan 19. yüzyıla kadar yaşamış Artvinli âşıkların hayatları ve sazlı-sözlü parçalarından pek az bilgi ve metin bulunmaktadır (Terzi, 2000: 85-86).

İleride beşinci bölümde yöre âşıklık geleneğinde öne çıkan simalar (hayatları ve eserleri) hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir. Burada sadece geleneğin tespit edilebilen ilk temsilcilerini anlatacağız.

2.2.1.1. Artvin’de

Asferî ve Gülzaroğlu çevrenin 18. yüzyılda yaşamış en eski âşıklarındandır. Asferî, Artvin merkez köylerinden Aşağı veya Yukarı Madenler’den (Aşağı Hod veya Yukarı Hod) birinde; Gülzaroğlu ise Aşağı Maden (Aşağı Hod) köyünde yaşamıştır Her iki âşığın da hayatına dair bilgi yok denecek kadar azdır. Sadece Serverî, Sıdkî, Kaynarî, Yarımî ve Şirinî gibi âşıklarla aynı yüzyılda yaşadıkları kaynaklarda yer almaktadır (AİY, 1973: 114).

Artvin’in Aşağı Hod (Aşağı Maden) köyünde doğan Şirinî de 18. yüzyıl âşıklarındandır. Hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmayana Şirinî’nin 18. yüzyılın 2. yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunun dışında hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur.

Şamilî'nin baba veya dedesi olabilir. Herhangi bir eğitim alıp almadığı, ustasının ya da çırağının olup olmadığına ilişkin hiçbir veri günümüze ulaşmamıştır. Artvin'in bilinen en eski saz şairlerinden olan âşığın eldeki iki şiiri dışında kaynaklara aktarılmış herhangi bir eseri bulunmamaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 81; Gökalp, 1988: 17; Koç, 1990: 63).

2.2.1.2. Ardanuç'ta

Yöre âşıklarından adı, yaşadığı yer ve tarih hakkında sağlam bilgiler olan âşıkların ilki adı Molla Selim olan Serverî'dir. Serverî, Artvinli halk şairlerinin en eskilerinden biridir. Ardanuç ilçesinin Soğanlı (Sugara) köyüne bağlı Benekli (Cuğö) Mahallesi'nden ve bu yüzyılın en eski ailesi "Yanıkaraoğulları"ndandır. Cuğolu âşıkların ilki olan Serverî'nin yaşamı, 18. yüzyılın son yarısına rastlamaktadır. Fakat doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemektedir.

Şairin bir şiirindeki; "Bin yüz seksen altıda buldum bir varı derler bize" dizesinden, bu şiiri 1770- 1771 yılları arasında söylediği anlaşılmaktadır. Bir başka şiirinde de "Tarih iki yüz üç, sefer bizimdir." derken 1787- 1788'lere işaret etmektedir. Bu nedenle Serverî'yi kesin olarak 18. yüzyıl şairleri arasına almaktayız.

Âşığın deyişlerinden sadece bir iki parça tespit edilebilmiştir. Bunlar da torunlarından Âşık Cesimî'ye ondan da çırağı olan Dur Abdal mahlaslı kendi köylüsü Molla Abdullah Yüksel'e (ölümü 1946) aktarılmış olanlarıdır. Birkaç parça deyişinin de 1877-1878 savaşında Mudanya köylerinden birine göçen Cuğolu bir hocanın torunları elinde kalmış bir defterde yazılı bulunduğunu Âşık Efkârî haber vermiştir (AİY, 1973: 114; Özçelik, 1979: 33; Terzi, 2000: 86-87; Karadeniz, 2002: 489).

Aynı yüzyılda yaşadığı bilinen bir başka âşık da Serverî'nin oğlu Âşık Sıdkî'dir. 1768-1833? yılları arasında yaşadığı belirtilmektedir. Âşıklığa 1785 yılında başladığını bir koşmasında söyleyen Âşık Sıdkî kuşaklar boyu âşık yetiştiren bir ailenin mensubudur. Oğlu Âşık Şöhretî ve (1795-1860) torunu Cesimî (1835-1917) de ünlü saz şairlerimizdendir (Özder, 1940b; Gökalp, 2000: 18; Karadeniz, 2002: 495).

18. yüzyıl âşıklarından bir diğeri de Ardanuç'un Gümüşhane köyünden olan Kaynarî'dir. Mustafa Kaynarî olarak da bilinen âşık, rüyasında gördüğü Selvinaz adlı kıza âşık olarak bade içmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 74; Gökalp, 1988: 32, Karadeniz; 344).

2.2.1.3. Yusufeli'de

Asıl adı Mehmet olan Şerîfî Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde 1768-1844 yılları arasında yaşamış ve köyünde ölmüştür. Erzurum'da medrese eğitimi almıştır. Hocaşair olan Şerîfî'nin "Pend-i Gülistan" adlı bir mesnevisi vardır (Fındıkoğlu, 1941; Gökalp, 1988: 21-23; Artvinli, 2000: 212-217; Kiremitçi, 2010: 493). Yusufeli'nin Esenyaka (Zor) köyünde 18. yüzyılda yaşadığı bilinen Yarımî hakkında fazla bir bilginiz yoktur. Rüya badeyi tam içemediği için "Yarımî" mahlasını kullandığı söylenir (Özder ve Aydın, 1969: 83; Gökalp, 1988: 131; Karadeniz, 2002: 573).

Âşık Yarımî'nin köyünden olan ve Yarımî'nin maşukası Sultan Dildârî de 18. yüzyıl âşıklarındandır. Yarımî gibi pirlar meclisinde bade içerek ona âşık olan Sultan Dildârî yöre kadın âşıklarından ilki olarak adından söz ettirmiştir. Asıl adının ne olduğu bilinmeyen âşık zorla başkasıyla evlendirilmiştir (AİY, 1973: 114; Güneş, 2010: 523).

2.2.2. On Dokuzuncu Yüzyıl

Geleneğin 19. yüzyıldaki temsilcileri hakkında -yakın bir zamanda yaşamış olmanın da verdiği imkânlarla- daha fazla bilgi mevcuttur ve eserleri nispeten daha fazla korunmuştur. Aşağıda sadece isimlerini vereceğimiz bu şairlerin bir kısmı 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Doğumlarını ve eser verdikleri sürenin fazla kısmının 19. yüzyıl kapsamına girmesini esas olarak bu simaları 19. yüzyıl şairi olarak gruplandırdık

Bu yüzyıldaki âşıklar ve âşık tarzı şiirler yazan/söyleyen şairler: Abdülî, Ali Geylanî, Ali Rıza, Ali, Ârifî, Ârifî-Molla Ârif, Aziz, Bilâl, Cesimî, Dehanî, Delikara, Derviş, Derya, Desturî, Devranî, Didarî, Dildârî-Hodlu, Dildârî- Hamamlılı, Dur Abdal, Elfazî, Emrah, Ervâhî, Esrârî, Farikî, Fevrânî, Figanî, Fikrî, Firakî, Gümanî, Habilî, Hasan Tefvîk, Hayalî, Hıfzî, Hicrânî, Rufâî, Hulûsî, İkrârî, İlhamî, İrşadî, İsmail Hakkî, Hayranî,

İznî, Kahrî, Keşfi, Mahcubî, Mâhirî, Meftunî, Mehmet Ali, Mehmet, Mihmanî, Muhibbî, Nidâî, Nidasız, Nihanî-Zorlu, Nihanî-Erkinisli, Niyazî, Nutkî, Osman, Rahmanî, Ali-Gedikoğlu, Recai, Sadıkî, Saidî, Sefilî, Suzanî, Süleyman, Şahistanoğlu Bahrî, Şahistanoğlu Osman, Şamilî, Şöhretî, Tekmilî, Ummanî, Vehbî, Yesarî... vd.

2.2.3. Yirminci Yüzyıldan Günümüze

Âşık Edebiyatı ferdî bir edebiyat olduğu kadar aynı zamanda bir gelenek edebiyatıdır. Bu geleneğin temsilcileri mensup oldukları geleneğin kurallarına değer vermekte ve bu kurallara titizlikle uymaktadırlar (Günay, 1993: 8).

Artvin yöresinde geleneğin 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaştığı görülmektedir. Yaklaşık iki yüz yıldır geçmiş ustaların işleye işleye geliştirdikleri âşıklık sanatı 20. yüzyılın başında nihayet Huzûrî gibi bir âşık yetiştirmiştir. Daha sonra da Efkârî gibi meşhur bir âşık yetişmiştir. Bu iki âşık geleneği tam manasıyla ve titizlikle yaşatmışlardır. Artvin ve çevresinde bu yüzyıl içerisinde yetişmiş en meşhur âşıklar şunlardır: Azmî, Bulalî, Bulânî, Coşarî, Dervişan, Deryâmî, Devâmî, Efkârî, Fahrî, Gülhanî, Huzûrî, Kara, Merâkî, Nebi Efkârî, Noksanî, Özerî, Pervânî, Sâdıkî, Sefilî, Yangunî, Yoramoglu, Zuhûrî... vd.

Artvin ili ve çevresinde 1970 yıllarından sonra kitle iletişim araçlarının hızla yaygınlaşmasıyla –yurdumuzun diğer yörelerinde olduğu gibi- kültür dokusunda önemli değişiklikler meydana gelmiş; il ve çevresi bu tarihten sonra yıllar içerisinde ekonomik nedenlerle büyük şehir ve metropollere göç verdiği için yaşama biçiminin değişmesi ile kültür değerlerinin de giderek unutulmasına, zayıflamasına sebep olmuştur (Torun, 1998: 47).

Âşık tarzı şiir geleneği Artvin yöresinde özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında çok kuvvetli simalar yetiştirerek zengin ürünler vermiş ve bu durum Huzûrî ve Efkârî ile zirveye çıkmıştır. Ancak Huzûrî ve Efkârî'den sonra onları aşabilecek, geleneği daha yükseğe taşıyacak âşıklar yetişmemiştir.

Anadolu'nun hemen her yerinde belli bir dönemde modernitenin getirdiği gelişmeler sonunda inişe geçen ve giderek sönmeye yüz tutan bu gelenek Artvin çevresinde de belli bir tekâmülden sonra gerilemeye başlamıştır. Eskiden çoğu gezginci olan ve şiirlerini çalıp-söyleyen âşıklar, zamanla yerlerini sadece âşık tarzında şiirler söyleyen şairlere bırakmıştır ve gelenek bu şairlerle hayatta kalan son birkaç usta âşık tarafından yaşatılmaktadır.

2.3. Artvin Âşıklık Geleneğinde Öne Çıkan Köyler

Âşık edebiyatı kapsamında eserler vermiş simalardan bahsettikten sonra bu kısımda yöredeki âşık yetiştiren bazı önemli merkezler hakkında bilgi vereceğiz. Yörede bazı köyler vardır ki bir “âşık okulu” görevi görmüş ve pek çok âşık yetiştirmiştir. Bu köylerin en meşhurları Cuğo, Erkinis, Hod ve Zor köyleridir.

2.3.1 Cuğo (Soğanlı/ Sugara)

Cuğo, Ardanuç Soğanlı (eski adıyla “Su-Agara/Sugara”) köyünün bir mahallesidir. Ardanuç-Şavşat-Yusufeli-Artvin yollarının kesişim noktasındadır. Kelime Kırgız Türkçesindeki “yukarı/yukarıya” manasındaki “Cugor/Cugoru”dan gelmektedir. Yani öz Türkçe bir kelimedir (Tokdemir, 1993: 305).

Bu köyde XVIII. yüzyılın ikinci yarısından günümüze bir ocak/aileden zincirleme olarak yedi kuşak âşık yetişmiştir. “Cuğolu âşıklar” ya da “ocaklı âşıklar” olarak adlandırılan bu âşıklar: Serverî, Sıdkî, Şöhretî, Cesimî, Nebî Efkârî, Dur Abdal ve Devamî'dir.

Köy; Artvin'e 28 km, Ardanuç'a 7 km uzaklıktadır ve üç merkezden oluşmaktadır: Cuğo, Sugara ve Çonara. Verimli tarlaları olan ve Bilbilan Yaylası göç güzergâhı olan tarihî atlı-yaya yolu üzerine yani dere yatağına kurulmuş köyde zamanında üç adet han bulunmaktaydı. Köyde zeytin, üzüm ve elma yetiştiriciliği yapılmıştır. Köyün bulunduğu havza uzun yıllar Artvin ili- Doğu Karadeniz- Erzurum- Kars ve Ardahan'a meyve sebze sağlamıştır. Konumu ve bu ticareti sayesinde köy âşıklarının uğrak yeri olmuş, dolayısıyla

gelenek uzunca yıllar burada canlı kalabilmiştir²⁰ (Âşık Gülhanî, Âşık Kara ve Muhtar M. Ali ERGÜL ile kişisel görüşme, 2010/2012- Artvin: Musa ÖKSÜZ arşivi).

2.3.2. Erkinis (Demirkent)

Köyde yerleşim yerlerine verilen adlardan, köye Türkmen ve çeşitli Türk boylarının yerleştiği tahmin edilmektedir. Nitekim H. Tokdemir, Artvin Yöresi Folkloru adlı kitabında (1993: 307-308) Erkinis adının kaynağı konusunda şunları yazmaktadır: “Erk”, “çevresi yüksek, kayalık ve taşlık arazi, yer” demektir. Kumuk ve Balkar Türkçesinde “erkin”, “serbest, geniş, rahat, havadar” anlamlarına gelir. Divan-ü Lûgat-it Türk’te ise “erk” için “Saltanat, sözü ve buyruğu geçerlik, kudret, kuvvet, iktidar, gücü yeterlik” anlamlarına geldiği bilinmektedir. Erkinis adı “erk” sözcüğünden gelmektedir.

1978 yılına kadar bucak merkezliği yapan köy bu yılda bucak örgütleri kaldırılınca köy olmuştur. Yusufeli’ne 29 km uzaklıkta olan köy; Cami, Çağlayan, Çarşı, Elcek, Güney, Kuzey, Soğuksu ve Pez Mahalleleri; Agaret, Akçüt (Başaklı), Apsagara, Calsagara, Çevirme, Deliklitaş, Diyakomet, Eletutyan, Güniser, Haşvet (Sevgiçli) Hazinkar (Yolgören), Heçat, Hodabun, İtik (Sarierik), Kahnut, Karagör, Kıravet (Salkımla), Kopat, Macar, Melkoşet, Mikalagala (Düzce), Misur, Moroset, Nakac, Poset, Pündük, Şişlizor (Duruçay), Torbalık, Uhdidev, Yac (Belencik), Zemacor, Zengiyet... vb. mezralardan ve Salikor (Yakalı) yaylasından oluşur. Demirkent’te yeraltı mahzenleri vardır. Hangi zamanlara ait olduğu kesin bilinmeyen bu mahzenler, bugüne kadar kullanılagelmiştir. Tavan ve yan tarafları kaba taşlarla, üstü yarım kubbe şeklinde örülmüş olan bu mahzenler soğuk hava depoları olarak kullanılır. Demirkent’te bir de tarihî cami vardır. 1897 yılına kadar camiye bitişik olan tek odalı medresenin yerine, 1907 yılında Hüseyin Hüsnü Paşa tarafından iki katlı yeni bir medrese yaptırılmıştır. İtik mezrasında harap olmuş bir kilise, Yac mezrasında da bir büyük mağara bulunmaktadır. Köyde halk geçimini daha çok zeytincilikle sağlar. İlçenin en kaliteli zeytini bu köyde yetişir. Zeytinciliğin yanında diğer tarım ürünleri de ekilir. Geniş çayır ve meralara sahip mezraları, yaylaları tarımın ve hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır. Her yıl geleneksel olarak Salikor yaylasında şenlikler yapılır

²⁰ Kuşaklar boyu pek çok âşığın yetiştiği, bir zamanlar insanların uğrak yeri olan bu meşhur köyün bugünkü hâli için bk.: EKLER-2: Fotoğraf-37/Fotoğraf-38.

Az göç veren Demirkent köyünden çok sayıda bürokrat, işadamı, yüksek tahsilli kişiler yetişmiştir. Müşir (Mareşal) Hacı Hüseyin Hüsnü Paşa ve Doğu Anadolu'nun en usta şaz şairlerinden Muhibbî bu köyde yetişmişlerdir (Artvinli, 2000: 307-308).

2.3.3. Hod (Aşağı ve Yukarı Maden)

Bugün Artvin merkez'e bağlı olan Aşağı Maden (Hod-ı Süfla) ve Yukarı Maden (Hod-ı Ulya) köyleri tarihî süreç içerisinde daha çok Yusufeli'ne bağlı olmuştur. Artvin'e Aşağı Maden 53, Yukarı Maden 74 km uzaklıktadır.

Salaçur dağı eteğinde pek engebeli bir arazide kuruludurlar. I. Dünya Savaşı'nda tahrip olmuştur. Köy halkı meyvecilikle geçinir. Yukarı Maden sınırları içerisinde önemli bir bakır madeni vardır (Zeki, 1927: 170-171). Hod köylerinde on beşten fazla âşık yetişmiştir.

2.3.4. Zor (Esenyaka)

İlçeye (Yusufeli) uzaklığı 29 km olup, Yusufeli-Artvin kara yolu güzergâhındaki köprüden ayrılan birkaç km'lik stabilize bir yol ile köye varılır. Köy, Çoruh Nehrinin solunda, yukarı tarafta kurulmuştur.

Hilmi Göktürk, Anadolu'nun Dağında Ovasında Türk Mührü adlı eserinde (1974) ZOR adının kaynağı konusunda şunları yazmaktadır:

Selçuklular devrinde Horasan'dan gelip Anadolu'ya yerleşen 12 aşiretten birinin adı ZOR idi ve bunlar da Türkmenlerdendir. Yusufeli'ye bağlı Zor köyü de Türkmenlerin iskânlarıyla kurulmuş bir köydür. Zor isimi bu Türk boyunun da Türkmen camiasına dâhil olduğunu, bu köydeki eski yer isimleri gösterdiği gibi, bunun yanında eski aile adlarının da Türkmenlerle ilgili olması, bu gerçeği daha iyi ortaya koymuş olur. Ve bu hususa misal olarak da şu eski aile isimlerini zikredebiliriz: Haytagil, Kadıgil, Berigil, Eskioğulları, Kuloğulları, Bayraktaroğlu, İhtiyaroğlu, Sırmagil, Kirikgil, Halıgil, İbişgil, İbişemgil, Saraçgil, Kabagil, Torungil, Demircigil, Balcıgil, Kösegil, Borugil, Kancuoğlu, Mataracıgil, Bozbaşgil, Şatıroğlu, Kosoğulları, Keremgil, Binbaşgil, Çavuşgil, Çakmakçıl, Mataçgil, Tuyakgil vs... (Göktürk, 1974'ten aktaran Artvinli, 2000: 314).

1876 yılı Trabzon Vilayeti Salnamesinde Livana kazasına bağlı bir köy olarak gösterilen Zor'da 123 hane bulunduğu ve nüfusunun da 350 kişi olduğu belirtilmiştir. Köy; Cami, Çakıroğlu, Dib, Güney, Kuzey ve Polostov (Karacağa) Mahalleleri; Cumat, Galsubet, Gedavnet, Kot, Mantagara, Nahnep, Natelt, Tutat, Vurvanet mezraları ve Vanat adlı bağlıktan oluşur.

Köy halkı geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaya çalışır. Gurbetçilik bu köyün de kaderidir. 1970 sonrası Almanya'ya işçi olarak giden köy halkından bir kısmı geri dönüş yaparak ya büyük şehirlerde yerleşmiş veya köyüne geri dönmüştür.

Zor köyü denince akla ilk gelen bu köyden yetişen âşıklardır. Zor köyünün en önemli özelliği de budur zaten. Bu köyden başta sazın ve sözün ustası, usta şair Huzûrî olmak üzere ondan fazla âşık yetişmiştir. Çoruh vadisinde ve Doğu Anadolu'da bu sayıda meşhur âşık yetiştiren bir köy daha yoktur. Keşfi, İznî, Zuhûrî, Yarimî, Fahrî ve Özerî bunlardan bazılarıdır. Köyde on dört büyük âşık yetişmiştir.

Yusufeli'nin ilçe merkezi Öğdem iken Esenyaka köyü, civar köylerin merkezi durumunda idi. 5 demirci dükkânı, 4 ayakkabıcı, 6 mağaza, 7 kahvehane, 1 tabakhane vardı. Kiremit üreten ustalar bulunurdu. Köyden göç edenler genellikle Bursa, Eskişehir, İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlere yerleşmişlerdir. 100'e yakın hane ise Almanya ve Fransa'da yaşamaktadırlar. Köy halkı okumaya, tahsil yapmaya heveslidir. Köydeki ilkokul 1928 yılından beri hizmet vermektedir. Köyde üç cami, bir sağlık evi vardır. Köyden çok sayıda öğretmen, doktor, mühendis, gazeteci, yazar ve devlet adamı yetişmiştir. 27 Mayıs Darbesi sonucu 16 Eylül 1961'de idam edilen eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu aslen bu köylüdür (Artvinli, 2000: 314-315).

2.4. Artvin Âşıklık Geleneği Üzerine Çalışmalar

Yöre âşıklık geleneğiyle ilgili çalışmalar sayfalar tutacak uzun bir dizin hâlinindedir. Bunların pek çoğuna bu çalışmada atıf yapılmış ve künyeleri çalışmanın sonundaki "Yararlanılan Kaynaklar" bölümünde belirtilmiştir. Burada sadece yöre ile ilgili ilk çalışmaları yapan araştırmacılar hakkında kısaca bilgi verilecektir.

Yöre âşıkları, dolayısıyla da yöre âşıklık geleneğiyle ilgili pek çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Ancak bunlar ya değişik gazete ve dergilerde yayımlanmış bir âşığı tanıtan yazılar ya da bir âşık ve eserleri üzerine kaleme alınmış monografik eserler/kitaplardır. Yöre âşıkları ile ilgili ilk çalışmaları ise M. Fahrettin Kırzioğlu (F. Saltkan müstearıyla) ve M. Âdil Özder'in yaptığı görülmektedir.

Özellikle 1932'den sonra kurulmaya başlayan Halkevlerinin her il ve hemen her büyük ilçedeki şubeleri birer dergi çıkartma gayretine girmiştir. Yöre âşıkları buldukları muhitin dergilerinde ve gezdikleri yerlerin dergilerinde eserlerini yayımlama imkânı bulabilmişlerdir.

Halkevleri bir propaganda aracı olarak yayıncılığı, özellikle dergiciliği etkin olarak kullanmaya çalışmışlardır. Hemen her halkevi halka yön verebilmenin, ona telkinatta bulunabilmenin bir yolu olarak bir mecmua çıkartmıştır. Bütün yurttaki halkevleri, müstakil birer dergi çıkarmayı amaç edinmişlerdir ve bu dergiler kuruluşların “kültür bayrağı” olarak nitelendirilmiştir. Bunlardan ilki Ankara Halkevinin çıkarttığı Ülkü adlı kültür ve sanat dergisidir. Bu dergilerden kimi (ilgili halkevinin imkânlarına paralel olarak) on beş günde bir, kimi ayda bir, kimi üç ayda bir yayımlanmıştır (Öksüz, 2003: 49).

Bu dergilerden yörede çıkarılanlar Artvin'de “Çoruh”, Kars'ta “Doğuş” dergileridir. Bu iki dergide ve ilk Halkevi dergisi olan “Ülkü”de (Ankara Halkevi dergisi) yöre âşıklarıyla ilgili onlarca makale yayımlanmıştır. Merzifon Halkevi'nin çıkarttığı “Taşan” dergisinde bile yöre âşıklarıyla ilgili makalelerin yayımlandığını görebilmek mümkündür. Çünkü yörenin büyük âşıkları -Huzûrî gibi- yurdun değişik yerlerini gezerek sanatlarını icra etmişlerdir. Gittikleri yerlerdeki yayın organları da bunlara kayıtsız kalamamıştır. Daha sonraki yıllarda **Türk Folklor Araştırmaları** dergisinde yöre âşıklık geleneği ve yöre âşıkları bağlamı onlarca yazı yayımlanmıştır.

Yöre âşıkları ve âşıklık geleneği üzerine en fazla çalışmayı M. Âdil ÖZDER (27 Nisan 1907–11 Kasım 1987) yapmıştır. Özder, konuyla ilgili ona yakın kitap, elliden fazla makale yayımlamıştır. Yayımlanmaya hazır olduğu bilinen birçok eseri de imkânsızlıklar yüzünden basılamamıştır.

Yusufeli'nin Erkinis (Demirkent) köyünde doğan Özder, 1. Dünya Savaşı döneminde ailesi ile birlikte Sungurlu'ya göçmüş, 1920'de tekrar Yusufeli'ne dönmüştür. Halk şiirine küçük yaşlardan beri ilgisi olan Özder, okul yıllarında şiir yazmaya ve âşıklık geleneğini öğrenmeye başlamıştır. 60 yıla varan öğretmenliği ve Kültür Bakanlığı'nda çalıştığı dönemlerde dolaştığı ve görev yaptığı her yerde halk kültürüne ilişkin araştırmalarını sürdürmüştür. Yüzlerce makalesi ve yazısı değişik yerlerde yayımlanan Özder, "Azmi" mahlasıyla hemen her konuda şiirler de yazmıştır. Kendi çağlarından Efkârî, Müdâmî gibi birçok âşıkla karşılaşmalar yapmış ve bunları belgelemiştir.

Özder'den sonra en fazla çalışma yapan kişi Mehmet GÖKALP'tir. Kendi de Hitabî mahlasıyla şiirler yazan Gökalp'in, hemen her dönemde çeşitli gazete ve dergilerde yazıları çıkmıştır. Mehmet Gökalp'in özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da yaşamış birçok âşık hakkında araştırması bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARTVIN YÖRESİNDE ÂŞIKLIĞA BAŞLAMA NEDENLERİ, ÂŞIKLARIN YETİŞMESİ ve İCRA ORTAMLARI

3.1. Âşıklığa Başlama Nedenleri

Âşıkların, bu mesleğe çeşitli nedenlerle yöneldikleri görülmektedir. Bu konuda temel başlama nedenlerini Kaya (1994: 39), şöyle sınıflandırmaktadır:

1. Çıraklık
2. Usta malı şiir söyleme ve çevredeki âşıklardan etkilenme
3. Türkülü hikâye dinleyerek veya okuyarak yetişme
4. Sazlı-sözlü ortamda yetişme
5. Rüya sonrası âşık olma
6. Manevi etki sonucu âşık olma
7. Dert sebebiyle âşık olma
8. Sevda sebebiyle âşık olma
9. Ruhi depresyon sonucu âşık olma
10. Millî duyguların galebe çalmasıyla âşık olma
11. Diğer sebepler.

Özarslan (2001: 106-117) bu tasnifi bazı açılardan eleştirmekte ve âşıklığa başlama ve âşığın yetişmesini; “a. Sevda ile âşıklığa yönelme, b. Rüya ile âşıklığa yönelme, c. Aile büyüklerinden tevarüs etmeyle âşıklığa yönelme, ç. Âşıklardan etkilenmeyle veya kendiliğinden âşıklığa yönelme, d. Hasret duygularıyla âşıklığa yönelme, e. Kazayla veya doğuştan körlükle âşıklığa yönelme, f. Fakirlikle âşıklığa yönelme” şeklinde tasnif etmektedir.

Yöre âşıklarının “Sazlı-sözlü ortamda yetişme” ve “Rüya sonrası âşık olma” gibi iki ana yolla âşık oldukları görülmektedir. Sazlı-sözlü ortam, yöre insanını âşıklığa

hazırlayan en belirgin etmendir. Yörenin en büyük âşığı Huzûrî'nin mahlası bile “huzurda bulunan, konuşulanları dinleyen” manasında babası Keşfi tarafından verilmiştir (Gökalp, 1988: 92). Nedeni ise Keşfi'nin düzenlediği âşık meclislerinde oğlu Ali'nin (Huzûrî) daha çocukken bile hazır bulunması ve merakla olup biteni seyretmesidir.

Sazlı-sözlü ortamda yetişmenin etkisinden sonra geleneğe uygun olarak “rüya görme ve bade içme” öne çıkmaktadır

3.1.1. Sazlı-Sözlü Ortamda Yetişme/ Âşık Dinleme

Birinci bölümde de belirtildiği gibi yöre insanının özellikle kış ve ilkbahar mevsimlerinde en büyük eğlencesi âşık dinlemedir. Dolayısıyla yöre insanı daha çocukluk yaşlarından itibaren âşıklar etrafında odaklanan bu sazlı-sözlü ortamlara aşinadır. Aşağıda ayrıntılı örnekleri verilecek olan rüyanın da temellerinde bu şuuraltı saz-söz birikiminin olduğu bir gerçektir.

Âşıklık geleneği ile ilgili M. Fuad Köprülü (1965; 2004), Kocatürk (1963), Sakaoğlu (1986, 1989) ... vb. çalışmalarda bir çatı kavram olarak “SAZ ŞİİRİ” teriminin kullanıldığı görülmektedir; “Saz şiiri ve halk şiiri ifadeleri aynı manada kullanılan terimlerdir. Fakat geleneği yansıması bakımından en bilimsel olanı ‘saz şiiri’ şeklindedir. Çünkü bu şiirin yansıtılmasında saz birinci planda yer alır.” (Kocatürk, 1963: 3-11).

Demek ki **saz** ve **musiki**, bu gelenek için belirleyici birer ögedir. Sazlı-sözlü ortamların; yöre bağlamında “âşık meclisleri”nin bir geleneği vardır. Her aşamasının belirli kuralları vardır. Sazlı-sözlü ortamda yetişmenin âşıklığa başlamadaki etkisini Günay (1993: 76) şu şekilde belirtmektedir:

Âşık Edebiyatı başından beri bir okul ciddiyeti içinde gelişmiştir. Âşık Edebiyatının yaşatıldığı çevrelerde yetişen çocuklardan sanat kabiliyetine sahip olanlar önce usta âşık ve gelenek taşıyıcısı durumda olan âşıkları dinleyerek ve seyrederek usta malı hikâye ve deyişleri doğru olarak nakletmeyi öğrenirler. Bu edebiyatın teknikleri yanında gerekli bilgileri de öğrenerek yeterli olgunluğa ulaşanlar yaratıcılık kabiliyetine sahipeler orijinal deyişler söylemeye başlarlar ve kendi çevrelerinden başlamak üzere yurt çapında ün sahibi

olurlar. Yaratıcılık kabiliyeti olmayanlar ise gelenek taşıyıcısı rolünü benimseyerek gelecek nesillere usta malı deyişleri aktararak geleneğin canlılığına hizmet ederler.

Halk; uzun kış gecelerinde, Ramazanlarda âşıkların söyledikleri deyişleri, usta malı ve halk hikâyelerini dinleyerek veya bir âşığın hasım istemesi ile ya da tesadüfen kasabaya, köye bir âşığın gelmesi ile davetli ya da davetsiz bakılmaksızın konuk edilmesi yoluyla oluşturulan meclislerde âşıklar arasında yapılan karşılaşmaları, atışmaları seyrederek hoşça vakit geçirir.

Bu aşinalığı ile halk, bir yanlış ve aksaklığı hemen tespit eder ve buna müdahale eder. Âşık Kara'nın anlattığına göre "Kara yeni âşık olduğu ve tanınmaya başladığı gençlik yıllarında bir mecliste Huzûrî'nin bir şiirini -etkili olsun diye- kendisininmiş gibi söyler. Mecliste bulunan Abdülmecid Tokdemir, ona bir tokat atar. Kara, yere serilir ve Tokdemir'e niçin vurduğunu sorar. Tokdemir 'Sakın bir şey söyleme, eğer bir kelime daha edersen sana öyle bir vururum ki kendine gelemezsin! Bu şiir, Huzûrî Baba'nın bir şiiridir. Onun bir deyişi olduğunu neden söylemedin?' der." (Âşık Kara ile kişisel görüşme, 2012-Şavşat: Musa ÖKSÜZ arşivi).

Bu ortamın kendi üzerindeki etkisini Efkârî şöyle anlatır:

Çocukluğumdan bu yana âşıklara ve çaldıkları saza özel bir merakım vardı. Köy kahvelerinde, odalarında sazlı-sözlü deyişler beni büyülerdi. Hele karşılıklı taşlamalar, atışmalar ise benim için unutulmaz hatıralardır. Çocukluğumda beni bu meclislere almazlardı. Bazı kapı aralığından kalabalık arasına sızmayı başarırdım. Fakat çok geçmez fark edilir ve kapı dışarı edilirdim. Eve naçar döner ve ev süpürgesini koltuğuma sıkıştırır, güya saz yapar çalmaya başlardım (Yazıcı, 1992: 7).

Yukarıda Efkârî'den nakledilen hatıradan da anlaşılacağı üzere yörenin eğlence ve âşık meclislerinde "Köy Odaları" çok önemli bir yer tutmaktadır. Daha yakın zamanlara kadar hemen her büyük köyde bu tür mekânların olduğu bilinmektedir. Bu tür ortamların Muhibbî üzerindeki etkisini Özder (1940: 5-6) şu şekilde anlatır:

Kaya Salih on dört yaşına geldiğinde arkadaşları ile gelenek gereği, köy oturma odalarında toplanıp eğlencelere katılmaktadır. Birlikte sohbet ederken, düzenlenen sıra türkülerinde iki parçayı yan yana getirip söyleyemediği için arkadaşlarına meyve ziyafeti

çekmek zorunda kalınca çok mahcup olmuştur. Bu mahcubiyetten kurtulmak için ona buna yalvararak yapacağı bir kazma aleti karşılığında birkaç parça türkü öğretilmesini istemiştir. Fakat kazma aleti karşılığında birkaç parça türkü öğrendiği hâlde sıra türküsü esnasında bunları da unutunca daha kötü bir duruma düşmüş, mahcup olmuştur. Bu mahcubiyet sonunda kendiliğinden deyiş yapma sevdasına kapılan Kaya Salih, saçma sapan kafiye sözler sıralamaya uğraşmaktadır. Kaya, on yedi yaşına gelmiştir ama bu sonuçsuz çabalarından dolayı mahalle kadınları da onunla dalga geçmeye başlamıştır bile. Ona takılıp bir şeyler söylemek istedikleri zaman:

“Kaya gider dağa kömür yakmağa
Eldeki kazmaya bir sap takmağa” diyebilmektedirler.

Muhibbî'nin, köy odalarındaki bu sıralı türkü söyleme geleneğinden etkilenmiş olması onun âşık olma arzusunu ortaya çıkaran en önemli etkenlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ortamlarda büyük ustaların eserleri/usta malı nakledilir, âşık namzetleri belki hiç görmedikleri bu büyük âşıkların şiirlerine de aşına hâle gelirlerdi. Onlar gibi söyleme gayreti -ileride üçüncü maddede görüleceği gibi- bu büyük âşıkları gıyabi usta kabul etmeleri sonucunu da doğurabilmektedir. Aşağıda bu duruma örnek olabilecek bir Efkârî-Sümmânî etkilenmesi verilmiştir:

Sümmânî:

Ervah-ı ezelde levh-ü kalemde
Bu benim bahtımı kara yazdılar
Gönül perişandır devr-i âlemde
Bir günümü yüz bin zara yazdılar (Erkal, 2010: 302).

Efkârî:

Ervah-ı ezelde levh-ü kalemde
Bu benim derdimi bela (böyle) yazdılar
Aşka tellal edip devr-i âlemde
Kısmetimi ilden ile (elden ele) yazdılar (Keskin, 2006: 26).

“Yazdılar” redifli bu meşhur şiirin bu kadar benzerliklerin görülmesi elbette Efkârî'nin şiirlerinin tamamıyla taklit olduğu sonucunu doğurmaz. Bu durum gelenek içinde gayet tabiidir ve büyük âşıklar için bile geçerlidir. Efkârî de belli bir olgunluktan sonra kendine has bir ifade ve anlatım tarzı ortaya koymuştur (Yazıcı, 1992: 8-9).

Bu sazlı-sözlü ortamların yöredeki adı “âşık dinleme”dir. Âşık meclislerinin yöre insanının sosyokültürel hayatındaki yerini ve taşıdığı anlamı Hayrettin Tokdemir (1993: 201) şöyle anlatmaktadır:

Yörede ayrı bir önem ve anlam taşıyan “âşık dinleme” geleneği öteden beri yöre ve çevresinde en çok sevilen, ilgi duyulan eğlencelerden biri olmuştur. “Âşık dinleme”nin belirli bir zamanı olmamakla beraber yörede yaz boyunca süren uzun bir çalışma ile insan ve hayvanların beslenme gereksinimleri için yapılan hazırlık döneminin ardından kış mevsiminde işin sona ermesiyle yöre halkının uzun kış gecelerini bu eğlencelere ayırdığı bilinmektedir. Bu dönemde kışa özgü bazı işlerin yanında, gurbetçilerin de genellikle bu mevsimlerde evlerine dönmeleri nedeniyle aile bireylerinin bir araya toplandığı kış mevsiminde, uzun kış gecelerini daha zevkli geçirmek üzere düzenlenen çeşitli eğlenceler içerisinde “âşık dinleme” geleneği de önemli bir yer tutmaktadır.

Gezici âşıklık töresi nedeniyle gerek yöre âşıkları gerekse de çevre illerdeki âşıklar hasat mevsiminin hararetli işlerinin sona erdiği sonbahar ile işlerin başlangıcı olan ilkbahar mevsimi arasında yöre köy, ilçe ve illerine hatta yurdun uzak illerine²¹ giderek sazları - sözleri ile deyişlerini söylemişler, geleneği günümüze kadar yaşatmışlardır. Yöre âşıklarının bazısı yakın köy, ilçe ve illere gittikleri gibi ülke dışına, Türk kültür coğrafyasının değişik yerlerine (Azerbaycan, İran, Kırım, Gürcistan, Tiflis, Ahıska... vb.) de giderek sanatlarını oralarda da icra etmişlerdir.

Gelenek gereği gezici âşıklara gittikleri her yerde büyük bir ilgi, hürmet ve saygı gösterilmiştir.²² Bundan dolayıdır ki 20. yüzyılın birinci yarısına kadar âşıklık manen

²¹ Bu konuda Huzûrî ve Anadolu'nun hemen her ilini gezen Efkârî beylik birer örnektir.

²² Eğer herhangi bir yöre halkı veya kişi âşığa herhangi bir hürmetsizlik yaparsa âşık bunu şiirlerinde çok şiddetli bir şekilde eleştirir ve diğer yörelerde bu şiirlerini okurdu. Bu konuda Huzûrî'nin “Kars'ı Tenkit Destanı” en meşhur örnektir (Destanın tam metni için; Dizdaroğlu, 1949: 72-74; Özder, 1960: Destanlar Bölümü- 9. destan). Huzûrî'nin diğer tenkit destanları; Dadıkan Köyü (Tutak) Destanı (Özder: 3. destan) ve Şadivanlı Köyü (Ardahan) Destanıdır (Özder: 8. destan). Âşıklar elbette sadece olumsuzlukları nakletmezler. Yöre âşıklarınca herhangi bir köy, belde ya da kişinin methi üzerine söylenmiş onlarca koşma veya destan tespit edilmiştir.

olduğu kadar madden de doyurucu bir meslek olmuştur. Dolayısı ile yörede birçok kişinin âşık olma sevdasıyla şiirler söylemeye, deyişler yapmaya çalıştığı bilinmektedir. Ancak âşık olmak için bu ilgiyi duymanın yanında kendiliğinde şiir söyleme (şiiriyet yeteneği), iyi bir bellek (zihin gücü), görme, algılama ve değerlendirme becerisi ile yeterli bir müzik kulağı ve güzel bir sese sahip olmak gereklidir. Âşıklığı benimseyerek meslek edinenler de bu yeteneklere sahip oldukları oranda başarılı olmuşlar ve halk tarafından sevilerek saygı görmüşlerdir.

Bilindiği gibi âşık tarzı şiir, sözel ortam yaratıcılığı içinde biçimlenmiş bir gelenektir. Yıldırım (2000: 334), sözel ortam yaratıcılığı içinde biçimlenmiş Türk toplum hayatında temel iletişim odaklarını “1. Korkut tipi odaklar; 2. Alp ozan tipi odaklar; 3. Gezgin Ozan tipi odaklar” olmak üzere üç ana yapıda değerlendirir. İlk odak, bilgi, tefekkür ve ilham ağırlıklı; ikincisi savaş sanatı ile ilgili, üçüncü odak ise toplum bireylerinin beşerî dünyası ile, onlar arasında var olması icap eden görgü, görenek ve iyi meziyetlerin diri kalmasına yardımcı olur.

Duygular, düşünceler, bireysel maceralar, görgü kuralları, görenekler, günlük yaşamla ilgili bilgiler; bireylerin olumlu ve olumsuz cepheleri, sevinçleri, ıstırapları, bayramları, düğünleri, toy ve dernekleri, geçiş törenleri ve eğlenceleri, oyunları ve dansları hep bu metinlerin kurgusunda toplanır. Gezgin ozan odakları, obadan obaya sürekli dolaşan ozanların oluşturduğu birim gibi anlaşılmalıdır. Bunlar, hem geçmiş deneyim ve birikimleri ve hem de, gezip gördükleri yerlerden topladıkları bilgileri bir araya getirip oluşturdukları metinlere yerleştirip icra ortamlarında dinleyiciye anlatırlar. Bütün bunları bazen bir kahramanın aşk maceraları etrafında veya tanzim ettikleri kısa manzum parçalarda dile getirirlerdi. Fakat, bunların bir başka işlevi de, doğru ve yerinde tespitlere dayalı eleştiridir. Eleştiri konusunda, bu odağın ozanları bir dokunulmazlık hakkına sahiptir. Kimse onların eleştirisine uğramak istemez. Obadan obaya insanların iyi ve kötü tarafları, onların kurduğu, oluşturduğu iletişim ağları üzerinden yayılır. Bu bakımdan, gezgin ozan tipi odaklar, bilgi ve haber dağıtımını yanı sıra sosyal eleştirinin de sözcülüğünü yaparlar (Yıldırım, 2000: 336).²³

²³ Yıldırım, diğer iki odağın fonksiyonunu şu şekilde ifade etmektedir:

Söz konusu odaklardan ilki, bilimi, çözümsüze çözüm bulmayı, ilham ile söylemeyi, akli ve sağduyuyu, meşruiyetin kaynaklarını, sözel yaratıcılığı, tefekkürü, ilâhî bilgiyi ve mahiyetini, olağanüstü gücü, tarihçiliği temsil eder. Bütün bu konularda bilgi üretir ve bilginin, deneyimin ve birikimin toplum hayatında kaynağı kabul edilen Kağan, ‘il’ erkini kullanımı sırasında bilinenlerden farklı bir durum ile karşılaştığında görüşüne ihtiyaç duyan Bir bakıma bu odak içinde yer alanları, onlardan oluşan kurumları, toplum hayatına biçim ve içerik kazandıran, bireylerin birbirleriyle ve toplum kurumlarıyla ilişkilerini düzenleyen, geliştirmeye

Ayrıca öteki âşıkların şiirlerini, hikâyelerini söyleyen “nakilci” dediğimiz usta malı satan âşıklar da gelenekte önemli bir yer tutmaktadır. Bu biçimiyle usta malı satan âşıklar en az irtical yeteneği olan, hikâyeler tasnif eden âşıklar kadar tutulur, sevilir ve saygı görürlerdi. Diyebiliriz ki bu gruba giren âşıklar, âşıktan beklenenleri yerine getirmede gerçekten saygıya değer hizmetler yapmışlardır. Ayrıca bu âşıklar, tanınan ve sevilen birçok âşığın deyişlerini yansıttıkları ve unutulmalarını bir nebze de olsa önledikleri için de geleneğe büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

İyi bir âşık olmak için birçok özelliği bir arada barındırmak zorunluluğu nedeniyle toplum âşıklara farklı bir gözle bakmış hatta kimi zaman daha da ileri giderek onları “ermiş” olarak değerlendirmiştir. Yöre halkı ermiş kabul ettiği âşıklara olan tüm yüce duygu ve düşüncelerini onları “Hak âşığı” olarak nitelendirerek özetlemiştir.

“Hak âşığı” olmada ilk koşul “bade” içmiş olmaktır. Genel olarak rüyada “bade içme” hadisesi aynı konu etrafında olmakla beraber, her âşık için kendine özgü biçimiyle gerçekleşir. Fakat halk, âşığın bade içip içmediğine bakmadan şiiriyet gücünü gösteren her âşığı “Hak âşığı” ya da “Badeli âşık” olarak kabul etmiştir. Bu nedendir ki âşıkların bade içme hikâyeleri birkaç varyantla karşımıza çıkabilmektedir.

Kendilerine karşı bunca olumlu duyguların beslendiği âşıkların, tanınsın veya tanınmasın, herhangi bir köy, ilçe veya ile gittiklerinde âşığın âşıklık gücüne göre günlerce hatta haftalarca misafir edilmiş oldukları bilinmektedir. Bu süre içerisinde âşık hemen her gece meclis yapar, deyişler söyler, halkın âşık dinleme eğlencelerinin temelini oluştururlardı.

ve ilerlemeye öncülük eden bu odakta yer alan kesimi âkil, âlim, hâkim ve yönetim yeteneği yüksek toplum kesimi diye tanımlamak gerekir. Bu kesimde üretilen bilgi ve teknoloji, töre ve düzen ile ilgili kararlar, toplumlar ve devletler arası ilişkiler ve alış/verişler ile ilgili görüşler ve kararlar bütün kesimlere, toplum hayatının işleyişinde görev alan kurum ve elemanları vasıtasıyla bireylere yansıtılır. Böylece, toplum üyeleri, Korkut tipi odak içinde, üretilmiş bilgi ve habere erişmiş olur (Yıldırım, 2000: 335).

Alp ozan tipi’ odaklar, daha çok askerî kesimin düşünce, duyuş, deneyim ve birikimlerini, savaş maceralarını sözel metinlere döküp kendi mensupları arasında yayar, dağıtır. Bu sözel metinler; savaş stratejileri, savaş teknolojisi, silâhlar ve özellikleri, alplık töresi ve ahlâkı, savaş bilimi ve deneyimleri gibi birikimleri bedîî ve edebî yaratıcılık metinleridir. Bunların icra ortamları da, yine iletişimin gerçekleştiği, bilgi ve haber dağılımı ortamlarıdır ve odağın kapsamı içindedir. İcralarda metinler ezgi eşliğinde icra edilir. Bu metinler, bazen manzum ve bazen de manzum/mensur biçimlerinde düzenlenirler. İletişimin söz ve ezgi eşliğinde yaratılan metinlere dayalı olması, iletilmek istenen bilgi ve haberlerin hafızalarda uzun süreli yerleşmesini ve kalıcılığını sağlama amacına dönüktür (Yıldırım, 2000: 336).

Artvin yöresinde arazi yapısının tabii bir sonucu olarak ağalık sistemi oluşmamıştır. Fakat okumuş-yazmış kişilerin ayrı bir saygınlıkları vardır ve öteden beri bu kişilerin varlıkları ve sözleri önemsenmiştir. Yöreye yerli veya yabancı bir âşık geldiğinde “Efendi” sıfatıyla adlandırılan bu okumuş-yazmış kişiler âşığı evlerine alırlar ve onları misafir ederlerdi. Âşık dinleme eğlencesi yapılacak ise yine bunun yerini ve zamanını bu saygın kişiler tayin eder ve köylüye haber verilirdi. Bazı köylerde ise köye gelen âşığa köy muhtarının veya köyde maddî durumu en iyi olan kişinin, bu da olmazsa âşık kimin kapısına gider ve kimde kalmak isterse onun konağı, evi tarif edilirdi. Ev sahibi kim olursa olsun âşığı memnuniyetle evine kabul eder onu elinden geldiğince hoş tutmaya, iyi ağırlamaya çalışırdı.

Hayrettin Tokdemir, köylerdeki bu sazlı-sözlü ortam yani yöre tabiri ile âşık dinleme geleneği hakkında şunları kaydetmektedir:

Köylerine bir âşığın geldiğini duyan köylüler akşam yemeğinden sonra eğer önceden özel olarak bir yer belirlenmemişse âşığın konuk olduğu evde toplanırdı. Eğlence vakti gelince âşık, sazını kılıfından çıkarıp düzen verir, ayağa kalkar ve meclis yaptığı süre içerisinde de ayakta dolaşarak çalar, söylerdi.

Önce kendisini dinlemeye gelenlere saz ve söz ile “hoş geldin” diyen âşık daha sonra dinleyenlerin özel istekleri var ise onları yerine getirirdi. Âşığı dinleyenler, sevdikleri deyişleri ve hikâyeleri isteyebilirlerdi. Âşık, istekleri hemen her zaman olumlu karşılamaya ve yerine getirmeye çalışırdı. Yoksa kendisi uygun bulduğu deyişlerden birkaç parça söylerdi. Özellikle usta âşıkların, kendisini dinlemeye gelenlerin ne tür deyişlerden hoşlanacağını kolaylıkla anladıkları ve ona göre deyişler seçtikleri belirtilmektedir. Böylece birkaç parça söyledikten sonra dinleyicilere nasıl bir hikâye istediklerini soran âşık kendi bildiği hikâyelerin, serencamların adlarını sayarak seçmelerini ister. Dinleyiciler ise genellikle bu seçimi, içlerinden bu konuda bilgisi olan birisine bırakır; o da âşığa uygun bulduğu hikâyelerden birisini söylemesini önerirdi.

Âşık, hikâyesine başlamadan önce bir “divan” söyler, daha sonra da sazını koltuğunun altına alarak: “Raviler rivayet eder, ustalar hikâyet. Biz haberi nerden verelim efendim; Çardaklı Çamlıbel’de Koç Köroğlu derler bir yiğit otururdu...” gibi bir başlangıçla hikâyeye girerdi.

Âşığın sazını indirip teline dokunduğu andan itibaren artık çıt çıkmaz, herkesin gözü, kulağı âşıkta olurdu. Hizmetin dışında hiçbir şeyle ilgilenilmezdi. Meclislerde âşığa

genellikle sıcak şekerli su başta olmak üzere içecek bir şeyler ikram edildiği ve hem âşığın konuşmasını kolaylaştırmak hem de hürmet olmak üzere yerine ve mevsimine göre bulunan meyveler de soyulup dilimlenerek, bir tabakta âşığın yanında bulundurulurdu. Gelenek gereği zorunlu bir durum olmadıkça hiç kimsenin yerinden kıpırdamadığı meclislerde ancak hikâyenin heyecanlı yerinde “Yaşa âşık yaşa! Yaşa! Dilin var olsun!..” gibi sözlerle dinleyenler coşkunluk ve memnuniyetlerini belirtebilirlerdi.

Âşık, ya başka şeylerle ilgilenerken ya da uyuyarak kendisini dinlemediğini sezindiklerine yine saz ile hikâyeyi sorar, bilemeyenlerden “bahşiş” alırdı. Zaten bu durumda olanlar fark edilirse dinleyicilerce de cezalandırılırlardı. Çünkü âşığı belirli kurallar içinde dinlememek ona yapılabilecek en büyük saygısızlık, hakaret sayılırdı. Bunun için de tepkiler sert ve ağır olurdu.

Âşık meclis yaptığı sürece ayakta dolaştığından ancak hikâyenin yarısına geldiğinde oturup dinlenebilirdi. Buna da “hikâyeyi yatırmak” adı verilirdi. Bu arada hem âşık dinlenir hem de âşığa “parsa” adı verilen bahşiş toplanırdı. Ayrıca bu arada gereksinimler giderilir, herkes ikinci bölümü rahatça dinlemek üzere hazırlanırdı.

Âşık, ikinci bölüme başlarken, parsa için bir deyişle teşekkür eder. Bundan sonra nazının geçtiği kişilere, özellikle de o topluluğun ileri gelenlerine hikâyenin neresinde kalındığını sorar (1993: 202-205).

Yaptık güzel bir muhabbet,	Gecemiz tatlı gecedir,
Gönül yine zorda kaldı.	Sözümüz hece hecedir.
Bu bir doyulmayan sohbet,	Hoca'nın ilmi yücedir,
Gönül ahuzarda kaldı.	Hikâyemiz nerde kaldı.

Başlayınca sohbet vakti,	Aşkımın ağır darası,
Cemaat yüzüme baktı.	Eylenmez gönül yarası.
Oturdum aklımdan çıktı,	Ormancının çok parası,
Hikâyemiz nerde kaldı.	Hikâyemiz nerde kaldı.

Selâm olsun sağa-sola,	Bu işler böyle görülür,
Hem iriye hem ufağa.	Dostça dostluklar kurulur.
Söyler misin Ahmet Ağa,	Yitkin bekçiden sorulur,
Hikâyemiz nerde kaldı.	Hikâyemiz nerde kaldı.

Söz söylerim beste beste.
Selâm olsun eşe dosta.
Sana kurban Zülâl Usta,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Hu çekip dönen hacılar,
Âşıktâ çoktur acılar.
Bizi dinleyen bacılar,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Bu aşkın böyle imkânı.
Ateş gibi yakar canı.
Sulo Dayı gözler beni,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Ana kadir kıymet bilir,
Tatlı söyler gönül alır.
Çorap, tozluk, bahşîş gelir,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Açılır nergisler kokar,
Güller alev alev yakar.
Yusuf Bey yüzüme bakar,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Parmaklarda al kınalar,
Görse kıskanır sunalar.
Kıymet bilici analar,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Sohpet yerini alacak,
Dinleyenler şâd olacak.
Umarım Remzi bulacak,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Hep aşk ile tüter bacam,
Böyle geçer benim gecem.
İlmi derin büyük Hocam,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Güllerimiz açılacak,
Gül toplarız kucak kucak.
Saygı değer Vezir Ocak,
Hikâyemiz nerde kaldı.

YANGUNÎ böyle görmeli,
Bütün sırlara ermeli.
Artık muhtardan sormalı,
Hikâyemiz nerde kaldı.

Âşık Yangunî'den örnek verdiğimiz deyişte olduğu gibi hikâyenin neresinde kalındığını soran âşık cevap bekler. Alacağı deyişli cevapla hem o kişiyi teşrif etmiş (onun da deyiş yapabilme kudretinin olduğunu göstermesine imkân vermiş) olacak hem de bahşîş alarak madden yararlanacaktır. Gelenek gereği bu kişinin âşığa bahşîş vermesi bir zorunluluk kabul edilmektedir. Eğer, bu kişi "Hikâye filan yerinde kaldı." derse, âşık sazı onun kucağına koyarak "Hayde buyur da hikâyeyi tamamla." diyerek ancak daha büyük bahşîş karşılığında hikâyesine devam

edebileceğini ifade eder. Âşık ancak bahşişini aldıktan sonra hikâyesinin ikinci bölümüne başlar.

Böylece hikâyesinin ikinci bölümüne başlayan âşık hikâyeyi tamamlayarak bitirme tekerlemesinden hemen sonra eğer istek varsa, birkaç deyiş daha söyler. Bu deyişlerden sonra âşık, eğlencenin bitme zamanının geldiğini belirten ve çoğu kez âşıklar arasında ortak olarak bilinip *söylenen*, “*Yatmanın zamanı geldi.*” *ayaklı şu deyişi söyler:*

Aşk ile yaptık muhabbet,	Kimi buldukça bulanır.
Bitmenin zamanı geldi.	Kiminin gözü sulanır.
Artık sona erdi sohpet,	Uykular fir fir dolanır,
Gitmenin zamanı geldi.	Yatmanın zamanı geldi.

Onca yeter onca yeter,	Kimi ah der, kimisi of,
Bülbüllere gonca yeter.	Ahbaplar hep taraf taraf.
Bu gecelik bunca yeter,	Kusurumuz olduysa af.
Bitmenin zamanı geldi.	Etmenin zamanı geldi.

Sohbetimiz doya doya,	YANGUNÎ der ki, inşallah,
Sözümüz ağaya, beye.	Muradızı versin Allah.
Saat geldi on ikiye.	Ahbaplar size eyvallah,
Gitmenin zamanı geldi.	Etmenin zamanı geldi.

Âşıklar, yukarıda verdiğimiz örnek şiire benzer deyişlerle eğlenceyi bitirirler.

3.1.2. Rüya-Bade

Rüya, insanları ilk çağlardan beri meşgul eden bir konu olmuştur. En basit şekli ile rüya bir kimsenin uyku sırasında zihninden geçen hayal dizisi olarak tarif edilmektedir (Günay, 1993: 78).

Rüya motifi, Türk Halk Edebiyatı'nda sıkça karşılaşılan bir motiftir. Başta efsane ve destanlarda rastlanılan rüya motifi, âşık edebiyatında da çeşitli vesilelerle kullanılmıştır (Kaya, 1994: 110).

Görülen bir rüya sonucu; hiçbir eğitim almamış, hatta okuma yazma bilmeyen bir kişi irticalen şiir söylemeye, gayb ilimlerinden (ilm-i ledün) bahsetmeye başlar. Sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişte bir aşama olan rüyada bade içme sonucunda saz çalmaya, söz söylemeye başlayan âşıkların dillerinin çözüldüğüne inanılır (Yakıcı, 2010: 511).

Âşıklık geleneğine uygun olarak yörede de bazı âşıklara ya “hak âşığı” ya da “badeli âşık” denilmektedir. Yaygın olan geleneğe ve inanışa göre, şiir söylemede hiçbir yeteneği yokken Tanrı lütfu ile pir elinden aşk badesi içerek deyiş yapma gücüne erişen kimselere “badeli âşık” veya “hak âşığı” denmiştir (Özder, 1985: 15). Bu rüyada içilen badenin (Farsça “şarap” anlamında) bir iksir olduğu, onu pir elinden içen kişinin içten yanıp tutuştuğu, coşkun bir ruh hâline düşüp sonra da bayıldığı söylenir. Bu coşkun hâle/trans-vecd hâline bir kayıttan örnek verebiliriz:

İlkokulda üç yıl beraber okuduğumuz Âşık Pervânî (İsmail ÇELİK), âşık olduğu 1950 yılında kendisinden şiir söylemesini istediğimizde, saziyla çalar söyler sonra ağzından köpükler çıkmaya başlar ve gözlerini kapayıp derin bir vecd âlemine daldı. Şiire hiçbir yeteneği yokken birden şiir söylemeye başlayan Pervânî; “Üçler zümresinden aldık icazet/ Ledün ilmin bana beyan dediler” diyerek rüyasında Hızır İlyas, Kutup Nebi'den mantık ve ledün ilmî öğrendiğini söylerdi (Gökalp; 1962: 35).

Ledün kelimesi, “Allah yanı” manasındadır. İlm-i ledün ise “Allah'ın sınırlarına ait manevî bilgi, gayb ilmi” manasına gelmektedir (Devellioğlu, 1995: 546). Bu ilmi Kaya (2010a: 388), şöyle açıklanmaktadır:

Allah'ın sırlarını ihtiva eden manevî bilgi. Kur'an-ı Kerim'de Kehf suresinde (Ayet 65-82) ilm-i ledüne işaret edilmiştir. İlm-i ledüne, hâl ehli ulaşabilir. İlm-i ledüne herhangi bir tahsil görmeden ulaşılır. Şer'i ve zahiri ilimler melek veya resul vasıtasıyla elde edilir. Allah tarafından verilen ilimler, hâl ehline, ilham yoluyla doğrudan verilir. İlm-i ledünü elde etmek için nefsin ıslah olması ve kalbin temizlenmesi şarttır. Kimi insanlara rüyada bade verilmesinin yanında ilm-i ledün de verilerek o kişi bütün bilgilere sahip kılınır. Verilen ilim kişiye hastır ve mahremdir.

Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili adlı meşhur eserinde Kehf suresinin 65. ayetini tefsir ederken (C. 5: 371-372) ledün ilmiyle ilgili şunları söylemektedir:

Ledünn: Türkçede katımızdan veya tarafımızdan demek gibidir ve ilmin değil öğretmenin kayıdır. Şüphe yok ki bütün peygamberlerin ilmi Allah tarafından vahiy ve öğretmek itibarı ile Ledünnî (Allah katından)dir. Fakat burada dikkate değer bir husus şudur ki “ve kendisine tarafımızdan ilim öğrettik.” kaydı ile Hızır'a öğretilmiş olan ilimin Allah tarafından öğretilen ilimlerden özel bir ilim olduğudur. Tefsir bilginleri, bunu “Gayplar ilmi ve gizli ilimlerin sırları” diye tefsir etmişlerdir. Diğer bir ifade ile demişlerdir ki: “Musa'nın ilmi, şer'î hükümleri bilmek ve dış görünüşe göre fetva vermektir. Hızır'ın ilmi ise işlerin iç yüzünü bilmektir.” Bu şekilde ilm-i ledünnî (Allah bilgisi) deyimini, bu özel ilimde en özel bir mânâ ile terim olmuştur ki, buna hakikat ilmi ve batın (gözle görülmeyen şeyler) ilmi de denilmiş ve tasavvufçular, bu kıssaya bir delil olarak tutunmuştur.

Özetle ledünnî ilim, kafa çalıştırmakla elde edilmeyip Allah tarafından, sırf Allah vergisi olan bir mukaddes kuvvetin tecellisidir. Etkiden etki yapana, duygudan varlığa doğru giden bir ilim değil, etki yapandan etkiye (ize), varlıktan duyguya gelen birinci derecede bir ilimdir. Nefsin olagelene geçişi değil, olagelenin nefiste meydana çıkmasıdır. Doğrudan doğruya bir keşiftir. Ledünnî ilim çaba harcamak ve istemekle kazanılamaz.

Bu ilmin âşıklık geleneğindeki yerini ve âşıklar için ifade ettiği anlamı Gökalp (1962: 43) şu ifadelerle açıklar:

...Badeli âşıklar çoğu hiç tahsil görmedikleri hâlde Cenab-ı Allah tarafından bahşolunan bir lütufla Kur'an hükümlerine ve İslamî kurallara vakıf olmaktadır. Bunun izahını insan aklının kavraması elbette zordur ama o Cenab-ı Allah'ın sonsuz kudretine ve yaratıcılığına inananlar bu ledünnî ilmin Allah tarafından sevdiği kullarına verildiğine inanırlar.

Âşık Edebiyatının temsilcileri için rüya motifi bir hareket ve başlangıç noktasıdır. Âşıkların gerçek hayat hikâyeleri incelendiğinde rüya görene kadar belli bir süre ya usta bir âşığın yanında çıraklık yaptıkları veya âşık fasıllarının sık sık icra edildiği, halk hikâyelerinin anlatıldığı yerlerde yetiştikleri görülmektedir (Günay, 1993: 89-90).

Uraz (1949: 2), “Badeli halk şairleri daha çok şehir ve cemiyet hayatına uzak kalanlar arasında görülmektedir.” demektedir ve “1. Er dolusu bade 2. Pir dolusu bade.” olarak badeyi iki gruba ayırmaktadır. Er dolusu badeyi içerek âşık olan aynı zamanda kahraman olmaktadır. Sevdiği için ölümle göğüs göğüse gelir. Er dolusu içen kişinin maceraları kahramanlıklarla doludur; meşhur efsane kahramanı Köroğlu gibi. Pir dolusu

badeden içen âşık ise; sevgilisinin arkasından yanar, cefalar çeker. Er dolusu ienden farklı olarak pir dolusu içen âşık kahraman değildir fakat vefakâr ve fedakârdır; Ercişli Emrah ve Âşık Kerem gibi.

Âşık edebiyatında rüyanın ifade ettiği anlamı ve tuttuğu yeri Umay Günay, doçentlik tezi olarak hazırladığı “Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi” adlı çalışmasında bütün yönleri ile incelemiştir. Günay (1993: 98), “asıl tip kompleks rüya” adıyla nitelendirdiği âşık rüyalarının planını şu şekilde çıkartmıştır:

I- Hazırlık Safhası

- a) ocukluk ve gençlik çağının şartları
- b) Karşılaşılan maddî ve manevî bir sıkıntı
- c) Bir sıkıntı veya bir dilekle uykuya dalış

II- Rüya

- a) Kutsal kişilerle kutsal sayılan bir yerde karşılaşma
- b) Pir elinden bade içme
- c) Sevgilinin kendisi veya resmi ile karşılaşma
- d) Pirlerin kahramana bilmesi gereken bilgileri öğretmesi
- e) Kahramana bir mahlas verilerek deyiş söylemesinin istenmesi

III- Uyanış

a) Kahramanın kendi kendine uyanması; ilk fırsatta eline geçen bir saz ile başından geçenleri anlatması.

b) Kahramanın bir süre (3, 6, 7, 20, 40...vb. gün) baygın yatması ve ağzından, burnundan kanlı köpüklerin gelmesi. Ehl-i dil bir kişinin sazının tellerine dokunması ile kahramanın uyanması.

c) Kahramanın kendi kendine uyanması fakat bakış, hâl ve tavırlarının bir acayip olması ile dünya ile ilgisinin kalmamış bir hâlde dolaşması. Herkes tarafından kahramanın deli olduğunun kabul edilmesi. Ancak hâlden anlayan bir kişinin sazının tellerine dokunarak, âşık adayının çözülmesini sağlaması.

IV- İlk Deyiş

Rüyada âşıklığa ulaşan kişinin uyandıığında söylediği ilk deyiş gördüğü rüyanın tasviridir. Bu ilk deyişte âşık başından geçenleri naklettiği gibi, ilk tapşırmasını da bu ilk deyişinin sonunda yapar.

Artvinli âşıklar üzerine yapılan çalışmalarda pek çok rüya örneğinin kaydedildiği görülmektedir. Bunun yanında âşıklığının herhangi bir rüya ile ilişkili olmadığı kayıtlı âşıklar (Huzûrî gibi) da vardır. Bu bölümde, Artvinli âşiklarda çok yaygın olarak karşımıza çıkan rüya sonrası âşık olma ile ilgili birkaç örnek, Günay'ın "rüya motifi inceleme planı"na göre verilecektir.

3.1.2.1. Yöre Âşıklarının Rüyalarından Örnekler

3.1.2.1.1. Deryâmî

I. Hazırlık Safhası

a) Artvin İli Şavşat İlçesi Arsiyan köyünde 1926 yılında doğmuştur. Baba adı Muzaffer'dir. Asıl adı Dursun Ali Erdoğan'dır. Okula çok kısa bir süre gitmişse de devam etmek istememiş ve kendi kendine okuma-yazma öğrenmiştir.

b) Dursun Ali, fakir bir ailede zorluklar içinde büyümüştür. Küçük Dursun Ali, gönlünde günden güne büyümekte olan ve bir türlü niteliğini kavrayamadığı fakat her gün biraz daha kendisini perişan eden duygularla bunalım içerisinde iken köylerine bir âşık gelir. Bütün konu komşu bu âşığı dinlemeye giderse de Dursun Ali eve kapanıp dışarı çıkmamaktadır. Anası bir gece Dursun Ali'ye: "Oğlum, bak herkes âşık dinlemeye gidiyor. Sen ise ocak başında kendi kendine düşünüp duruyorsun. Ne derdin var? Sana ne oluyor? Kalk sen de git. Âşığı dinle. Eğlenir açılırsın. Haydi oğlum, haydi kalk." diyerek Dursun Ali'yi zorlar. Dursun Ali anasını kırmamak için istemeden kalkıp âşığı dinlemeye gider.

Odada en arkada bir köşeye sıkışan Dursun Ali, âşık, saz çalıp söyledikçe kendinden geçercesine âşığı dinler ve çok hoşlanır. Gece fasıl tamam olup eve dönerken kendi kendine: "Ah! Ne olurdu ben de böyle bir âşık olsaydım. Çalsaydım, söyleseydim." diye düşünceye daldığı sırada omzuna bir elin dokunduğunu hisseder. Başını elin

dokunduğu sağ omzundan yana çevirir ki gecenin karanlığında sanki bir ışıkla karşılaşmıştır. Karşısında uzun boylu, ak sakallı, nurani yüzlü bir ihtiyar görür. Gözlerini kamaştıran parıltının bu yüzden yansıdığını anlamakta güçlük çekmez.

İhtiyar Dursun Ali'yi okşarcasına elini sırtına vurarak tatlı bir sesle: “Hiç üzülme oğlum, pek yakında sen de ünlü bir âşık olacaksın.” der. Dursun Ali bu ne hâldir, bu ihtiyar kimdir diye sormak için başını döndürdüğünde yanında kimseyi göremez. Çevresini arar, döner, dolaşır. İhtiyar sırta kadem basmıştır.

Dursun Ali, karma karışık bir halet-i ruhiye ile eve gelir. Annesi de yatmamış, onu beklemiştir. “Oğlum, neler öğrendin? Öğrendiklerinden bir şeyler söyle de dinleyeyim. Seni bunun için bekledim, yatmadım.” derse de Dursun Ali: “Ana, aklımda bir şey kalmadı ki. Ne söyleyeyim?” diyerek cevap verir. Bunun üzerine anası: “Senin zaten aklın neye erer. Bu güne kadar sen ne öğrendin ki şimdi ne öğreneceksin!” diyerek onu azarlar. Anasının azarı Dursun Ali'ye çok ağır gelir; üzülür. Ağlayarak odasına gider. Yatağına girer ama uyuyamaz. Bir taraftan yoldaki ihtiyar, diğer taraftan anasının sözleri, azarlaması kafasını durmadan kurcalamaktadır. Anam bana neden böyle acı konuştu diye hayıflanırken anasının da büsbütün haksız olmadığını düşünür. İnsan koskoca gece dinlediği sözlerden hiçbir şey aklında tutamaz mıydı diyerek üzülür, kahrolur.

c) Bu fikir karmaşası içerisinde Dursun Ali uykuya dalar.

II. Rüya

a) Dursun Ali, artık bir rüya âleminde. Derinden gelen bir ses duyar; sese kulak kabartır. Bu ses onu çağırılmaktadır. “Dursun Ali!.. Dursun Ali!.. Kalk beni izle. Haydi gidiyoruz.” diyen sesin arkasına kalkarak takılır. Gider... Gider.. Büyük, gösterişli bir kapı önüne gelir. Kapının önünde bir çeşme bulunmaktadır. Suları şırıl şırıl akmaktadır. Ses, kendisine bu su ile abdest almasını söyler. Dursun Ali söyleneni yapar. Hemen ardından kapı sonuna kadar açılır. Dursun Ali sesle beraber içeri girer.

Girdikleri yer o güne kadar hiç görmediği çiçeklerin açtığı, ağaçların boy gösterdiği, renk renk, çeşit çeşit kuşların kaynaştığı, ötüştüğü, ortasında fiskiyelerinden suların fişkırıldığı havuzu ile bir güzellik sembolüdür. Dursun Ali, kendi kendine: “Burası

cennet midir?” diye sorar. Çünkü ona göre bu kadar güzel bir yer olsa olsa ancak cennet olabilecektir. Yürür ve havuzun başına gelir. Karşısında bir şeyin şekillenmeye başladığını görür gibi olur. Böylece şaşırdığı bir anda karşısında yetmiş, seksen yaşlarında, göbeğine kadar uzanan sakalı, nurani yüzüyle birinin belirmediğini fark eder. Evet, sesin sahibi budur. Dikkatli bakınca bu adamın kahveden eve dönerken yolda gördüğü adam olduğunu anlar. Demek ki bu sıradan biri değil, keramet sahibi bir “Pir”dir, diye düşünür.

b) Pir, tatlı bir sesle, “Şaşıрма oğlum. Düşündüğün doğrudur.” diyerek devam eder: “Bak yavrum, şimdi beni iyi dinle.” Bu sırada Dursun Ali dikkat kesilmiş; gözleri ihtiyarda, can kulağı ile onu dinlemektedir. Pir: “Oğlum, sağ tarafına dön ve iyice bak.” Dursun Ali, sağına döner, dikkatle bakar. Göz alıcı güzellikte kırk selvi, her selvide bir güvercin vardır. İhtiyarın bir el işareti ile bu güvercinler yere inerek tek sıralı saf olurlar. Pir tekrar bazı işaretler yaparak Dursun Ali’ye de güvercinlere doğru bakmasını söyler. Dursun Ali, istenen tarafa bakar. Kırk güvercin bu kez yüzleri peçeli kırk kız olmuştur. Bunların ortasında üç tanesi öylesine güzeldir ki Dursun Ali’nin bu güzellik karşısında gözleri kamaşır.

c) Bu anda yüzünü havuzdan yana çeviren Dursun Ali, hayretler içinde kalır. O küçük havuz durmadan büyümektedir. Büyür.. Büyür.. Artık kenarları gözle fark edilmemektedir. Dursun Ali, şaşkınlık içerisinde Pire dönerek ; “Bu derya mı?” diye sorar. Pir elini Dursun Ali’nin omzuna koyarak, “Hayır oğlum, o derya değil ama, artık sen bir deryasın. Onun için bundan sonra senin adın ‘Deryâmî’ oldu.” der.

d) Pir, kızlara doğru dönerek safın ortasındaki üç kıza ileri doğru çıkmalarını söyler. Kızlar yavaş yavaş havuza doğru ilerlemeye başlar. Pir ile Dursun Ali’ye yaklaştıklarında, ihtiyar üç kızın ortada olanına. “Artık yüzünü aç kızım.” der. Kız, peçeyi kaldırır kaldırmaz sanki güneş buluttan çıkmış gibi çevre aydınlanır. Bu oluşum karşısında şaşırarak Dursun Ali, Pir’e dönerek “Bu ‘Şems’ midir? ‘Ban’ mıdır?” diye sorar. Pir, tatlı bir tebessümle ve memnun olarak “Aferin oğlum! Doğru söyledin. Bu da senin ünlü bir âşık olacağının ilk işaretidir. Bu kız senin maşukan ‘Şemsiban’dır.” der. Pir kızlara dönerek, Şemsiban’ın yanında duran ikisine yerlerine dönmelerini emreder.

e) Pir, Şemsiban'a dönerek: "Kızım, sana verdiğim emanetleri ne yaptın?" diye sorar. Şemsiban'ın da "Bendedir. Koynumda saklıyorum." demesi üzerine, "Haydi kızım, vakit saat gelmiştir. Çıkart onları. Deryâmî'ye ver." der. Kız, elini koynuna sokarak bir sapa bağlı üç kiraz danesi çıkartır. Bunlardan birisini uzatarak, "Al bu daneyi; seni, beni Yaradan'ın aşkına ye." der. Deryâmî, kirazı alır ve yer. Yer yemez de kendinden geçer.

Başı döner, gözleri bir şey görmez olur. Kendisinde anlamadığı hâller olur. Biraz toparlanır toparlanmaz kız bu kez elindeki kirazlardan bir dane daha uzatarak, "Al Deryâmî, bunu da ikimizin aşkına ye." der. Deryâmî, hemen alıp o daneyi de yer. Bu dane onun sarsıntısını daha da arttırmış, şiddetlendirmiştir. Bunu fark eden Pir, kıza dönerek: "Kızım Şemsiban. Deryâmî daha çok gençtir. Verdiğin daneler onu hâliyle fazla sarstı. Elindeki daneyi ver de kendisini toparlasın." demesiyle kız Pir'in emrini yerine getirir ve Deryâmî'ye dönerek: "Al Deryâmî, bu daneyi de her darında, her zaman sana yardımcı olacak Pirimizin aşkına ye." der. Deryâmî, onu da alıp yer.

III. İlk Deyiş

Deryâmî, şaşkınlık ve perişanlıktan kendisini toparlayıp çevresine göz attığında koskoca bahçede Şemsiban'la kendisinden başka kimsenin kalmadığını görür. Bir şeyler söylemek ister, ancak başaramaz. Söyleyecek söz bulamamış; Şemsiban'ın güzelliği karşısında dili tutulmuştur. Alık alık Şemsiban'ın yüzüne bakmaktan başka bir şey yapamamaktadır.

Bu durumda işin kendisine düştüğünü anlayan Şemsiban: "Benim memleketim Yemen'dir." der ve çırpınarak güvercin olup uçar. Şaşkın şaşkın arkasından bakan Deryâmî'nin birden dili çözülür ve "Eylen güzel eylen, sana birkaç sözüm var." diyerek Şemsiban'a seslenir.

Şemsiban bunun üzerine geri döner ve Deryâmî'nin başında dönmeye başlayarak "Ne söyleyeceksen söyle, işte geldim" diye cevap verir. Deryâmî ellerini Şemsiban'a doğru uzatarak:

Sevdanın dağını vurdun bağrıma. Aşkınla canımı tutuşan ettin
Bari merhemini sür de öyle git. Abdal postu verip devrişan ettin
Asabi kuş gibi elimden uçma. Beni niçin böyle perişan ettin
Bir zaman karşımda dur da öyle git. Kolumu boynuna sar da öyle git.

Deryâmî söylüyor sızladı içim
Var m'ki sana karşı canan bir suçum
Yeri, göğü yaradanın hakkı'çün
Kavuşmaya ikrar ver de öyle git.

Deryâmî'yi can kulağıyla dinleyen Şemsiban, “Dinle sevgilim, dinle. İkrarımı dinle.” diyerek Deryâmî'ye karşılık verir:

Benden sen darılma Âşık Deryâmî, Tutuşur yanarım aşk ataşım da
Bu kararı bize veren eyledi. Neler gelir geçer garip başım da
Sade sende sanma yanan ateşi, Zimistan Bağında, gençlik çağım da
Benim de bağrımı viran eyledi. İçimde yaramı verem eyledi.

Şemsiban söylüyor yâra ulaşmak
Oturup yâr ile تنها konuşmak
Bu dünyada ikimize kavuşmak
Bil ki Yaradan'ım haram eyledi.

Şemsiban'ın, kavuşmalarının imkânsızlığını belirten deyişini bitirir bitirmez, “Elveda sevgilim” diyerek kanat çalıp uzaklaşması üzerine hüzünlünen, heyecanlanan Deryâmî, Şemsiban'ın arkasından var kuvvetiyle. “Durr! Durr!” Birkaç sözüm daha var. Bir dinle de gidersen öyle git.” diye seslenir. Şemsiban'ın duraklamasıyla da söylemeye başlar:

Ağacın büyüyüp dal çiçek açsın, Dilerim ki ol Mevla'dan bulasın
Amma meyve verip eremeyesin. Duvarlar dibinde mahzun kalasın
Benden başkasına gönül verirsen, Yâr bir yudum suya muhtaç olasın
Kırıla kolların saramayasın. Kerbela misali bulamayasın.

Öyle ağla yaş sileninin olmasın Deryâmî söylüyor arştadır naram
Hasta düşüp çevirenin olmasın O ki dedin bize kavuşmak haram
Yâr bir yudum su vereninin olmasın Memen dolu kalsın, beşiğin viran
Ölüm ölüm deyip ölemeyesin. Hayatında bir gün göremeyesin.

Bu sözler üzerine Şemsiban geri döner. Ortada bir sebep yokken Deryâmî'nin bu intizarı ona çok ağır gelmiştir. “Eğlen Deryâmî eğlen. Birkaç söz de sen benden dinle” diyerek şu deyişi söyler:

Ne garezin vardır intizar ettin, Arayıp da beni bulmak istersen
Bana gülme dedin gülemeyesin. Gözünün yaşını silmek istersen
Sen bülbülsün, ben de senin gülünüm, Bizim memlekete gelmek istersen
Şeyda şeyda gezip bulamayasın. Kapansın yolların gelemeyesin.

Şemsiban söylüyor bu efkârından
Zaten mahvolmuşum aşkın narından
Sen almak istersen benim barımdan
Ta kıyametecek alamayasın.

Şemsiban, sözlerini bitirir bitirmez, “Elveda sevgilim!.. Kavuşmak mahşere” diyerek kanat çalıp arkasına bakmadan gider. Deryâmî, Şemsiban'ın arkasından baka kalır. Ne yapmıştır? Neden öyle söylemiştir? Niçin Şemsiban'ı darıltmıştır, kırmıştır? Öylesine üzgündür ki bir müddet sonra kendisini tutamayarak hıçkırığa hıçkırığa ağlar.

IV. Uyanış

Deryâmî, kendi hıçkırık sesleriyle uyanır. Çok pişmandır. Ağlaması bir türlü durmaz. O anda kulağına hocanın sabah namazı için okuduğu ezan sesi gelir. Bu sesle toparlanır gibi olur. Kelime-i şahadet getirir. Gözlerini ovalar. Kalkar, abdest alır. Sabah namazını kılar. Kendisinde bazı tuhaf hâllerin olduğunu, Dursun Ali'nin artık eski Dursun Ali olmadığını hissetmektedir.

O günden sonra daha da içine kapanan Dursun Ali, ağaçlarla, taşlarla, kuşlarla konuşur olur. Rüyasının etkisinden bir türlü kurtulamamaktadır. Şemsiban'ın aşkı, içinde

çığ gibi büyüyüp, dal budak salmaktadır. İçindeki aşkın ateşi ile yanıp yıkılmaktadır. İşin aslını bilmeyenler onun bu hâlini cinlendiğine yormakta, bazıları da onun aklını oynattığına hükmetmektedirler. Telaşlanan ailesi ise onu hocalara götürür, muskalar alır, ziyaretlere götürerek kurbanlar keser. Ama bunların hiçbirisi işe yaramaz. O günden güne ağırlaşan derdine yine kendisi derman bulmaya çalışacak; sevdiğinin aşkıyla şiirler söyleyecektir (Açıkgöz, 1988b; Gökalp, 1988: 174; Terzi, 2000: 96-105).

Yine Deryâmî'nin rüyasıyla ilgili bir başka kayıt ise şu şekildedir:

I. Hazırlık Safhası

Dursun Ali, 17 yaşında iken Zahide isimli bir kızı sevmekte ve bu sevgisini açıklayamamaktadır. Bundan dolayı da üzüntü duymaktadır. Bir gece bu üzüntü ile uyur ve gece bir rüya görür.

II. Rüya

Bir yeşil dağın yamacında ovaya bakarken ufuktan yeşil bir ışık çıkıp Dursun Ali'nin ağzına akar. Ağzına tatlılık verir.

III. Uyanış

Ertesi gün Dursun Ali uyandığında kendini bir değişik hâlde hissetmektedir.

IV. İlk Değiş

Aynı gün, evlerinin önünü süpürmekte olan Dursun Ali'nin sevdiği kız Zahide Dursun Ali'nin hâlini görünce ona “Sersem sepelek ne geziyorsun?” diye sorar.

Dursun Ali'nin birden dili çözülür ve şu şiiri söylemeye başlar:

Dinle ey sevdiğim benim sözümü	Sardı vücudumu aşkın elemi
Bu yaralı gönlüm derman tutamaz	Bahtın defterimdir, kaşın kalemi
Aşk yolunda feda ettim özümü	Aklım derya olmuş fikrim bir gemi
Hicran çeken gönül, hicran tutamaz.	İradem şaşırılmış dümen tutamaz.

Günay (1993: 150), bu ikinci rüyayı “kültür örneği rüya” olarak adlandırarak şunları söyler: “Bu rüyada efsanelerde olduğu gibi ışığın Deryâmî'yi yaratıcılığa, deyiş

üretmeye sevk ettiğini görüyoruz. Yeşil renk gerek İslamiyet'ten önce gerekse İslamiyet'ten sonra Türkler arasında kutsal bir renk olarak benimsenmiştir.”

3.1.2.1.2. Efkârî

I. Hazırlık Safhası

a) Artvin, Ardanuç, Yolüstü köyünde 24 Haziran 1900 tarihinde doğmuştur. Asıl adı Âdem Şentürk'tür. 1914 yılına kadar medrese tahsili görür. Birinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla okuldan ayrılır ve sonra askere gidip değişik cephelerde savaşır. 1922 yılında köyüne dönmüştür. Cesimî, Serverî gibi âşıklar, Âdem Şentürk'ün atalarıdır. Soğanlı köyü âşıklar ocağından Abdullah Hoca, Âdem'in ustasıdır. Âşıklık ile ilgili bilgileri Abdullah Hoca, Âdem'e öğretmiştir.

b) 19 yaşlarında olan Âdem, ağır bir hastalığa tutulmuştur. Tam o dönemlerde Ardanuç düşman işgali altındadır. Doktor yoktur, bu nedenle Âdem'i, eski usul, hocaya götürürler. Âdem, hocanın tavsiyesi üzerine Basa Köyü başında Anza mevkiindeki ziyarete götürülerek orada yatırılır.

c) Kendini bilmeyecek derecede hasta olan Âdem, orada uyuyakalır.

II. Rüya

a) Anza mevkiindeki ziyaret yerinde uykuya dalan Âdem, rüyada bir ihtiyarın elini öper. Adam elinin içini öptürmüştür. Âdem: “Niçin elinin içini öptürüyorsun” diye sorar.

b) İhtiyar: “Efkâr etme sana elimin içinden marifet veriyorum.” diye cevap verir.

Böylece mahlasını alan Âdem, uyku hâlinde iken oradan alınarak ana tarafından dedesi olan Âşık Cesimî'nin (1835-1915) yatıp uyuduktan sonra âşık olduğu “Garip Mezarı”nın yanındaki pelit ağacının dibine getirilir ve oraya yatırılır. Âdem, sayıklamaktadır ve yarı baygın hâldedir.

III. Yeniden Rüya Görme

a) Âşık, burada ikinci bir rüya daha görür. Rüyasında yükseklere uçmuş ve hiç görmediği şeyler görmüştür. Birden bire ulu bir ağacın dibine düşer. Bu ağaçlık içinde, bir yerden mevlit sesi işitilmektedir. Bu yere geldiğinde mevlit bitmiştir. Mevlidi okuyan adam: “Balkiye şerbeti dağıt.” der.

b) Bunun üzerine Bakliye/Belkiya elinde bir tepsi, üzerinde bir ibrik ve bardakla çıkagelir.

d) Kız elindeki şerbeti on iki kişiye dağıtır. Sonra da Efkârî'nin yanına gelir. Ona da aynı ibrikten bir miktar şerbet doldurup verir. Fakat Efkârî'ye verilen şerbet ötekilere verilenlerden farklıdır. Diğer on iki kişiye hem bardak dolusu hem de sarı renkte şerbet veren Balkiye; Efkârî'ye kara renkte ve bardağın dibinde olacak şekilde ve çok az şerbet vermiştir.

Biraz sonra o yerden Balkiye ile Efkârî çıkarlar. Balkiye elinde bir nar tutmaktadır. Kız, Efkârî'den bu narın taneleri ile kendi saçlarının tellerini saymasını ve hangisinin daha fazla olduğunu söylemesini ister. Bahse girerler. Efkârî, nar tanelerinin daha çok olacağını söyler. Eğer Efkârî'nin dediği çıkarsa Balkiye onun yâri olacaktır; Balkiye'nin dediği çıkarsa yani Balkiye'nin saçlarının teli fazla çıkarsa, âşık ömrünün sonuna kadar onu bulamayacaktır. Bu arada Balkiye nar tanelerinin üçünü de hile ile Efkârî'ye yedirir. Efkârî, tüm bu rüyaları göredursun bu sırada onu alarak baygın bir hâlde eve getirirler.

IV. Uyanış

a) Efkârî, böyle kırk gün kendini bilmeden yatmış ve rüyasında nar taneleriyle Balkiye'nin saç tellerini saymakla meşgul olmuştur.

b) İyileşmeye dönüp kendine gelmeye başlayan Efkârî, gözlerini açtığı anda ilkbahar gelmiş ve köyün karşısındaki tepeler de gözüne bir başka görünür olmuştur. İyileştikçe, gördüğü rüyanın da etkisiyle, içinde büyük bir sıkıntı hissetmekte ve kendisinde bir başkalık sezmektedir. Mevlit sesindeki ahenk ve Balkiye'nin vaziyetleri karşısında büyülenmiş gibidir (Özder, 1965: 9-10; Rayman, 1993b: 35-36).

Efkârî'nin rüyasının bir başka kaydı şu şekildedir:

I. Hazırlık Safhası

b) Askerden döndükten bir süre sonra hastalanan Âdem Şentürk'e köyün yakınındaki Acıelma Dağı'nda bulunan şehit ziyaretgâhına gitmesi öğütlenir. Âdem Şentürk, bu sırada 22 yaşındadır.

c) Âdem Şentürk, Acıelma Dağı'nın eteğindeki Kasımoğlu pınarının²⁴ yanına geldiğinde yorulur. Buradaki üç kök ceviz ağacının altına oturur.

II. Rüya

a) Ziyarete gider, bir hisar içinde olan ziyaretin kapısında kalabalık vardır, sırayla içeri girenler pirin elini öpmektedirler. Sıra Âdem Şentürk'e gelince o da içeri girer, pirin önündeki kitapların şimdiye kadar gördüklerinden farklı olduğunu anlar. Pir, Âdem'e elinin içini öptürür.

b) Âdem Şentürk, bunun sebebini sorduğunda Pir: "Elimin yazılı olan içini öptürerek sana marifet verdim." der.

c) Âdem kendisini tekrar ilk uyuduğu yerde görür. Kulağına bir mevlit sesi gelir. Sesin geldiği tarafa gider, bir odadan içeriye girer, içeride on iki pir oturmuş Hz. Muhammed'e mevlit okumaktadırlar. Âdem Şentürk, koşar Kasımoğlu pınarından abdest alır ve gelir, mevlidi dinler. Mevlit bitince pirlerden biri seslenir: "Balkiya, şerbet getir." Yüzü beyaz örtülerle kaplı bir kız elinde bir tepsi bardak ve ibrikle içeri girer. Kız şerbet ikram etmek için eğildikçe saçları yere değer. On iki pir şerbetlerini içtikten sonra sıra Âdem'e gelir, ibrikten akan şerbetin rengi değişir, siyah bir şerbet akar. Âdem bu şerbeti içince içini ateş sarar.

d) Pirlerden biri dışarıya çıkıp ezan okur, biri imam olur, hep beraber namaz kılarlar. Pirlerden birinin isteği üzerine Balkiya bir defter getirir. Defterin 9. sayfasına Âdem Efkârî, yanına da bey ağa kızı Nazmiye Hanım diye yazarlar. Balkiya'nın asıl adının bu olduğunu söylerler. İkisinin isimleri aşk defterine yazılmış olur.

e) Balkiya ile Efkârî, Kasımoğlu pınarına gelirler. Kız iri bir nar çıkartır. Efkârî'ye bu narın taneleri mi çok benim saçlarımın telleri mi diye sorar. Efkârî nar tanelerinin saçlarının tellerinden daha çok olduğunu söyleyince kız ikisini de saymayı teklif eder. Kızın saçlarının tellerini ve nar tanelerini sayarlarken Kız, Efkârî'ye hile ile üç nar tanesi yedirir. Kızın saçlarının telleri nar tanelerinden üç tel fazla gelir. Kız benim saç tellerim daha çok olduğu için ömrün boyunca sen bana kul olacaksın, der ve gider.

²⁴ Bu pınarın bugünkü hâli için bk.: EKLER-2: Fotoğraf-13/Fotoğraf-14.

III. Uyanış

Üç kök ceviz ağacının altında baygın buldukları Efkârî'yi köye evine taşırlar. Hocalara okuturlar. Kırk gün sonra kendine geldiğinde Soğanlı köyünden Abdullah Hoca Efkârî'nin bade içtiğini anlar. Abdullah Hoca sazın tellerine dokununca Efkârî'nin dili çözülür.

IV. İlk Deyiş

Bilmez idim uyumuştum

Kasımoğlu pınarında

Bir dolu verdiler içtim

Kasımoğlu pınarında

Bir de defter getirdiler

Yazdı ismim bitirdiler

Bir duaya oturdular

Kasımoğlu pınarında

Bir pirin öptüm elini

Gösterdi aşkın yolunu

Oldum ben aşkın bülbülü

Kasımoğlu pınarında

Bir ayna tuttular bana

Baktım seyrettim cihana

Bakakaldım yana yana

Kasımoğlu pınarında

Bir güzel geldi, Belkiya

Benzer on beş günlük aya

Durdum baktım kıya kıya

Kasımoğlu pınarında

Efkârî yazdı mahlasım

Cihana ulaşsın sesim

Yâr ile yenildim peşim

Kasımoğlu pınarında

Zannettim doğdu ay durdu

Bana bir narı saydırdı

Üç danesini yedirdi

Kasımoğlu pınarında

Efkârî'nin bu rüyası

Bahse girip nar sayması

Kırk gün sürdü bu havası

Kasımoğlu pınarında

(Günay, 1993: 143-145).

3.1.2.1.3. Kara

I. Hazırlık Safhası

a) Artvin Şavşat ilçesi Meşeli köyünde 1927 yılında doğmuştur. Asıl adı İbrahim Kara'dır ve ilkokul tahsili yapmıştır.

b) 1941 yılında 14 yaşında iken koyunları otlatmak üzere etrafı orman olup içinden yedi pınar akan Karagöl civarına gider.

c) Çamların uğultusunu, bahar rüzgârını, meleyen kuzuları ve kuşları dinleyerek göldeki balıklara ekme atar ve uykuya dalar.²⁵

II. Rüya

a) Bir çam ağacının altında oturan bir pir görür.

b) Yaşlı pir İbrahim'e bir elma çekirdeği verir. İbrahim çekirdeği yer.

c) Pir, "Gördüklerini yedi sene kimseye söyleme, dar gününde yetişip muradını vereceğiz." der.

III. Uyanış

İbrahim Kara yattığı yerde üç gün baygın kalır. Ailesi İbrahim Kara'yı bulduğunda ayılmıştır ama bir gariptir. 366 damarı alevler içinde olduğundan anne ve babasının sorularına cevap veremez.

IV. İlk Deyiş

İbrahim Kara'yı evine getirir yatırır. Annesi bir bardak süt içirir ve neler olduğunu sorar. O anda Âşık Kara'nın gözünün önüne bir balık kanadına benzeyen bir hırka giymiş olan pir gelir. Kara, elini kulağına atarak şu deyişi söyler.

Bana ne olduysa Mevlâ'mdan oldu

Bir dane çiğitle gönlümüz doldu

Yetiştirdi imdada bir baba geldi

Âşık Kara ile yarıştı bugün.

Âşık Kara'nın rüyasıyla ilgili olarak Günay (1993: 124-125) şunları belirtmektedir:

²⁵ Âşık Kara'nın bize anlattığına göre (Âşık Kara ile kişisel görüşme, 2012-Şavşat: Musa ÖKSÜZ arşivi) "Şavşat Karagöl eteğindeki Meşeli köyündeki evlerinde amcaları ile birlikte yaşamaktadırlar. İlkokulu bitirmiş olan İbrahim, yöre çocuklarının çoğunun gittiği Cılavuz Köy Enstitüsüne gitmek istemektedir. Amcası "Hayvanlara bakacak kimse yok." gerekçesiyle buna müsaade etmemiş, kendi anne-babası da buna ses çıkaramamışlardır. O gün İbrahim, bu isteğini yineleyince amcası ona bir tokat atar. Buna çok üzülen İbrahim azık çantasını bile almadan, ağlaya ağlaya koyunların peşine koşar. Ardından annesi yetişerek azık çantasını ona ulaştırır ve oğlunu teskin eder. Ancak İbrahim'in gönlü kırıktır. Hem en büyük bir hayali olan okumaktan mahrumdur hem de amcası onu dövmüştür. Ekmeğini de yiyemez "Amcam bana neden vurdu?" diye kahırlanarak ekmeğini küçük parçalar hâlinde balıklara atar. Göle yıkılmış büyük bir ağacın üstünde uyuyakalır. Rühayı bu ruh hâlindeyken görmüştür.

Bu rüya motifi de bir ölçüde asıl tip rüya şemasına uygunluk göstermekle beraber, günlük hayattan aldığı birtakım tesirler açıkça sezildiği gibi masallarda görülen yasaklama fonksiyonu bu rüyada yer almaktadır. Balıklara ekmek atarken uyuya kalan Âşık Kara rüyasında balık kanadına benzeyen bir hırka giymiş pir görür. Badenin yerini bir elma çekirdeği almıştır. Masallarda yardımcılık görevi ile ortaya çıkan pir veya derviş kahramana bir görev verdikten veya ondan bir şey talep ettikten sonra ona dar gününde yardımcı vaat eder. Bu rüyada bu denemenin bütünüyle yer aldığını görmekteyiz. Gördüğü olağanüstü şeyleri yedi sene saklayabilirse Âşık Kara yardıma layık görülecektir. Gene yedi sene çile çekmek Türk masallarında yaygın motiflerden biridir²⁶

3.1.2.1.4. Mâhirî

I. Hazırlık Safhası

a) Altuntaş oğullarından Ahmet Ağa'nın oğlu olan Mâhirî'nin asıl adı Osman'dır. Artvin ili Yusufeli ilçesinin İphan (İnanlı) köyünde 1850 yılında doğmuştur. On dört yaşında annesini, iki yıl sonra da babasını kaybetmiştir. Öksüz ve yetim kalan Osman ablası Mihriban'la birlikte kalmaya başlamıştır. On altı yaşına kadar medresede Kur'an-ı Kerim derslerine devam etmiştir.

b) Osman on yedi yaşına gelmiştir. Köy konağında gençlerle birlikte sohbet ederken, bir türküyü aklına getirip söyleyemediği için iki kere arkadaşlarına koyun ve keçi keserek ziyafet vermek zorunda kalınca üzülür.

c) Bu Üzüntü ile Osman köy konağında veya evinde uykuya dalar.

II. Rüya

a) Osman kendisini kırk erenin karşısında bulur ve pirlere elinden bade içer. Erenler ona aşka düştüğünü söylerler.

b) Erenler Osman'a Şirvan şehrinde Mirzahan'ın kızı Mahitaban'ı göstererek kısmetinin bu kız olduğunu söylerler. Osman kızı görür görmez ona âşık olur.

c) Mahlasının Mâhirî olduğunu söylerler.

²⁶ Günay, İbrahim'in "Sevdiği kızı düşünerek uykuya daldığını" kaydetmektedir. Ancak âşığın bize verdiği bilgi bir önceki dipnottaki gibidir. Âşık, rüyasında kendine çekirdek veren piri daha sonra iki kere daha görür: birincisi Şavşat'taki yaylalarında "Cinli Kaya" denen yerde, ikincisi Zara'da askerdeyken.

III. Uyanış

Ertesi günün sabahı kardeşinin uyanmadığını gören ablası Mihriban, Osman'ın yanına gider ve onu baygın bir hâlde bulur. Seslenir fakat bir türlü uyandıramaz. Feryad edip komşularını çağırır. Osman'ın başına toplananlar, onu ölmüş sanarak birisini kefen bezi almak için Muhibbî'nin Köyü Erkinis'e gönderirler. Adam, Erkinis çarşısında Muhibbî ile karşılaşır. Muhibbî adamın koltuğunun altında kefeni görünce kimin öldüğünü sorar. İphanlı ona durumu anlatır. Muhibbî anlatılanları dinledikten sonra kefeni dükkâna geri bıraktırarak evinden sazını ister. Sazını omzuna asıp İphan yolunu tutarlar. İphan köylüleri böylesi acılı bir günde Muhibbî'nin sazıyla gelişini hoş karşılamazlar ve kefen için gidenin eli boş dönmesine de hayret ederler. Adam onlara da durumu anlatır. Ehl-i dil bir kimse olan meşhur âşık Muhibbî, sazını açarak Osman'ın başında şu dörtlükleri okur:

Hab-ı gafletten uyan, de, çektiğin sevdaları
Korkarım serine düşmüş sevdanın edaları
Çarh-ı felek saki olmuş elde şerbest gezdirir
Düşürür gam girdabına çok bay-ü gedaları

Bülbülün kadrini bilmez gül için har olmayan
Çeker mi aşkın gamını ah ile zar olmayan
Hab-ı gafletten ne anlar derde duçar olmayan
Meğer kulağına değmiş pirlerin sedaları

Muhibbî'den anla hisset oku aşk kitabını
Çekmeyen âdem ne bilsin şiddet-i azabını
Mor menekşe lale sünbül anla bil hesabını
Bağbana dil getirir bülbülün sedaları

Muhibbî usta, henüz uyanamayan Osman'a, ikinci olarak şu deyişi söyler:

Ne düşmüşsün çocuk hab- gaflete	Pirler neşe almış şirin sesinden
Uyan çocuk uyan göreyim n'olmuş	Bir bade içtin mi kırklar tasından
Uğradın mı erenlerin şerrine	Sen de giyindin mi aşk libasından
Aç gözün gafletten sorayım n'olmuş	Uyan yavru uyan göreyim n'olmuş

Âşıklar aşk ile odlara yana
Hasreti kar ede o şirin cana
Baksana Muhibbî çağırır sana
Uyan çocuk uyan göreyim n'olmuş

Muhibbî son deyişini söylerken Osman da yerinden kıpırdanmaya, yavaş yavaş kendine gelmeye başlar fakat ağzı köpük içindedir.

IV. İlk Deyiş

Osman, sözler biter bitmez doğrulur. Ablası sevinçten ağlayarak kardeşinin boynuna sarıldığında o diz çöküp bir elini kulağına atarak Muhibbî'ye şu deyişi söyler:

Uyurken yanıma geldi erenler	Kim ne bilir bu düşkünün sözünü
Düşersin azizim nara dediler	Ateş almış yanar bakın özünü
Aşk elinden sakın pür hazer olma	Şirvan'daki Mirzahan'ın kızını
Açarsın sinende yara dediler	Dolanıp İran'ı ara dediler
Ararım ezelden ben bir merdane	Ezel katra idim boşalıp doldum
Var mıdır ben gibi yanan bir tane	Aşkın hançerini sineme saldım
Saydım erenleri tamam kırk tane	Okudum mantıkı ezber aldım
Düştün sermayesiz kara dediler	Ezber et bu yazı kara dediler

Gideceğim ben bu aşk-ı tarıkta
Âşıkım da ârifim de farik de
Bin iki yüz seksen iki tarihte
Mahir ismin aşikâre dediler (Gökalp; 1985: 15-23).

3.1.2.1.5. Pervânî

I. Hazırlık Safhası

a) Asıl adı İsmail Çelik olan Pervânî, Artvin ilinin Yusufeli ilçesine bağlı Okar köyünde 5 Mart 1931'de doğmuştur. İsmail Çelik, Sümmanî'nin çağdaşı olan Âşık

İkrârî'nin torunudur, ilkokul tahsili yapmıştır. Tanınmış âşıklara mensup bir aileden gelmesi gelenekle çok küçük yaşlardan itibaren tanışmasına vesile olmuştur.

b) 1950 yılının nisan ayında bir çarşamba günü Yusufeli'nin Okar köyünün Saatol yaylasında çift sürerken yorulur.

c) Kuşluk vakti bir kiraz ağacının altına uzanır.

II. Rüya

a) Erenlerin başı Kutup Nebi yanı sıra Hıdır İlyas, Hızır İlyas görünürler. Kutup Nebi: “Hele gel bakalım Sümmânî'nin yadigârı, çok zamandan beri seni bu mesleğe eriştirmeye çalışıyoruz.” dedikten sonra şeraret kapısını açar.

b) Hızır Nebi : “Mısır'ın Kenan elinden babasının adı Ali Rıza anasının adı Fatma, kızın adı Ayşe ancak biz ona âşıklar meclisinde Nazlıhan adını verdik.” diyerek yanındaki kızını gösterir.

c) Kızın elinden üç üzüm²⁷ tanesi alarak İsmail Çelik'e uzatır. İsmail, aldığı üç üzüm tanesini tekrar Nazlıhan'a verir.

d) Hızır İlyas ise izhar olan dört kitap bendi ve yedi kafes derinliğindeki muhit deryalarını İsmail Çelik'e gösterir. İsmail bendi bismillah olan dört pınardan ikisinin batına ikisinin zahire aktığını görür. Hızır İlyas ile beraber bir süre gittikten sonra üç taşlı bir değirmen görürler. Bu değirmenin iki taşı dönmekte diğer bir taşı durmaktadır. İsmail Çelik bunun sebebini sorduğunda, Hızır Nebi, bu değirmenin Sümmânî'nin olduğunu, Sümmânî öldüğü için değirmenin dönmediğini söyler. Daha ileride çok hızlı bir değirmen görürler. İsmail Çelik bu değirmenin pervane gibi döndüğünü söyleyince Hızır İlyas, bu değirmenin İsmail Çelik'in olduğunu söyler ve ona Pervânî mahlasını vererek bu adı değirmenin kapısına yazar.

e) Pervânî ihtiyar baba ile beraber iki rekât namaz kılar, geriye dönerlerken önlerine büyük bir umman çıkar, Hıdır İlyas'la beraber bu ummana dalarlar, yedi deryayı yüzerek bendi pervânîye bismillah olan pınarın başına gelirler. Burada Kutup Nebi, Pervânî'ye 676 sayfa mantık okutur. Hakikatin bağını açarak on iki hicabın hepsini gösterir. Kutup Nebi, “Oğlum gözünü yum!” der. Pervânî gözünü açtığında yedi kat deryayı, yedi kat göğü bir kalburun içine aldığını görür, bunun dışında karanlıktan başka bir şey göremez.

²⁷ İsmail ÇELİK'in kendi ifadesine göre ikram edilen meyve üzüm değil “üç adet kirazdır”.

Kutup Nebi'nin isteği üzerine Hızır dünyada görülemeyecek kadar beyaz bir ekmeğe getirir. Ekmeği dörde böldükten sonra Cenab-ı Allah'ın âşıklara kurban gönderdiğini, kurbanın başını Âşık Ömer'in, yüreğini Bayburtlu Kuddisî'nin, koçun sağ yanını Yusufelili Muhibbî'nin, sol yanının ise Narmanlı Sümmanî'nin yediğini söyleyerek geri kalan kuyruğu bu meclise isterler.

Yemekten sonra Pervânî ile Nazlıhanı tekrar görüştürürler ve dünyada kavuşamayacaklarını söylerler. Pervânî bunun üzerine Nazlıhan'a şu deyişi söyler.

III. İlk Deyiş

Dön beri dön beri yüzün görelim	Perişandır ayrı ince halların
Bir dakika karşımda dur da öyle git	Eyliyor benimle kalmak hâllerin
Eyledim cismimi hep kızıl yara	Açıldı goncaların güzel güllerin
Derin yaralarım sar da öyle git	Gonca güllerini der de öyle git
Sevdiceğim ben karşımda ötüştüm	Pervânî'nin elden gitti cananı
Şirin dudu gibi lisan konuşlum	Gönül feryad eder eyler figanı
Göründün gözüme elimden kaçtın	Sevdiceğim bulam nerede seni
Bana bir teselli ver de öyle git	Bari bir nişane ver de öyle git.

Bu ilk deyişten sonra Pervânî bir deyiş daha söylüyor ve buna Nazlıhan'ı bu dünyada görüşemeyeceklerini anlatarak cevap veriyor.

Bu rüya ilk örneğin unsurlarını ihtiva etmekle beraber çok karmaşık ve çok zengin bir örnektir. Âşık Pervânî'nin 19 yaşında iken gördüğü bu rüya eski âşıkların bazılarının isimleri yanında İslamî bilgi ve menkıbelerden açık izler taşımaktadır. Kurban merasimi İslamiyet'teki kurban kesimi ve dağıtımını pratiği yanında Orta Asya av etlerinin itibarlı kişilere dağıtılışını da düşündürmektedir.

Şaman adaylarının ruhları uyurken bedenlerinden ayrılarak kutsal ruhlarla buluşur, kutsal ruhlar şaman adayına bir şamanın davranışlarını, şamanlığın tekniğini ve gelecekteki hayatlarının kültürünü öğretirdi.

Bu rüya gerek şamanlığa giriş merasimlerinin gerekse İslamiyet'le ilgili inanç ve menkıbelerin bir terkibi şeklinde ortaya çıkmakta ve bu konularda üzerinde durulması gereken pek çok meselenin varlığı görülmektedir.

Badenin yerini bu rüyada üzüm tanesi almakla beraber bunlar yenilmemiş tekrar sevgiliye verilmiştir. Beyaz ekmek ve kurban eti bu rüyada yer alan unsurlardandır (Gökalp, 1988: 191-195; Günay, 1993: 140-142).

3.1.3. Usta-Çırac İlişkisi

Bilindiği üzere âşık edebiyatı usta-çırak münasebetine dayanan sağlam bir geleneğe sahiptir. Artvin yöresinde de kuşaklardır yaşatılmış bu gelenek sayesinde saz ve şiir sanatı yaşatılmış, halk hikâyeleri başta olmak üzere pek çok kültür ögesi sonraki kuşaklara aktarılmıştır. Aslında bir meslekî kavram olan usta-çırak ilişkisi, âşıklığın bir meslek olarak algılandığını da göstermektedir. Ve bu gelenek Artvin çevresinde çok ilgi görmüştür.

Sazlı-sözlü ortamla şuuraltı olarak hazırlanan ve rüya safhasıyla artık âşıklığa geçmiş olan genç âşığın yetişmesinde en önemli aşama bir ustaya bağlanma ve onun eğitiminden geçmedir.

Usta âşık, saza ve söze kabiliyeti olan bir genci çırak edinir, yanında gezdirir, saz ve söz meclislerine sokar, günü gelince de mahlasını verir. Çırak da zamanı gelince ustasının izniyle şiirlerini çalıp söylemeye başlar. Çırak, ustasının ölümünden sonra da meclislerde, sohbetlerde onun şiirleriyle söze başlar, adını yaşatır ve ustasının izinden gider (Kaya, 2000: 13-14).

Bazen usta liyakatini anladığı bir çırağa -taltif için- kendi sazını hediye eder. Âşıklığa başlamada usta bir âşığın saz hediye etmesi çok tesirli olmaktadır. Âşık Muhibbî ustanın genç Mâhirî'ye sazını hediye ettiği (Gökalp, 1985: 23) bilinmektedir. Böylece rüyadan uyanan Mâhirî'nin âşıklığa başlaması ve kendini ispatlaması daha kolay olmuştur. Bunda ustanın saz hediye etmesinin etkisi büyüktür.

Ustaya bazen de gıyaben bağlanılır yani genç âşık; tanımadığı, görmediği bir usta âşığın eserlerini çalıp söyler. Bu durum hemen her âşığın sanatının bir devresinde görülebilmektedir. Bazıları zamanla bunu aşar ve kendi eserlerini vücuda getirir; bazı âşıklar ise o merhaleye yükselemez, hep başka usta âşıkların eserlerini dillendirirler.

Usta-çırak ilişkisini ve âşığın gelişimindeki önemini göstermesi açısından Efkârî'nin aşağıdaki kaydı önemlidir. Efkârî şairliğe başlarken kimlere ve nasıl çıraklık ettiğini de şöyle belirtmektedir:

Abdullah Hoca²⁸ bana hitaben: “Oğlum senin başına bir devlet kuşu konmuş, âşkın mübarek olsun.” dedi. Sonra , “Bu çocuk zayıf düşmüş, buna bakmalı ki iyileşsin.” diye ilave etti. Bundan sonra bana çok itina gösterdiler. Bir gün komşular cuma namazını kıldıktan sonra yanlarına Abdullah Hoca’yı da alarak bizim eve geldiler. İstekleri üzerine, torlak sazımı elime aldım ve bir köşeye çekilerek şu koşmayı söyledim:

Ervah-ı ezelde leh-ü kalemde	Erenler ne dedi: ben dedim belî
Bu benim derdimi böyle yazdılar	Onlar gösterdiler erkânı yolu
Aşka tellal edip devr-i âlemde	Deftere kaydoldum, aşkın bülbülü
Kısmetimi ilden ile yazdılar	Feryadımı gonca güle yazdılar

Böyle kaydettiler deftere bizi
Devr-i kıyamette efsanemizi
Efkârî koydular mahlasımızı
Düşürdüler dilden dile yazdılar.

Ağabeyim, Abdullah Hoca’dan benimle ilgilenmesini istedi. O da bunu kabul etti. Şiirlerin biçimlerini, isimlerini ve makamlarını hep Abdullah Hoca’dan öğrendim. Saz ustam ise Harmanlı köyünden Sabri Bey’dir (Yazıcı, 1992: 7-8).

Bir ustaya bağlanan genç âşık, ustasıyla gezmeye başlar. Böylelikle hem bilgi ve görgüsü artar hem de sanatı gelişir. Âşıklık sanatını geliştirme açısından gezip görülen yerlerdeki âşıklarla tanışmanın etkisi çok büyüktür.

²⁸ Rüya ile ilgili kısımda da anlatılan Soğanlı köyünden ve Efkârî'nin ilk deyişmeyi yaptığı âşık.

3.1.4. Ocaktan Yetişme

Usta-çırak geleneğinden tamamen bağımsız düşünülemez bir durum olarak aynı aileden silsile hâlinde âşık yetiştiği de görülmektedir. Gelenek içinde Anadolu'nun diğer yerlerinde de görülen bu durumun Artvin'de bir istisnası vardır. Bu da aynı soydan yedi kuşak âşık çıkmasıdır. Bu âşıklara “ocaklı âşıklar” denilir.

Yörede geleneğin genel durumuna bakıldığında usta-çırak ilişkisinin çoğu zaman baba-oğul, dede-torun, amca/dayı-yeğen ilişkisi şeklinde yaşandığı görülmektedir. Huzûrî'nin babası Keşfi, dedesi Mehmet de birer âşıktır. Bu durumun yörede örneği çoktur.

Yörede usta-çırak ilişkisinde en dikkat çeken nokta ise Ardanuç Soğanlı köyünden çıkmış “ocaklı âşıklar”dır. “Cuğolu âşıklar” ya da “ocaklı âşıklar” olarak adlandırılan bir ocaktan zincirleme olarak gelen bu yedi âşık: Serverî, Sıdkî, Şöhretî, Cesimî, Nebî Efkârî, Dur Abdal ve Devâmî'dir.

3.2. İcra Ortamları

Mete Taşlıova, “Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler” adlı doktora çalışmasında (2006: 149-240) hikâyeye anlatım ortamlarını; “Sözel/Aktif” ve “Elektronik/Pasif” icra ortamları olarak iki ana başlık altında toplamıştır.

Sözel/Aktif Ortamlar olarak: “Düğünler, Nişan-Nikâh-Toy Meclisleri, Sünnet Düğünü Meclisleri” gibi ortamları bir grup; “Köy Odaları, Ağa-Bey Evlerini/Konakları”nı bir grup; günlük veya yılın özel zamanlarında (özellikle Ramazanlarda) fasıllar yapılan “Kahveleri” bir grup; “Han”ları bir grup; “Bayram, Şenlik, Festivaller”i bir grup; “Özel Gün ve Gece Programları”nı ayrı bir grup olarak değerlendirmiştir.

Taşlıova, pasif ortamlar olan “Elektronik İcra Ortamları”nı ise “Televizyon, Radyo Programları” ve kayıt sistemleri yani “Teyp Kasetleri ve CD” olarak ayrı ayrı değerlendirmiştir.

Konu ile ilgili benzer bir tasnifi Erzurum âşıklık geleneğinde icra ortamları için yapan Özarlan ise (2001: 207-276) “Sözlü Kültür Ortamı”, “Yazılı Kültür Ortamı” ve “Elektronik Kültür Ortamı” olmak üzere üç temel ortamı esas alarak bir sınıflama yapmıştır. Özarlan, sözlü kültür ortamını âşık fasılları ve hususi fasıllar olarak ele alıp bu faaliyetlerin gerçekleştiği zeminler olarak “âşık kahveleri” ve “köy odaları ve evler”i öne çıkarmıştır.

Elektronik ortamlardan radyo ve televizyon programlarını tamamen “pasif ortam” olarak nitelendirmek doğru olmayabilir. Çünkü bu tür programlarda âşıklar sanatlarını herhangi bir kayıtla değil “canlı yayın” diye bilindiği şekliyle icra imkânı bulabilmektedirler. Dolayısıyla âşık bu tür programlarda büsbütün “pasif” değildir.

3.2.1. Sözlü Kültür Ortamı/Aktif Ortamlar

3.2.1.1. Fasil Geleneği

Saz şiirinin çok eski bir mazisi vardır. Bu zaman içerisinde bu sanat dairesi çerçevesinde bazı unsurlar kalıplaşmış, geleneğe dönüşmüştür. Bu yüzden ki bu sanata “âşıklık geleneği” denilegelmiştir. Herhangi bir gelenekte de tabii olarak kalıplaşmış unsurlar esastır. Bu geleneğin içinde en önemli unsurlardan biri de hiç şüphesiz temelini “âşık karşılaşmaları ve atışmaları”nın oluşturduğu âşık fasıllarıdır.

Yukarıda bahsedilen sazlı-sözlü toplantıların da temelini özellikle âşık karşılaşmaları odaklı âşık fasılları oluşturmaktadır. Bu âşık fasıllarının kendine has bir icra geleneği, töresi vardır.

Âşıkların halk tarafından rağbet görmelerinin sebeplerinden biri de âşık fasıllarıdır. Bu fasıllara başlanırken geleneğe uygun olarak saza düzen (akort) verilir; önce Hz. Peygamber, sonra mezhep ve tarikat büyükleri, imamlar ve pirlar hayırla anılır, övülür; âşıklar çeşitli örneklerle edebî kudretlerini gösterdikten sonra üstatlarına dua ederek faslı bitirirlerdi. Tam bir âşık faslı taksim, peşrev, divan, semai (aruza dayalı), kalenderi, müstezad, methiye, satranç, koşma, semai (heceye dayalı), mâni ve destan olarak on iki burca karşılık on iki ana şekilden meydana gelirdi. Büyük önem verilen bu fasıllarda her âşık sanatını ortaya koyarak şöhret sahibi olmaya çalışırdı. Fasıllar reis-i âşıkân denilen usta bir âşık tarafından

idare edilirdi. Bir nevi imtihan sayılan muammaları çözen âşıklar ise oradaki halktan toplanan paralarla hemen ödüllendirilirdi (Albayrak, 1991: 548).

Âşık fasılları, âşıklık geleneğinin tarihî gelişimi içerisinde farklı yerlerde az çok değişikliklerle teşekkül etmiştir ve muhteva bakımından da farklılıklar gösterebilmektedir. Artvin'in sahil kesimlerinde -aşağıda anlatılacak olan- atma türkücülüğün de bir çeşit âşık fasılı olduğu söylenebilir.

Artvin âşıklık geleneğinin de sıkı sıkıya ilişkili olduğu Doğu Anadolu Bölgesi âşık fasıllarının düzenini Özarlan (2001: 211) sistematik olarak şöyle belirtmektedir:

- 1- Hoşlama/merhabalaşma
- 2- Hatırlatma/canlandırma
- 3- Tekellüm
 - a) Serbest deyişme
 - b) Öğütleme
 - c) Bağlama/muamma
 - ç) Sicilleme
 - d) Yalanlama
 - e) Taşlama/takılma
 - f) Tüketmece/daraltma
 - g) Uğurlama.²⁹

Yukarıda âşıklığa başlama biçimlerinin izah edilmeye çalışıldığı kısımda da görüldüğü gibi artık âşık olan biri; ilk iş olarak yaşadığı değişikliği, alelade bir insan olmadığını, âşık olduğunu, mahlasını, sevdiğini... vb. şiirle anlatarak çevresindekilere duyurur.

Gelenek çerçevesinde insanlar, bu yeni âşıktan iddiasını ispatlamasını bekler. Yani yakın veya uzak çevreden meşhur bir âşıkla karşılaşma-atışma yapması beklenir. Bunu bir çeşit tescil veya icazetname gibi değerlendirebiliriz. Nihayetinde âşıklık bir meslektir ve

²⁹ Tam metni ileride dördüncü bölümde verilecek olan Huzûrî-Müdâmî karşılaşması, bu fasıl geleneğinin bütün özelliklerini yansıtan bir örnektir.

meslek örgütlerinde bir kişinin liyakatini ancak bir usta ölçebilir. Dolayısıyla yeni âşıktan tanınmış bir âşıkla karşılaşması, hatta onu yenmesi beklenir.

Karşılaşma; en az iki âşığın irticali olarak durumlarını, düşüncelerini, bilgi ve tecrübelerini sergilemek, dinleyenleri eğlendirmek veya birbirlerine üstünlük sağlamak için belirli kurallar çerçevesinde manzum olarak söyleşmeleridir. Saz meclislerinde âşıklar, rakibini bağlamak için muamma sorar ve onu zor durumda bırakır. Eskiler bunu tekellüm sözü ile karşılamışlardır. Âşıkların atışma ve deyişmeleri için de bu terim kullanılır. Bu bakımdan karşılaşma terimi, genel bir kavramdır. Yani atışma ve deyişme kavramlarını da bünyesinde toplayan bir terimdir (Kaya, 2010a: 418).

Atışma ise izleyenleri eğlendirme maksadının ağırlıkta olduğu âşık karşılaşmasına verilen addır. Atışmada öncelikle eğlence amaçlandığından âşıkların birbirini yenmesi, mat etmesi söz konusu değildir; âşıklar, irticalen söylediği manzum sözlerle rakibinden üstün gözükmeye çalışır. Bir kere, seyirciyi eğlendirme amacı güdüldüğünden dar ayak kullanılmaz. Rakip, seyirciye hoş gelecek çarpıcı ve mizahi sözlerle, alaycı ifadelerle ve tuhaf benzetmelerle seyirci karşısında küçük düşürülmek istenir. Kısacası rakibe laf atılır, onun birtakım kusur ve zaaflarından istifade edilerek kızdırılmaya çalışılır. Karadeniz yöresinde gördüğümüz türkü atma, âşıklar arasında yerini atışmaya bırakır. Bu yönüyle atışma, genel anlamda, her ne kadar bir karşılaşma çeşidi ise de mat etme-galip gelme esasına dayalı olmadığı, eğlenme esasına bağlı olduğu için karşılaşmadan ayrılır (Kaya, 2010a: 116).

Karşılaşma, eski kaynaklarda “müşâare” olarak geçen “karşılıklı şiir söyleşme, birbirine şiir söyleme, şiir yarışı (Devellioğlu, 1995: 752)” manasındaki terimin karşılığıdır.

Günümüzde karşılıklı şiir söyleme geleneği, gerek “âşık tarzı halk şiiri”, gerekse “anonim tarzı” olarak adlandırılan yaygın halk şiiri bünyesinde güçlü bir eğilime bağlı olarak yaşamaktadır. Âşıklar çevresinde karşılaşma veya atışma adlarıyla anılan bu tür şiirler için halk arasında ve bilhassa imece, düğün, yayla kültürleri çerçevesinde atma türkü, mâni, karşı-beri, karşılaşma, kovalama gibi adların kullanıldığını bilinmektedir (Günay, 1976: 253).

Yöre âşıklarının eskilerin “müsaare, münazara” dedikleri irticalen şiirler söyleyerek karşılaşmalar yapma töresini çok canlı olarak yaşattıkları bilinmektedir. Karşılaşma töresini en ustaca uygulayabilmiş âşıklardan biri Huzûrî’dir. Bu karşılaşmalarının bir kısmı dördüncü bölümde verilecektir. Huzûrî devrinin hemen her meşhur âşığıyla karşılaşmalar yapmıştır. Özder’in tespitlerine göre (1960, IV. Bölüm: Karşılaşmalar) Huzûrî’nin karşılaşma yaptığı âşıklar şunlardır: Erzurumlu Kemalî, Zorlu İznî, Bertalı Niyazî, Erzurumlu Şehvârî, Bardızlı Nihanî, Karslı Mehmet Muhtar, Erzurumlu Hafız Kemal, Hasankaleli Serdârî, Karslı İhsânî, Bayburtlu Feryâdî, Polathaneli Kararî, Ardahanlı Salim, Narmanlı Sümmanî, Yusufelili Pervânî, Şavşatlı Deryâmî, Posoflu Müdâmî ve İstanbullu Remzi Akbaş.

Yöre âşıklarının yaptığı pek çok önemli karşılaşma kayda alınmadığı için unutulup gitmiştir. Bu acı durumla ilgili Özder (1965: 21-22) şu kayıtları nakletmektedir:

Tespit edilemeyen karşılaşma metinleriyle ilgili olarak Huzûrî, “Şehvarî ile sohbet yollu pek çok karşılaşma yaptık. Fakat metinleri tespit edilmiş değildir.”; Yusufelili İznî’nin oğlu Zuhûrî ise “Babam İznî ile Keşfî, Huzûrî ve benim de katılmış olduğum karşılaşma fasılları yazılıydı kitaplar dolardı.” demektedir.

Dolayısı ile karşılaşma metinlerinin pek çoğu çeşitli nedenlerden dolayı yazıya geçirilememiş ve zamanla unutulmuştur. Cönklerde yazılı bulunan metinlerin de iyi korunamama sonucu kaybolmuştur.

Çalışma sahasının sahil kısımlarında (Arhavi, Hopa ve kısmen Borçka’da) fasılların “atma türkü” veya “türkü atma” adlarıyla icra edildiği görülmektedir. Atma türküçülük, musiki, çalgı aleti, irticalen hece ölçülü şiir söyleme gibi benzerlikleriyle âşıklık geleneğinin farklı bir dalı olarak değerlendirilebilir.

Aralarında önemli farklar olsa bile, bize göre “atma türküçülük”ü, saz şiiri geleneğinin farklı bir dalı, eski bir uzantısı olarak bu gelenekle birlikte değerlendirmek gerekecektir. Bizi bu şekilde düşünmeye sevk eden birden fazla sebep vardır. Saz şairlerinin başta saz çalmak olmak üzere irticalen söyleme, hece ölçüsünü kullanma, bir gelenek içinde yetişme ve atışma yapabilme gibi özelliklerinin tamamı atma türküçülerde

de görülmektedir. Bunların da bir kısmı yörenin sazı olan kemençeyi çalabilir, hepsi şiiirlerim irticalen söyler, hepsi hece ölçüsünü kullanır ve atma türkü geleneği içinde yetişirler. Hatta atma türkücülerini saz şairlerinden daha eski saymak bile mümkündür. Çünkü atma türküler çoğunlukla ya beyit birimi veya mâninin en eski şekli olarak kabul edilen xaxa kafiye düzenindeki mâni dörtlükleri şeklinde söylenirler. Bütün bunlar atma türkülerinin yapı ve şekil bakımından âşık tarzından daha eski olduğunu gösterir. Atma türkü atışmalarının sonunda da yarışmacı şairler tıpkı âşık karşılaşmalarında olduğu gibi son hanede mahlaslarını söyleyerek şiiri bitirirler (Çelik, 1995: 7).

Çelik (1995: 7), “Atma türkücünün, âşık veya saz şairi denilen sanatçıların Anadolu’daki ilk örnekleri olabileceği düşünülebilir.” der ve âşıklık geleneğinin Doğu Karadeniz sahilinde pek yayılmamış olmasını da atma türkücülükle ilişkilendirir:

Her türün bir prototipi olmak zorundadır. Yalnız, prototipler kendilerinden doğan gelişmiş tipler ortaya çıktığı zaman yok olurlar. Yani bir türün hem prototipini hem de gelişmişini aynı zaman ve mekânda bir arada görmek mümkün değildir. Başta coğrafi yapı olmak üzere daha birçok sebepten ötürü âşık tarzının bu bölgede (Doğu Karadeniz sahili) yayılmamış olması, âşık tarzının prototipi olan atma türkücünün fazla bozulmadan ilk hâline yakın bir şekilde günümüze kadar gelmesini sağlamıştır (Çelik, 1995: 8).

3.2.1.2. Sünnet, Nişan, Düğün Gibi Meclisler

Yöre sakinleri yakın zamanlara kadar düğünlere âşıkları davet etmenin bir gelenek olduğunu belirtmektedir. Zaten hemen her köyde bir veya birkaç âşık bulunmaktadır. Âşıklar düğün sırasında sadece davetlileri eğlendirmek için fasıllar yapmaz aynı zamanda yeni evlenmekte olan gelin veya damada nasihatlerde bulunurlar. Aşağıdaki örnek şiiirler Efkârî tarafından düğünde gelin kızına yapılmış birer nasihattir.

Yavrum seni kucağımdan ayırdım

Mert ol kızım metanetin isterim

Aba-ı ecdadın nasıl yaşamış

O misalde şan şöhretin isterim

Örneği babanda al da bırakma

Dipsiz göle sen olup da sen akma

Aman kem söz ile gönül de yıkma

Sadık ol da sadakatin isterim

Bir madendir insandaki düşünce
Söyleyecek sözün iyi düşün ince
Bir yuva kur göreyim yüceden yüce
Cesur ol kızım cesaretin isterim

Büyüğe küçüğe eyle riayet
Çalışan varlığa yeter nihayet
Bir nasihatimi sakla emanet
Saadetli saadetini isterim

Elbette inişin yokuşu vardır
Bilmeyen demiş ki bu dünya dardır
Yok bilmeyenler ne bilir vardır
Bu hususta kanaatin isterim

Gittiğin yad yerde çalışmak için
Konu komşu ile tanışmakta usta ol
Yanına gelirler bizi bilenler
Elin sıkıp görüşmekte güzel ol

Yüzünden al valan alın açılır
Konuş kızım derler dilin açılır
Konuya komşuya yolun açılır
Gidip gelip konuşmakta güzel ol

Seni aziz tutarlar bizi bilenler
Cem olur başına gönül alanlar
Kimisin konuşup kimisin gülerler
Hasbihâlde konuşmakta güzel ol

Benim vardı diye benlik eyleme
Şundan işittiğin buna söyleme

Kötülük edene kemlik eyleme
Her hususta her nişanda güzel ol

Yuvan yükseltmeye çok özenirsin
Efkârî babadan öğüt alırsın
Dünyada yitmeyen nam kazanırsın
Aman kızım dad-ı şanda güzel ol (Keskin, 2006: 61-62).

3.2.1.3. Köy Odaları ve Şahsi Evler

Köy odalarının âşık sanatı icrası açısından yörede ifade ettiği anlam yukarıda “sazlı- sözlü ortamda yetişme” başlığı altında ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Burada sadece konu ile ilgili bir anekdot aktarılacaktır.

I. Dünya Savaşı’ndan önce her kış mevsimi Erkinis’e gelip köy odalarında sazını dinleten Sümmânî, “*Ah, Muhibbî Baba sağ olsaydı da görüşebilseydik.*” dermiş (Özder, 1968: 57).

Bey, Paşa konakları, zengin evleri ya da gezginci âşığın misafir olduğu herhangi bir ev âşık sanatının icra mekânı olabilmektedir. Nitekim elimizdeki en önemli âşık karşılaşmalarından biri olan Huzûrî-Müdüâmî karşılaşması böyle bir şahsi evde gerçekleşmiştir. Bu karşılaşma 07 Temmuz 1941’de Kars’ta M. Fahrettin Kırzioğlu’nun evinde yapılmıştır.

3.2.1.4. Kahvehaneler ve Hanlar

Çobanoğlu’na (2000: 129), göre âşık edebiyatı müstakil bir edebiyattır ve teşekkül ve tekâmülünde en önemli rol kahvehanelerindir:

Ozan-baksı ve tekke tarzı edebiyat geleneği üzerine bağımsız bir edebiyat tarzı olarak teşekkül eden Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği’nin veya bir yaşama biçime dönüşen hâliyle daha geniş kapsamlı bir terimle ifade etmek gerekirse Âşık Tarzı Kültür Geleneği’nin en önemli ortaya çıkış nedeni kahvehanelerdir. Bilindiği gibi, âşık tarzı edebiyat geleneği tamamıyla sözlü kültür ortamının ortaya çıkardığı bir olgudur. Gelenek 16. asırda ortaya

çıkıldığında, tıpkı tekke tarzı edebiyat geleneği gibi tevarüs ettiği ozanlık geleneğinin yukarıda işaret edildiği gibi pek çok açıdan devamı olmakla beraber kendine has bir icra töresine sahip bağımsız bir tarzdır. Ancak hiç unutulmaması gereken bir husus âşık tarzı icra töresinin tamamen kahvehanelere göre şekillendiğidir (Çobanoğlu, 2000: 129).

Özarlan'ın Erzurum sahası için öncelikli âşık sanatı icra zemini olarak ele aldığı “kahvehaneler”in Artvin sahasında da önemli bir âşık fasılları icra mekânı olduğu görülmektedir. Ancak kahveler köy odaları ve özel konaklar kadar etkin değildir. Çünkü kahvehaneler hem bölgenin nüfusu, hem coğrafi yapısı sonucu fazla yaygın değildir.

Her şeyden önce kahve/kahvehane bir şehir gerçeğidir. Büyük insan yığınlarının oluşmasına paralel zuhur eden mekânlardır. Yöre toplu yerleşim yapısına sahip değildir ve herkes işinde gücündedir. Dolayısıyla kahvehanelerde oturacak şartlar söz konusu değildir. Yöre tarihinde, işin olmadığı daha doğrusu az olduğu kış ve ilkbahar aylarında ise öne çıkan sosyal mekânlar kahvehaneler değil köy odalarıdır.

Ancak bu bölgede kahvehane olmamıştır ve dolayısıyla böyle bir âşık sanatı icra zemini yoktur demek değildir. Köy odaları, âşıklık geleneğine kahvehanelere oranla daha fazla hizmet etmiştir. Yörede kahveler tarihî yollar üzerindeki hanların doğal uzantısı şeklindedir. Aşağıda âşık fasılları yapıldığı bilinen birkaç kahvehane örneği verilmiştir.

Huzûrî-Efkârî karşılaşması 21 Nisan 1940 günü Ardanuç'ta Efkârî'nin kahvesinde olmuştur. Şairlerin deyişlerini Şavşat'ta öğretmenlik yapan M. Âdil Özder zapt etmiştir (Özder, 1960: IV. Bölüm; Gökalp, 2001: 168).

Pervânî'nin ifadesiyle (Artvinli, 2001: 194-206) 1954 yılı aralık ayında Yusufeli'de bir kahvede yapılan “Pervânî-Deryâmî Karşılaşması” ile 1960'ta Kars'ta Demirciler kahvesinde yapılan “Bardızlı Nihanî- Pervânî Karşılaşması” kaydedilemediği için unutulmuştur.

Huzûrî-Müdâmî karşılaşmasının bazı fasılları 13 Ağustos 1941'de Kars'ta Kâzımpaşa Caddesindeki “Pehlivanın Kahve”de yapılmıştır (Dizdaroğlu, 1949: 165).

Karşılaşmanın yapıldığı umuma açık yerlerde yerel idare vergi almaktadır. Giriş ücretlidir. 20 Aralık 1954 tarihinde Yusufeli Ahaltili Dair Mehmet Efendi'nin kahvesinde yapılan Pervânî-Ummânî karşılaşması buna bir örnektir. Belediye bilet satar, 250 liranın 25 lirasını belediye alır, kalan para âşıklar arasında bölüşülür. Kahveci de çay satar (Artvinli, 2001: 201).

Kahvehaneler, âşık sanatının iki temel icra mekânı olan tekke-dergâh ve ağa-paşa-bey konaklarına alternatif olan bir sosyalleşme zemini ve ladinî bir sosyal kurumdur.

Âşık tarzı, kendine has bir icra töresine sahip bağımsız bir gelenektir. Bu nedenlerle, âşık edebiyatı tarzı, 16. asrın sonlarından başlayarak kahvehane ekseninde etrafında, az çok ladinî bir karaktere sahip ozan-baksı ve özellikle Yeniçeri Ocağının kuruluşuyla “ordu şairi” olarak ön plana çıkan ve başka Bektaşî tarikatı mensupları olmak üzere diğer tekke edebiyatı ile ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir. Bir başka ifadeyle âşık edebiyatı adı altında toplanan edebî geleneğin tekevvününde tekke kültür çevresi önemli rol oynamışken âşık tarzının teşekkülünde ve bağımsız bir karakter kazanmasında son ve en önemli merhale kahvehaneler olmuştur (Çobanoğlu, 2000: 130).

Ortaya çıkan en önemli yeni sosyal davranış kalıbı, kahvehanelerin kısa sürede bir edebî forum hâline gelmesidir. Kahvehanelerin kısa sürede bir edebî forum niteliği kazanmasının başlıca nedenleri o güne kadar tekkeler ile paşa ve ağa konaklarından yahut selamlıklardan başka bir araya gelinecek umuma açık veya bağımsız bir sosyalleşme zemini yahut daha doğru bir ifadeyle din dışı sosyal bir kurumun yokluğudur. Söz konusu ağa ve paşa konakları ve selamlıklar ise son tahlilde genel anlamda umuma açık mekânlar değildirler. Daima “misafir” olunan bu mekânlarda ev sahibinin ve temayüllerinin ağırlığı, siyasi ve idari tercihlerinin seçiciliği ve hamilik rolü bu mekânlara devam edenler açısından ve sosyalleşme süreci bakımından belirleyici ve kısıtlayıcı olacağı ortadadır. Tekkeler ve medreseler ise şeyh ve ulemanın kontrolünde dinî mahiyette kurumlardır (Çobanoğlu, 2000: 133).

Kahvehane, sadece oturulup boş vakit geçirilen bir mekân olmamıştır. Dursun Yıldırım, kahvehaneler tarihsel süreçte etkili birer sosyalleşme mekânı “iletişim odağı” oluşunu ve önemini şöyle ifade etmektedir:

İletişim odakları arasında, kamuoyu oluşturma açısından en etkilisinin kahvehaneler olduğu anlaşılmaktadır. Kahvehaneler ve kahve, tarihimizde imparatorluğu dolaylı bir değişime doğru iten ilginç bir olgudur. Toplumun sesli düşündüğü, düşüncelerini bireylerin birbirine açıkladığı ve her kesimden insanların uğradığı bu mekânlar, estirdiği muhalefet ve eleştiri

rüzgârı ile yönetimleri ürkütüştür. İmparatorluk boyunca, belki de ciddî anlamda bir kamuoyundan söz edilecek ise, kahvehaneler bunun ilk adımı sayılmalıdır. Tabîî, bu alan, kamuoyu oluşturma alanı, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren matbaa ve buna bağlı yayıncılığın çeşitlenmesi <kitap, dergi, risale ve gazetecilik> ile gerçek boyutlarına daha sonraları erişmeye başlayacaktır. Ve yine bu süreç içinde de, kahvehaneler, kamuoyunun olduğu ortamlar olma vasfını muhafaza etmeye devam edecektir. Kahvehaneler, Türk toplum hayatında sadece değişim ve kamuoyu oluşturma işlevi yanı sıra, her türlü bilgi ve haberin de iletişim ve dağılım odağı durumundadır. Dinlenme ve eğlence, fikir alış veriş ve gösteri ortamıdır. Edebî sohbetlerin yer aldığı, kahve içimi sırasında dostlukların koyulaştırıldığı bir mekândır. Yönetimlere karşı hareket ve eylem hazırlıkları yapanların buluşma yeridir. Bu nedenle, Türk toplum hayatında, XVI. yüzyılda ‘yeni’ bir kurum olarak ortaya çıkan ‘kahvehanelerin medeniyetimiz içindeki yeri ve rolü henüz gerçek boyutlarıyla bir inceleme konusu olmayı muhafaza etmektedir. Çünkü bu kurum, bütün bu özellikleriyle sadece bizim toplumumuzu değil, aynı zamanda hem imparatorluk bünyesinde yer alan farklı din ve milliyetlere mensup toplumları ve hem de Avrupa toplumlarını etkisi altına almış ve oralara kadar yayılmış, kök salmıştır. Balkanlarda yaşayan çeşitli toplumların hayatında son zamanlara kadar, yanına yeni unsurlar da katmış olsa, imparatorluk hayatında var olan pek çok elemanı muhafaza ederek ve bir gösteri yeri, iletişim odağı olma vasfını koruyarak devam etmiştir. Denebilir ki, yeni zamanların ‘pastahane’leri de, kahvehanelerin yavrusudur.

Kahvehaneler, iletişim odakları ve iletişim ağları arasında, Türk toplum hayatına yeni bir anlayışın yerleşmesine fırsat tanır. Fikirlerin öğrenilmesinde, görüş alış verişlerinde, müşterek kanaatlerin oluşmasında bir değişim odağı olur. Yeni fikirlere ve görüşlere zemin hazırlar. Eleştiri mantığını ve cesaretini geliştirir. Aklî olmayan kararlar karşısında toplumun mukavemet etme direncinin ortaya çıkmasına öncülük eder. Bu bağlamda XVIII. yüzyılın bir değişim ve yerleşme tabiatı var ise, bunun doğuşunda kahvehanelerin de bir rolü olduğu söylenebilir (Yıldırım, 2000: 352).

3.2.1.5. Halkevleri ve Halkodaları

Yukarıda görüldüğü gibi Artvin sahasında âşık sanatının icra mekânları Anadolu’nun diğer yerlerindekiyle hemen hemen aynıdır. Bu konuda özellikle köy odaları öne çıkmaktadır.

Bizim tüm bu tespitlere ekleyebileceğimiz en önemli değişik icra mekânı (özellikle 1932-1950 arası için) HALKEVLERİ’dir. Tam olarak kayıt altına alınabilmiş, dolayısıyla

günümüze ulaşabilmiş âşık karşılaşmalarını Halkevlerinde³⁰ düzenlenen âşık fasıllarına borçluyuz. Genel itibarıyla bu tür yerlerde yapılan etkinlikler resmî bir hüviyette olduğu için kayıt altına alınmıştır.

Özder, “Doğudaki Halkevleri ve Halkodaları salonlarında sık sık “saz şairleri geceleri” tertiplerdi. O yıllardaki gençlerin bu mesleğe karşı gösterdikleri ilgi sonucudur ki bugünün genç saz şairleri yetişmiştir (1965: 5)” diyerek Halkevleri’nin âşık sanatına yaptığı tarihî hizmetin önemini vurgulamaktadır.

Yöre âşıklarının bugüne kaybolmadan gelebilen karşılaşmalarının (1934-1950 arası) çoğu Halkevleri ve halkodaları aracılığıyla düzenlenen programlardaki karşılaşmalardır. Buna en güzel örnek tam metnini ileride dördüncü bölümde vereceğimiz Huzûrî-Müdâmî karşılaşmasıdır. Bu karşılaşmanın bazı fasılları 13 Ağustos 1941’de Kars Halkevi’nde yapılmıştır (Dizdaroğlu, 1949: 165). Ayrıca 8 Mayıs 1942’de Şavşat Halkodası’nın düzenlediği programa Huzûrî davet edilmiş ve irticalen şiirler söylemiştir (Özder, 1960: 117. şiirin dipnotu)

Âşıklar, eski ozan/baksı geleneğinin mirasçıları olarak diyar diyar gezip halkı bilinçlendirmeye çalışan kanaat önderleridir. Sözü, özellikle şiirin büyümlü tesirini müzikle birleştirerek daha da artıran bu sanatkarlar tarih boyunca toplumun önünde olan, onu eğiten ve yönlendiren birer iletişim odağı olmuşlardır. Bu özellikleri onları ve sözlerini halkın gözünde önemli kılmıştır.

Okullaşma oranının düşük, yazılı ve işitsel medyanın yetersiz olduğu; görüntülü iletişim araçlarının ise henüz olmadığı Cumhuriyet’in ilk yıllarında yeni rejimin ve inkılâpların yurdun her bucağındaki halka ulaştırılıp içselleştirilmesinde âşıklara da büyük görev düşmüştür. Bu dönemde; yaşadıkları toplumun sözcüleri ve halkın hayatından seçtiği konuları halkın diliyle anlatan, güncel olayları halkın ilgisini canlı tutacak biçimde kurgulayarak işleyebilen dolayısıyla sözlerinin geniş halk kitleleri üzerinde büyük tesiri olan âşıklardan birer propaganda ve eğitim aracı olarak yararlanılmıştır (Öksüz, 2012b: 436).

³⁰ Özellikle Çoruh ve Kars Halkevleri.

Sözlerinin toplum üzerindeki tesirinden istifade etmek için belirli günlerde anmakutlama gibi nedenlerle yapılan etkinliklere il yöneticileri tarafından yöre âşıklarını davet ederek halka hitap etmelerini sağlama yurdumuzun çoğu yerinde olduğu gibi Artvin’de de Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren adeta bir gelenek olmuştur. Özellikle 1937’de 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla Artvin Halkevi’nin düzenlemiş olduğu “Çoruh Şenlikleri”ne davet edilen âşıkların söylediği Cumhuriyet Güneşi, Zafer Bayramı I-II, Kurtuluş Destanı, Otuz Ağustos... vb. şiirler, yeni rejimin halka benimsetilmesi için âşıkların halk üzerindeki tesirinden yararlanma çabalarının birer örneğidir.

Artvin Halkevi 1937 yılı 30 Ağustos Zafer Bayramı dolayısıyla “Çoruh Şenlikleri” adıyla bir kutlama programı düzenlemiştir. Bu programa âşıklar ve ünlü atma türkücüler³¹ de davet edilmiştir.

Zafer Bayramı- I

Çoruhlu mutlu olsun/ Bu büyük bayramumuz,
Ne kadar güzel oldu/ Hep birden seyranumuz.³²
Bugün kazanılmıştı/ Şanlı istiklalümüz,
Ondan sonra başladı/ Yüce inkılabumuz.
Kocatepe’de idi/ Büyük kahramanumuz,
Bugün emir vermişti/ O başkumandanumuz.
Hedefunuz Akdeniz/ Hayde odularumuz,
İnöni, Dumlipınar/ Harika meydanımız.

Dört gün, dört gece sürer/ O son büyük harbumuz,
Dokuz gün daha sürdi/ Kurtuluş savaşımız.
Helâl olsun orada/ Hep dökülen kanımız,
Onunla şeref buldi/ Nice vatandaşımız.
Yükseldi semalara/ Zafer dolu şanımız,
O günün hatırası/ En büyük nişanımız.
Kurtuldu esaretten/ Bu güzel vatanımız,
Bu şanlı zafer günü/ Düğünle bayramımız.

³¹ Atma türkü, menşei, özellikleri, çeşitleri, yapı özellikleri... vb. konular hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Çelik, Ali (1995), **Rizeli Bir Halk Şairi Osman Efendioğlu**, s.4- 30.

³² Bu türküler, karşılıklı iki grup tarafından dizelere cevap verme şeklinde peş peşe söylenmektedir.

Dünyalar tarihinde/ Pek şöhretli namumuz,
Milletler arasında/ Yer aldi unvanumuz.
Böyle güzel vatana/ Feda olsun canumuz,
Ey sevgili Atatürk/ Ebed olsun yaşunuz.
Evlatlarına lâzım/ Daha işaretunuz,
O günleri gösteren/ Yaşa büyük Atamız.
Fazla sevinç içinde/ Çoruh vilayetumuz,
Hepimizi toplıyan/ Vali Koraltan'umuz.
Bizi af buyursunlar/ Belki vardur hatamız,
Oni kalpten severuz/ Yoktur şikâyetumuz (Tokdemir, 1993: 553).

Zafer Bayramı-II

Böyle kıymetli günün/ Bahsedelum şanından,
Memnun olduğu gündür/ Zabitan nişanından.
Atatürk bugün için/ Geçti tatli canından,
Başbakan İnönü'yi/ Ayırmadi yanından.
İnönü'nde sel akti/ Düşmanların kanundan,
Bize bugün gösterdi/ Ter akitti alnından.
Türkler ölür vaz geçmez/ Sevgili vatanundan,
İlimuz ziyalandi/ Bu Zafer Bayramı'ndan.
Öyle idare kurdi/ Kuş uçmuyor dalından,
Nasıl ana doğurdi/ Türk milleti kanından.
Bitun halk memnun olduk/ Hudud kumandanundan,
İlbay da memnun imiş/ Bitun Çoruh halkından.
Bu akşam davetiliyuz/ Artvin'un Halkevundan,
Temelde kurban kestuk/ Sel akittuk kanından,
Ha o şerefli koyun/ Bugün geçti canından (Tokdemir, 1993: 554).

Kurtuluş Destanı

On Temmuz yirmi dördte/ Meşrutiyet ilâni,
Atatürk çizmiş idi/ O tarihte plani.
Yirmi beş Mart otuzbir/ Stanbol basti cihanı,
O gün yere gömüldi/ Bir irtica yılani.

Üç yüz yirmi üçte de/ Saldırdılar Balkani,
Cephelerde döküldi/ Binlerce Türk'ün kani.
Vatan kurtarmak için/ Feda herkesun canı,
Çok hainler var idi/ Fena idi imanı.

Üç yüz otuz Temmuz'da/ Kopti dünya tufanı,
Yıllarca devam etti/ Harp inletti cihani.
Kars, Sarıkamış, Artvin/ Kazanduk Ardıhan'ı,
Otuzbeş'da İzmir'e/ Saldurdılar Yunan'ı.
Semaya cephe tutti/ Kurdi orda mekâni,
O zaman Venizelos/ Yunanın başbakanı.
Atatürk alıyordu/ Hiç durmadan imkâni,
Yaptı teşkilatını/ Kuşattı her bir yanı.

Çünkü azmetmiş idi/ Kurtarmağa vatani,
Yaşasun Cumhuriyet/ Ey şen olsun mekâni.
Düşmanı kovmak lâzım/ Budur Türk'ün imanı,
Dağıldı kâinata/ Türk'ün yayıldı şanı.
Yurdu çiğnetmemektur/ Türk'ün esas imanı,
Kimse ayak basamaz/ Feda ederuz canı.
Atatürk söyledi ki/ Ordu hedefi tani,
Hedef Akdeniz idi/ Oydu onun planı.

Türlere leke oldu/ Vahdettin'un zamani,
Türk Milleti kurtardı/ Satmış idi vatani.
Hazır idi kaçmağa/ Yağlamişti tabani,
Ona nasip olmadı/ Türkler mezaristani,
En nihayet defoldı/ Geyinerek fistani,
Yakın düşünüyordu/ O Türk ile düşmanı.
Düşman Dumlipunar'da/ Çevirdi arkasuni,
İnönü, Fevzi Çakmak/ Yapıştı yakasuni.
Ondört günün içinde/ Ağlattı anasuni,
Türk doktoru bağladı/ Duşmanun yarasuni.

Masrafı bağısladi/ Almadı parasuni,
O tarihte Türk kurdu/ İnkılâp esasuni.

Dumli ile İzmir'un/ Bir düşün arasuni,
Tamam üç ayluk yoldur / ölçtilar orasuni.
Mudanya'da kurdilar/ Her düvel imzasuni,
Orada İnöni'nün/ Aldilar rizasuni.
Orda haksuz olanın/ Verdiler cezasuni,
O tarihte Atatürk/ Bittirdi gezasuni.
Türk'ün büyük ölküsü/ Sevmektur Ata'suni (Tokdemir, 1993: 554-555).

Otuz Ağustos

Otuz Ağustosumuz/ Günlerin en şenidir.
Kutlu olsun kardeşler/ Bugün zafer günüdür.
Bugüne kavuşmamuz/ Ordumuzun şanidir.
Nice başarılarda/ Fevzi Çakmak banidir.
Düşünmeden müsellemler/ Kumandası anidir.
Kutlu olsun imanı/ Subaylarım önidir.
Sakarya kahramanı/ Başbakan İnönü'dür.
Yüksel sancağım yüksel/ Sana meydan ganidir.
Kocalmaz Cumhuriyet/ İlelebet yenidir.
Başkumandan Savaşı/ İstibdadun sonidir.
Hem düşünür hem yapar/ Devrimlerim yolidir.
Bin yaşasun Atatürk/ Canumuzun canidir.
Cengâverluğumuzi/ Her düşmana tanidir.
Esasen Türk milleti/ Bir damarun kanidir (Tokdemir, 1993: 555).

Cumhuriyet Güneşi

Yaşasun ilbayımız³³/ Hasumdur hıyanete,
Artuk nihayet verduk/ O menfur cinayete.
Bizi himaye etsun/ Muhtacuz siyanete,
Omri çok uzun olsun/ Yaşasun kıyamete.

³³ İlbay: Vali.

Cumhuriyet güneşi/ Saçmak için millete,
Başbakan, Koraltan'ı/ Verdi bu vilâyete.
Çoruh'tan ayrılmasa/ Yaşasak maiyette,
Çok zaman burda kalsa/ Tam ersek saadete.
Böyle ilbay olur mi/ Uygun urfi adete,
Gitme diye emri var/ Eski urfi adete.
Cumhuriyet'te olmaz/ Gitmek eski zulmete,
Bu verdiği emirler/ Çok uygun hakikate.
Sahibiz istiklale/ Düşmeyiruz zillate,
Atalum peştemali/ Tam girelum zinete.
Peştemal çürüdi da/ Manto bindi kıymete,
Kadunlere peştamal/ Uygun değil hilkate.
Kara kara peştamal/ Uymayur bu sifete,
Yakışmaz kadunluğa/ El vurmayun sepete.
Sepet erkekler alsun/ Öyle duştı nöbete,
Bu hakkı kadun almak/ Uygundur adalete.
Hem yük vur hem peştamal/ Binmişti rezalete,
Kadun şimdiye kadar/ Mahkûmdu sefalete.
Kadunlar yüze çıktı/ Uğramaz hesarete,
Kadunlar erkekleri/ Bağladı kefalete.
Kadunlar davacidur/ Danıştı vekâlete,
Cumhuriyet aşkuna/ Çıktılar selâmete.
Atatürk rejimidur/ Bakun bu alamete,
İlbay geldi girişti/ Tamamen delalete.
Köylüyü ıslah etti/ Koydu hüsnü niyete,
Artık herkes koşuyor/ Güzel medeniyete (Tokdemir, 1993: 555-556).

3.2.1.6. Özel Programlar/ Anma- Kutlama Programları

Artvin yöresinde belediyeler, kaymakamlıklar, il-ilçe millî eğitim müdürlükleri, halk eğitimi merkezi müdürlükleri, okul müdürlükleri ve son yıllarda İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından değişik vesilelerle yapılan anma-kutlama programlarına âşıklar da

davet edilmektedir. Huzûrî'nin bu kabil programlarda okuduğu iki şiiri örnek olarak veriyoruz:

Türk Ordusuna

Yaşa Türk milletinin şanlı şerefli neferi,
Düşmana eyle çelik azm ile her dem seferi.
Safha-yı tarihe sesin geçiren bu zaferi
Dâima arş ileri, arş ileri, arş ileri...
Hedefinden seni yok döndürecek kimse geri.

Şanlı Türk zâbitinin verdiği son terbiyesi,
Harb için verdi sana bitmeyecek bir hevesi.
Düşmanın yapsa da yok çâre, demirden kafesi,
Kudretin vermez ona almağa rahat nefesi,
Titretir sendeki kuvvet nice binlerce eri.

Dahilî, hâricî düşmanlara ettin savlet
Kaldırıp eskiyi kurdun yeniden bir devlet.
Büyük ümmitle yaşar Türk denilen bu millet,
Korumak milletini boynuna borçtur elbet,
Yetişir hâne-yi kahrinle edersen nazarı.

Rehberindir o büyük Gaziyi yâd et herbâr,
“Ebedî Gâzi-yi zîşan” sözün eyle tekrar.
Hürmet et re'yine, tedbîrine îmânın var,
Etdi bu milleti yok olmuş iken yoktan var
Bu harâb memlekete verdi imaret eseri.

Şerefle yaşa Türk Ordusu, durdukça cihan,
Pençe-yi kahrınla düşmanlarına verme âmân.
Hakk-ı mağsubunu al şarkı dolaş, garba dayan
Milyonlarca nefes lütfûnu bekler her ân,
Şanlı târih gözetir taze zaferden haberi³⁴ (Gökalp, 2001: 154)

³⁴ Zafer Bayramı dolayısıyla 30 Ağustos 1932'de Artvin'de törende okunmuştur.

Cumhuriyet Destanı

Ekimin yirmi dokuzuncu günü Lozan sulhu barışa bir temel attı
Türk istiklâlini kazanan gündür. Sevr paçavrasını denize attı
Sevinç ile yaşatalım bugünü Her nerede Türk var ise uyarttı
Türk halkına parlak, millî düğündür. Hepisi birlikte sıdkı bütündür.

Unutma Türk genci Ebedî Ata'n Fabrikalar tüter, trenler aşar
O'dur kurtuluşa temeli atan Yoktan bu varlığı görenler şaşar
Yüce şefimizdir sulhu yaratan Dostlarımız safa içinde yaşar,
Mareşal Çakmak'a herkes medyundur. Düşmanlarımızın benzi solgundur.

Çalıştık sebatla dişimiz sıktık Minnettarız o Ebedî Ata'ya
Eski idareden usandık bıktık Siyasette hiç düşmedi hatâya
Saltanatı yıktık yüzü ak çıktık Çok şükür kavuştuk harpsiz Hatay'a
Büyük küçük bu zaferden memnundur. Bu bizlere ilk başlangıç, bir ündür.

Cumhuriyet aydınlattı her yeri Düşmanların ikiyüzlü sanatı
İşimiz günbegün gider ileri Neticede bize verdi fırsatı
Çelik ordumuzun yılmaz neferi Son Cihan Harbinde Türk siyaseti
Erlerimiz seller gibi coşkundur. Herkes bildi hepisinden üstündür.

Her tarafa bilgi nurunu saçtık, Boşa gitmez çektiğimiz emekler
Artık cehaletten uzağa kaçtık Herkes geleceği dört gözle bekler
İhtiyaca göre okullar açtık Pek yakında yeni zaferler ekler
Kültürümüz asrımıza uygundur. Tarihimiz şereflerle dolgundur.

Huzûrî, Türkleriz yılmayız hâşâ
Başardık her işi çıkardık başa
Türk milleti, Türk ordusu bin yaşa
Sarsılmaz imanım, yolun uzundur³⁵ (Gökalp, 2001: 91-92).

³⁵ Huzûrî, bu destanı 29.10.1933'te Erzurum Muallim Mektebi salonunda subaylarının düzenlediği bir gecede sazi ile okumuştur.

Halkevlerinin beldelerdeki doğal uzantısı olan “halk odaları” da âşık programları düzenlemiş hatta yayınlar bile çıkartılmıştır; “Gürel, Hüseyin (1948), Çoruh’un Sesi, Ankara: Murgul Halkodası Yayını”.

3.2.1.7. Bayram, Şenlik ve Festivaller

Geleneği canlı tutmak için düzenlenen 1966’dan beri düzenlenen Konya Âşıklar Bayramı’na yörenin son dönem âşıklarının katıldığı görülmektedir. Deryamî, Kara, Yangunî, Pervânî başta olmak üzere Artvinli pek çok âşık bu etkinliklerde değişik dallarda ödülleri almışlardır. Hatta Efkârî, uzun yıllar bu yarışmalarda hakemlik de yapmıştır.

Yörede ise her yıl düzenli olarak bölge âşıklarının katılımıyla (Ardanuç Kızılılık - Unushev- Köyü Çuruspil mevkiinde) Âşık Efkârî’yi anma şenlikleri yapılmaktadır.³⁶ Ayrıca iç ilçelerin hemen her köyünde geleneksel olarak yapılan genel itibarıyla “Boğa güreşi” ve “Karakucak güreşleri” odaklı şenliklerde de yöre âşıkları sanatlarını icra edebilme imkânı bulmaktadırlar. Yöre âşıkları ayrıca çevre iller başta olmak üzere değişik yerlerdeki âşık programlarına katılmaktadırlar.

Yörede yukarıda örneklendirdiğimiz temel icra mekânlarının dışında cami odalarında/ cami müstemilatında da âşık dinlendiğini tespit ettik (Gülhanım Pehlivan ile kişisel görüşme, 2011-Ardanuç: Ülkü ÖNAL arşivi).

3.2.2. Yazılı ve Elektronik Kültür Ortamları

3.2.2.1. Yazılı Kültür Ortamı

Yazılı ortam, yazının imkânlarını kullanarak edebiyat ürünlerinin kayıt altına alınıp, yaşatılıp nakledilmesini sağlamaktadır. Âşık edebiyatı ürünlerinin bir kısmı –özellikle de hikâyeler- günümüze kadar bu şekilde nakledilmiştir. Âşıklık geleneğine yazının en önemli katkısı âşıkların eserlerinin kayıt altına alınması ve yayımlanmasıdır ki ilerde Dördüncü bölümde örneklerini vereceğimiz “âşık karşılaşmaları” hep o meclislerde bulunan kalem erbabı tarafından hemen kayda alınmış metinlerdir.

³⁶ Etkinliklerin fotoğraflarından örnekler için bk.; EKLER-2: Fotoğraf- 27/34.

Yazının bu nakil özelliği gayet tabiidir. Bizim burada yazılı ortamla ilgili olarak asıl dikkat çekmek istediğimiz nokta, yazının zaten var olan bir ürünün kayıt altına alınmasını sağlaması özelliği değil; yazı sayesinde bir ürünün vücuda getirilmesi, ya da yazının buna neden olması durumudur.

Kastımızın daha iyi anlaşılması için birkaç örnek verelim. Âşıklar yazı ve posta hizmetleri sayesinde bir âşğın şiirine nazireler yazarak ona gönderebilmektedir. Mesela; 1925 yılında Artvin'in Tolgum (Salkımlı) köyünde doğan Yusuf Biber (Merâkî), Âşık Efkârî'nin Çoruh dergisinde gördüğü bir şiirine yazdığı nazireyi Efkârî'ye yollar; Efkârî ona cevap yazar ve “Yanarî” mahlasını verir.

Artvin yöresi insanın hayatında geçmişten bugüne gurbet değişmeyen bir olgu olduğundan uzaktaki âşıkların en azından birbirinin hâl hatırlarını sormak için yazıştıkları görülmüştür. Ayrıca değişik nedenlerden (askerlik, mahkûmiyet... vb.) dolayı bir araya gelemeyen âşıklar da yazılı ortamın imkânlarını kullanmışlardır. Mesela;

Âşık Gülhânî, Ardanuç Cezaevinde mahkûm iken Dervişan'ın (Hasan Hüseyin Yazıcı) bir mektupla hâlini-hatırını sorar. 25.12.1984 tarihinde Gülhânî cevaben aşağıdaki mektubu yazdırır.³⁷

Manevi mimarım, kurmuş binamı
Gam sıvası yapmış malası kardeş
Her yanın tevhitte doldurabilsem
Yıkılmaz sabırın kalesi kardeş

Nakış vermiş bu binanın üstüne
İsyân etmem şükür olsun kastına
Her acı söz şifa olur dostuna
Olmaz kâmillerin hilesi kardeş

³⁷ Gülhânî (Kasım OKAL), okula gidemediği için imlası iyi değildir. İrticalen söyler, karalar; ama yanında bulunan müsait birine şiirlerini temize çektirir.

Sağ olsun Dervişan derdim soruyor
Zindan bize bir medrese geliyor
Tabibim, manevi ilaç veriyor
Biz de Geylani'nin balası kardeş

Sağ ol kardeş hatırladın yaz'ınan
Hamd olsun Settar'a kara yüzünan
Elif, Mim'in aşkı olsa bizinan
Fark etmez gurbetle sılası kardeş

Gam bülbülü dertli öter efendim
Ariflere bir söz yeter efendim
Bir gün turap bizi yutar efendim
Okunur Gülhân'ın selası kardeş (Musa Öksüz arşivi).³⁸

Yazılı ortam sayesinde vücuda getirilmiş aşağıdaki mektup şiirler Mahcubî (Doğan Kaya) ve Pervânî'ye (İsmail Çelik) aittir. Kaya'nın (2010b: 88-89) aktardığına göre Mahcubî, 06.55.1997 tarihinde Eskişehir'de bir spor salonunda yapılan âşık programına katılır. Eskişehir'de yaşayan ve fırıncılık yapan Artvinli Âşık Pervânî'yi âşıklar arasında değil de seyirciler arasında görünce üzülür. Programın bitiminde bu üzüntüsünü Pervânî'ye de belirtir ve ondan dedesinin (İkrârî) şiirlerini göndermesini rica eder ve Sivas'a döner. Bir süre sonra Pervânî'den bir mektup alır. İçinde İkrârî'nin üç şiiri ile birlikte, bir de mektup şiir vardır:

Mektup gider isen Sivas eline
Hak-i paye yüzün sürmeden gelme
Kavuşunca Doğan Bey'in eline
O nurlu yüzünü görmeden gelme

Gidersen oraya bir yanda otur
Sevgili dostuma selâmın yetir

³⁸ Gülhânî, daha sonraki yıllarda hacca gidecek olan Dervişan'a "Hac Yolları" adlı 27 kıtalık bir destan yazmış; Dervişan da hac dönüşü cevabını yazarak göndermiştir.

Mukabil cevabın al, bana getir
Hâl ve hatırını sormadan gelme

Tokat'ın Sivas'ın var Çamlıbel'i
Niksar'da Emrah'ı Âşık Veysel'i
İrem bağlarının lale sümbülü
Destur al, bağbandan dermeden gelme

Sivas'ta yetişir binlerce şair
Âşıkı ağlatır dert ile kahir
Şems-i Sivasî'nin türbesine gir
Huzurunda divan durmadan gelme

Pervânî biter mi bu aşk u çile
Bir daha görüşmek ola vesile
Bu ilmin dehası ehl-i kâmile
Vahdet-i vuslata ermeden gelme (Eskişehir /9 Aralık 1997).

Mahcubî de Pervânî'ye cevaben bir mektup yazar:

Mektubunu aldım Pervânî Baba
Sevindirdin beni bahtiyar oldum
Saldın İkrârî'yi, yettin sevaba
İmlânı okudum ber-karar oldum

Yıllardır âşıklar telini çaldım
Seni de tanıyıp şaduman oldum
Herkesin derdini öz derdim bildim
Gönülde ağlayıp ahüzar oldum

Âşıklar sazıyla meydan alınca
Çalıp çağırdılar kendi hâlince
Pervan'Usta bir kenarda kalınca
Ben de onun gibi der-kenâr oldum

Almayana hiç söyleme sözünü
Biz anlarız kalbindeki sızını
Çok cehd ettim görmek için yüzünü
İmkânım kalmadı çarnaçar oldum

Mahcubî'nin gönlünde bir korun var
Baba Sümman gibi gerçek pîrin var
Âşıklar safında belli yerin var
Bunları fehmettim candan yâr oldum (Sivas-15 Aralık 1997).

Bu şiirle mektuplaşma daha sonraki yıllarda da tekrarlanır;

Çoktan beri alamadım haberin
Nasıl geçti bahar yazın Mahcubî
Gönlümde sevgin var kalbimde yerin
Sönmesin ateşin közün Mahcubî

Günler hafta oldu aylar yıl gibi
Gözlerimden yaşlar akar sel gibi
Her bir sözün gevher gibi lâl gibi
Tatlıdır sohbetin sözün Mahcubî

Görmek için çekiyorum hasretin
İlim sahasında var marifetin
Sonsuzluğa kadar olsun gayretin
Nasip olsa görsem yüzün Mahcubî

Damla damla gözyaşlarım sel olsun
Lale sümbül mor menekşe gül olsun
Sivas ellerinde hasbîhâl olsun
Feda et canana özün Mahcubî

Pervânî eksilmez bu dert bu tasa
Ehl-i aşk erbabı düşmez mi yasa
Bir gün ayağımız düşer Sivas'a
İyi akort eyle sazın Mahcubî (Eskişehir- 4 Temmuz 2001).

Mahcubî'nin cevabı;

Şiirinle beni şaduman ettin
Harabemde güller açtı Pervânî
Sevdam kanatlandı Eskişehir'e
Fersah fersah yollar geçti Pervânî

“Görür müyüm üstadımı” diyerek
Günüm geçer hafta ayı sayarak
Gönlüm hicran gömleğini giyerek
Hâl içinde hâller seçti Pervânî

Hak âşıklarını severim candan
Gönlüm seçer seni nice insandan
Ahirette yerin olsun cinandan
Her sıfatta kullar göçtü Pervânî

Garip mutlu olmaz şehir de olsa
Sabreder katlanır kahır da olsa
Mahcub'un kısmeti zehir de olsa
“Hak” diyerek ballar içti Pervânî (Sivas-31 Temmuz 2001).

Yazılı ortam “dergi, gazete, kitap” olarak da âşık sanatının bir icra ortamı, en azından geniş kitlelere ulaşım aracı olmaktadır. Bu manada özellikle 1932'den sonra Halkevleri aracılığıyla hemen her ilde çıkarılan dergiler, âşıklara büyük ilgi göstermiş ve onların şiirlerini geniş halk kitlelerine ulaştırmıştır.

Eski Halkevlerinin en faal ve verimli çağı olan 1933-1945 yılları arasında çıkarılan kültür dergilerinde bu şairlere genişçe yer verildiği görülür (Özder, 1965: 5).

3.2.2.2. Elektronik Kültür Ortamı

Kaset, CD, radyo televizyon imkânlarını zamanla yöre âşıkları da kullanmaya başlamışlardır. Ulusal yayın yapan pek çok televizyon kanalında “âşık programları” yapıldığı bilinmektedir. Yöre âşıkları da birçok radyo ve televizyon programına katılarak sanatlarını icra imkânı bulmuşlardır. Ayrıca Pervânî ve Âşık Kara, eserlerinden kaset de yapmışlardır.

Pervânî hakkında TRT Avaz kanalında “Âşıklar Meclisi” adlı programda özel bir bölüm yayımlanmıştır. Ayrıca Kanal B televizyonunda “Sözüm Sazımdır” adlı programda iki bölüm hâlinde Pervânî tanıtılmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ARTVINLİ ÂŞIKLARIN SANATI ve ESER VERDİKLERİ TÜRLERDEN ÖRNEKLER

Artvinli âşıklar, âşık edebiyatının hemen her tür ve şeklinde eser vermişlerdir. Özellikle güzelleme, taşlama ve ağıt türlerindeki koşmalar ve savaş, kıtlık, çeşitli felaketler, ölüm, hastalık, hayatın çeşitli dönemleri, çeşitli mizahi konular... vb. mevzular üzerine söylenmiş destanları meşhurdur.

Âşık edebiyatının, divan edebiyatına nazaran daha millî; tekke-tasavvuf edebiyatına nazaran ise daha şahsi bir özellik gösterdiği bilinmektedir. Yörenin ilk dönem âşıklarının yaşadıkları devrin tabii bir sonucu olarak divan edebiyatı nazım şekil ve türlerinde de eserler vücuda getirdikleri görülmektedir.

Genel itibarıyla medrese eğitimi almış bu ilk dönem âşıkların çoğu aruza da hâkimdir. Bu tür âşıklar - özellikle Dildârî, Hıfzî, İğzarî, İkrârî, Mahcubî, Muhibbî, Rufaî, Saidî, Şerîfî, Keşfî ve Huzûrî- divan edebiyatı ve dinî-tasavvufî Türk edebiyatı nazım tür ve şekillerini de kullanmışlardır. Bu tür eserlerin en meşhurları ise mesnevi ve mevlitlerdir. Huzûrî, İğzarî, Keşfî, Muhibbî, Şerîfî gibi âşıklar mevlit yazmışlardır. Keşfî ve Şerîfî'nin mevlitleri yörede (Yusufeli/Zor) hâlâ okunmaktadır.

Şiirlerinde aşk, tabiat, memleket sevgisi ve hasreti, sevgili, göç, çeşitli felaket ve acılar gibi insanî ve sosyal konuların yanında dinî ve felsefî konuları da işlemişlerdir.

Şimdiye kadar ulaşıp inceleme imkânı bulduğumuz şiirler içinde aruzla söylenmiş olanların sayısı azdır. Bu durum âşık edebiyatının genel durumuna uygundur. Bu oranın düşük olmasında aruzla yazan âşıkların çoğunun geleneğin bu yöredeki ilk dönem temsilcileri olmalarından ötürü eserlerinin çeşitli nedenlerle günümüze kadar gelememiş olmasının da etkisi büyüktür. Diğer yörelerdeki âşık edebiyatı mahsulleri gibi bu bölgede

de hece ile söylenmiş şiirlerin ezici bir üstünlüğü vardır. İncelediğimiz şiirlerin % 90'a yakını hece ölçüsüyle söylenmiştir.

4.1. Semai ve Koşmalar

Birkaç Güzel

Birkaç güzel çıktı geldi
Cami şerifi seyrana
Salındı durdu naz ile
Toplaştılar düz meydana

Sağda durandır cana can
Ben dertliye ola Lokman
Her birine eder ferman
Kim karışır o sultana

Şirin dili dudu sesli
Kutnu fistan pabuç mesli
Misk ü amber gül nefesli
Resmi benzer Esmahan'a

Elde türlü nakış var
Gümüş kemer takışı var
Ceylan gibi bakışı var
Düşlerim döndü ayana

Şenlendi cami meydanı
Göründü canların canı
Şükür gördüm Esmahan'ı
Nail oldum bu zamana

Camide var edaları
Kabul olsun duaları
Muhibbî kıl senaları
Hamdeyle Rahim Rahman'a

(Karadeniz, 2002: 393).

Sevdiğim

Nasıl yalan dersin aşka
Hâller şahittir sevdiğim.
Ben mi getirdim buraya
Yollar şahittir, sevdiğim.

Sen misin bizlerden küsen
Bu yerlere kadem basan
Berta dağlarından esen
Yeller şahittir sevdiğim.

Aşk dalında yetiştiğin
Nere gitti gülüştüğün
Ah, üç gece konuştuğun
Diller şahittir sevdiğim.

Unutamam ben hâlini
Mecnun'um gezem çölünü
Yastık eyledim elini
Kollar şahittir sevdiğim.

Yüce yaylalara baktık,
Dört yıl gizli sevda çektik.
Çoruh'a gözyaşı döktük.
Seller şahittir, sevdiğim

Bağrım yanar köz ayında
Elli derdim yüz ayında
Yetmiş dördün yaz ayında
Yıllar şahittir sevdiğim.

Düşüm sevda yarasına,
Nasıl yetem çaresine.
Koydun kitap arasına
Güller şahittir, sevdiğim.

Ey zalim, sinemi yardin
Kalmasın dünyada yurdun.
Gülhan'a hatıra verdin
Teller şahittir sevdiğim

(Musa Öksüz arşivi).

Kasımoğlu Pınarı'nda

Bilmez idim uyumuşum
Kasımoğlu Pınarın da
Bir dolu verdiler içtim
Kasımoğlu Pınarında

Bir ayna tuttular bana
Baktım seyrettim cihana
Bakakaldım yana yana
Kasımoğlu Pınarında

Bir Pirin öptüm elini
Gösterdi aşkın yolunu
Oldum ben aşkın bülbülü
Kasımoğlu Pınarında

Efkârî yazdı mahlasım
Cihana ulaşsın sesim
Yâr ile yenildim bes'im
Kasımoğlu Pınarında

Bir güzel geldi Belkiya
Benzer on beş günlük aya
Durdum baktım kıya kıya
Kasımoğlu pınarında

Zannettim doğdu ay durdu
Bana bir nar'ı saydırdı
Üç tanesini yedirdi
Kasımoğlu Pınarında

Efkârî'nin bu rüyası

Bahse girip nar sayması

Kırk gün sürdü bu havası

Kasımoğlu Pınarında (Keskin, 2006: 21).

Bulunmaz

Gel gönül sabreyle derd ü belaya Ben de bilmem n'ideceğim şaşırđım
Sabır gibi derde derman bulunmaz Nedamet dalgasın baştan aşırđım
Gece gündüz yalvar gani mevlaya Yeni bir dilbere meylim düşürđüm
Anın gibi tertip erkân bulunmaz. Ağlarım sızlarım imkân bulunmaz.

Dünya zehir imiş şeker sandığıım Mürşit illerinde yazıldı adım
İçip aşkın şarabından kandığıım Doldu gönüllere aşk-ı irşadım
Yazık abes ateşlere yandığıım Allah'ın sevdiğı versin muradım
Hubb-i dünya gibi düşmân bulunmaz. Abdulkadir gibi irfân bulunmaz

Düştüm el ayaktan beni kaldırın
Dünyada gülmeyen yüzüm güldürün
Keşfi'yem niyazım Hakk'a bildirin
Pirler mahzeninde noksân bulunmaz.(Karadeniz, 2002: 351).

Bu Gece

Saki başın için bir kadeh doldur Hicran yarasına ne yapar tabip
Arttı yine ah u zarım bu gece Çalışmak boş imiş olmasa nasip
Ya bu dertten kurtar ya beni öldür Kör olsun gözlerin ey zalim rakip
Sönmekte su ile narım bu gece Kaldı melül mahzun yârim bu gece

Eyvah emelimiz döndü eleme
Yabancılar doldu Beyt-ül Haram'a
Felek demimizi çevirdi gama
Huzûrî yok başka kârım bu gece (Gökalp, 2001: 119).

4.2. Destanlar

Muhacirler Destanı

Hayır ede encamın Cenabı Mevla
Sarardı elvanı muhacirlerin
Hep musavi oldu bay ede geda
Bozuldu devranı muhacirlerin

Canlar helak oldu sıcak, soğuktan
Çoğusu kırıldı açlıktan, yoktan
Ne gelmez insana açlıktan, yoktan
Paradır dermanı muhacirlerin.

Devran-ı âlemin aksine döndü
Milyon haneler mahf oldu soldu
Gonca gülümüze baykuşlar kondu
Soldu gülistanı muhacirlerin.

Dermansız, medarsız kaldık bî-huzur
Kime şevka etsek bizdedir kusur
Her birşeyden ağır mağrurla gurur
Çok vardır noksanı muhacirlerin

Gülistan bağları kaldı ağyara
Bilir mi kadrini ol yüzü kara
Bülbüller misali başlarınız zâra
Sabiyle sıbyanı muhacirlerin.

Noksanlıkla vardık Karahisar'a
İki gündür aç, yoktur idare
Nüfusa verdiler otuzar para³⁹
Nur gördü imanı muhacirlerin.

Sabi sıbyan ağlar düştü yollara
Dağıldı her biri sağ ve sollara
Ab-û dane attı gürbet ellere
Belirsiz mekânı muhacirlerin.

İmanı olanın var merhameti
Kim görse bu hâlde acır milleti
Hâşâ kimde ki var iman killeti
O, büyük düşmanı muhacirlerin

Mekândan ayırdı felek kahr ile
Şeker şerbet olsa yutar zehr ile
Bir taşın değişmem yüzbin şehr ile
Safi nimet, nanı muhacirlerin.

Düşman olan göze aşikâr görünür
Bu millet onlara nöker görünür
Hicret etmeyene şeker görünür
Bir acı soğanı muhacirlerin.

Nana muhtaç oldu fakir fukara
Mevla yardım ede gayrı ne çare
Binde bir kimsede kalmadı para
Yok kuvveti, canı muhacirlerin.

Soğan gibi soymak ister postunu
Hiç düşünmez düşmanını dostunu
Bilmez misin yerin altı üstünü
Yerli Müslüman'ı muhacirlerin

³⁹ Bir kuruşun ¾ parçası olan o para ile ozamanlar bir somun ekme alınabilmektedir.

Müslümanlık kalkmış bütün bütüne
Gören nefret eder, saymaz itine
Enva-ı eşyayı almış sırtına
Çekilir kervanı muhacirlerin

Figanı olmayan güzel gûş eder
Gezer Safalarda zevk cünbüş eder
Şimdi şükür yazdır sonra kış eder
Okunur fermanı muhacirlerin

Kervan olmuş nideceğin bilemez
Hangi zehri yutacağıın bilemez
Ne tarafa gideceğin bilemez
Kapandı çar yanı muhacirlerin

Fermanı okunur gör illetini
Biçare zenlerin gör gayretini
Bırakır yollarda er, avradını
Akar dide kanı muhacirlerin

Çar tarafından kapanmıştır rahımız
Kuh-u asumana çıktı ahımız
Kayboldu ortadan padişahımız
Sebebinden perişan muhacirlerin.

Dide kandan döküldü yaşlar yüze
Analar evladını bıraktı düze
Dünya kuruldu omuz omuza
Arasat meydanında muhacirlerin.

Perişan hâlimiz günden gün artar
Fazl-u kereminle halas et kurtar
Çektiğimiz çile hamd olsun yeter
Cümleten ihsanı muhacirlerin.

Meydanlarda kaldık sahibimiz yok
Köle satılsak talibimiz yok
Er-avrat söyleriz ayıbımız yok
Hayâ edebi kalmadı muhacirlerin.

İhsan, ihsanından bezdi usandı
Düşündükçe aklım deryaya daldı
Geçti semalardan arşa dayandı
Ah ile figanı muhacirlerin.

Biçare İznî'nin feryad-u ahı
Vilayet Erzurum çoktur günahı
Zor köyünde sakin muhtar penahı
Hatm oldu destanı muhacirlerin⁴⁰

(Özder, 1971a: 152-156).

⁴⁰ Zincirleme düzendeki bu destan, 1. Dünya Savaşı sırasında 1915 kışında yöreden batıya doğru kaçarak göçmelerin başladığı sırada yazılmıştır. O günleri bizzat yaşayan M. Âdil ÖZDER, yaşanan açılıarı şu ifadelerle anlatmaktadır:

O felaket günlerinin (1915 kışı) etkileri o kadar kuvvetli ki o günlerde 8-10 yaşlarında olan benim gibi niceleri bu kaçışın ve perişanlığın hayal izlerini ömür boyu unutamazlar. Bu göçlerin hepsinde, çocuklarının soğuktan titreyen ellerini bez parçalarına sarıp, onları sürükleyerek götüren genç anaları, omuzlarındaki öteberi üzerine çocuklar oturtup inleyen nineleri dünkü gibi hatırlıyorum.

Çoruh kıyısının o yıllardaki dar ve uçurumlu patika yolları insanlarla ve kaçırılabilen davar sürüleriyle dolu idi. Bu patikaların yanlarında bulunabilen daracık teraslarda hasta insanların yerlere serildiğini sık sık görüyorduk. Bütün telaş Çoruh'un sol-batı kıyılarına can atmaktı. Katır ve at gibi taşıtlar "Tekâlif-i Harbiye" olarak orduya verilmişti. 7-8 yaşlarındaki çocukların bile sırtlarında onlara göre yükler bulunuyordu. Bu tüyler ürpertici manzaraların anlatmakla bitmeyecek yönleri pek çoktur (Özder, 1971a: 152).

Nasihat Destanı

Nasihat bâbında var bir beyanım
Dinleyenler hiç peşimân olur mu?
Oku, anla, dinle bu dâsitanım
Doğru söz zahirdir, pinhân olur mu?
Cevap verme anlamazdan tamâmın
Aslını arama her bir kelâmın
Methedip söyleme pederin nâmın
Pederinden sana bir şân olur mu?

Kesb-ü irfaniyet bil emr-i Huda
Ârifler bezminden sen olma cüda
Kâmiller yoluna eyle can feda
Kâmile can versen noksân olur mu?
Bildirme ne boyaktasın fendini
El âriftir arar suyun bendini
Meth eyleme zinhar kendi kendini
Kendini gören⁴¹ insan olur mu?

Sorup öğren canım olmayasın yoz⁴²
Hakikat ehline olasın dem-saz
İrfan mektebine girip oku, yaz
Okuyup yazmadan irfân olur mu?
Yekten bir adamı sevip sarılma
Zaruretsiz⁴³ merhametten ayrılma
Önünden kaçanı kovup darılma
Kaçanları kovan⁴⁴ merdân olur mu?

Sırrını gizli tut duymasın ağyâr
Sana düşman çıkar her bildiğin yâr
Herkesi tartmağa lazım bir mi'yâr
Dirhemsiz mi'yârsız mîzân olur mu?
Ölsen de derdini deme nâmerde
Fâşeder bir daha düşersin derde
Gördünse de görmedim de çok yerde
Bu zamanda doğru divân olur mu?

Cahiller sözüne aldanma sakın
Kardeşin de olsa oturma yakın
Hayâ libâsın giy, edebin takın
Hayâsız adamda îmân olur mu?
Karışma her işe çekil kenara
Sen kendin düşersin kurma dubara
Derdin söylemeye bir dertli ara
Dertsizden derdine dermân olur mu?

Unutulmaz görüp geçiren akdem⁴⁵
Düştü diye cekme yanından kadem
Milyon kazansa görmemiş âdem
Esası müflistir sultân olur mu?
Yalvarıp nâdana olma me'yusî
Asılsız adamın⁴⁶ olmaz iyisi
Altına kaplansa tilki yavrusu
Şecaat kazanıp arslan olur mu?

⁴¹ Gökalp'te: ögen

⁴² Dizdaroğlu'nda (1949) "anlıyasın râz" (gizlileri, sırları anlayasın) şeklindedir.

⁴³ Dizdaroğlu ve Gökalp'te: zaruretsiz

⁴⁴ Gökalp'te: kovsan

⁴⁵ Gökalp'te: âdem

⁴⁶ Dizdaroğlu'nda: bedmâye adamın

Dâvetsiz bir yere etme icâbet⁴⁷
Acı söz işitip çekme nedâmet
Sırf⁴⁸ sende gör, elde görme kabahat
El aybindan sana ziyân olur mu?

Doğru için bile eyleme yemîn
Saiksiz korkudan olasın emîn
Kaptan isen yürüt sen kendi gemin
Ele yanmak gibi hicrân olur mu?

Kemlik eyleyene sen eyle eylik
Karşısına geçer ettiğin kemlik
Üç günlük dünyada ne lazım benlik
Benlik gibi daha tuğyan olur mu?⁵²

Ortak olup yapma bir alışveriş
Yarı yolda çürük çıkar bu kirîş
Öz kendi başına lâzımdır her iş
Kendi düşen zâr-ı giryân olur mu?

Öldüğünü bilsen yalanı katma
El yalan söylerse dönüp⁵³ doğrutma
Tenhâ çekilenin yanına gitme
Her kelim kâbil-i ayân olur mu?

Sevme her güzeli çekersin cefâ
Vefalı sanırsın çıkar bî-vefâ
Kimseye söyleme sürdüğün safa
Mâziyi söylemek unvan olur mu?

Çirkin güzel gibi olmaz cilvekâr
Tabîi her kimse aslına çeker
Kargayı besleyip yedersen şeker
Tûtî gibi sâhib lisân olur mu?

Me'murdan zabitten⁴⁹ tutma dostunu
Sırası düşerse soyar postunu
Kapaklı bir kabın açma üstünü
Sen kendini bilsen bühtân olur mu?

Kadrin bilmeyene eyleme minnet
Tuzsuz aşta⁵⁰ kimse göremez lezzet
Tab'ı selîm⁵¹ olup göster sadakat
Sıdkı tam olana hüsrân olur mu?

Müzevirlik edip gezdirme bir söz
Bir iki diyerek tutar bir uyuz
Az söyle, çok dinle duyusun rumuz
Dilin gibi sana düşman olur mu?

Laf etme edersen iktidarınca
Bir va'd eder isen et mikdarınca
Gözün mert aç olsa hasmın⁵⁴ karınca
Elde ne hüner var nişân olur mu?

Yoklukta varı bul yetiş Mevlâ'ya
Vefasızdır gönül verme dünyaya
Bu bir nasihattir çeşm-i bînâyâ
Huzûrî ehl-i dil yalan olur mu?⁵⁵

⁴⁷ Dizdaroğlu'nda: "Dâvetsiz düğüne etme icabet."

⁴⁸ Dizdaroğlu'nda: sen

⁴⁹ Gökalp'te: zahitten.

⁵⁰ Gökalp'te: aslâ

⁵¹ Gökalp'te: salih

⁵² Bu beyit Gökalp'te yoktur. Sadece elimizdeki yazmada var.

⁵³ Dizdaroğlu ve Gökalp'te: gidip

⁵⁴ Dizdaroğlu ve Gökalp'te: hasmın olsa

Ters Öğüt Destanı

Bir nasihatim var zamana uygun	Hakikattir sözüm eyle sen tefhim
Tut sözümü yattıkça yat uyanma ⁵⁶	Ne kimseden öğren, ne eyle tâlim
Bir meşhur kelamdır sen kazan sen ye	Emaneti yerine eyleme teslim
Yok yere el için ateşe yanma	Öte-beri geçin, sakın evlenme
Her nere gidersen eyle talanı	Dört parmak noksan ölç, ölçersen kile
Öyle yap ki ağlatasın güleni	Doğru söz konuşma bir kimse ile
Bir saatte söyle yüz bin yalanı	Dört kuruşa sekiz kuruş et hile
Her kim doğru söz söylerse inanma	Hilekârlık hoş sanattır usanma
Ananın erine çağırma peder	Asla gönül verme vefasız kâra
Evvel ahir sana kötülük eder	Güzel kumar öğren alasın para
Kemlik et elinden geldiği kadar	Gündüz kalanpara, ⁵⁷ gece zampara
Sakın ey'lik edip düşman kazanma	Ol da felek sitemine dayanma
Cabadan bir kahve verme ahbaba	Hediye nâmiyle bir şey gönderme
Evvel âhir verir seni kasaba	Âdet edip hiç misafir kondurma
Helal paran varsa yatır şaraba	Komşun evi yanar iken söndürme
Olur olmaz sadakaya güvenme	El kâr' için bir adım da uzanma
Yapıştır saile sarma yakana	Kime eyi desen darılır, şöğür
Bir yumruk vur öldür doğru bakana	Merhamet zamanı değildir meğür
Bir yudum su verme canı çıkana	Yanında birini kesseler eğer
Aklın topla, sersem olma, susanma	Bir hançer de sen vur, sakın utanma
Bir yetim görünce döktür dişini	Yanında saklama namus, gayret, ar
Çabala bozmaya halkın işini	Bilcümle mekruhu eyle ihtiyar
Günde yüz adamın vur kır başını	Meyhane dibinde seccadeni ser
Bir yaralı sarmak için yeltenme	Safâsı olmayan yerde dolanma

⁵⁵ Bu şiir, özel Abdulkadir ERKAL arşivinde bulunan cönkten 171-172. sayfalar esas alınarak yazılmıştır. Bu cönkte olmayıp Gökalp, 2001'den ulaşılan dörtlükler italik olarak yazılmıştır.

⁵⁶ Dizeye fazladan bir "asla" sözcüğü yazılmıştır.

⁵⁷ kalanpara: ("gulâm-pâre"den) kulampara, oğlancı.

Eğer ister isen efkâr görmemek
Asla gönül yapma çekme boş emek
Babanın hayrına verme bir ekmek
Aç kalıp da kapı kapı dilenme

*Gözesin⁵⁸ tut varsan suyun bendine
Zîra herkes pesendine fendine⁵⁹
Öz aklın yetişir kendi kendine
Eflatun da görsen aklın beğenme⁶⁰*

Keyfin bozma altı için beş için
Korku çekme olur olmaz iş için
Canın feda eyle bir sarhoş için
Kuru sofuların sözüne kanma

Huzûrî neylersin dünya rif'atin
Kesme doğruluktan meyl ü rağbetin
Cenâb-ı Mevlâ'dan iste izzetin
Her çapkının sözlerine inanma⁶¹

Yukarıdaki destan Türk edebiyatındaki ters öğüt destanı/tersname türünün en güzel örneklerinden biridir. Bu tür ters öğütlerde doğruyu buldurabilmek için yanlış davranışların çirkinliği gösterilir; doğru yanlış üzerinden buldurulmaya çalışılır.

Özder, (1960: 131-132) destanın yazılış nedeni şöyle anlatılır: Artvin, Rus Çarlığı idaresindeyken Huzûrî Ardanuç'a gider. Oradaki işleri bitince arkadaşları, Huzûrî'yi Ardanuç kalesinden Artvin'e getirirler. Kafiledeki gençler yolda birini dövmeye başlarlar, Huzûrî de dayak yiyen garibanı ellerinden kurtarır. Mesele Rus güvenlik güçlerine intikal eder. Kurtardığı kişi dövenlerden korkusuna Huzûrî'den şikâyetçi olur ve Huzûrî tutuklanır. Bu şiiri de hapiste yazar.”

4.3. Karşılaşmalar

Âşıkların pek çok şiiri yazıya geçirilmediği için kaybolup gitmiştir. Bazı şiirler de sözlü gelenek içinde sonraki âşıklar tarafından usta malı olarak yaşatılmıştır. Âşık karşılaşmaları ise genel olarak bir meclis ortamında, meraklı bir dinleyici topluluğu karşısında icra edildiklerinden dolayı diğer türlere göre daha fazla korunabilmiştir.

Bu bölümde hem Kuzeydoğu Anadolu'nun hem de diğer yörelerin pek çok âşığıyla karşılaşmalar yapmış olan Huzûrî'nin üç karşılaşması örnek olarak verilecektir.

⁵⁸ Dizdaroğlu'nda: kaynağın

⁵⁹ Dizdaroğlu'nda: Zîra herkes pasend ede fendine.

⁶⁰ Bu dörtlük Gökalp, 2001'den alınmıştır.

⁶¹ Bu şiir, özel Abdulkadir ERKAL arşivinde bulunan cönkten 178-179. sayfalar esas alınarak yazılmıştır.

4.3.1. Huzûrî-Kemâlî Karşılaşması

I. Giriş - Divan Ayağı

Kemâlî:

Âşık olanlar konuşur harf ile, imlâ ile,
Âşinâdır ehl-i diller bir nice mâna ile
“Men aref” dersini oku âşk ile meydane gel,
Âşına oldunsa eğer Âllem-e Esmâ ile

Huzûrî:

Geşt ü gûzar etmedeyim mihnet-i sevdâ ile
Mecnunun arzusu vardır bir saç-ı Leylâ ile
Nâzil oldu İncil, Zebur, Tevrat, Furkan çâr kitap
Çâr kitabı cem’eyledi “Besmele”de “ba” ile.

Kemâlî:

Hikmet-i mahfî dilersen Âyet-ül Kur’an’a bak
Her seher feryadı eyler bülbül-i nâlana bak
Hayr-ül şer anda muharrer Defter-i Rahmân’a bak
Cennetten bir hacir düştü nokta-yi ihfâ ile.

Huzûrî:

Tâ ezelden çekmedeyim mihnet-i derd ü gamı
Çar anâsırdan yarattı insan etti Âdem’i
“Kâf ü nun”dan eyledi hâlk on sekiz bin âlemi
Altı günde tamam etti mahlûku eşyâ ile.

Kemâlî:

Der Kemâlî artmadadır âh ü efganım benim
Aradım âlemde yoktur derde dermanım benim
Var Erzurum beldesinde şöhret ü şarum benim
Söylemeğe baş eğdirmem her olmaz gedâ ile.

Huzûrî:
Âşık olanlar konuşur lâ'l ile mercan gibi
Âşığın her bir kelâmı olmalıdır can gibi
Ben tekbür eylemezim ol lâin şeytan gibi
Huzûrî bir edna kuldur konuşur ednâ ile.

II. Fasıl/ Tekellüm ve Atışma

Kemâlî:
Ehl-i dil alanlar her dem konuşur.
Ara yerde sohbet, söz eksik olmaz.
Pervâne olmuşam aşkın nârına
Sîne ocağında köz eksik olmaz.

Huzûrî:
Mihnet-i sevdâya düştüm düşeli
Hezar gam çekerim yüz eksik olmaz.
Bülbül oldum bir goncanın peşine
Baharım gelmeden güz eksik olmaz.

Kemâlî:
Yâ Mevlâ diyerek girmişim râha
Çoğunu düşürdüm feryad ü âha
Her yerden av gelür bizim avgâha
Yolmağa ben için kaz eksik olmaz.

Huzûrî:
Günden güne artar derd ü kederim
Darılırsan ülkenizden giderim
Bilmem tedbir midir yoksa kaderim
Bana uğraşmağa yoz eksik olmaz.

Kemâlî:
Der Kemâlî nedir bu ihtirazın
Dahi çekemezim edâ vü nâzın
Elinde yok ise doğru bir sazın⁶²
Başından almağa bez eksik olmaz.

Huzûrî:
Yığılsın bir yere sözde sâdıklar
Kemal-i kadr ile Hakk'a lâyıklar
Var iken sen gibi şaşkın âşıklar
Hasta Huzûrî'ye saz eksik olmaz.

III. Fasıl/ Tekellüm ve İlişme

Kemâlî:
Mekteb-i irfana hizmet eyleyen
Kemaletin artar âşık Huzûrî
Varıp bir üstadın tutsan damenin
Dirayetin artar âşık Huzûrî.

Huzûrî:
Güzelce öğrensen harf ü imlâyı
Nezaketin artar âşık Kemalî
Herkesten kendini alçak tutarsın
Şecaatin artar âşık Kemalî

Kemâlî:
Bahçeler içinde bâr sana yeter
Yanmağa bir cüz'i nâr sana yeter
Yerin Livana'dır ar sana yeter
Melâletin artar âşık Huzûrî.

⁶² Özder'in (1965: 64) naklettiğine göre; o zamanlar henüz sazını akort etmeyi beceremeyen Huzûrî, Ersis bucağında Azmi Çavuş'a sazını akort ettirip beş gün yol gittikten sonra aynı akortla saz çalmış, sazın sesi bu yüzden bozukmuş.

Huzûrî:
Âşık olan sever pek nîk ü nâmı
Dinle bezm içinde hazır kelâmı
Geç tanırsın Livana'yı Erzurumu
Melâmetin artar Âşık Kemalî.

Kemâlî:
Gel yeter eyleme çok itirazı
Âşık olan bilmez edâ vü nazı
Bu akşam elinden verirsin sazı⁶³
Hacaletin artar âşık Huzûrî.

Huzûrî:
Yâ Mevlâ diyerek girdik bu yola
Onun'çün bakmazım sağ ile sola
Verirsin sarığı saz ile bile
Rezaletin artar âşık Kemalî.

Kemâlî:
Kemalî âşma her bir hesaba
Nazar kıl dîdede akmakta âba
Biraz da düşelim sual-cevaba
Ne hiddetin artar âşık Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî tükendi sohbet ve sözler
Yığıldı bir yere ehl-i rumuzlar
Şimdi belli olur utanan yüzler
Ne minnetin artar âşık Kemalî.

⁶³ Gelenek gereğince imtihanda galip gelen yenik düşenin sazını alır. Bazan da mertlik edip sazı geri verenler de olmuştur.

IV. Fasil/ Bağlama (Soru-Cevap)

Kemâlî:

Mahlûk-u eşyadan yok iken haber
Taâla âlemi neden yarattı?
Yarattığı şeyin ne idi aslı,
Bu kadar mevcudat esası tuttu?

Huzûrî:

Mahlûk-u eşyadan eser yok iken
Nûr-u Pak-i Mustafa'yı yarattı.
O nûrun aslı da oldu muhabbet
Bu kadar mevcudat esası yuttu.

Kemâlî:

İmtihan bezminin çoktur sÛrura
Lisanda her zaman vardır mÛruru
Her haçan hâlk oldu muhabbet nûra.
Cenâb-i Mevlâya kaç secde etti?

Huzûrî:

Gönül esiridir gam ü sevdânın
Kühüne yetelim her bir mananın
Hüsn-i cemâline baktı Mevlâ'nın
Şükran-i Mevlâya beş secde etti.

Kemâlî:

Sana eyleyeyim esmâyî talim
Arifler her sözü ederler tefhim
Nûr bir idi kaç olundu taksim
Evvel taksiminden neyi yarattı?

Huzûrî:

Onunçün düşmezim mihnet ü derde
Aşk ateşi cevlân eder bu serde
Nûr bir idi taksim olundu dörde
Evvel taksiminden kalem yarattı.

Kemâlî:

İmtihanın şevki serimi aldı
Deli gönül aşkın bahrine daldı
Evvel hangi kav'mdir dünyaya geldi
Mevlâ anlaşırın neden yarattı.

Huzûrî:

İrfan meclisine dedik esselâ
Başımıza bulduk seni bir belâ
“Can kavmi” dünyaya geldi evvelâ
Anlaşırın sade nârdan yarattı.

Kemâlî:

İmtihan bezmini ettik küşâdı
Böyle muhabbetin çok olur tadı
Ana, babaları ne idi adı
Taâla onlara ne azâb etti?

Huzûrî:

Yığıldı meclise çok kadri yüce
Dinle bir bir sana edem netice
Adların sorarsan Ma'riç, Marice
Yaktı cehennemde cümle kül etti.

Kemâlî:

Çoğunu düşürdüm gam ü feryada
Söyledikçe müşkül olur ziyade

Kim idi onlardan kaldı dünyada
İbâdette semavata azm etti.

Huzûrî:
Gece gündüz çağırırım ya mabud
Gâni Mevlâ'dandır herkese maksud
Onlardan idi o şeytan-i merdud
İbâdette semavata azm etti.

Kemâlî:
Gönül kurtulmadı feryâd ü zârdan
Pervâneler gibi yandı bu nârdan
Âdemin toprağın almağa yerden
Evvelâ kim gitti, sonra kim gitti?

Huzûrî:
İrfan meclisinde çoktur hünerler
Hakikat bezmine girmiş erler
Cebrail'e toprak vermedi yerler
Cebren almak için Azrail gitti.

Kemâlî:
Der Kemalî el çekelim kavgadan
Meharet gösterdin her bir imlâdan
Âdem çıktı çün Cennet-i âladan
Ne sebep duasın müstecap etti?

Huzûrî:
Huzûrî düşmüştür sevdâ meşkine
Ezel müptelâdır zevk u şevkine
Niyaz etti Muhammed'in aşkına
Ol sebep duasın müstecap etti.

V. Fasil/ Bağlama (Soru-Cevap)⁶⁴

Huzûrî:

Neden halk olundu yedi kat yerler
Neyin üstündedir, eşya nededir?
Gökten yere nâzil oldu çar kitap
Çar kitapta olan mana nededir?

Kemâlî:

Yerler hâlk olundu ma'yü gevherden
Zulmet üzre yahu eşya andadır
İncil, Tevrat, Zebur, Kur'an dört kitap,
Bâyi Bismillahtır mana andadır.

Huzûrî:

Ezelden çekerim gam-ı sevdâyı
Güzel halletmeli her bir manayı
Biz ki Nuh zamanı verdik imzâyı
Nerde o sened-i ihfa nededir?

Kemâlî:

Gönül kurtulmalı derd ü mihnetten
Her zaman yanmada bu hararetten
Ol Hacer-ül Esved çıktı cennetten
Kâbe-yi Ulya'da ihfa andadır.

Huzûrî:

Âşık olan aşk meclisinin kaynatır
Ehl-i diller gönüllerin eğletir
Hangi cândır üst çenesin oynatır,
Söyle öz yerini imdi nededir?

⁶⁴ Soru sorma sırası Huzûrî'ye gelir.

Kemâlî:

Ezelî çektiğın âh ile vahtır
Âşıklık dediğın bir doğru râhtır
Üst çenesin oynatan da timsahtır
Mekâno deryada işit nededir.

Huzûrî:

Ehl-i dil olanlar sever nîk-i nâm
Dinle sözlerimi hâsılı kelâm
Niçin kesmek oldu balığı haram
Kesilmezden yenir hikmet nededir?

Kemâlî:

Gözüm yoktur var ile de yoğuna
Rast gelmişim senin gibi çoğuna
Balık ki tutuldu Nemrut okuna
Kesmek haram oldu hikmet andadır.

Huzûrî:

Âşıkların Mevlâ'dandır talebi
Bazılar zekîdir bazılar gabi
Dilsiz olduğunun nedir sebebi
Söyle, bunda olan hikmet nededir?

Kemâlî:

Ettiğim Mevlâ'dan talep değil mi?
Meftûn eden bir gonca-leb değil mi?
O da ol Nemrud'a sebep değil mi?
Benim anladığım hikmet andadır.

Huzûrî:

Lâf ü güzaf eylediğın çok idi
Acı sözün yüreğimde ok idi

Nemrud hiç doğmazdan evvel yok idi
Söyle doğrusunu hikmet nededir?

Kemâlî:
Der Kemalî hakikate ereyim
Bağban olup güllerini dereyim
Doğrusun bilersen söyle göreyim
Benim anladığım hikmet andadır.

Huzûrî:
Huzûrî lâf etmez özü özüne
Kimsenin aybını vurmaz yüzüne
Cennet'teki uydu şeytan sözüne
Hak dilini aldı hikmet andadır.

VI. Fasil/ Taşlama⁶⁵

Hani nerde kaldı lâf ü güzafın
Lâf ile meydana gelen bîçâre
Şimdi bir köşede melûl oturur
Evvel benden sazı alan bîçâre.

Çekemedim edâsını, nazını
Telezden kesiptir itirazını
Ne pek tezden verdi kendi sazını
Başımda sarığı bölen bîçâre.

Felek desteledi garibanını
Gözlerinden dökmek ister kanını
Anladın mı Livane'nin şanını
Evvelce üstüme gülen bîçâre?

⁶⁵ Mecliste bulunanların da teyidiyle “Balığın neden dilsiz olduğunu” izah edemeyen Kemalî mat olmuştur. Huzûrî, Kemalî’yi bağlayınca ona bir taşlama söylemiştir.

Huzûrî yâd eyler dâim pirini
Yâr yoluna vermek ister serini
Bilemedin bir balığın sırrını
Söz ve sohbetinde yalan bîçâre.

VII. Taşlama

Dinle sözlerimi ey dil-i şeyda
Her çiçeği gül-i ra'nâ mı sandın
Cünûn-i aşk ile gel olma rüsva
Gördüğün dilberi Leylâ mı sandın.

Her köşede yüzbin dekbaz yatarlar
Dünyadır adamı taştan atarlar
Kargayı bülbüldür diye satarlar
Ham taşı gevher-i yektâ mı sandın.

Alıp anâsır-u eşyadan haber
Ârif ol ki demesinler bî-hüner
Âkil ol zannetme zehri penzehir
Pekmez lapasını helva mı sandın.

Sûret-i ahvale gel olma nâzır
Senin aradığın bulunur nâdir
Molla odur bile bâtın-u zâhir
Her beyaz başlıyı molla mı sandın

Kalma gözüm telî hulyâ içinde
Serseri dolanma dünya içinde
Sefineler lâzım derya içinde
Ördek yüzen gölü deryâ mı sandın.

4.3.2. Huzûrî-Müdâmî Karşılaşması

Yöre âşıklarının sanatındaki kudreti göstermesi açısından aşağıda tam metnini dediğimiz ‘‘Huzûrî-Müdâmî Karşılaşması’’ çok önemli bir örnektir. şüphesiz yörede yaşamış âşıkların bu karşılaşmadan daha orijinal karşılaşmaları olmuş olabilir. Ancak bunlardan kayıt altına alınamadığı için unutulup gitmiş olanlar çoktur.

Yakın dönemde yaşamış pek çok âşığın karşılaşmaları bile böyle bir talihsizliğe kurban giderek unutulmuştur. Pervânî'nin ifadesiyle (Artvinli, 2001: 194-206) 1954 yılı aralık ayında Yusufeli'de yapılan ‘‘Pervânî-Deryâmî Karşılaşması’’ ile 1960'ta Kars'ta Demirciler kahvesinde yapılan ‘‘Bardızlı Nihanî- Pervânî Karşılaşması’’ kaydedilemediği için unutulmuştur.

Aşağıdaki karşılaşmanın durumu ise farklıdır çünkü bütün aşamalarıyla kayıt altına alınabilmiştir. Karşılaşma iki ayrı meclis hâlinde Kars'ta gerçekleşmiştir. Dizdaroğlu'nun (1949: 165) belirttiğine göre birinci karşılaşma 07 Temmuz 1941'de Kars'ta M. Fahrettin Kırzioğlu'nun evinde yapılan karşılaşmadır. Kırzioğlu gibi bir âlimin de hazır olduğu bir mecliste yapılmış olması karşılaşmanın bütün safhalarıyla kayda alınmasını sağlamıştır. Diğeri ise 13 Ağustos 1941'de Kars'ta Kâzımpaşa Caddesindeki ‘‘Pehlivanın Kahve’’de ve aynı gün öğleden sonra Kars Halkevi'nde yapılmıştır.

Âşık sanatının maddi-manevi bütün inceliklerini göstermesi açısından bu karşılaşmayı tam metin olarak alıyoruz.

1. Meclis

1

Huzûrî:

Faslı nevbaharın ey ter goncası

Hoş geldin merhaba canım Müdâmî

Görüşmeyi arzu ederdim çoktan

Bahşyledin neva canım Müdâmî.

Müdâmî:⁶⁶

İlmi riyazette aşkın hocası
Size lazım Tuba baba Huzûrî
Zümrei uşşakın kadri yücesi
Hoş olasın safa baba Huzûrî.

Huzûrî:

Canımızı aşkın narına yaktık
Sular gibi her bir havaya aktık
Bizler bu âlemden usandık bıktık
Sana kaldı dünya canım Müdâmî.

Müdâmî:

Hat(ı) rı nâşâdımı eyleyince yâd
Virane gönlümü eyledin abad
Hece, aruz, satranç, şeki, müstezad
Misali bîhemta baba Huzûrî

Huzûrî:

Huzûrî gözünden dökmekte kan yaş
Piri fani olduk bin renc ü telaş
Sever birbirini her bir meslektaş
Olmalı aşına canım Müdâmî.

Müdâmî:

Der Müdâmî sinem gama tuş geldi
Ah ettikçe didelerden yaş geldi
Fasih kelamınız gayet hoş geldi
Biz değil her cana baba Huzûrî.

⁶⁶ 1914 yılında Posof'un Demirdöven (Varzına) köyünde dünyaya gelmiştir. Asıl adı Sabit Yalçın'dır. 8 Kasım 1968'da vefat etmiştir.

Huzûrî:

Çiçekler açılmış faslı nevbahar
Seyran sana kaldı âşık Müdâmî
Biz ihtiyar olduk geçti çağımız
Her yana sana kaldı âşık Müdâmî.

Müdâmî:

Gene kıymet olur eski cevherde
Meydan sana kaldı baba Huzûrî
Şecaat görülmez her şîri nerde
Divan sana kaldı baba Huzûrî.

Huzûrî:

Girdik hulus ile aşk diyarına
Yaktık serimizi aşkın narına
Rahmet yağdırırsan Bitpazarı'na
İhsan sana kaldı canım Müdâmî.

Müdâmî:

Biz de düştük hicran gam belasına
Çünkü meyil verdik hublar hasına
Bir deva kıl aşkın mübtelâsına
Derman sana kaldı baba Huzûrî.

Huzûrî:

Bülbülü ağlatan bir tek goncadır
Âşıkların kıyl ü kalı incedir
“Dünya gençten gence dinçten dinedir”
Lokman sana kaldı canım Müdâmî.

Müdâmî:

Âşık yahşi bilir figan çekmeği
Didelerden kanlı yaş tökmeği

Genç başarmaz “kumdan urgan bükme” yi⁶⁷
“Aman” sana kaldı baba Huzûrî.

Huzûrî:
Biz ezel severiz uşşakı aşkı
Pervane misali müştakı aşkı
Boş koyma bâdema esvakı aşkı
Güman sana kaldı canım Müdâmî.

Müdâmî:
Hub kelamdır dilde fesahatiniz
Âlemde söylenir belagatınız
Yüz kitap doldurdu rivayetiniz
Cihan sana kaldı baba Huzûrî.

Huzûrî:
Seyreyle yürekte olan dağım
Rahmeyleyip ihtiyarlık çağım
Huzûrî’yim hazan düştü bağım
Gülşan sana kaldı canım Müdâmî.

Müdâmî:
Der ki Müdâm ülfetimiz duyarlar
Sözü derceyleyip meydan koyarlar
Elliden öteye nakit dayarlar
Cihan sana kaldı baba Huzûrî.

⁶⁷ Kumdan urgan bükme hikâyesine telmih yapılıyor. Hikâyede ülkenin birinde gençler, “toplumun sırtına yük oldukları” düşüncesiyle ihtiyarları öldürürler. Ülkenin hükümdarı buna çok kızar ve onları bir su kenarında toplayarak cezalandırır. Üç gün süre vererek “kumdan gemi urganı” yapmaları, beceremezlerse üçüncü günün sonunda kılıçtan geçirileceklerinin söyler. Çaresiz kalan gençler yakınlardaki bir ihtiyardan “Hükümdarım, urganların kalınlık inceliğinin bir örnekle siz gösterin ona göre yapalım.” aklını alırlar. Yaşlıların çok gerekli olduğunu anlayan gençler affedilir (Dizdaroğlu, 1949: 168-169).

3

Huzûrî:

Yangın ateş gibi yârın ruhları
Bir saat yanında durabilmezsın
Gayet hiddetlidir o çeşmi âfet
Korkudan bir tek söz sorabilmezsın.

Müdâmî:

El çek tabip el çek sinem püryandır
Gizlindedir yaram görebilmezsın
Aşkın râhı zahir değil pinhandır
Sen de bak bu râha girebilmezsın.

Huzûrî:

İhtiyar yaşımda uğrattı derde
Heçr ile sinemi etti azürde
Sen kendi evinde yâr başka yerde
Böylece muhabbet kurabilmezsın.

Müdâmî:

Gönül elin varmaz gonca harına
Bugünkü işini salma yarına
Dedim gönül girme aşk bazarına
Yürüyüp maksuda erebilmezsın.

Huzûrî:

Huzûrî yanarsın özü özüne
Ezel meyyal idin ala gözüne
Sendeki talih yok girse yüzüne
Turnayı gözünden vurabilmezsın.

Müdâmî:

Sinem püryan oldu bu hicran şışten
Mest oldu dideler kan ile yaştan

Ne çıkar Müdâmî geçti iş işten
Eski gibi davran sürebilmezsin.

4

Huzûrî:

Kıpkızıl entari yemyeşil gömlek
Alâmeti vefa değil ya nedir
Sapsarı topuklar bembeyaz bilek
Nişane-i safa değil ya nedir.

Müdâmî:

Bunca cilve bunca eda, şive, naz
Âşıklara cefa değil ya nedir
Gerdan bağı sedef sine bembeyaz
Aşk ehline vefa değil ya nedir.

Huzûrî:

Turunç meme yeni çıkmağa başlar
Yüzü güneş, aya güzellik aşlar
Boyu uzun, bel ince, kapkara kaşlar
Yerden göğe cefa değil ya nedir.

Müdâmî:

Melekte görmedim böyle letafet
Bunca cilve, eda bunca nezaket
“Şimdiki güzelde olmaz sadakat”
Âşıka bîvefa değil ya nedir.

Huzûrî:

Huzûrî mislini görmemiş cihan
Ne mutlu saate doğmuş nagehan
Dil şeker, dudak bal, değirmi dehan
Hastalara şifa değil ya nedir.

Müdâmî:

Müdâmî ne düşmüşsün gama, sevdaya
İktidadın tam et bari Hüda'ya
Aklın olsa Mecnun olma Leyla'ya
Akılsız bir kafa değil ya nedir.

5

Huzûrî:

Sona erdirelim bu muhabbeti
Söyle bir destanı âşık Müdâmî
Çok söylesek korkam eyleriz tasdi
Ahabab-ü yâranı âşık Müdâmî.

Müdâmî:

İstersen bu faslı kılak muhtasar
Dinleyek ihvanı baba Huzûrî
İkinci mecliste hakiku mecaz
Kuralım divanı baba Huzûrî

Huzûrî:

İlletliyem sabru karar kalmadı
Bugün husuf oldu güneş çalmadı
Neden üstümüze saye salmadı
Güzeller sultanı, âşık Müdâmî.

Müdâmî:

Âşık olan düşer ah ile zara
Bülbül de müştaktır goncaya hara
Âşıkın derdine bulmaya çare
Arıyor dermanı, baba Huzûrî.

Huzûrî:

Ehli dil hatadan saklar dilini
Çar etraftan gözetiriz yolunu

Neden sormaz ehli derdin hâlini
Muhabbet Lokman'ı, canım Müdâmî.

Müdâmî:

Âşık ehline murad almak güç imiş
Kader kudretinden bahtı tuç imiş
Onun da arzusu candan pac imiş
Eder hep talanı, baba Huzûrî.

Huzûrî:

Huzûrî'yem derdü mihnetim artar
Hayıf gelmektir gün günden beter
Fasıla verelim bu kadar yeter
Teneffüs zamanı canım Müdâmî.

Müdâmî:

Müdâm hakka yarar bir iş işliyak
Yaranın ahbabın gönlün hoşliyak
Fasıl tamam oldu ülfet başliyak
Çekelim dühanı, baba Huzûrî.

2. Meclis

6/ İlişme

Huzûrî:

Bir ikiden başka yok müşterimiz
Açtık bu pazarı canım Müdâmî
Her biri bir mesirede keyf çeker
Bu şehrin kibarı anım Müdâmî.

Müdâmî:

Gene arif bilir arif kıymetin
Zerger bilir zeri baba Huzûrî

Şimdi de ne yanın edelim mehdin
Kalsın yadigârı baba Huzûrî.

Huzûrî:
Merhem olmaz sinemdeki yaraya
Felek yâr olmadı bahti karaya
Rağbet eyler huba yahut paraya
Hep yarı ağyarı canım Müdâmî.

Müdâmî:
Bu imiş takdirim bezm-i ezelde
Sararmıştır benzim misli gazelde
Şimdi hürmet zengin ile güzelde
Eylemiş kararı baba Huzûrî.

Huzûrî:
Nice bir mazharı feryad olalım
Yeter kocalıktan azad olalım
Olmaz mı Poskof'a damad olalım
Ver bir kısır karı canım Müdâmî.

Müdâmî:
Biz yetiğiz aşk ehlinin hâline
Sakın dokunmasın gönül teline
Sen Poskof'a ben de Yusufeli'ne
Varup kılak kârı baba Huzûrî.

Huzûrî:
Zararı yok yahu halef selefın
Lezzeti başkadır her bir tarafın
İl yığılsın görsün her bir masrafın
Edersen ikrarı canım Müdâmî.

Müdâmî:

Muattarlık yoktur damağımızda
Gül açılmıştır öz bağımızda
Hele bir bağ vardır ayağımızda
Gam eyledi yârı baba Huzûrî.

Huzûrî:

Nevlehçe baharsız kısız olmasın
Çalışkan isterim işsiz olmasın
Benim gibi ağzı dişsiz olamsın
Sevmem ihtiyarı canım Müdâmî.

Müdâmî:

Ezelden başladık harf-ü heceye
Esrar-ı Hak budur gündüz geceye
Genç gence lazımdır koca kocaya
Eylesin şikârı baba Huzûrî

Huzûrî:

Aşkî olmıyanlar yahu kaynamaz
Arifler her sözde fehm eyler biraz
İki çıplak bir hamada oynamaz
Sen bozdun efkârı canım Müdâmî.

Müdâmî:

Yiğitler kuşanur meydan cengine
Yiğit olan karşı varır hengine
Derler bu dünyada dengi dengine
Gezsen her diyarı baba Huzûrî.

Huzûrî:

Yetişir sinemi odlara yakma
Firkat çengelini boyuma takma

Gönlüme denk olsun vücuda bakma
Az da lazım varı canım Müdâmî.

Müdâmî:
Çünkü ihtiyarlık vardır başında
Daha ne gezersin güzel peşinde
Meşhur bir meseledir görür düşünde
Aç tavuklar darı, baba Huzûrî.

Huzûrî:
Yârim sarhoş, gözü baygın olmasa
Mükemmel nâzenin soygun olmasa
Bakarım, gönlüme uygun olmasa
Atarım dışarı, canım Müdâmî.

Müdâmî:
Âşıklar sözünü söyler Bâri'den
Şüphesiz bal denge gelir arıdan
Gördün mü ki sen kaçkınsın karıdan
Etmişsin firarı baba Huzûrî.

Huzûrî:
Niyetim haylidir değilim bedbin
Sözüm latifedir bu da bir ayın
Yaşı otuzundan olursa geçkin
Almazsın içeri canım Müdâmî.

Müdâmî:
Sağalmaz yürekte hicran yaradır
Âşıkla aşk maşukunu aratır
Zaten âşıkların bahtı karadır
Alır topal körü baba Huzûrî

Huzûrî:
Eski âşıkların sözün açmalı
Hekimane uslup yüzün açmalı
Marifet kör alıp gözün açmalı
Sanki Lokman vari canım Müdâmî.

Müdâmî:
Haçan ki gelüben dünyaya erdik
Nice çarh çenberden içeri girdik
Ahiret azabın dünyada gördük
Yakmasın ol Bari baba Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî âlemde gam üstüne gam
Bırakmasın anda didesi pürnem
Olsun şefimiz Habib-i Ekrem
Haydar-ı Kerrar'ı canım Müdâmî.

Müdâmî:
Müdâmî serinden eksilmez duman
Çünkü Hak buyurdu külli şey'in fan
Yetirsin cümleye selamet, iman
Cennet-ül kararı baba Huzûrî

7

Müdâmî:
Üstad-ı mükerrerem al sazı ele
Diyelim bir ayak bir baba Huzûrî
Sevinçle tezene dokunsun tele
Yiyeceğiz dayak baba Huzûrî

Huzûrî:
Gözüm uyku aldı ben ihtiyarım
Söyle ufak ufak canım Müdâmî

Kim söyler söylesin neme lazımdır
Tütsün de bu ocak canım Müdâmî.

Müdâmî:

Eserli gönlüme bir dalga gelir
Gönül sefinesi zulmette kalır
İster gam, ister saz, olacak olur
Gamı baştan savak baba Huzûrî.

Huzûrî:

Her zaman hatırım kırıp ezmekte
Cevrü cefa tedbirlerin düzmekte
Bilmem evde midir yoksa gezmekte
Bizim yeni oynak canım Müdâmî.

Müdâmî:

Bülbül teki viran koydum yuvanı
Aşk ile askere kıldık revanı
Boşa menzil olmaz dolanır Van'ı
Size olduk yamak baba Huzûrî.

Huzûrî:

Kirpikler hançerdir gözler afetli
Konuşur dür saçar pek nezaketli
Azeri şiveli, Türk kıyafetli
Zülfü salkım saçak canım Müdâmî.

Müdâmî:

Kul Müdâmî aşk yolunda düşkündür
Akıl serde değil baştan aşkundur
İzinin müddeti geçer beş gündür
Başa patlar kabak baba Huzûrî.

Huzûrî:
Ezeli çektiğim ah-ü zâr ise
Âşıkın hahişi nazlı yâr ise
El içinde bir adın var ise
Bulursun bir konak canım Müdâmî.

8

Huzûrî:
Kanaat riştesin elden bırakma
Devlet ister isen canım Müdâmî
Çalışıp herkesin hoş tut hatırın
İzzet ister isen canım Müdâmî

Müdâmî:
Olursan misafir kalma üç beş gün
Hürmet ister isen baba Huzûrî
Çalışan âlemde hiç olmaz düşkün
Servet ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:
Herkes bu âlemde bıkar özünden
Âşık neler çeker hicran yüzünden
Sükûtunu fazla eyle sözünden
Rağbet ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:
Kafasız güzelin aşkına düşme
Tarıkın doğru tut yanlış koşma
El ne iş görürse gidip karışma
Rahat ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:
Kimse bilmez bu sevdanın bendini
Oku öğren her usulün fendini

Herkesten alçak tut kendi kendini
Rif'at ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:

Bülbülün feryadı belki gelsin yaz
Güle karşı bülbül eyliyor avaz
Güzel giyin kuşan hep ol tirendaz
Avrat ister isen baba Huzûrî

Huzûrî:

Guşunda tut bu sözlerim kail ol
Hoş adamlar dergehinda sâil ol
Tasarrufsuz temaşaya mail ol
Lezzet ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:

Her ne iş yaparsan iktidarınca
Oku bir salavat hülya sarınca
Senden incinmesin yerde karınca
Cennet ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:

Bazı dem eylerim sözümü tekrar
Hayret eyler buna yâr ü hem ağyar
Götür bir tenhaya seccadeyi ser
Hikmet ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:

Dahi eksilmedi bu gönül tayı
Aşk ile aklımı eyledi yavı
Sizi gücendirmiş belki Halkevi
Hiddet ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:
Çektirir âşîka feryadı âhı
Şaşırttı aklımı güzeller şahı
Bir burçta seyr eyle hurşidi, mahı
İbret ister isen baba Huzûrî.

Müdâmî:
Okudum başladım elif heceye
Diz çöküp usulca vardım hocaya
Hurşidi gündüze mahı geceye
Zulmet ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:
Gerçe nazü nezakette faiktir
Lakin ahlakında namuvafiktir
Yaz kış gitme başka vakit açıktır
Hikmet ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:
Kubbe-i eflake geçer ahımız
İnşallah her yana varır rahımız
Bu da senin benim kem talihimiz
Bedbaht ister isen Baba Huzûrî.

Huzûrî:
Kırpiğinden yaralansan tuz eker
Söylemez söylese pek tatlı şeker
Bir yüzün gösterir beş geri çeker
Ülfet ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:
O hercayi çünkü bakmadı size
İltifat etmedi sohbete söze

Öyleyse öylesi gerekmez size
Hicret ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:
Bundan böyle bırakalım şakayı
İstemez fenayı seven bekayı
İyisi hiç baştan verme yakayı
Gayret ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:
Müdâmî yerinde ebsem ol otur
Bulursan bir çöp evine getir
Paran çoksa Halkevi'ne yatır
Hayrat ister isen baba Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî yaralı gönlümü yıkma
Yeni alevlendim canımı sıkma
Kız gelinden savuş, camiden çıkma
Töhmetsiz ister isen canım Müdâmî.

Müdâmî:
Müdâmî ümidin kesme şahından
Dü âlem sahibi o penahından
Yolunu azıtıp çıkma rahından
Rahmet ister isen baba Huzûrî.

9 /Tekellüm

Huzûrî:
Yeni bir tekellüm yâdıma geldi
Kabakta iki kaf bala Müdâmî
İy'ce dikkat ettim saldat⁶⁸ yoktur
Kazakta iki kaf bala Müdâmî.

⁶⁸ Saldat: Soldat, Rus askeri.

Müdâmî:

Uzandıkça uzanmakta semaya
Kavakta iki kaf baba Huzûrî
Arabada yoktur baktım oraya
Kızakta iki kaf baba Huzûrî

Huzûrî:

Derdü gam alıptır sol ile sağı
Yine hezar oldu yüreğim dağı
O yâr külek olsun ben de kapağı
Kapakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:

Âşıkın takdiri karadır ezel
Çünkü böyle yazmış Halik lem yezel
O yâr sam yel olmuş ben de bir gazel
Kopakta iki kaf baba Huzûrî.

Huzûrî:

Derd ile mihneti feramuş etsek
Garip kaldık burada gönül hoş etsek
Bir hayır sahibi olsa nuş etsek
Konyakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:

Yüz bin hublar ile olsan hemnişin
Ayrılıktır bil ki sonu her işin
Daha fazla gelir efkârın cuşun
Kaynakta iki kaf baba Huzûrî.

Huzûrî:

İrfan meclisinde olur hünerler
Sözünden bellidir âlemde erler

Külhanbeyleri ne bizlerde derler
Kıvrakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:
Meydan yerde oynar hep arap atlar
Arkasından kükrer koçak yiğitler
Sarardı ekinler bitmedi otlar
Kurakta iki kaf baba Huzûrî.

Huzûrî:
Çorapta, çarıktta, meste bulunmaz
Dudakta, dehandta, seste bulunmaz
Kûlahta, kaskette, feste bulunmaz
Kalpakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:
Şitada, baharda, yazada bulunmaz
Ellide, altmışta, yüzde bulunmaz
Dürüstte, doğrudta, düzde bulunmaz
Kaypakta iki kaf baba Huzûrî.

Huzûrî:
Hava serinlesin muhkeme otur
Benden ehli aşka bir selam götür
Bir de çocukluğun aklına getir
Kundakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:
Ezelden gam vurdu sineme dağı
Bütün gazel döktü ömrünün bağı
Çocuktan beterdir kocalık çağı
Kaymakta iki kaf baba Huzûrî.

Huzûrî:
Gönül sevda ile yandı tutuştu
Bülbül gibi bağ içinde ötüştü
Sen kaymak deyince aklıma düştü
Kuymakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:
Âşıklar her zaman pirin öğerler
Kendini bilmezler harta değerler
Örerken her zaman üstten eğerler
Kalakta iki kaf baba Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî gözünden akıtır yaşı
Feryadı inletir dağ ile taşı
Tabakan bozuktur cebinde taşı
Kaçakta iki kaf bala Müdâmî.

Müdâmî:
Âşıklar âlemde sayılmaz naşı
Akıtır gözünden kan ile yaşı
Müdâmî dünyada korkmaz er kişi
Koçakta iki kaf baba Huzûrî.

10/ Tekellüm

Huzûrî:
Düşelim bir yola hak versin *uğur*
Beş huruf bir nokta baba Huzûrî
Her zaman isterim ceza-yi *mevfûr*
Beş huruf bir nokta canım Müdâmî.

Müdâmî:
Ayakta çıkmazsa görelim *mazur*
Beş huruf bir nokta baba Huzûrî

İstikbar eyleyip olmayın *mağrur*
Beş huruf bir nokta baba Huzûrî.

Huzûrî:
Derd-i aşk hayatı eylermiş mamur
Bazılar bu işe diyormuş menfur
Gazeli sevmekte var mı bir *mahzur*
Beş huruf bir nokta canım Müdâmî.

Müdâmî:
Görmedim gençlikte eyyamı mesrur
Yaradan son demde eyliye mağfur
Geçmekte ömrümüz dün ü gün *mazur*
Beş huruf bir nokta baba Huzûrî.

Huzûrî:
Der Huzûrî olsun sayınız meşkur
Hem niki nam ile olasın meşhur
Olasın her iki âlemde *me'cur*
Beş huruf bir nokta canım Müdâmî.

Müdâmî:
Şi'riniz âlemde söylenir meşhur
Aruz, hece ile her yandan mamur
Müdâmî son çağında olacak *mehcur*
Beş huruf bir nokta baba Huzûrî.

11/ Tekellüm

Huzûrî:
Biraz da gidelim hesabı ebced
Bir baş dört ayaklı bala Müdâmî
Serveri enbiya Hazreti Ahmed
Bir baş dört ayaklı bala Müdâmî.

Müdâmî:

Eğer penah olsa Halik-i ahad
Bir baş dört ayaklı baba Huzûrî
Hak sakladığı kul sarsılmaz ebed
Bir baş dört ayaklı baba Huzûrî.

Huzûrî:

Hak kerimdir dergehinden etmez red
Lutfu layuhsadur dahi layuad
Hep onun kuludur edallü erşed
Bir baş dört ayaklı baba Müdâmî.

Müdâmî:

Tekke dervişleri giyinir lebed
Harama sunmazlar asla onlar yed
Hüdanın azabı eşeddül eşed
Bir baş dört ayaklı baba Huzûrî.

Huzûrî:

Huzûrî vasfını etmekte mümted
Hicranı canımdan olmakta müştred
Yanağı ahmerdir kaşları esved
Biş baş dört ayaklı bala Müdâmî.

Müdâmî:

Kim diyer âşika bir ef'ali bed
Yarın Hak rûyunu eyler esved had
Müdâmî talimiz hak etsin es'ad
Bir baş dört ayaklı baba Huzûrî

12/ Tekellüm

Huzûrî:

Hatırıma düştü eski bir sanat
Bar'da, ber'de, bir'de, bor'da mana var,

İşitmeyenler der bu nasıl hikmet.
Tar'da, ter'de, tir'de, tor'da, mana var.

Müdâmî:
Eski tekellümü eylediniz yad
Çar'da, çer'de, çir'de, çur'da mana var
Çer derttir, çir sudur, çur da sermaye
Zâr'da, zer'de, zîr'de, zor'da mana var.

Huzûrî:
Sözlerimi bir bir edem netice
Yığıldı meclise çok kadri yüce
Dar yapıdır, der kapıdır, dir Türkçe
Dâr'da, der'de, dir'de, dûr'da mana var.

Müdâmî:
Yeni bir tekellüm yâdına geldi
Kar'da, ker'de, kir'de, kür'de mana var
Nazar kıl aşk ile bak bünyadına
Har'da, her'de, hır'da, hor'da mana var.

Huzûrî:
Herkes kulak versin bu bir sanattır
Hiç işitilmeyen eski sohbettir,
Zâr ağlamak, zûr yalandır, zîr alt'tır
Zâr'da, zer'de, zîr'de, zûr'da mana var.

Müdâmî:
Herkes nazar kılsın bu da bir düştür
Dinleyen ahbaba latife hoştur
Sar kuştur, sır gizli, ser dahi baştır
Sar'da, ser'de, sır'da, sur'da mana var.

Huzûrî:
Hakikat arş'ına başını değdir
Muhabbet lezzeti her şeyden yeğdir
Mar yılandır, mur karınca, mir beğ'dir
Mar'da, mer'de, mir'de, mur'da mana var.

Müdâmî:
Görmemişler mala sarılır kıvrak
Düşünmez sonumuz olacak toprak
Par ciladır, per kanattır, pur yaprak
Par'da, per'de, pîr'de, pur'da mana var.

Huzûrî:
Huzûrî söz söyle iktidarınca
Ehl-i kemal çoktur arşa varınca
Mar yılandır mir beğ, mur da karınca
Mar'da, mer'de, mir'de, mur'da mana var.

Müdâmî:
Müdâmî avn-i Hak'la çekme hecalet
Mürşidin, üstadın eyle ziyaret
Ker merkep, kir pislik, kâr da ticaret
Kâr'da, ker'de, kir'de, kür'de mana var.

13/ Tekellüm

Huzûrî:
Bir söz yâda geldi eski paralar
Delikli değirmi bala Müdâmî
Eski teraziler dirhemleri var
Delikli değirmi bala Müdâmî

Müdâmî:
Acaralılarda gördüm masa
Delikli değirmi baba Huzûrî

Âşık olan alır tekirden hisse
Delikli değirmi baba Huzûrî

Huzûrî:
Sel sel olmuş akar gözümün yaşı
Ben sır söylesem pek mektum taşı
Sizlerde yok mudur değirmen taşı
Delikli değirmi bala Müdâmî.

Müdâmî:
Bizler de çok gördük böyle ef'ali
Akar durmaz oldu dü çeşmin seli
Arap atlarına vururlar nalı
Delikli değirmi baba Huzûrî.

Huzûrî:
Latifenin kuvvetlidir bekası
Bazı tango hanımları tokası
Her evde bulunan açar halkası
Delikli değirmi bala Müdâmî.

Müdâmî:
Bu manayı bilen ehli dil idi
Seçip halleylemek pek müşkil idi
Bazan kapıların vardır kilidi
Delikli değirmi baba Huzûrî

Huzûrî:
Huzûrî sözünü etmekte tekrar
Sözüm latifedir incinme zinhar
Uzak gitme parmağında yüzük var
Delikli değirmi bala Müdâmî.

Müdâmî:
Müdâmî her şahsın hatrına değme
Ağır meclislerde öz özün öğme
Yokmudur üstadım göğsünde düğme
Delikli değirmi baba Huzûrî

14

Huzûrî:
Hususi makamdır mümtaz Halkevi⁶⁹
Rindane meclistir canım Müdâmî.
Düşün sözlerini geçir haddeden
İrfan meclisidir canım Müdâmî.

Müdâmî:
Ey gönül Kars ili Halkevi budur
Sultan meclisidir baba Huzûrî
Devairle ehl-i irfan bundadır
Erkân meclisidir baba Huzûrî.

Huzûrî:
Medhe seza cem'iyet-i hazırı
Mahalli eşrafi hem misafiri
Prof(e)sör, edibi, seçkin şairi⁷⁰
Merdan meclisidir canım Müdâmî.

Müdâmî:
Bade nuş et Cumhuriyet aşkına
Bakmaz mısın aşk elinden şaşkına
Nice fukaraya, nice düşküne
İhsan meclisidir baba Huzûrî.

⁶⁹ Halkevine övgü; 1940'lı yıllarda bir âşık sanatı icra mekânı olarak Halkevinin tescilini görüyoruz.

⁷⁰ Dizdaroğlu'nun kaydına göre (1949: 193) Prof. Dr. Ahmet CAFEROĞLU kastedilmektedir. Zira Caferoğlu, bu karşılaşma sırasında Kars Halkevi'nde hazır bulunmaktadır

Huzûrî:
Kadr ü kıymetşinas âlişanlar var
Asîl hem kadîmî hanedanlar var
Bil kılı kırk yaran sühandanlar var
Pinhan meclistir canım Müdâmî.

Müdâmî:
Daire-i ehl-i irfan bundadır
Kadri yüce miri miran bundadır
Müheyyadır hem komutan bundadır
Meydan meclisidir baba Huzûrî.

15/ Tekellüm

Huzûrî:
Hatırıma geldi yeni bir imla
Başı ayağında âşık Müdâmî
Hüdayi lemyezel ecel-ü âlâ
Başı ayağında âşık Müdâmî.

Müdâmî:
Olsa ol Hüdadan bir lutuf ita
Başı ayağında baba Huzûrî
Settar-el-uyuptur hem zenb-i ihfa
Başı ayağında baba Huzûrî.

Huzûrî:
Keremler kânıdır Cenab-ı Mevlâ
Sözlerimi sanma muğlak bir imlâ
Çalışmakla olur bütün itilâ
Başı ayağında âşık Müdâmî

Müdâmî:
Âşıklar ser verir sır vermez asla
Kalsa yüz yıl garip vatandan cüda

Gözettiği Hakk'ın dîdarı evlâ
Başı ayağında baba Huzûrî.

Huzûrî:

Huzûrî ah çeker mânend-i şeyda
Aklım baştan aldı gonca-i râna
Arabîde ismim cem'idir esma
Başı ayağında âşık Müdâmî.

Müdâmî:

Bu dünyada kimi bay kimi geda
Geçinir ne ise kader ve kaza
Neye baksan Müdam bütündür âza
Başı ayağında baba Huzûrî

16/ Tekellüm

Huzûrî:

İşte sana edibane bir cevap
Taban cansız gezer canım Müdâmî
Seb'ai seyyare yedi yıldızlar
Her an cansız gezer canım Müdâmî.

Müdâmî:

Yeni icad oldu her türlü sanat
Tiren cansız gezer baba Huzûrî
Buna fazla düşünmeye ne hacet
Duman cansız gezer baba Huzûrî.

Huzûrî:

Hikmetşinas olan sözüne kanar
Bir takım cahiller beyhude yanar
Kürrevidir derler döndükçe döner
Cihan cansız gezer canım Müdâmî.

Müdâmî:
İlletsiz adama olur mu çare
Çare vardır lakin onda yok yare
Nice paraşütler, nice tayyare
Uçak⁷¹ cansız gezer baba Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî son sözü söyleyim size
Sözlerim latife darılman bize
Bunca sular akar denize
Umman cansız gezer canım Müdâmî.

Müdâmî:
Müdâmî cahiller heykele benzer
Şapı bilmez şeker yerine ezer
Dolanır dünyayı devreder gezer
.....⁷²

17/ Tekellüm

Huzûrî:
Yeni bir tekellüm yadıma düştü
Hilal'da eksin Hak cümlemizi
Muhafaza etsin Hak cümlemizi
Melâl'da çifte lam âşık Müdâmî

Müdâmî:
Şu gördüğün altı ok ile yıldız
Hilalda çifte lam baba Huzûrî
Hüdadan temenna ol eyyamı ruz
*Zülâl*da çifte lam baba Huzûrî.

⁷¹ Ayağa uygun değil. "Uçan" veya "heman" olması gerektiği düşünülebilir.

⁷² Okunamamıştır.

Huzûrî:
Âşıklar sözünden hisse kapardın
Haşa demem doğru yoldan sapardın
Sarfı okudunsa tabi yapardın
*Î'lâl*da çifte lam âşık Müdâmî.

Müdâmî:
Sıdkın birle yaratana tapardın
Nice kırık gönülleri yapardın
Nehyi nundan kaçıp emrin yapardın
*Helâl*da çifte lam baba Huzûrî.

Huzûrî:
Seninle kavgaya düştük temelli
Kimse eden yoktur bizi teselli
Hakkın bir sıfatı eyler tecelli
Celâl'da çifte lam âşık Müdâmî.

Müdâmî:
Senin bu sözlerin cana dokundu
Rakip ağ ellere kına yakındı
Ömer İslam oldu aş(i)kar okundu
Bilâl'da çifte lam baba Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî anladık “acz” ile “redd”i
Hafızlardan öğren tabii meddi
İdlal sana kalsın hidayet zıddı
*Dalâl*da çifte lam âşık Müdâmî.

Müdâmî:
Müdâmî beher an çekmekte melal
Sayebanın olsun Gani Zülcelal

Yapılan bir işte gelmesin kelâl
*Kelâl*da çifte lam baba Huzûrî.

18/ Atışma

Huzûrî:

Kaldırırsam hangi taşı ânide
Altından çıkarsın bala Müdâmî
İhtiyarım yoksa hürmet edersin
Sen beni yıkarsın bala Müdâmî.

Müdâmî:

İhtiyar çağında sazla gurbette
Her yılı çıkarsın baba Huzûrî⁷³
Tahammül olunmaz cevr ü mihnete
Encamı bıgarsın baba Huzûrî.

Huzûrî:

Âşık olan alt olur mu söz ile
Konuşurlar elli ile yüz ile
Ham tosun gezemez kart öküz ile
Dişini sıkarsın bala Müdâmî.

Müdâmî:

Öteki bir imlan sonraya kalsın
Bu bir meclis latife olsun
Bazı kıymetlidir öküzden tosun
Önüne bakarsın baba Huzûrî.

Huzûrî:

Eğer derviş isen hani teberin
Kavga günü hazır eyle siperin
Galiba ateşten yoktur haberin
Su gibi akarsın bala Müdâmî.

⁷³ Huzûrî'nin tam bir gezgin tipi âşık olduğunu göstermektedir.

Müdâmî:

Âşıkı uykudan aşk uyandırır
Gece gündüz cesedini yandırır
Bazı su vardır ki odu söndürür
Sönsen ne yakarsın baba Huzûrî.

Huzûrî:

Sözüm latifedir hep hüsn-ü niyet
Bir merdi edip ol edegör dikkat
Galiba “Nusret”ten⁷⁴ alırsın kuvvet
Pek sık sık bakarsın bala Müdâmî.

Müdâmî:

Benim bu sözlerim gelir zoruna
Sen senin ol düşme toruna
Âşık ilham almaz körü körüne
Ne başa kakarsın baba Huzûrî.

Huzûrî:

Bu akşam subha dek halkı uyutma
Zaten ihtiyarım kanım kurutma
Kahvede ettiğin vaadı unutma
Rümuzdan çıkarsın bala Müdâmî.

Müdâmî:

Bilirim aslından yüce asılsın
Ulu divanlarda bir hoş fasılsın
Ben vadımda sadık ya sen nasılsın
Yoldaşa bakarsın baba Huzûrî.

Huzûrî:

Dilde yanmak için köz vermiş idin
İki üç yüz değil yüz vermiş idin

⁷⁴ Mecliste bulunan Kars Kitabevi sahibi Nusret Feridun Alaydın’a telmih.

Gençleştirmek için söz vermiş idin
De, neye korkarsın bala Müdâmî.

Müdâmî:

Yine aşk ehline hız vermiş idin
Tatsız bir yemeğe tuz vermiş idin
Komşun kızı için söz vermiş idin
Ne yana çıkarsın baba Huzûrî.

Huzûrî:

Muhabbet ateşi yanar canımda
Türklük kanı cila verir kanımda
Sözün tekrar eyle son zamanında
Belaya sokarsın bala Müdâmî.

Müdâmî:

Lisandaki hub avazan sahib ol
Tekellüm düşün Sözen sahib ol
İhtiyar çağında gözen sahib ol
Kars'tan da çıkarsın baba Huzûrî.

19/ Methiye

Huzûrî:

Asil ve muhterem, misafirperver
Bilcümle eşrafi, ayanı Kars'ın
Tarihlerde nam bırakmış ezelden
Yazılmış binlerce destanı Kars'ın.

Müdâmî:

Türk tarihinden şan ve şöhret almış
Söylenir âlemde unvanı Kars'ın
Bir zaman derunu kavgayla dolmuş
Pek kati çoğimiş merdanı Kars'ın.

Huzûrî:
Misl ü nazirini görmemiş âlem
Şayeste sitayiş edilse her dem
Tabyaları metin, kale müstahkem
Seyreyle ol “Zafer nişanı”⁷⁵ Kars’ın.

Müdâmî:
Göklere yükselmiş şanlı al bayrak
Eşiden düşmanım kalbi olsun çak
Göğsünde yatmakta nice bin koçak
Kan ile yoğrulmuş meydanı Kars’ın.

Huzûrî:
Bir eseri tarih bak sağa sola
Her zaman her lahza şerefle dola
Çıldır, Poskof, Ardahan’dır hem Göle
Kazayi maâli unvanı Kars’ın.

Müdâmî:
Bir zaman adıydı hem “ Bâb-ül Aman”
Garibe fakire ederler ihsan
Sarıkamış, Arpaçay, Iğdır, Kağızman
Tuzluca’yla tamam dört yanı Kars’ın.

Huzûrî:
Çok değerli İbn-i Sina’lar çıkmış
Binlerce arif ü danalar çıkmış
Nice şair, edip rânalar çıkmış
Dikkate şayandır her şanı Kars’ın.

⁷⁵ 1272 (1855) yılında verilen zafer nişanı kastedilmektedir.

Müdâmî:

Tarihte kaç kere mahsere olmuş
Cevrü mihnet ile gülleri olmuş
Yetmiş ikisinde madalya almış
Her yanda söylenir nişanı Kars'ın.

Huzûrî:

Çok iller dolaştım görmedim dengin
Mahsulatı mebzul toprağı zengin
Tab ü taravetle bahçeler zengin
Ter eyler dimağı gülşanı Kars'ın.

Müdâmî:

“Kırk yıl kara gün”de odalara yandı
Uyur idi sefaletten uyandı
Akrep sokumuna nice dayandı
Şükür gözden ittin düşmanı Kars'ın

Huzûrî:

Bağı yok pazarı dolu yemişti
Rencü kederi yok hep ayş ü iştir
Hakine bir feyiz cila vermiştir
Ruhani Hasan Harakani Kars'ın.

Müdâmî:

Hinzırı yaylaktan sürdü bozkurtlar
Aldı anayurdu mertoğlu mertler
Yaradan bir dahi vermesin dertler
Buna vardır gayet imanı Kars'ın.

Huzûrî:

Her cihetten akranına faiktir
Meth ü sena sitayişe layıktır

Cumhuriyet umdesine sadıktır
Maşallah pir ü civanı Kars'ın
(Dizdaroğlu, 1949: 165-203; Özder, 1960: IV. Bölüm)

4.3.3. Huzûrî-Efkârî Karşılılaşması

Huzûrî-Efkârî karşılılaşmasının ilki 8 Nisan 1938'de Ardanuç'ta Efkârî'nin evinde; ikincisi 21 Nisan 1940'ta Efkârî'nin kahvesinde (Ardanuç) olmuştur. Karşılılaşmayı M. Âdil Özder kaydetmiştir.

I. Fasil -Divan

Efkârî:

Mey alıp da mürşidinden alışanım merhaba
Ehl-i aşkın pazarında var nişanım merhaba.
Hasretini çekmedeydim çektiğim sevda gibi
Gönlümüzde cevlân eder şöhret şanın merhaba.

Huzûrî:

Bezminizde tazelendi cismü cânım merhaba
Güllerin açmış hezaran gülistanım merhaba
Nice demdir can ü dilden arzuladım görmeği
Kesk-i fahir eyledim mucîz' beyanım merhaba.

Efkârî:

Duş olan râh-i aşka dervişanım merhaba
Teşrifine oldu gördüm zer-nişanım merhaba
Dâr-ı dünya bâkî değil Hak versin muradını
Daim mugan ehlini soruşanım merhaba.

Huzûrî:

Aşk ile dönmekteyiz subh-u mesâ gözyaşımız,
İçmişiz aşkın gamını gam doludur başımız
İsteriz çok olmasını böyle meslekdaşımız
Etti kesk-i âfiyet dâğ-ı nihanım merhaba.

Efkârî:

Der Efkârî tâ ezelden merd-i şanım merhaba
İşvak ettin gönlümüzü uruşanım merhaba
Mecâz-ı aşka düşenler dolaşır Mecnûn gibi
Leylâ diye rakîp ile vuruşanım merhaba.

Huzûrî:

Son nefeste tazelendi oldu cennet bağımız
İhtiyar olduk yürekte kalmamıştır yağımız
Gençlere kaldı bu dünya geçti artık çağımız
Der Huzûrî bir zâif-ı nâtüvanım merhaba.

II. Fasil- Müşaaire

Bundan sonra kafiye ayağını Huzûrî açmış ve üçer hanelik bir sohbet faslı başlamıştır. Huzûrî üçer harfle Arapça noktasız kafiyeli mısralar söylemiş, Efkârî buna nazire yapmıştır.

Huzûrî:

Hurufat usûlü yol erkân budur,
Mala noktasızdır canım Efkârî.
Âşık isen bu manayı bilirsin
Taban cansız yürür âşık Efkârî

Efkârî:

Âşık olan bu imlâya âşinâ
Mola noktasızdır âşık Huzûrî.
Hayâl gibi geçmektedir yaz ve kış
Zaman cansız yürür âşık Huzûrî.

Huzûrî:

Yahu şahitlerin dâim gittiği
Dâvâ noktasızdır canım Efkârî
Bu kadar nehirlere akar da dolmaz
Umman cansız yürür âşık Efkârî.

Efkârî:

Çağımız geçmemiş saz da çalınır
Hava noktasızdır âşık Huzûrî.
Bulutlar olmasa bulaklar kurur
Duman cansız yürür âşık Huzûrî.

Huzûrî:

Huzûrî bir yüce bağda yetişmiş
Elma noktasızdır anım Efkârî.
Semâlarda seyyar dört adet yıldız
Her an cansız yürür canım Efkârî.

Efkârî:

Efkârî köylerde bir kanun vardır
Salma noktasızdır âşık Huzûrî.
Küre-yi arz durmaktadır direksiz
Haman cansız yürür âşık Huzûrî.

III. Fasıll- Taşlamalı Müşaaare

Huzûrî:

Biz ihtiyar olduk, zaman yepyeni
Zaman kibarisi âşık Efkârî.
Tamam bir metredir uzununu, eni
Çingene torbası âşık Efkârî.

Efkârî:

Geldi bizim ile girdi meydana
Bugün baş belâsı âşık Huzûrî.
Beher türlü zerzevatı karışmış
Aşûre çorbası âşık Huzûrî.

Huzûrî:

Bugün bu meydanda mert söz isterim
Alırım elinden hem saz isterim

Sizin Ardanuç'tan bir kız isterim
Gözünde sürmesi âşık Efkârî.

Efkârî:
Hatâ olmaz âşıkların sözünde
Baksan sazı vermek vardır gözünde
Sana bir kız verem üç otuzunda
Büyüktür kuması âşık Huzûrî.

Huzûrî:
Yaşlı, başlı güzel adı var ise
Evlenmede bir muradı var ise
Kurna büyük olsun kodu var ise
Kolaydır kurması âşık Efkârî.

Efkârî:
Altmışında âşık benden kız ister
Eğri, büğrü değil doğru söz ister
Bu nişana gözlemeğe göz ister
Çetindir vurması âşık Huzûrî.

Huzûrî:
Huzûrî sözünü bilir, bezetir
Hasım bizden bugün neyi gözetir
Açar kanadını boynun uzatır
Ardanuç turnası âşık Efkârî.

Efkârî:
Efkârî söylerim her sözün hası
Hasım sürer bizlen aşkın dâvası
Gayetle eskimiş çıkmıyor sesi
Yusufeli zurnası âşık Huzûrî.

IV. Fasıl- Müşaare

Bu müşaare 21 Nisan 1940'ta Ardanuç'ta kahvehanede yapılmıştır. Müşaarede Huzûrî üç harf ve üç noktalı kelimeler söyleyerek bunlara Efkârî'nin nazire yapmasını istemiştir.

Huzûrî:

Biz dervişiz elde saklarız *teber*
Üç nokta, üç haruf canım Efkârî.
Ahımdan akseder her yana *şerer*
Üç nokta üç haruf canım Efkârî.

Efkârî:

Hicran yarasıdır ölümden *beter*
Üç nokta, üç haruf canım Huzûrî.
Bitmez feryadımız ömrümüz *biter*
Üç nokta üç haruf canım Huzûrî.

Huzûrî:

Kimi sürurdadır kimi lâl gider
Elbet yerin bulur ne ise kader
Farîside derler babaya *peder*
Üç nokta, üç haruf canım Efkârî.

Efkârî:

Aşka düşen olan şarabın içer
Sözlerinde türlü mücevher saçar
Bu yola düşenler malından *geçer*.
Üç nokta, üç haruf canım Huzûrî.

Huzûrî:

Doyulmaz yemekle lezzetli şeker
Kimiler ah eder göz yaşı döker
Herkes öz özüne bir sevdâ *çeker*
Üç nokta üç haruf canım Efkârî

Efkârî:
Tezden bulmak gerek harf u imlâyı
Yeter benim ile kurma dâvâyı
Efkârî okuyup seçer mânayı
Üç nokta üç huruf canım Huzûrî.

V. Fasıll

Huzûrî:
Bu gece edelim tatlı muhabbet
Rindane münasip canım Efkârî.
Gâh lâtife olsun, gâhi mizahi
İrfana münasip canım Efkârî.

Efkârî:
İrfan meclisinde çok olur sohbet
Zamane münasip canım Huzûrî.
Yerindedir devam eder bu sohbet
Cânana münasip canım Huzûrî.

Huzûrî:
Kadrü kıymet vardır aşk güherinde
Vefa yok âlemin sîm üzerinde
Bu akşam neşemiz yerli yerinde
Yârana münasip canım Efkârî.

Efkârî:
Âşık olanların cefa serinde
Sarraf değer bulur aşk cevherinde
Tatlı sözleriniz yerli yerinde
Yazana⁷⁶ münasip canım Huzûrî.

⁷⁶ Karşılaşmayı kaleme alan M. Âdil Özder kastedilmektedir.

Huzûrî:
Huzûrî'yi zebun eyledi felek,
Aksi oldu her ne ettiyse dilek
Elden evvel kendi kusurun bilmek
İnsana münasip canım Efkârî.

Efkârî:
Gamı def'eyletir şimdi kul Efkâr,
Arkadaş kadrini eylemez inkâr
Cânana yazdığım bir arzuhâl var
Dîvana münasip canım Huzûrî.

VI. Fasil

Huzûrî:
Meydana koy, izhar eyle değer
Rindan meclisidir canım Efkârî.
Sarf eyle var ise her bir hünerin
İrfan meclisidir canım Efkârî.

Efkârî:
Tatlı bir ülfete daldık bu gece
Canan meclisidir canım Huzûrî.
Aşk bahrine yelken saldık bu gece
Devran meclisidir canım Huzûrî.

Huzûrî:
Asü nedp, fazlı, hanedanlar var
Kadr ü kıymet bilir alışanlar var
Bir kılı kırk yaran nüktedanlar var
Merdan meclisidir canım Efkârî.

Efkârî:
Ham sofular ile aramız yoktur
Derdden kurtulmağa çaremiz yoktur

Bu gece sağaldık yaramız yoktur
Lokman meclisidir canım Huzûrî.

Huzûrî:
Bu akşam meclisde eyledim Huzûr
Gönlümde nevnüma olmakta sürûr
Afv eylerler şayet olsa da kusur
İhvan meclisidir canım Efkârî.

Efkârî:
Efkârî uzansın kısa geceler,
Yıgılmış burada kadri yüceler
Bizden evvel gelip göçmüş niceler
Kervan meclisidir canım Huzûrî⁷⁷
(Özder, 1960: IV. Bölüm; Gökalp, 2001: 168-173).

4.4. Halk Hikâyeleri

Âşık sanatının en önemli ürünlerinden biri halk hikâyeleridir ve âşıklık geleneğinde en önemli icralardan biri de hikâye anlatmak hatta bizzat hikâye tasnif etmektir. Fikret Türkmen'in ifadesiyle (1974: 12) "Halk hikâyeleri, XV. yüzyıldan sonra toplumdaki sosyal değişimlere paralel olarak ortaya çıkan ve âşık adını alan sanatkârların yarattıkları, naklettikleri, geliştirdikleri halk edebiyatı mahsulleridir". Halk hikâyeleri nazım ile nesir karışık hâlde yapılanmaktadır ve destanla roman arasında geçişi sağlayan bir türdür (Türkmen, 1983: 9).

Türk toplumunda hikâye anlatma işini eskiden ozanlar yapıyorlardı. 15. Yüzyıldan sonra meddah denilen kişiler aynı işi yapmaya başladılar. Meddahlar ozanların yerini aldı. Meddahların büyük kentlerde hikâye anlatmasına karşılık, kasaba ve köylerde bu işi âşıklar üstlenmişlerdir. Âşıkların ikinci bir işi hikâye anlatmak, hikâye tasnif etmektir. Bazı âşıklar, sazı bıraktıkları hâlde müzik ve şiiri terk edememişlerdir. Âşık, hikâyesini

⁷⁷ Huzûrî ile Efkârî, Behçet Kemal Çağlar'ın Artvin'e gelmesi münasebetiyle Temmuz 1942'de Artvin Halkevin'de de bir karşılaşma yapmışlardır (Özder, 1960: IV. Bölüm).

anlatırken kahramanların hareket ve mimiklerini taklit eder. Meddahın aksine hikâyeyi geniş bir zaman dilimine yayar. Şive taklitleri yapar. Bazen ağlar, bazen coşar. Hikâye anlatma geleneği, âşıklık geleneğinde olduğu gibi ustadan çırağa geçer. Âşıklara, halk hikâyelerinin musannifi, yazarı gözü ile bakılabilir (Rayman, 1998: 120).

Bir âşığın usta âşık olmasının göstergelerinden biri de hikâye tasnif edebilmesidir. Yöre âşıklarının bu gelenek çerçevesinde âşık edebiyatının en önemli ürünlerinden biri olan halk hikâyesi tasnif ettikleri görülmektedir. Yörede en meşhur hikâyeci 12 hikâye ile Ardanuçlu Efkârî'dir. Mâhirî (Mâhirî ve Mahitâban), Huzûrî (Lutfi Bey), Yangunî (Casim Şah) ve Nevzat Genç (Kımyaz) de birer hikâye tasnif etmişlerdir.

Efkârî'nin hikâyeleri şunlardır:

1. Avcı Ahmet'in Oğlu Mehmet Bey; 70 kıta türküsü olan bir hikâye
2. Erzincanlı Kale Beyi Bayram Bey Oğlu Abdullah Bey; 85 kıta türküsü olan bir hikâye
3. Kandırlı Susamoğlu Şah Yusuf; 140 kıta türküsü olan bir hikâye
4. Koroğlu-Çoruh Kolu; 340 kıta türküsü olan bir hikâye
5. Kaftan Bey'in Oğlu Şahin Bey; 160 kıta türküsü olan bir hikâye
6. Ali Koçal ve Mihriban Hanım; 120 kıta türküsü olan bir hikâye
7. Türk Mehmetoğlu ve Papaz Kızı; 126 kıta türküsü olan bir hikâye. Kıbrıs üzerine söylenmiş bir hikâyedir. Yöre âşıklarının millî konulara olan hassasiyetlerini göstermesi açısından ayrıca önemlidir.
8. Adalı Hasan ile Giritli Mustafa; 55 kıta türküsü olan bir hikâye
9. Serdaroğlu Selim Han; 69 kıta türküsü olan bir hikâye
10. Ferhat ile Şirin; (Ardanuç rivayeti) 150 kıta türküsü olan bir hikâye
11. Kandırlı Burhan Şah; 140 kıta türküsü olan bir hikâye
12. Erdiç Han'ın Oğlu İbrahim Şah; 59 kıta ve 11 beyitli bir hikâye.

P. Naili Boratav (2012: 21), Âşık Efkârî'nin hikâyelerinden üç tanesinin Binbir Gece Hikâyeleri'nden alıntı olduğunu belirtmektedir.

4.4.1. Kandeharlı Burhan Şah

Kandehar'da Zümrüt Selim Han isminde bir padişah otururdu. Bunun dünyalar gibi serveti var idi, lakin nasıl ise evladı olmadı. Bir akşam rüyasında gördü ki: “Ey padişah, sen ki vaad ettin. -Bilir misin ki- Ben babamın payitahtına çihem, padişah olem, bu Kandehar'a yadigâr olmağ üzere bir cami yaptururum. İnsanlar vaad etti mi, vaadini yerine geturmalı. Sen buni yerine geturmadun, işte Cenab-ı Allah, sana bir evlat vermedi.” Padişah derhâl uyhudan uyandı ve her tarafa ilan etti, ne ki dünyanın ustaları varsa hepsini çağırıldı. Bir güzel yer intihab etti, camiye yapturmaya başladı. Ha bura, ha şura diyerikten camiye yapturdu. Caminin önünde bir de güzel bahçe yaptılar ve her çeşit ağaçlar dikturdu.

Bir gün ibadete açıldı cami. Sabah namazına padişah girdi, çıktı. Bahtı ki kapının önünde bir fidan elinde bir devruş baba bekliyer: “Merhaba devruş baba” “Padişahım merhaba.” Bu camiye yapturmuşsin, bu bahçasını işte, ben de bu hediye geturdum, al, ek burda dedi. Padişah, cami bahçasının önüne, o fidanı, elma fidanını ekti. Bir akşam, rüyasında görriyer: “Ey padişah, işte diktüğün elma fidanı bir çiçek verdi, ondan bir tek elma meydana geliyer, onu mukıyad ol, o elmayı kopar getir. Yarısını sen ye, yarısını hanum sultan yesun. İnşallah, Allah sana bir evlat verecek.” Padişah sevindi, getti elmaya bahtı ki, hakıket bir çiçek. Ona ağ yapturdu, mukıyad oldu, elma, büyümaya başladı, bir kile kadar oldu. Bir gece: “Ey padişah, elmanun kopma zamanıdır, elmani get kopar, yarısını sen ye, yarısını hanum sultan yesun.” dediler. Kalktı gitti, elmayı kopardı, geturdu, kesti. Yarısını hanum Sultan'a yedurdu, yarısını kendisi yedi. Padişah, o akşam hanum sultan ile yattı. Biiznullahi Teâlâ vaadini da yerune geturdu. Hanumun ard etekleri uzanup, öğ etekleri kısalmaya başladı.

25

Günler geçti, aylar diyende, 9 ayı 10 gün, 9 saat, 9 dakika geçtuktan sonra, padişahın bir oğli dünyaya geldi. Padişah, fakırlar doyurdu, çıplahları geyurdu, bütün memlekete ihsanlar dağıttı, düğünler, bayramlar yaptı. Haz etti, sevindi. Çocuğı geturdiler meydana; çocuğun şimdi ismini takacaklar. Ne olsun ismi? diyende, kulağına bir ezan ohudiler: “Ali olsun, Veli olsun, Hasan olsun, Hüseyin olsun, Ahmet olsun, Mehmet olsun, Ese olsun, Musa olsun, Emirhan olsun, Demirhan olsun” diyende, heç biri olmadı. Bu arada, bir devruş baba içeri girdi: “Selamünaleyküm.” “Aleykümüsselam” Padişahım, düğünün mü var. Düğünüm var baba, buyur diyende, devruşa ikram ü izzet ettiler.

30

Kulağına bir ezan ohudi: “Bunun babasının ismi nedir? “Efendum, Zümrüt Selim Han.”
35 “Bunun ismi da Burhan Şah olsun.” deyi ismini koydi çocuğun. Bunun ismi kaldı Burhan
Şah, çocuk büyümeye başladı, girdi bir yaşına. Eh efendum, mabeynlerle geziyer
diyerekten çocuk, 3-4 yaşına girdi. Etrafına, talebeler, arkadaşlar cem’ ettiler, alıştırdiler.
Aradiler, taradiler.

40 Neyse, cübbesi kısa, sanığı geniş bir hoca buldiler. “Ee hoca, buni ohut” deyince
hoca; “Bunun etrafında kırh tane talebe olacah ki, dış oyunları oynamasun, iç oyunları
oynasun” Hoca, dış oyun nedir, iç oyun nedir? “Haa... dış oyun var efendum, iç oyun
var. İç oyun: yazı yazmaca, harta yapmaca, kalem oynamaca, denizde yüzmece, dış oyun:
Turavisvis onamaca, üçtaş oynamaca, ne bilem onlar çohtur.”

45 Hoca efendi, kırh tane talebeyi Burhan Şah’un etrafına birikturdi. Başladı çocuk,
mektebe gelup getmaya. Çocuk, her gün mektebe gidup geliyor, okuyerlar, yaziyerlar
arkadaşları ile. Lakin o kırh tane talebe içinde, başta dört talebeyi tanır, onlarla düşer
kalkardı: Ahmet, Muhammet, Ali Han ve Küçük Muhammet (Mehmet). Bunlar, Burhan
50 Şah’un can arkadaşları idi. Böyle gezip yaşamada olsunlar, çocuk, 14 yaşına girdi.

Bir gün, beş arkadaş, önceden hiç geçmedikleri, bilmedikleri bir pazara uğadiler.
Pazarda “Mercan, mercan, mercan; patlıcan, patlıcan, patlıcan; tomates, tomates,
tomates...” deyi beğrişiverler. Meğerse yemiş pazarı imiş. O zaman çocuk, Ali Han’a dedi
55 ki: “Biz bu kadar senedur ki, mektepte dersleri gördük, şimdi çihalum da bunları görelum.
Babama söyle da, artuh mektepte ohumamız on sene, onbir sene oldi, bir iki sene de
etraftaki varidatı, tabiatı seyredelum. “Ali Han, Burhan Şah’un babasına bunları
söyleyince, Padişah: “Pekey” dedi, ama oğlum, şehir harici çıhmayasız.

60 Başladılar, seherde bir gün yemiş pazarını, bir gün geymiş pazarını, bir gün
tavafiyeci bir gün aşçı, bir gün furuncı diyerekten, çarşı pazarı gezmeye başladılar.
Çarşıda gezer iken, bahtılar ki, ne baharsın, babasının bir atlısı var idi, o atlı, her gün,
yabani hayvanları avlamak için dağlara çihar, avcılık yapar, gelurdi. Burhan Şah, bu
avcıyı görünce: “Bunlar nedir?” dedi. Bunlar, bizum avcı kolidur, her gün dağlara çıkıyer,
65 avcılık yapıyerler.” O zaman, Burhan Şah, Ali Han’a “Olmaz mı ki, bu atlıya biz de

karışah, babama söyle” dedi. Babası izin verdi. Beş arkadaş, beş tane daha at eklediler, o avcı kolyile dağlara ıhmaya başladiler.

Günlerden bir gün, her dağları gezmişler “Kırhlar Dağı” derdiler, buraya giden, boş
70 dönemez. Kırhlar Dağı’na gittiler, beşyüz atlı var hepsi. Beş arkadaş, beşyüz atlıdan ayrıldılar, bir punar başında yettiler. Atlar, bunları yorultmiş tabii. Burhan şah bir uyhuya getti, uyhuda bir seda geldi: “Ey Burhan şah, burası Kırhlar Dağı’dur, buradan boş dönemezsin, a gözün ki, dünyadan neler var? “Açtı ki kırh tane yeşil baş pirlar, etrafında oturiyer, dediler ki: “Oğlum, Cenab-ı Allah, senun kalemuni bele yazmış, al bu
75 kadehi.” Sağdan bir kadeh donattılar. Kimun aşkına? Seni beni yaradanun aşkına” aldı nuş eyledi. Soldan donattılar, “Kimun aşkına?” “Burdaki oturan pirlar, erenler aşkına. “Aldı içti” Endam aynasını karşısına aldılar, dünya bir kalbur içine girdi. Burada, bir kızdur, kırh tane kız ile, bin naz ile salınup gezmaya başladı. O nazlı dudaklarını oynattı, nazik ellerinde bir bade tutiyer, yeşil. Dedi ki: “Ey Burhan şah, Cenab-ı Allah, benum
80 kalemuni sana yazmış, al bu kadehi i.” “Hey kız, sen kimsin, kimun kızsın?” deyi sordi. “Ben, Karaçöl Beyi’nun kıziyım. şehriban Hanum’um” dedi. Burhan şah da, badeyi alduğı gibi yutti. Burhan şah, badeyi içti, hesap etti ki, “Ne yatiyerim gam ocağında, din bucağında, kız karşımda.” El attı ki, kızin kemerinden kapsın, arkadaşınun birinun bacağından kaptı ki, arkadaşları: Ulan ne yapıyersin?” diyende, buni uyandurdiler.
85 Uyanduğında, ne kız var, ne pir var, ne ihtiyar var. Burhan şah’un içerisi aşk ile tolmiş gibi kayniyer.

Zat-ı âli âşihların ah ile figan olur
İleri yanuhların işleri giryen olur
İçine bir ed düşer, aşk ile kaynar daşar
90 Cismi yanuban pişer, ciğer püryan olur

Aldı Burhan şah:
şemsi vakti kamer girdi de karada
Düşürdüm yolumi buraya dağlar
95 Her taraftan yollarumuz bağlandı
İşumuz kalmıştur Mevlâ’ya dağlar

Arkadaşları bahtı ki, bu bişe ohiyer, Dediler: “Ola seni hoca gizli ohutmuş, biz bu dersi hiç okumamıştuh, nerden ohudun buni? Aldı bir daha Burhan Şah:

100

Huma kuşi gibi kanat kakışlım
Hani ya nerdedur ceylan bakışlım
Zalim kalpli, misk ü amber kokuşlum
Geldi neşter vurdi yaraya dağlar

105

Arkadaşları yine anlayamadılar, dediler: “Ula, sen bu dersi gizli ohumuşsun, o hoca iltimas etmiş, sen padişah oğlusun diye, bize ohutmadı bu dersi. Aldı bir daha Burhan Şah:

110

Burhan Şah’ım babım ah ile zarıma
Mevlâm nasib etsin yâr diyarına
Gidem ey kavuşam nazlı yanma
Belki merhem sarar yaraya dağlar

115

Buradan arkadaşlarıyla kalktı, atları bindiler, doğru Kandeher şehrine geldiler. Burhan Şah dedi ki: “Beni odamdan çıkarmayın.” Allarını çiharup karalarını giydirdi. Şehriban Sultan’un yasını çekmeye başladı. Arkadaşları dediler ki: “Ali Han, sen bizim büyüğümüzsin, bizden ilerisin, onun babasına haber ver. Bu, her gün sararup soliyer, sonra bize minnet eder, hasta ettuz oğlumi” deydi. Ali Han, hemen kalktı, “Doğru

120

diyersiz.” dedi, doğruca babasına haber verdi: “Efendum, falan yerde Kırklar Dağı’na gittik, orada bir punar başında uyumuştuh, uyanduh ki, bu bi şeyler söyliyir, biz anlamaduh söyleduğuni. Şimdi diyer ki, “Beni odamdan çiharmayasız.” Her gün sararup soliyer, padişahum sağ olsun, sen çağır da derdine vakıf ol.” dedi. Padişah, derhâl adam salup lalasını gönderdi. Burhan Şah’ı huzuruna çağırdı. Burhan Şah, bir de geldi ki, ne

125

gelursin. Öyle olmuş ki, sararup solmuş, aşk ateşi her taraftan bürümiş. Padişah: “Oğul, sana ne oliyer, ne derdun var benum oğlum, istersen evereyim seni, düğünler yapayım.”

Burhan Şah dedi ki: “Baba ne diyem?” Ama, o, babasının huzuruna gelurken, çarşıda saz bent dükkânlarından gecende, on iki telli bir saz gördi, aldı, Ali Han’a verdi: “Dışarda eğlet babam izin verursa, çağırurum, seni, getir” demişti. Ali Han, saz elinde, dışarda

130

bekliyer. Burhan Şah, babasına dedi ki: “Baba, derdimi dil ile anlatsam, dilum ateşlenur,

tel ile ifade etmeye de sen izin vermezsin.” diyende, babası: “Oğlum, söyle bahem ne derdun var?” diyende Ali Han, sazı geturdi, Babası, bahtı ki, iş değışmiş. Oturan vezirler bütün kalktiler, selâmladiler. Burhan Şah, aldı sazını, o gam ortağı sazına bir dehundi da, bahah ne söyledi:

135 Sorma baba sorma benum derdumi
Bulamassın ilacını babacan
Yâr deyuban düşem gurbet ellere
Terkedeyim tahtı tacı babacan

140 Padişah, bu sözlerden bir mana çıharamadı, “Oğul, ne diyersin?” dedi.

Kırh güzel var idi sağı soluna
İnce kemer bağlmıştı belina
Baba, hayran oldum şirin dilina
145 Bulamazsın derd ilacın babacan

Burhan Şah söyliyir toğri sözidur
Yahtı bu sinemi aşkın közidur
Karaçöl Beğı’nun o bir kızıdur
150 Gördüm güzel birkaçını babacan

Padişah: “Oğul, kimi gördün, bu Karaçöl neredur sormadın mı, ne memlekettur?”
Burhan Şah, anladı ki, babası yine bir şey anlamadı, tekrar etti. Aldı Burhan Şah:

155 Felek saldı beni gurbet ellere
Bırah gidem nazlı yâre babacan
Efsane oluban kelam dillere
Çünkü düştüm ah ü zara babacan

160 Âşih der ki bu sevda budur beni
Zülüfler olmuş ejderha korkarım yüzer beni

Hepsinin gözlerinden yaşlar akmaya başladı. Aldı bir daha Burhan Şah:

165
Terk eyliyem vatanımı ilimi
Han bülbülüm bulam konan glm
Şahım bağlamayım benum yolumu
Koyman beni ah  zara babacan

170
Burhan Şah'im bindim aşkın atına
Canımdan geçmişim yâr gayretina
Alam başım gidem memleketina
Ah hele kavuşam nazlı yâra babacan

175
Âşihları yüce dağlar yol varin yüce dağlar
İlahesinden ayrılan her gün böyle ağlar

Burhan Şah, gzi yaşlı, babasının huzurundan ayrıldı. Dediler "Nasıl yapalım?"
"Karaçöl'e asker ıharalum, elçi ağıharalum, soralum, verursa kızı düğün ile alup
geturalum, vermezsa eh..." Sordiler, "Bu Karaçöl ne memlekettr, nerededur?" Dediler
180 ki: "Hindistan memleketinin dâhilindedur. Evvela burdan Yemen'e gidecehsin."

Burhan Şah odasına gitti. Zavallı ah çeküp ağliyer. Anası geldi, yanına halayık
ile "Aman oğlum, niçün ağliyersin yavrum. Sana bütün Kandehur'un kızlarını topliyem,
bahçeye geturam, hangisini istersen beyen, birisini al oğul, sen kız mı bulamiyersin da
185 oralara gidecehsin, aman oğul, seni böyle hiç bırakamam." Burhan Şah bahın anasına ne
dedi:

190
Canan bana bâde verdi
Anam içmemiş olur mu?
Aşık badesi yâr havası
Anam dolmamuş olur mu?

195
Sevdaya ey saldı da bizi
Onun nedem edası nazı
Anam yahtı da beni Karaçöl'n kızı
Anam solmamış olur mu?

Burhan Şah temaşada
Badenin gördüm şişede
Sevdiceğiz bir köşede
Anam almamış olur mu?

200

Anasına bunu söylediğundan sonra, anası da ağladı, babasına da dedi ki: “Baba, ben ne ordu isterim, ne asker, ne de hiçbir şey. Bana üç arkadaşımı verürsin. Ya alarım cananımı, ya verürüm canımı.” deyi hazırluh görmeye başladılar. Burhan Şah dedi ki arkadaşlarına: “Arkadaşlar, yarun bizi yolci edecehler, senun anan ağlıyacak, onun bacısı ağlayacak, bunun kardeşi. Bizde maneviyet kalmayacak. Bu gece atlarumuzu binup, bu şeheri terkedelüm da onlar, bizler görmedüğümüz zamanda ağlasunlar.” dedi. Karar verdiler, atlarını, heybelerini liralarla doldurdiler, kılıç, kalkan her şeyi, silahlarını aldılar. Burhan Şah ve arkadaşları, atlarını binup, gece Kandehar’dan çıktiler. Bunlar gidiyorlar lakin, yâr peşine gitmek, ne oduna gitmeye, ne sürü gütmeye, öyle gidiyorlar ki, yeni bir dakkaya ulaşacaklar. Gide gide gittiler, arkadaşları bir de arkalarına bahtılar ki, ne baharsın Kandehar dağlarının tepeleri görünüyor. Ağladılar. Burhan Şah sordı: Niye ağlıyorsunuz arkadaşlar? Arkadaşları: “Ey gidi Burhan Şah, bizim memleketun dağlarının tepeleri görünüyer, ya kısmet, bir daha döneceh miyiz?” dediklerinde Burhan Şah, aldı sazi, bahah ne söyledi:

215

Ayrılduh sıladan memleketumdan
Göze geldi yüceleri sılanun
Hasreti yahiyer vallah canuni
Ağlar genci kocaları sılanun

220

Şimdi yas tutacak demhaneleri
Söndi yanmıyacak peymaneleri
Medrese, mescidi, dersaneleri
Sorar bizi hocaları sılanun

225

Burhan Şah bu derdi çakerum nice
Gönül ferah bulmaz uslanmayınca
İnşallah görürüz biz beraberce
Gündüz olur giceleri sılanun.

230

deyip yola devam ettiler. Bir müddet gittuhtan sonra, bahtiler ki öteden beri bir kervan geliyor. Kervanun öğini kuşattılar, eğlettiler kervancı geldi. Ne istiyersiz bayigitler? deyi sordu. Burhan Şah “Nereye gidiyersiz?” dedi. “Kandehar’a.” dedi kervancı. O zaman Burhan Şah, Ali Han’a “Ali Han, al bir kâğıt kalem da bir mektup yazalum.” Kervancıya
235 “Buni götür da babama ver.” dedi. Burhan Şah ne söyledi, Ali Han ne yazdı bahah:

Mektup benden selam götür vatana
Söyle benum için eller ağlasun
Kavmuma kardaşa bütün sılama
240 Ârif-i hubkemal diller ağlasun

Ahiyer gözümde gem ile yaşlar
Felek bildüğünü sineme işler
Mektepte beraber olan kardaşlar
245 Baksın yollarıma dursun ağlasun

Burhan Şah’ın işte yâra gidenim
Her gün artmaktadır dert ü kederimi
Hakkın helal etsun annem pederum
250 Oğul deyi yola bahsun ağlasun

deyip mektubu bezirgâna verdiler. Oradan ayrıldılar. Vara vara boğaz içinde görünen bir sehere vardılar; yeşil, çimenluk, çayırluh. Atlarını endiler, bir punar haşinde oturdiler. Bunlar, at binup da, beş dakika gittuhları yoh, yolu alan at yorulan iş bunlar. Punar başinde
255 uyudiler yorgun yorgun.

Meğer burası, Ali Seyidi Han’ın Keşan vilayeti denen bir korusi imiş. Oraya değil at, kanatlı bir kuş bile kondurmamış. Bir korucisi varmış, Kürdoğli, dağlar celalisi Kürdoğli ki, Allah irâğ etsun, bir değeneği var, nerde mal, mul görmüş, onun başına
260 çahmış, orda koruculuk ediyer. Onun kılıcının öninden kimse kurtulamaz. Kürdoğli bahtı ki, koruya dört at kondi. Hesab etti ki, böğün gene bir av geldi. Kürdoğli kalktı, doğru koruya geldi. Bahtı ki, dört kişi yatıyer, som sırma kılıcı kanlı. Dört tane at otliyer,

her birini üzerindeki eğer takımı, bu dünya haracına değer. Kürdoğli, hesap etti ki bunlar büyük bir nimet bana heç raslamadı, bunları tutam da bağliyem.

265

Burhan Şah'un kulağına bir sille vurdiler bu sırada: "Uyan, aç gözünü, mertluğun yeri geldi. Pehlivan pîri sana izin veriyer, hazuruna cuvap ver." Burhan Şah kalktı ki, ortada bir kara adam döniyer ki, Allah iradı etsun, yüzünden zibil teknesi, gözlerinden ateş töküliyor, yüzüne bahanun ebedî cuması kabul olmaz. Kürdoğli: "Beyatın, silahın ver, kendini kurtar, teslim ol" dedi. Kürt, sonradan esab etti ki, Bunlar çocuklardır. Bunlara birkaç birşey söyleyem dedi.

270

Ver atun silahun kenduni kurtar
Doğru söyle beg oğli mi han mısın?
Çocuk, anlayana bu kadar yeter
Öldürüm beg oğli mi han mısın?

275

Kürdoğli korkiyer ki; "Bi şey beylerden, begzâdelerden padişahlardan olur da, sonra kafamı keserler" diye.

280

Burhan Şah, aldı sazi:
At ile silahta gözün var ise
Hakem şan alacak pehlivan mısın?
Bu meydana girmede gözün var ise
Bakem şan alacak pehlivan mısın?

285

Aldı Kürdoğli:
Alaylar batırır toylar bozarım
Bin kelleyi bir yumrukta ezerim
Celâlî'yim bu dağlarda gezerim
Doğru söyle beg oğli mi han mısın?

290

Aldı Burhan Şah:
Burhan Şah'ım ben ol Hakk'ı bilici
Pehlivan pîrini düşte görücü
Elinde var Hak Cenab'ın kılıcı
Belli getmez Zaloğli Rüstem misin?

295

Aldı Kürdoğli:
Hadi bekletiyer beni endamın
Öldürürüm artar buni bil gamın
Beğler Celallî'si Kürdoğli benim
Söyle çocuk beg oğli mi han mısın?

300

Burhan Şah, kalktı, atını köstekledi, kılıcını çekince, Kürt, “Sen çocuksun, bir vurursam ölürsün” dedi. Burhan Şah “Ne bilursan yap” dedi. Babasının hazırladığı silahtan, elinde altmış okkaluk bir gürzi kullaniyer. Gürzü buna bir havale etti, Kürd'i aldığı gibi arada bastı, sıçradı üstüne atladı, kılıç ile parça parça etti. Karşıda Ali Seyidi Han, oturmuş köşte, bahtı ki, Kürdoğli, koruda bir fırtınaya tutuldu, herhâlde eyi bir haber ile gelecek diye düşündü. Kürdoğli'nun kırh tane bekçisi var idi yanında. Bunlardan biri, Şah'a haber getirdi, diğerleri de koştu. Haberci bekçi, Şah'a: “Celalî'yi parçaladı, öldürdü, biz de kaçtuh, kurtarduh canumuzi. Onlar, Allah irâğ etsun, Ezrail'un hısımlarıdur efendum, söz kabul etmiyerler.”

310

O zaman Ali Seyidi Han'un Kelazar Ağa adında bir veziri vardı ki söz onda tükenurdi. Şah, vezire emur verdi: “Vezir, ne diyarsın, askeri çek, bunlar kim ise yakala, al getir. Bu dağlari, korulari artuh koruyamazuh, Celalî'yi öldürdü” dedi. Kelazar Ağa, süvarisini, piyadesini aldı, yanında üç beş vezir. Kalktı, doğru, bahtiler ki, orda kuşanmış geliyor. O sıra, bir çocuk, “Dur” bayrağını çekti, o zaman ordu durdu. Bir elçi, Burhan Şah'a gitti. Burhan Şah, “Elçiye bir yazı yazah da verelum gitsun.” dedi ve aldı sazı:

315

Elçi benden selam götür şahına
Bu Polat kalkanun kolda yetişir
Her gördüğü ona düşer rahıma
Bu mısır kılıcımız da yetişir

320

Beyhude etmenin feryadı ahi
Bize yardımcıdur ol şahlar şahı
Çeker orduları Kandehar şahı
O han babam bizim kolda yetişir

325

330 Burhan Şah'im er meydandan dönmezem
Bu dünyayı verse biri almazam
Hiç bir muharebeden geri durmazam
Anlayana bu kadar da yetişir.

Elçi, bu kâğıdı alıp vezire verdi. Vezir, bahah padişaha nasıl ohudi:

335 Dinle bu sözümi benum sultanum
Gel hem ne der isem söz benum olsun
Yer vardır ki koç kuzudan mahımur
Gel ben ne söylersem adı bunun olsun

340 Bu bir âşık Karaçöl'ün kızına
Aslan isan düşme tilki izine
Korkarum ki kara gelur yüzüma
Gel ben ne söylersem söz benum olsun

345 Bülbül olmuş konma ister bir dala
Ayık tilki kolay düşmez tuzağa
Nasihat eyliyer Kelazar Ağa
Gel ben ne söylersem söz benum olsun.

350 Kelazar Ağa, ohudi, geri döndü. Askerler ve ordu da ona uyararak onunla gittiler. Padişah da mecburen geriye döndü. Burhan Şah ve arkadaşları, yollarına devam ettiler. Az gettiler, uz gittiler, altı ay bir güz gittiler, kimi dere kimi düz gittiler. Günlerden bir gün, bir şehre vardılar, ta atlarını timar etturdiler. Onlar istirahatte olsunlar, biz haberi nerden soralum. Karaçöl'ün kızı Şehriban Hanum'dan. Kız, kırh kız ilan, bin naz ilan "Saraybahçe" dediler, orda otururdu. Burda, kızlarla köşkünde eğlenirken, aynı minval erenler, pirlar, baş ucuna geldiler: "Ey kızım, ne yatıyorsun, aç gözün gafletten." Açtı ki, kırh tane yeşil baş erenler, baş ucunda lâperva duriyer. Kıza, sağdan bir kadeh donattılar. "Kimun aşkına?" "Seni beni yaradanun aşkına." Aldı nuş eyledi. Soldan bir kadeh, "Kimun aşkına?" "Erenler, pirlar aşkına." Aldı içti. Endam aynasını karşıye aldılar. Dünya, bir kalbur içinde, dört atlı duman içinde, bir tanesi önde, boynunda almastan bir

kılıç asılmış, polat kalkan kolunda, tunçtan taçlar başında. “Al kızım senun kalemuni buna yazduh, Cenab-ı Allah, böyle emur verdi.” Kız, “Bu kimdur, kimun aşkına?” “Kandahar Şahının oğlu Burhan Şah aşkına, bak da tanı.” Aldı kız kadehi nuş etti. Uyandı ki, ne Şah var, ne pir var, ah çeküp ağliyer. Cariyelerden topal bir kız var idi, adına Şehri Kız derdiler. Kızlar oynayup gülerken, hanum, bahçada oturmuş, yas çekiyer. Kız dedi ki: “Ben de gider, hanuma biraz çiçek götürürüm.” Bir deste çiçeği hanuma götürince, “Ah yavrum, benim çiçeğüm başkadur.” dedi ve bahalum hanum daha neler söyledi:

370 Aah içmeyeydim yâr elinden badesin
Bu genç ömrüm çürüyüp da gelmedi
Kendunda yoh midur aşkun sevdası
Yoksa benden fahr idi da gelmedi

375 Topal kız dedi ki “Çarşıda Fahri Usta diye bir kuyumci var idi da, hanum, ondan güzel elmastan bir şeyler yaptururdi, hanumun ustayı mı çağırriyer, hemen söyler getururum.” dedi. Kız yalnız anladı, aldı hanum Şehriban:

380 Aah sevda bu seruma vermez sihhati
Yaralidur gönül yohtur rahati
Âşihlara vardır aklın kudreti
Kudret Hakk’tan var idi da gelmedi

Bir Kudret Usta’ylan Hakkı Usta var idi, kuyumciydi onlar. Topal kız, zannetti ki, onları da çağırriyer. Aldı bir daha hanım:

385 Şehriban’ın derdi serencam gibi
Dilinden sarf olur söz mercan gibi
Meyhanedeki ey sarhoşlar gibi
Bu genç ömrüm kurudi da gelmedi

390 Kız, o zaman anladı ki, mercan ile inci ile, ustalara bir şey yaptırarak, onun için çağırriyer diye söyledi. Ustalar, en lüküs takımlarını, inci ve mercanlarını alup, hanuma gittiler. Bahçadaki kızlar, o zaman başladiler gülüşmeye. Hanum: “Evet kızlar, ben demiştum, yanlış anlamamışsuz.” diyerek, topal kızı utanmaktan kurtardı. “Ustalar –dedi- Bana bir keklik yacaksınız inci, mercan cevahirden böyle ötti ötecek.” Hanum, ustalarına bahşişini, Şehri Kız’a da hakkını verdi. O keklığı aldı götürdi. Bahçanun kapısında büyük

395 bir çınar ağacı var idi ki, her gün orda bir karakol (bekçi) dururdu sarayun bahçasında.
Kekliği o çınarın dalına kondurdi, tenbih etti ki, “Kim gelur da, bu kekliğe şiir söylerse
o adamı bana getirun.” dedi. Keklik, dalda durmada olsun, biz habarı nerden sorah?
Burhan Şah ve üç arkadaşı, günlerden bir gün Karaçöl’e girdiler mübarekler. Çınarın
dibine nasıl da geldi da, kekliği gördi. Orda durdi Burhan Şah. Ali Han dedi ki: “Ne
400 ediyersin, herifun biri oriya bir resim koymış sana ne, ne ederse etsin. Burhan Şah: “Duur
Ali Han, bu başka kekliktur.” dedi ve aldı ne söyledi:

	El kınalı da göz minalı	Keklik olan dalda öter
	Ot benum ala kekliğim	Sedası âlemi tutar
405	Sevdücüğüme müjdeler götür	Sen yaralı da benden beter
	Get benum ala kekliğim	Öt benum ala kekliğim
	Başlı belalı kekliğim	Sevdüğüme müjde götür
	Eli kınalı kekliğim	Get benum ala kekliğim

410 Sabah ile kesmiş rahı
Sevdüğümün karargâhı
Sana kurban Burhan Şahı
Öt benum ala kekliğim
Sevdüğüme müjdeler götür
415 Yat benum ala kekliğim

Ali Han, bahtı ki, bu adam bu kekliği oradan düşürdi. Bekçi bırahmayacah.
Haman nasıl çekti ise okı da, yayı da bırahtı, attı, kekliği oradan düşürdi. Bekçi kekliği
kaptı da kaçtı. Burhan Şah, “Ne yaptun Ali Han, o, sevdüğümün nişanı idi.” Bekçi
420 hanuma haber verdi. Biz habarı nerden soralım. Atlarını sürdiler “Aynalı Kahve” denen
kahveye endiler. Kahvede kahve içtiler. Rica ettiler: “Bir sazın telini eşiteh.” dediler.
Aldı Burhan Şah sazını, bahah ne söyledi:

425 Aah hele tabib derdumuzi danışan
Derdume bir çare bul a kahveci
Atadan dededen ceddun padişah
Kadehar diyerler ilim kahveci

Kahveci, yüz tane çay doldurmuş, dağıtıyer. Haz etti, yerinde bir döndü, durdu da dinledi. Aldı bahalum bir daha Burhan Şah:

430 Aaah acep sevdiceğim bularum
Pervaneyim yâr başına dönerum
Ah ben âşıkım Şehriban'a yanarım
Yârimden bir haber ver a kahveci

435 Burhan Şah'ım kıyas eyle yüzüne
Su serparsa yüreğümün közine
Ben âşıkım Karaçöl'ün kızına
Yârime bir haber ver a kahveci.

440 Kahveci, bardağı da, tepsiyi da orada bir savurdu da bir horon attı, çıktı kapıdan gitti. Meğerse, Karaçöl Beg'i, ilan etmiş: "Her kim Burhan Şah ise, kız ki bâde içti, memleketini soramadı, gelsun, ona kızumi vereceğim. Müjdeyi verene de, müjdesini vereceğim." Kahveci, "Müjdeyi ben alayım" diye, Karaçöl Begi'ne haber verdi, müjdeyi aldı. Padişah: "Ben onu buraya davet edeceğim" dedi. Derhâl adam çıharup, Burhan
445 Şah'ı arkadaşlarıyla davet etti, doğru, huzura götürdü.

Biz haberi nerden sorah, bekçiden. Bekçi, kekliği aldı, hanıma gitti: Hanım, "Ne var?" "Dört atla geldi, öyle heybetli bir adamlar idi ki, hele birisi; "kekliğim öt" dedi, ötmedi, öbirisi da, okı attı da düşürdü. Kekliğin aldım da kaçtum, aha. Falan kahveye
450 indiler, baban huzura istemiş, germişler." Kızdur, doğru kırh tane kız ilan babasının sarayına gitti. Babası, kızı çağırup, o günü bade içtuğu zaman, üzerinde ne nişanlar vardı, yazdı. Ondan sonra, Burhan Şah'ı da aldı, bir oda gösterdi, getti oturdiler oraya. Onların istirahatını temin ettiler. Padişah, kızına haber gönderdi, saraya çağırdı. Bahalum ki nasıl denedi. Burhan Şah'ı sarayında huzuruna aldı: "Oğlum nerelisin, nerden geliversin, bir
455 künyanı ve aşkı bize anlat?" dedi. Burhan Şah: "Dil ile söylesem, dilim ateşlenir" dedi, aldı tel ile nereli, kim olduğunu nasıl anlattı:

460 Kader kısmet çekti beni geturdi
Düşti bu diyara yolum efendum
Gurbet ellerinde işum biturdi
Sorma perişandur hâlum efendum

Padişah: “Elbette oğlum gurbete düşenun hâli perişan olur, inşallah soni eyi olur, devam et.” dedi, devam etti, aldı bir daha Burhan Şah:

465 Tabib gerek derdumuzi danişah
Aslı şehzadeyim değilim uşah
Atadan dededen ceddum padişah
Kandehar diyerler ilim efendum

470 Burhan Şah’ım kıyas eyle yüzüme
Su serpsana yüreğümün közina
Ben âşığım Karaçöl’ün kızına
Düşti bu diyara yolum efendum.

475 Padişah, bunun Şah oğlu şahzade olduğunu anladı ve kıza âşık olduğunu, lakin böyle hemen “Ben âşığım demeyele olmaz, oğlum, sen benim kızımı gördüğüm zaman üzerinde ne var idi, ne nişanlar, ne altunlar, neler takınıyerd, ne geyiyerd, yanında kim var idi, bunu anlatabilir misin? Burhan Şah: “Elbette anlaturum, Allah vermiş, ben söyleyeceğim, veren utansın.” dedi ve aldı bahalum Burhan Şah:

480 Erenler gösterdi bena Kırh çarya (cariye) sağı solunda
Âşığım bu bir güzele Cevahir kemer belinde
Al yeşil geyinmiş idi Tükenmez suyi gölinde
Nur kaplamıştı güzeli Bele gördüm bir güzeli
Bele gördüm bir güzeli Bâde verdi bir güzeli

485 Onun aşkı canda yanar Burhan Şah söyliyir gerçek
Sevdası sinemde döner Zannettum bir bağdan çiçek
Yâr belunda altun kemer Yeşil badesini de içek
Edindum ey yâr güzeli Kaplamıştı nur güzeli
490 Bele gördüm bir güzeli Bele gördüm bir güzeli

Burhan Şah; kızın nişanlarını hakikat söyledi: Üç elmas yüzük var imiş parmağında, belinde zernişan altın kemer var imiş. Kırh tane cariye yanında kız Burhan

Şah'ı kabul etti. Padişah, kırh gün kırh gece toy düğün kurdurdi. Bir Cuma akşamı,
495 Burhan Şah'ı zifafa verdiler. İki hasret birbirine kavuştu, Allah, sizleri de
sevduğunuza kavuştursun.

Kızın yengeleri kızını Burhan Şah'a verdiler. El ele tuttılar oturdiler ama Burhan
Şah'ın ne eli gediye, ne dili gediye ki, bir şey desun. O sırada aşk hükmetti, aldı sazi
500 eline da, kıza bahah ne dedi, kız ne cuğap verdi:

Salınup geldun karşuma
Yâr demaya utanırım
Bu bir sevda vay başıma
505 Yâr demaya utanırım

Kız, bir kadeh doldurmuş, elinde bekliye, Burhan Şah'a verecek, şerbet içürecek.
Anane, âdet böyle. Aldı kız:

Sevduceğim bizim elden geç demeye
510 Geç demaya utanırım
Yanında ey arkadaşın
Üç demaya utanırım

“Eh, bir da sen gelursin de, dört oluruz” dedi Burhan Şah.
515 Aldı Burhan Şah:

Bele yazılmış alnıma
Yâr seyün gel gir koynuma
Nazik kolların boynuma
Sar demaya utanırım
520

Aldı kız:
Derd üstüne derd eklerum
Yeter yandı da yüreklerum
Elumda kadeh beklerum
525 İç demaya utanırım

Aldı Burhan Şah:
Çoh şükür yettuh murada
Burhan Şah der ki irâda
530 Ak tavanlı şirli oda
Sarılmanun vahti geldi

İki âşih birbirine kavuştu, Allah, cümlenuzi maşukanıza, hasretinize kavuştursun.
Şimdi bunlar, besladiler hazırluk görüp yaşamaya. Kız, eşine, sevdiklerine,
535 memleketteki arkadaşlarına mektup yazdı. Saraybahça'da oturdi, gelup giden ile
görüşmeye başladı.

Biz habarı nerden soralum. Yedi senedur Hind elinde, Karakaya'da caziler
otururdiler. Her sene bir kız götürürdiler, kırh gün elmayla beslerler, ondan sonra onu yer,
540 o gece zevk ederdiler. Yedi senedur bu kızun peşinde dolaşıyerdiler ki, bu kızını kaçursunlar.
Saraybahça'da kız, eş ile dost ile gelen ile giden ile görüşiyer ki, Burhan Şah'un
memleketine gidecek, memleketten ayrılacak. Burda görüşürken, bir rüzgâr, bir kasırğa
dutar. Dört cazi, o günü meğer seyahate çıhmışlar, geldiler, bir kasırğa yeli gibi yuhardan
aşağa endiler, haman kızını aldiler da kayboldiler. O yanı bahtiler, bu yanı bahtiler kalan
545 kızlar ki, ne baharsın, Şehriban Sultan yoh. O zaman ağlaştı sızlaştiler da, cariyeye başı
Gülşah var idi, aldı bahalum kızlara ne söyledi:

Heey yığılın kızlar gelin ağlıyah
Muradı gözinde bir civan getti
550 Aaah allar döküp karaları bağlıyah
Muradı gözinde bir civan getti

Aah devruş gibi kalduralum teberi
Eyvah eey lazım ki söndürüresin bu narı
555 Aah Turan Şah'a nasıl vereh haberi
Almadı muradın bir civan getti
Burhan Şah'a nasıl vereh haberi
Muradı gözinde bir civan getti

560

Aaah Güllüşah söyliyir sözi
Doyamaduh odasından nazından
Almadı muradım kaldı gözinde
Muradı gözinde bir civan getti

565

Kız, buni söyleduktan sonra, Şaha haber getti, ahd ü aman ettiler, alaylar çekildi, süvari bindi, atlar yürüdi lakin, kaç para eder, iş işten geçti, kızı götürdiler. Cazılar, Karakaya'da otururdiler. Vahşi, insan yeyici bir varlıklar tabii. Kırh gün elmayla beslediler, başka bir şey yedurmezdiler. Kırhbirinci günü keser, o günü ziyafet eder, yerdı, içerdiler. Kızı götürdiler, bir odaya koydiler. Kız İsmi Azam duasını okudi. Kapı kitli, her

570

gün üç elma veriyerler, fazla yoh. Bu böyle kalmada olsun, biz haberi nerden soralum. Burhan Şah'tan. Burhan Şah duydu ki, sevduğunu bahşalar aldiler kaçurdiler. Arkadaşları ağliyerler. Şimdi hesap etti ki: "Arkadaşlar, ben sizi ananızdan Karaçöl'e kadar izin almış getirmişinim, bunlardan o yanı geturamam, ya cehd ile cananumi alurum ya da canumu verurum, ben gedeceğim, kırh güne geldum geldum, gelemedumse..." "Şah'a yalvardı

575

ki, "Bu çocukları memleketlerine gönder." Arkadaşlarını bıraktı, atını aldı, heybisini vurdi, sazini omuzina attı da, "Ya Mevlâ" deyup da yollara düştı, Bir gün getti, bir çölda kaldı. Arabistan çöllerine düştı. Allah irağ etsun, su yoh sel yoh, bu öninde düştı atından aşağı. Artuh, susuzluktan bayılmak üzere, gözine bir uyhu geldi, uyhuya kapandı. Uyandı ki, ne baharsın, iki tane aslan, atı yemiş, başını kemuriyerler, "Eyvah, sıra bize geldi" dedi,

580

ağladı. Bir baygunluh daha geçtirdi, gözini açtı, ne aslan, ne at var. Orada aldı sazını, bahalum Cenab-ı Allah'a ne yavrıldı:

Ah on sekiz bin âlemleri yaradan
Bögün ben isterim hem senden medet
Ah hoş yoğ iken, zulumati nur eden
Deryadan karadan ummandan medet

585

Aah Yusuf'ı zindandan çıharan sensin
Onı Mısır tahtına sultan edensin
Ah Yunus'ı balıh karnında hıfz edensin
Deryadan karadan ummandan medet

590

595 Burhan Şah'un burda yamandır hâli
Kesildi her yandan bağlandı yoli
Ya Rabbî sen ulaştır Hz. Hızır'ı
Bogün ben isterim hem ondan medet.

Buni söyledi. Cenab-ı Allah, demiş ki ayetinde; A'raf süresinde buyuruyor ki:
"Benden kulum iste, eluni açtun mi, geluni boş çevirmem, kul istediğini derhâl verurum."
600 Cenab-ı Halik, Hızır'ına emrediyor: "Ulaş Hızır'ım." Bahiyersin ki, ne baharsın, karşıdan
bir atlı geliyor, tozi dumana katıyor, geliyor: "Ey babayiğit, gel atun terkisine." Burhan
Şah'ı atının terkisine alıyor, "Yum gözlerun, aç gözlenin" diyende, bir yeşil dağlara
enduriyor, diyor ki: "İşte bu dağları görüyor musun? "Görüyorum. "Karadağlar'un
eteğinde bir büyük kayalık var, o cazilerun sarayı ordadır, büyük bir kuledür, gireceksin.
605 Kulunun kapısından içeri girmek için, kulunun bir kapısında kedi, bir tarafta bir tavşan
bağlıdır; kedinun önünde ot var, tavşanun önünde et var, bunların yemlerini değiştirursun,
kedi eti yer, tavşan oti yer, sonra hangisi dile gelirse de, ne cuğap verurse, onun dediğini
yaparsın. Haydi uğurlar olsun" deyî Hızır Aleyhisselam, buni yola koştı. Oradan
sallanarak endi ki, bir göl kenarında, ne baharsın, kızlar oturmuşlar, çamaşır yaymışlar, bir
610 tanesini de salıncağa asmışlar, sallanıyor, kırh örek saçı böyle yalpa vuruyor. Kızlar dediler
ki: "Nereye gidersin?" "Hind eline, Karakaya'ya gidiyorum, bana yol gösterun baciler."
dedi. "Orda, insan yiyen caziler var, niye gidersin, ne işun var?" dediler. O zaman, Burhan
Şah'a dediler ki: "Al sazımı da bir söyle da, yol göstereh sana." Onlar, Gölköyi derdiler,
oranun Şahı Niyaz Şah'un kızlarıydı üç bacı ve etrafında cariyaları. Aldı Burhan Şah:

615 Heey garip düştüm gurbet elde ağlarım
Kızlar Hind eline yol nerden gider?
Bir yâr için karaları bağladum
Kızlar Hind eline yol neden gider?

620 Aaah al yeşil geyinmiş sunalar kızlar
Yerdeki çiçekler gökte yıldızlar
Allah'ı seversez gelinler kızlar
Örgetin Hind ele yel nerden gider?

625

Burhan Şah'ın böyle yâra giderum
Her gün artmahtadur derd ü kederum
Ne yapam ki yanlı imiş kaderum
Kızlar Hind eline yol nerden gider?

630

Buna, güzel kızlar, ikram ü izzet ettiler, yemek yedurdiler, hürmet ettiler. Tarif ettiler, dediler ki: “İşte, Karadağlar'un eteğine gidecehsin.” Oradan kalktı, çekildi gitti ki bir gün, cazilerun sarayının kapısına vardı. Hızır Alayhisselam, bir tavşan dedi ya, bu ufak tavşan sandı lakin, bir camuş kadar bir şey duriyer, ejderha gibi ateş püskürüyor. Bir kedi duriyer sağda. Birinin öğinde et, birinin öğinde ot var. Tavşanın öğindeki eti kaldurdi, kedinin öğinden otı kaldurdi, tavşan otı yedi, kedi eti yedi. Döndü tavşan, dedi ki: “Ey insan oğlu, ben yedi senedur bu ota göz tökiyerdum, sana kim öğretti da bana geldun, bu otı yedurdun, şimdi gidersin, caziler başka bir kuleye davete gittiler, bu saray boşdur. Kırh oda vardur, üst kata ciharsın, birinci kapıyı kırarsın, bir eğer, bir kamçı, bir külah, külahı başuna örtersin, kamçıyı eluna alursın, egeri endurursın; altında ahırda Arap at bağlıdur, kapıyı açınca, bütün ejderha tökülür, korkmayasın. Dizginundan tuttun mi, onlar hep sihirle yapıldur. Onlar hep yalana çihacah. Atı açarsın, binersin. Benum beğumi açarsun, seni selamete çiharurum” dedi. Tavşan, buni örgetti ki, na baharsın, kırh tane oda düzili, kitli, vurdi gürzini, odaları kırmaya başladı. Getti, üçüncü odayı kirdi ki, ne baharsın, sevduğı oturmuş öyle olmuş ki, hilala dönmiş; günde üç elma veriyerlar. Nasıl gördiysa ne diyacağını şaşurdi da, aldı bahalum kız ne dedi, Burhan Şah, ne cuğap verdi:

Aldı Burhan Şah:
Aaah bir bakışun etti aklumi tarumar
Keşke görmeseydum zülumkâr seni
Tegayür kısmınun zahmı var imiş
Bu kibarda bilmez idun yâr seni.

Aldı kız:
Bir bâde doldurdun âb-ı zülaldan
Süthe-i selsebil lezzeti baldan
Kâsesi dolmuştu ak inci laldan
Beni aşk ila eyledi deli

Aldı Burhan Şah:
İster isen bu illerde kalurum
Rüşvet versen murat almak dilerum
Bir gününü bin günüma sayarum
Can ü dilden bir sev, zülumkâr seni.

660

665

Kız ile el ele tutti da, dışarı çıktı, geldi birinci odayı kırdı. Kûlahı başına koydu. Kız dedi ki: “Eyvah, nere gittun Burhan Şah, seni kaybettum.” Kûlahı örtince, görünmez oldu cismi. Kamçıyı eline aldı, eğeri endurdiler, açtiler, denediler, gökten ejderhalar dökülmeye başladı. Yumdi gözlerini, “Ya Mevlâ” dedi, atı açtuhtan sonra, sihirlerin hepsi boşa çıktı, Arap atı dışarı cihardı. Tavşan: “Çıhar benum bağumi, nerdeyse caziler gelir.” dedi. Arap ata bindiler, tavşan yol gösterdi. Burhan Şah, kızı kayışla kendine bağladı. Arap atı koyverdiler, tavşan düştü öne. Bunlar, yoldan dışarı epey gittuhtan sonra, tavşan, bunları Hindistan Karakaya’lar hududinden cihardı. Tavşan: “Ben şimdi gideceğim ki, caziler gelir, siz devamlı gün doğusuna gidim, olur ki kedi ters yoli gösteremez, ben dönem de onlara ters yoli gösterem.” Tavşan döndü geri. Gaziler geldiler. Tavşana: “Ne ettin et ilan kızı?” diyende, tavşan: “Ne edecehsin, kapıyı açılı bırakmıştım, kız, ata bindi, kaçtı, peşinden gittum, ulaşamadum.” Caziler, “Ne tarafa getti” deyi soranda “Gün batısına getti” dedi ve cazileri batıya sevk etti.

670

675

680

685

Burhan Şah, kızı terkisinde, ha bura, ha şura derken, dağlara düştü gediye. Vara vara vardiler ki, bir saray görüdü, “İnsan bulduh.” diye haz ettiler. Saraya varduhlarında, bahtiler ki, hiç kimse yoh. Burhan Şah, endi, saray kapısını açtı, kızı aldı, üst kata çıktı. Kırh oda düzüli bir tarafa. Ne istersen var, serili, döşeli, güzel, lakin insan yoh. Endiler ki, tavlada her tarafta yüz küheylan bağlı. Atlar ki, kulaklar kalkmış, gökteki kuşlara gözliyer mübarekler. Meğer, orda bir dev otururdi, geleni gideni soyhalarđı. Memleketun kıraliyle muharebe etmiş, onu haraca bağlamış, onu almaya getmiş. Bunlar sarayda otursen, devin önceden yahalayup geturduğı üç mapus bacı kız dedi ki: “Açmıyah.” Bunlar, içerde konuşmaları duydiler. Kızların mapus yattuğı odadan bir seda geldi, bahah ki ne dediler. Bunlar Niyaz Şah’un kızları. Böyle acı söyliyey.

690

Kadir Mevlâ oni bize göndersa
Bu saraya Burhan Şahi geleydi

Yahup yihup buray alt üst ederdi
Bu saraya Burhan Şahi geleydi.

695 Burhan Şah, sevgilisine: “Bu beni nerden ne biliye, ne taniyer?” deyince, ikinci odadan bir seda geldi, bahah ne söyledi:

700 Dur bahalum bacı neler olacah
Düşmanumuzdan intikam alacah
Korhma, ya gelmiştir ya geleceh
Bu saraya Burhan Şahi geleydi.

Üçüncü odadan bir seda geldi:

705 Güleser söyliyir gönderen Allah
Ya gelmiştir ya geleceh inşallah
Emr-i Kadirullah olur diyende
Bu saraya Burhan Şahi geleydi.

Açtı kapıları kırarak. Üç bacı. Dev, Niyaz Şah’un kızlarını rehin almış ki, onu haraca bağliyacah. Dev gitti Padişahı geturmaya tabii. Kızlar mapus. Burhan Şah da geldi. Burhan Şah: “Ne biliyerdiz benum geleceğumi?” deyi soranda, dediler ki: “Bah oradaki yazıya. “Kaldurdi bahti ki, konağın taşında yazılı ki: “Bu konağın fethini Burhan Şah yapacah” deyi. Küheylanlardan kendilerine birer tane seçtiler. Bunlar böyle kalmada, biz habarı nerden soralum. Bahti ki, karşıdan bir kara dumandur çıktı. Meğer dev yedi seneluk haracını almış ilerde geliyor. Bir değirmen taşını bir halata bağlamış, parmağında oynatarak geliyor. Bunu görünce Burhan Şah, “Ya Rabbî, sana sığınmışım, anamdan babamdan ayrılmasını, gurbete düştüm, beni burada mahcup etme” dedi. Başına külahı örtti, kamçıyı aldı. Külahı örtince görünmez oldu. Dev, anlayana kadar, devun kafasına bir kılıç vurdi ki, yere yıhtı. Dev, “Bir daha vur insanoğli.” diyende, Burhan Şah, “Ben anamdan bir kere doğmuşum.” dedi. Dev saraya dönerken, peşinden bir at geldi: “Ulan teslim ol” dedi. “Ula at konişiyer, ne günlere kalduh yahu” dedi dev. Hâlbuki külahı örten Burhan Şah, görünmez olmuştu. Atın üstinde ama görünmez olmuştu. Burhan Şah, devden yedi seneluk haracı alıp, öylece Niyaz Şah’a çevirdi. Böylece bu sarayı da fethetti, saraya iki gürzi vurdi, yıhtı. İçindeki malını melalini Niyaz Şah’a

725 gönderdi. Niyaz Şah duydu ki, “Kızlarımı kurtardı” diye, beş yüz atlıyı, lalasıyla Burhan Şah’a gönderdi. Bunlar, oradan hareket ettiler. Günlerden bir gün, Karaçöl’e dâhil oldiler. Gecenun birinde getti arkadaşlarına. Kırh günlük ayrılıhtan sonra, sevindiler, ağlaştılar. Burhan Şah, hesap etti ki, “Arkadaşlarıma müjde edem, size geturdum.” deydi. Aldı bahalum, ne dedi arkadaşlarına:

730

Gurbet eli seyran ettim	Çok yiğitlik bitirmişim
İşte geldim Ali Han’um	Çok adamla oturmuşim
Sorma bana neler ettum	Büyük bacı geturmuşim
İşte geldim Ali Han’um	Sana da ey Ali Han’um.

735

O, ortancası diyer ki: “Aaah, oni çoh severdi, bah hele ona da kız geturmuş” dedi. Aldı Burhan Şah bir daha:

740

Tez arzedeh tahtı tacı
Yaradan bize verici
Sana da ortanca bacı
Getirmişim Ahmet Han’um.

O küçük Muhammet düşüniyer ki: “Eyvah, bana bir şey geturmadi.” Aldı Burhan Şah:

745

Burhan Şah söylüyor gerçek
Üçi da bir balon çiçek
O küçücek sen küçücek
Getirmişim Muhammed’im.

750

Ertesi gün padişah, yerler yardı, kazanlar kürdiler hocalar ahd nikâh ettiler, onları da muradına iletiler. Öteden beş yüz atlısı geldi Niyaz Şah’ın. Onlar görüşüp yemek içmek derken, dağlara kar atmaya bayladı, anası babası yâdına düştü Burhan Şah’un da, Karaçöl Beg’ine bahah ne söyledi:

755

Ah hele dinle bu sözümi şevketlü şahum
Dağlar karlar bağlar şimdi bağlar şimdi
Ah çeker validem yollara bakar
Ağlar kara bağlar şimdi bağlar şimdi

760 Aah ömrümüz geçip tez gidiyor
Dolanuban güz gidiyor
Kalmadı ey yaz gidiyor
Dağlar kara bağlar şimdi

765 Bu hasret ateşi canumi yakar
Şimdi anam babam yoluna bakar
Babam bedva (beddua) eder tez beni yıkar
Ağlar kara bağlar şimdi.

770 ‘Pekey, oğlum.’ dedi da, padişah kalktı, hazırluh gördi. 500 atlı da padişah
hazırladı, lalasını kattı Karaçöl Beg’i Turan Şah. Kırh tane payton koştiler, her payton
ikişer carıye. Dört tane al duvaklı gelin. Burhan Şah ve arkadaşları, padişaha “Elveda”
edup atlarını bindiler, yola çıktılar. Kandehara yahlaştıhlarında Burhan Şah, babasına
haber yolladı ki, “Babama müjdeler edun” deyî. Babası ihtiyarlamış zavallı. Bütün
Kandehar halkı dağlara boşandı. Burhan Şah, babasının elini öpti da, bahalum ki ne
söyledi:

775 Şükür olsun baba gördüm yüzünü Bu işleri bir hekiya düzerler
Hasretundan gönül tarumar oldu Destan eder kâğıtlara yazarlar
Ölene dek arzumanun çekerdim Bak ortada duran Kürt’e güzeller
Bu hasretun şirin canda var idi Birisi da Burhan Şah’a yâr idi.

780 Eski işler hep unutuldi. Yeniden kırh gün kırh gece düğün kurdi padişah. Oğlını
eliyle dualarla zifafa verdi ve âşık geturdi kırh tane tarife söyleyen. Ardanuçlu Âşık
Efkârî da orda idi. Kırh âşih, kırh tarife söyleyecek burda. “Efkârî, evvela sen aç ayağı.”
dediler.

785 Aldı Efkârî:
Yetişüptür dermanı hey gelin oldu nâr i kızum
İster isen var git arya sen ol giriftarı kızum
Cennetun hey ta günidur vardur haberdarı kızum
Hey hey hey...

790

Karanluhta kalmayasın lâmbaları çift yahasın
Yâr ile güleş tutanda çabala ki sen yıhasın
Hey hey hey...

795

Böyük memeler koysunda her biri yan eyliyer
Ejdehar gibi saçları gerdanı seyran eyliyer
Delikanlı kocan seni bekliyer figan eyliyer
Bulasın bir fırsatını okşiyasın sinesini
Hey hey hey...

800

Efkârî söyler irâda
Çoh şükür yettuh murada
Ak tavanlı, şirli oda
Sarılmanın vakti geldi.

805

Âşihlar tarife söylediler, gettiler. Onlar orda kavuşti, murad aldı murad verdiler. Allah cümlemuzun muradını versun. Bizum ustanun adı Hıdır, elumuzdan gelen budur (Rayman, 1998: 305-328).

4.4.2. Erzincan Kale Begi Bayram Beg'in Oğlu Abdullah Han

Bayram Beg, Erzincan Kalesi'nin hükümdarı idi. Bir tek oğlu var idi, isminde Abdullah Han demişdiler. Abdullah Han, zeki ve merhametli, şuurlu bir genç idi. Babasının idare işlerine karışmaz, yalnız orduyu idare ederdi. Hacı Bayram Beg, altı defa Hicaz'ı ziyaret etmiş, yedinci defa gitmesini kararlaştırmıştı. Bir gün, bütün idareci erkânını yığımış, oğlum ağırımış: "Ben yedinci hacı seferine gideceğim. Ben gelinceye kadar, buradaki idaremi ve bütün emurleri vermeye, almaya, oğlum Abdullah Han'ı bırakıyirim. Siz benim hükümet erk num olarak, onun emurlarına itaat edecehsiz." dedi ve yedinci hacı ziyaret etmeye hazırlandı.

Hicaz'a giderken, oğlum çağırdı, bütün servetini teslim ettikten sonra, hazinenin anahtarını verirken: "Oğlum, ben gidiyirim, belki tez, belki geç gelir, belki da  l r m. Sana vasiyatım, merhametini muhafaza et. Yalnız, annen hamiledir, kız doğarsa, cellada verir öldürürsün, oğlan doğarsa, b y t rs n." dedi ve Hicaz'a hareket etti. Bayram Beg gittikten sonra, aradan zaman geçti. Hanımı hasta olup, bir kız çocuğı dünyaya getirdi. şimdi, Abdullah Han düşündü. "Babam bana böyle bir vasiyet etti, lakin, b bir sebidur, ileruda, bir bahaneyle cellada verurum."

Kız, b y maya başladı, aradan zaman geçti. Kız, dokuz yaşına girdi, o zamanlarda Hicaz'a gidip gelmek, çok zor idi. Hacı Bayram Beg, Hicaz'dan döndi, Erzincan hududuna girdi. Sordı, soruşturdı ki, nerdeyse on yaşlarına giren bir kız çocuğı olduğını söylediler. Bir edas (elçi, ulak) iharup, oğluna gönderdi. "Madem ki öldürmeye kıyamıyor, kızını alsın evinden ışın." deyi oğluna söylediler.

Abdullah Han, bunun üzerine anasına gitti: "Anne, bugün dağlara avlanmaya gideceğim, olmaz mı ki, bacım da beraber gelsun" deyi, anasından müsade oldu. Bir atı kız i n donattılar. Abdullah Han'ın maksadı kızını, bir ormanda, berr   yabanda öldürürüm, anneme de, bir bahaneyle cevap verurumdi.

Abdullah Han, kız ile atları bindeler, Erzincan'dan ıhtılar, gündüz gitti, gece gittiler. Dünyanın o zamanında, her d rli yabani deli bir ormana girdiler. Olmadı eli gitmedi, bir türlü bacı kardeşi  ld remedi. Ormanda gecelediler. Hava bozdı, seller,

yağmurlar, kıyametler kopmaya başladı. Bir büyük ağacın altına sığındılar, sabahladılar.
35 Sabahtan bir gürültü eşitiler, bahtiler ki, bir aslan, iki yavru da peşinde, yıldırım gibi
saldırmağa başladılar. Abdullah Han, iki kılıç vuruşu ile aslanı parçaladı. Yavrular küçük,
onlara kıyamadı, yavruları aldı, heybesine koyup ağzını bağladı. Atlarını bindiler,
ormandan hareket ettiler. O günü, akşam kadar, ormandan çıktılar, bir ovaya geldiler,
yeşillik, dağlar ile süslenmiş bir boğaz içinde dağa arka vermiş bir kule gördiler ve kuleye
40 gittiler, kulede, dünyada ismini bildiğin her şey var. Lakin insan yok. Odalar döşeli,
tavlada atlar dolu. Abdullah Han, bacısına: “Bu da Allah’tandır, sahabı gelmezse
bizimdir.” deyî orda durdiler.

Abdullah Han, terkisindeki aslan yavrularını, kendisine alıştırmak için, bulduğu
45 yemle besliyer ve sabahtan akşama kadar, o yeşilim dağlarda, aslan yavrularını, önüne
gelen canlı, cinlinun peşine koşturuyer. Velhasıl ki, aslan yavrularını yetiştirdi, büyüdiler.
Orada bir iki sene kaldiler. Aslanlar da iki yaşına girdiler.

Meğer ise, bu kule, bu saray “San Div” isminde birisinin imiş, yedi kardeşi var
50 imiş, oraya ziyarete gitmiş, birkaç sene gelememiş. Geldiğinde, görmüş ki, sarayı bir adam
sahaplanmış, ama, yanında iki aslanı var ki, Allah irâğ etsun, tuttuğum paçalियerler. Bir
de kız var ki kâmil kervan yetişmiş, Dev düşündi ki, “Bu adamı yenerek, kızını
kandurursam, sarayımı tekrar geri alurum.”

Bir gün Abdullah Han, aslanları ile ovaya çıhmış, kız, yalanuz evdeyken dev
gelmiş, kızın yanına girmiş. Kıza: “Ey kız, kardeş bacıyı alamaz, kimle evleneceksin,
burda başka insan da yok, ben koca, sen karı ol” demiş, kızını kandurup, kendisine yâr etmiş
ve kız: “Kardeşum gelur, aslanlar bizi parçalar.” deyince, dev: “Sen, şimdi hastalanmış gibi
yap, yatağına yat, ağla. Kardeşun geldiği zaman, “Bana bir şeyh geldi, rüyada söyledi ki,
60 Hak değirmeninden un eder de, ekmek yaparsan eylenursin, yoksa ölürsün” “Bu değirmen,
ovanın bitimindeki yedi irmağın bitişimindedur, buğday akıyor, un suya karışiyer. Ben bu
değirmeni sihir ile yapturmuşim. Burası bir şehir idi. Oranın halkını helak etmişim.
Kardeşun da gelur, oradan un almak için, ya kendisi içerde kapanur, ya aslanlar içerde,
kendi dışerde kalur, o zaman kendi bize yâr olursa olur, olmazsa kolayına bakarız.” dedi.
65 Kızın başına ufak tefek şeytanlar toplandı, biri dedi “Söz davundur”, öbiri, “Tamamdur”
derken, kız, karar verup yatağa yattı, hastalandı güya. Kardeşi geldi, kız, merdiven başine

70 çıkmamış, içeri girdi ki yatıver: “Bacı sana ne oldu?” kız, “Bir pir ihtiyar geldi. Ben hasta yatıyerim, şöyle tarif etti: “Kardeşun, Hak değirmeninden un getirup, ekmek ederse eylenursin, yahut ölürsin.” dedi. Abdullah Han; “Giderum baharum. Böyle değirmen varsa, denilen şeyleri yapup eylaturum kardeşumi.” dedi, aslanlariyle değirmeni bulmaya getti. Ovayı biturdi, bahtı ki, yedi irmah ahiyor, onların bitişiminde bir değirmen kurulu. Buğdayın nereden geldiği belli değil, yalanuz değirmen un yapıyer, un suya gidiyor.

75 Abdullah Han, “Ne ettim de bacımı öldürmedim, bu neler biliyermiş, bu ne biçim Allah’un kuli, bu ne hikmettur.” deyi şaşurdi. Hemen değirmene girdi, biraz un dolduram derken, aslanlar da girdiler. Abdullah Han, un aldı, çıhtı, aslanların çıkmasına mehal kalmadan, kapı kapandı. Hesabetti ki, “Bu da bir Allah’ım hikmeti, aslanları kaybettun, bari bacımı kaybetmiyeyim.” deyi, un alup kuleye doğru gitti. Abdullah Han, un ile kuleya geldi. Lakin aslanlar değirmende. Abdullah Han gelinceye kadar, div, daha da ileri geldi, 80 kızı kucağına alıp, “Kardeşin gelir, onun da gönlini eder, olmazsa çaresine bakarız” dedi. Div, kızı aldı kucağına. Abdullah Han, atını bağladı geldi, odasına kılıcını astı, kızın yanına gitti. Bahtı ki, ne baharsın, kız, bir divin dizinde oturiyer, divin elinde bir kement ipi var. Div, sıçradı. Abdullah Han’ı kavradı, kısıvrak bağladı, öyle bıraktı. Div, kız ile oynadı, yattı, kalktı, uykuya gitti. O zaman, Abdullah Han: Bacı, kalk, kollarımı aç, 85 ben biliyerim, sen ona gönüllü teslim olmadın, ona iki kılıç vuram, buradan kaçah” dedi. Kız, derhâl dedi ki: “Hiç söyleme, beni öldürmeye geturdun, bana Allah, divi Hızır yolladı, senden kurtardı. Eğer bize kul olursan sag kalursin, yoksa seni de parçalatacağım.” dedi. Abdullah Han, işin geçtiğini anlayıp, sustu.

90 Biraz sonra, kız da uykuya gitti. Abdullah Han, ellerine bağlı iplerden kurtulmah içün, döndi arkaya, ocakta yanan ateşin içine ellerini sohti: “Ya Allah senden hayırlısı” dedi. İp yanana kadar, elleri yandı. İpten kurtuldi lakin, elleri kılıç tutmadı. Can acısıyla dışarı çıhtı, ağladı. Ata binip kaçacağı sırada, bahtı ki, ne baharsın, aslanlar, sihiri parçalamış, burunlarını yere vurarak geliyorlar. Abdullah Han, acıyı da unuttu, Allah’a 95 şükretmeye başladı. Derhâl div ile kızın odasına geldi, aslanlar sağı solunda: “Bunları uyandurem da öyle öldürem” deyi ahlından geçurdi. Bahalum nasıl uyandurdi:

Atamun sözün tutmadın
Şimdi uyan zalim düşman

100 Onun dediğın etmedin
Uyan olacahsın pişman

Ateşte yaniyer canım
Hak gönderdi aslanlarım

105 Şimdi tökecekler kanın
Uyan bakem zalim düşman

Doğruymiş babam sözi
Çünkü “öldür” dedi kızı

110 Etlerimi ateş közi
Yahtı yandum zalim düşman.

Bunun üzerine, kız, gözini açtı. Aslanlar gelmiş. Abdullah Han, aslanlara bir işaret verdi, kızı parçaladiler. Bunun gürültüsüyle div uyandı, aslanlar divi de parçaladiler.

115 Abdullah Han atını Mevlâ bilir. Bir sahrada ellerinin acısından, canına ateş doldi, ne edeceğini şaşurdi, attan düşüp bayıldı. Bir müddet sonra bir sada suyi elinde: “Ey oğlum, ne yatiersin, aç gözünü.” diye çağırdı. Açtı gözini ki, babası, ibrik elinde karşısında duriyor: “Ey oğlum, şeytanın sülbinı nasıl büyüttün, muhafaza attun, evini barkını terk edup onunla gittin, baban sözünü niçün reddettun? Getur ellerin yıha, eylenecahsın.” deyı,

120 babası suyi tökti, Abdullah Han, ellerini yihadı; yihadukça yaraları sağalmaya başladı, yaraları sağaldı. “Oğlum, al ibrikteki suyu iç bol bol, vücudun ferahlasın” dedi. İçti, canına bir sıhhat eldi, gözünü uyhudan açtı, bahtı ki, yanunda ne babası var, ne de kimse. Yalnız aslanları var, elleri de sağalmış. Kaç zamandır rahatsızlığından uyuyamayan Abdullah Han, tekrar bir gaflet uyhusına daldı. Bir seda geldi: “Ey Abdullah Han,

125 eskilerden bir söz vardır: “Böyüğün sözünü tutmayan böyle uluya uluya gezer. Bu söz senun için söylenmiş, aç gözünü, bah dünyada neler var, ey oğlum, melekete boş gitma? dediler. Abdullah Han, gözünü açtı ki, baş ucunda kırh tane yeşilbaş pir baba oturur gördi. Sağdan bir kadeh donattiler, “Üçler, kırhlar, pirlere aşkına” deyip, içirdiler. Endam aynasını karşıya aldiler, dünyayı bir kalbur içinde gördi. Bir saha içinde bir bahçe, bir saray

130 gösterdiler. Bahtı ki, kırh kız ile, bin naz ile, bir mah-ı taban dönıyer bahçede. Kız, Abdullah Han’a yaklaştı: “Cenab-ı Allah, benum kalemumi sana yazmış, al bu kadehi iç” deyı, bir yeşil kadeh uzattı. Abdullah Han, kadehi nuş edip, kızın simasına bahtı, kaşlar

yay gibi, gözler ahu gibi, kırh örek saçı, omuzundan sağdan soldan yere değmekte. “Kız, sen kimsin, kimin kızıydın?” deyi sordi Abdullah Han. Kız “Ben, Keşan vilayetinde, Temur Han’un kızı Esmehanum’um.” dedi. Abdullah Han, “Ne yatiyorum gam ocağında, kız kucağımda.” El attı ki, kızın kemerinden kapsın. Aslanlarının birinin ayağından kaptı. Aslanlar, “Bizi oynatıyor” deyi haz ettiler, Abdullah Han’ı bi çiğnediler. Abdullah Han uyandı; ne kız var, ve pir var, ne de kimsa. İçerisi aşk ile tolmış. Bir su bir kapta, kaynadı mı, taşmaya başlar. Abdullah Han da taşmaya başladı. Bahalum ne söyledi.

140

Yollarumuz döndi yârün elina
Yola düştüm gam-efkâra giderum
Elbet bülbül gider gonca gülüne
Arayıp da nazlı yâra giderum

145

Bunca yıl ağladım gülmay’isterim
Babamun duasın almay’isterim
Şimdi sevgilimi bulmay’isterim
Doğrasalar pare pare giderum

150

Abdullah Han yâr badesin nuş ettin
Nuş ettin de yâr göynümi hoş ettin
Ne zaman ki bey babamı boş ettin
Ondan düştüm âh u zara giderum.

155

Buni söyledi ve atını bindi, aslanlarını aldı, yolu çevirdi. Az getti, çoh getti, günlerden birgün, bir boğaz içinde bir nehere girdi. Bahtı ki, üç otuzunda bir nene, bir dana peşinde, oğunu yolmuş, “puç, puç” deyi danasını götürürken, Abdullah Han, “Nene selamünaleyküm” dedi. O zaman, dana kerhti de, kuyruğunu nenenin üzerine vurdi. Nene “Selam ağası mı oldun oğul danamı ürküttün” dedi. Abdullah Han: “Nene, korkma, aslanların bir şey yapmazlar. Beni bu akşam misafir etmez misin?” deyi sordi. Nene: “Get oğul hanlara, kahvelere, orda kal” dedi. Abdullah Han: “Nene kahvelere, hanlara verecek parayı sana verem.” deyi bir kırmızı lira çıkardı. Nene parayı gördü. O lira pezevenk gözü gibi parlamaya başlayınca: “Gel oğul seni misafir edem.” dedi. Abdullah Han, nenenin

165 yanında misafir oldu. Neneye para verup, çarşıdan bol bol et geturtti. Nene, etun yumuşak yerlerini köze vurdi, diğەر yerlerini aslanlara verdi.

Abdullah Han “Nene biraz gezeyim.” deyi çarşıya çıktı. Gezerken, sazlar koç başı gibi asılı bir sazbant dükkanı gördü. Bir saz seçerek, pazar etti, parasını verdi, bir terziye gidip, sazına güzel bir muşamba kılıf dikturdi. Çarşıda giderken, bir topluluk halkın
170 yanından geçerken, halk: “Bu âşıkı götüreh, Âşık Seyhatî’ye çatturah.” dediler.

Meğەر çarşıda bir kahvede, muammalar asılı, bahşişler, paralar dolu. Âşık Seyhatî ismindeki âşih, çalıp söyleyerek muammaları endurmaya çalışıyor. Halk, saz elinde Abdullah Han’ı gördi: “Âşih, nerelisin, nere gidersin” Abdullah Han orda yalan diyerek: “Buhara ilinden geldim.” dedi. “Buyur, âşih pazarına gideh” deyi, Âşih
175 Seyhatî’nin bulunduğu kahveye göturdüler. Bu kahvede, oranun sözi geçer delikanlılarından “Ömer Ağa” isminde birisi: “Bu gelen âşih bizdendir” deyi Abdullah Han’a sahip çıktı. Âşık Seyhatî, saz kucağında oturmuş, ne geleni, ne gideni gözi görüyor. Heman, gelen âşığa, sazını dile geturup söylemeye başladı. Evvela, âşihler usulü bir merhaba dedi.

180 Aldı Seyhatî:
Bir saz geçirip eline taze gelen merhaba
Daldın mı aşkın gölüne âşih elsu merhaba
Aşka düşen, gurbet elde dolanur, Mecnun misin?
Onun derdini sorup da olmaz bilen merhaba

185 Abdullah Han sazı kılıfından çihardı. Aldı Abdullah Han:
Var mıdır bir şad olup gidem hani gelen merhaba
Âşih anlar zümresinde olmaz yalan merhaba
Hayala uymuş değilim nuş ettim aşk badesin
190 Bir soransen hikâyedur başa gelen merhaba

Aldı Seyhatî:
Bu aşk ile sermest olan dolanur mevlâ deyi
Âşıklardan sevdiğini elmaz bulan merhaba
195 Ben gibi hicran gölüne reis olan var mıdır?
Boşananı çok görmüşüm yoktur dolan merhaba

Aldı Abdullah Han:

200 Ta ezelden ervahımız illâ demiş lâ değil
Âşih ağlar duygusundan gelen bir imlâ değil
Kadı müfti hesab etsin hesabı Mevlâ değil
Mutlaka durmaz gidecek elbet gelen merhaba

Aldı Seyhatî:

205 Seyhatî çok gam firaktan kurtulamaz canımız
Derdi bize esirgemez verici Sultan'ımız
Bugün bizim davamızı görsün Yusuf Han'ımız
Bu meclise karışamaz falan filan merhaba

Aldı Abdullah Han:

210 Abdullah Han bin yaşasan evvel ahır fanidir
Bizden evvel gelmiş olan nere gitti hanidur
Madema ki ol Yusuf Han bu ilun sultanidur
Gerek ki olmalıdır kadir bilen merhaba

215 Burada Yusuf Han denilen kişi, o zamanın ve bu haberin hükümdarı olup, muamma ve aşk meydanı, Onun emriyle kurulmuş. Abdullah Han'a sahip olan Ömer Ağa: "Benim âşıkım her soruya cevap verdi, şimdi benim âşıkım söyleyecek, Seyhatî cevap verecek." dedi.

Aldı Abdullah Han:

220 Anadan ayrıldım geldin dünyaya
Erenler bezmine gittin mi âşih?
Ta yaradılışta Âdem sülbünden
Orada ikrarun ettin mi âşih?

Aldı Seyhatî:

225 Anadan ayrılıp geldim dünyaya
Erenler bezmine gidenlerdeniz
Yâr deyuben hem sığadım Mevlâ'ya
İptida biz ikrar edenlerdeniz.

230

Aldı Abdullah Han:
Kalem ki şak aldı Mibaallahu'yla
İsim biday etti bismillah ila
El yevum, el keyyum maşallah ila
Beş kapıya alun tutun mı âşih?

235

Âşık Seyhatî, burada durdi: “Benum ilmum bu kadar ileri gidemez, olur ki günahkâr olurum, bu âşih Hak aşığı, ben buna cevap veremem.” dedi. Ömer Ağa, o zaman dedi ki: “Öyleyse bütün bahşişler bunundur.” Abdullah Han: “Ben bahşiş istemem.” deyince, Ömer Ağa, “Al da bana ver” dedi.

240

Abdullah Han'ın buradaki şanı, şöhreti Yusuf Han'a ulaştı. Yusuf Han'ın bir kızı var idi, ismi Gülseher Sultan. Kız, duymaz mı ki, bu âşığı getirtip, “Biz de dinlesek.” demiş, babası izin vermiş, kız, bütün hanım halayığı ile, kırh cariyasıyla gül bahçasına enmiş ve âşığı davet etmiş. Abdullah Han, Ömer Ağa'yla birlikte bahçaya endi. Gülseher Hanım: “Âşih, sazını aç, yalnız bana değil, bu kırh tane cariyama söyleyecehsin. Beceremezsen bu kırh cariyaya emir veririm, sazını kafanda kırarlar. Becerursan, kırh cariyadan kırh tana lira alursin.” dedi. Abdullah Han “Biz, para âşıkı değiliz.” deyince, Ömer Ağa: “Yahu al da bana ver.” dedi. Gülseher Hanım, kırh cariyasını etrafına toplamış, hanım halayık bahçada, Kızlar, geyinmiş, kuşanmış. “Hepsinin ismini birer birer söyleyeceksin âşık.” dediler. Abdullah Han, aldı sazı eline bahan, kızların ismini nasıl söyledi. “Söylemesi benden rast getirmesi Allah'tan.” diyerek aldı.

250

Abdullah Han:
Bugün bize gelmiş bahça seyrine
Bugün midur bayram gün i kızlarım?
Suna, Gülşah, cilve nazı satanlar
Seyrinde Tamay'ı hani kızlarım?

255

260

Gülşah hayallanmış kaddi huruşan
Gülnaz'ın kameti keddinde nişan
Zöhre, Kılapıton, Zeynep, Zervişan
Narinci gül-kestür deni kızlarun

- 265 Nahitap vardı sinem üzre bu dağı
Şemsinur'u koyni Behçet'un bağı
Yahşı'nun gözleri harami dağı
Bakışı mesteder beni kızlarun
- 270 Gülinaz'la beraberdur Hediye
Zekiye, Gülendam, Gülsüm, Hadiya
Pembe ile Nama, başta Sediye
Kılapıton behar yanı kızlarun
- 275 Zerrişan, Fadime durmuş yanyana
Suna'yla Saniye benzer ceylana
Anşah ile Ayşe değer bir cana
Sinesinde var nişanı kızlarun
- 280 Naile ile Muhsine'nun saçları
Pembe ile Gülsüne'nun kaşları
Elmas ile Resiye'nun inci dişleri
Yüksektur şöhreti şanı kızlarun
- 285 Abdullah Han müştak kendi yârına
Sürahi kaddine nur cemaline
Ela gözli Gülseher'un yolına
Bitün kurban olsun canı kızlarun.

Abdullah Han, burada sözi biturdi. Kızlar, kırh kırmızı lırayı hediye ettiler, almamazluk etti, Ömer Ağa kızdı: "Al da bana ver ver." dedi. Orada Ömer Ağa'yı zengin ettiler ve çok memnun oldiler. Abdullah Han'ın orada kalmasını istedilerse de de, kabul etmedi. Orada şu koşmasını söyledi:

- 290 Pir elinden içtim aşkın badesin
Ateş düştü şirin cana gidenim
Deryalara düşsem sönmez bu nârım
Ateş almış yana yana giderum

295 Bu hasret ateşi canumi yahar
Kaderuma dürli efsane çıhar
Şimdi sevdiceğim yollara bahar
Bulmak için o diyara giderum

300 Abdullah Han yalan katmam sözüme
Bir ateş düşmüşdür yanar özüme
Ben âşıkım Temur Han'un kızına
Bulmak için Esmeye Han'a giderum.

305 Ordan ayrıldı, Ömer Ağa'yla vedalaştı, nenenun evine geldi. Nene, aslanları biraz kayırmış, biraz daha kendisi kayırdı, besledi. Orada yol tedariki eksiklerini tamamladı. Neneye bir avuç altın verdi, nenenun kuyruğu tava sapına döndü. Sabah namazını kıldı, al kaldırdı, dua etti: "Ya Rabbî, anamdan babamdan ayrıldum, diyar-ı gurbette beni mahsun bırakma." Nenenun elini öptü ve yola çıktı.

310 Abdullah Han, Yusuf Han'ın hükmünde olan Lamekân şehrinden kalkıyor, sevgilisini aramaya gidiyor. Aslanlarını aldı, atını bindi, eksik gedik hazırluklarını yapmış, nenenun yanından ayrıldı ta yoluna gitti. Az getti, çoh getti, onun orasını Mevlâ bilir, bir dağın dibine var ki, "Tağın tepesine belki de bir güne çıkarum ancak." dedi. Hiç bir yerde bir sehere mehere raslamadı, berr ü yaban tağ. Tağın eteğinde, bahtı ki ne baharsın, bir kazanda pilav kurulmuş sapsarı yağ ile pilav pişmiş duriyor. "Ulan bu konak sahibi ne güzel adam imiş ki, tağın tepesine ulaşamazsa, musafir burada masun, yatsun." Başladı pilavı yemeye, ama bir adam, kepçe elinde kavuşturuyor. Kepçe elinde olan adam: "Ulan ne yapıyorsun, o kanlı pilavdır, nere yiyersin, arasını öldür de balını öyle ye." dediği bağırdı buna. Abdullah Han hiç dinlemedi, kazanun kulpundan tuttu, tökdi aslanları çağırırdı, yeyin." dedi. Kendi de biraz yedi, kepçe tutan adama: "Gel yahına babam, nediyorsun?" dedi, herifun kulağınım dışına nasıl bir tokat vurdiysa, herifun ağzı tersine döndü. Herif kaçtı gitti ordan.

325 Meğerse, dağın tepesinde bir harami oturiyermiş, orda kanlı pilavı koymuş, her kim ki geliyor de onunla muharebe ediyorsa, kanlı pilav yiyen adam da muharebe ediyor. Aşçı kaçtı gitti tağın tepesine toğri. Abdullah Han, aslanlarıyla bir müddet orda oturdu.

Bahalum aşçı nereye gitti. Aşçı gittiği zaman, haramı başı, bütün adamlarını tağlara, geçitlere göndermiş, kendisi yalnız tagun başında oturmuş, köşkten bakıyer ki,
330 “Bahalum ne şikâr geleceh?” deyi.

Bahtı ki aşçı kaçça kaçça geliyor. “Aşçı, elini ağzına tutıyer. Harami başı, aşçıya: “Ula ne oliyer, ne oldi?” diyende aşçı: “Ezrail’un emmisunun oğli geldi, pilavı yedi.” “Ula Ezrail’un emmisininun oğli olur mi?” Aşçı: “Ne diyersin, yanında halasınun oğulları da
335 beraber vardur.” dedi. Aşçınınun ağzından, burnundan kan ahiyor. Harami başı, tavladan emur verdi, atı çekildi, atını bindi, kılıç-kalkanını kuşandı ve öyle yürüdi ki aşğa. Abdullah Han’ı, belunun kenarından kapup, geturup, şeyde soracah ki: “Kimsun, nesin?” deyi. Daha aşğa ki atını koyverdi, o hız ile getti, egletamadi, aslanları görince yüreği patladı: “Ula eyvah, büyük belaya yeni düştük.” Atı çevirdi kenara da, hesap etti ki: “Buni
340 davet edem ben konağa da, iyilukle bahem kimdur, nedur, ne değil?” Harami başı, bahalum ne söyledi, Abdullah Han ne cuğap verdi:

Aldı Harami Başı:
Safa geldun yurdumuza
345 Buyur begim hanemuza
Ateş saldun canumuza
Buyur begim hanemuza.

Aldı Abdullah Han:
350 Namerdun malını yemem
Kimseye eyvallah demem
Get gelmanam hanenuza
Kıyarum ben canunuza.

Aldı Harami Başı:
355 Bahçalarda barın olsun
Mayvalarda narın olsun
Kırh harami kulun olsun
Buyur begim hanemuza.

360

365 Aldı Abdullah Han:
Şah derum ben olan şaha
Düştüm derd ile raha
Kulluk lazımdur Allah'a
Varget gelmam hanenuza.

370 Aldı Harami Başı:
Harami der şanın olsun
Bahçalarda barın olsun
Seher kendum sonun olsun
Buyur begim hanemuza.

375 Abdullah Han: “Ben giderim, baharum ki, ne biçim insanlar var.” deyi aslanlarını yanına aldı, düştü haramininun peşine. Çıhtılar tağun başına ki, bir saray. Etrafı gül gülistan, bağ bahça, şadırvanlar, havuzlar, köşkler var. Harami başı, buni buyrun etti, oturdiler, yediler içtiler, ahşam oldu, sarayun öninde bir kıyamettur koptı.

380 Abdullah Han sordi: “Bu nedir?” Haremi başır “Bu, kırh tane pehlivanımı geçitlere yollamıştım. İşte kimisi ir kervan geturmiş, kimisi bir memleket soymış geturmuşler, o mal yerleşiyor, var yet.” “Ulan buni bir fukaraya dağıtam dur bahalum.” deyi düşündi Abdullah Han. Ahşam oldu, yediler içtiler, haramiler, Abdullah Han’la görüştiler. Yatacak zaman ki oldu, harami başı dedi ki: “Abdullah Han, buraya bir peri kızı gelur, gece de sahin aslanlarun bişe demasun yahut sen el vurmiyasın ki, hepumuz yerumuzda kururuh, peri padişahınun kızıdur. Nasılsa eskiden beri buraya gelur gider işte.” dedi. Abdullah Han dedi ki: “Eyluk ila gelursa bişe demam, kötülük ile gelursa, kendisi bilur.” Daha orda uyhun gelur mi? Peri kızı gelecek. Abdullah Han, yattı ama, yorganun altından tavşan gibi göz ediyer ki, kapıdan içeri kim gireceh. Millet yattuhtan sonra, içeriye bir kız girdi ki, son sırma kumaş geymiş, ceylan yavrusi gibi sekmaya başladı. Bir o yana getti, bir bu yani getti de, aldı Abdullah Han’a ne söyledi:

390 Ne diyardan geldun şahbazum yiğit?
Yâr kolun boynuma sar da var yeri
Seni bana göndermiştur Yaradan
Avcı isen bağa gir de var yeri?

Haman Abdullah Han kalktı, yorganı bükti da saz eyledi bahalum ne dedi:

395

Aldı Abdullah Han:

Bu ne hikmet ne alamet bilmam ki?

Peri olan bu kız bağda ne gezer?

Güzel sen kimsin nerenun maralısın?

400

Peri olan bu kız bağda ne gezer?

Aldı Kız:

Ben peri değilim kıyas et bana

Ahlımı başımdan ettin divana

405

Güle hasret isen gel var bağbana

Bağban gülvermezse çal da var yeri.

Aldı Abdullah Han:

Toğri söyle güzel kimin kızısın?

410

Ananın babanın selvinazısın

Bu yaylaların tan yıldızısın

Peri olan bu kız bağda ne gezer?

Aldı kız:

415

Ey ben peri değilim kıyas et bana

Adım Gülizar'dur ey tanış cana

Avcı olarak eger geldun buraya

Şahini kekliğe sal da var yeri.

420

Bu kız, aslen Şam sultanının kızıymış, Bağdat padişahının oğline nişanlamışler. Buradaki eski haramiler, bunun nişanlısını tutup öldürüyorlar. Ne kaynatası, ne babası alakadar olüyorlar. Kız, kırh tana babayiğit seçiyor ordusundan. Zırhlar geyiyor, buradaki kırh karamiyi öldürerek, sarayı sahaplanıyor. “Her kim gelur da, ben ile muharebe eder da, beni yenersa onunla evleneceğim.” diyor. Kız bunu anlatınca, Abdullah Han: “Ben ne edem, celepçi değilim, bir sevdüceğim var, gidiyorum almaya.” Kız: “Nereye gidiyorsun?” deyince, dedi ki: “Temur Han’a, Keşan vilayetine.” Kız dedi ki: “Haa haa,

425

sen keyfuna bah, yarun iki harami gönderurum, kızı verursa verir, vermezsa sarayını, tacını, tahtını başına geçirur, kızı alur gelurlar, o bizi taniyer.” Abdullah Han: “Ben haramininun geturdiği kızı istemam.” dedi. O gece, peri kızı ile kaldı. Olur, olmamış
430 şeftalilerden yediler. Birkaç gün istirahat ettuhktan sonra, harami kılığına girmiş peri kızı: “Ben gelurum.” dedi. “Sen gelursan sevgilumi geturamam Harami kız, o zaman: “Bugünkü kıyafetumla gelurum.” dedi ve cenk elbisesini geydi, harami kisbetini, başunun zırhını, tacını örtti, koluna kalhan, bilina kılıcını tahtı, geyindi, kuşandılar da, Abdullah Han ile ikisi, “Ver elini bana Ah Seyyidi Han, budur Keşan vilayeti.” deyi Keşan vilayetine
435 yahlaştılar, bir çadır kürdiler, çadirde oturdılar, hesab ettiler ki: “Burada harb bayrağını çekelum, onlar görür, adam yollarlar.” Harp işaretini çehtiler çadırlarına. Keşan vilayetinde, Timur Han’un bekçileri gördiler, bahtiler ki, bir harp işareti var. Elçi gönderdiler ki, “Bu nedur, ne istiyor?” deyi.

440 Biz habarı nerdan soralım; kızıdan. Nasıl ki, Abdullah Han, kızı gördi da âşih oldı. Kız da Abdullah Han’ı rüyasında görerek, onun aşkına bâde içti. Ah çeküp, Abdullah Han’un yollarını gözediyer, ağliyer; lakin gelen yoh. Kırh tane cariyasıyla gül bahçasında oturiyerken, hanum ne güliyer, ne çiçek topliyer, heç bir şeyle alakadar olmiyer. Kızların bir tanesi, “Giderum da, hanuma birkaç çiçek toplar, geturur, derdini soranım.” dedi.
445 Çiçeği geturdi hanuma: Hanum, nedur, sararup soliyersin, ben kimseye demam sırruni, sen bana söyle” dey birşeyler söyledi ki, hanum ateşlendi da, kıza ne söyledi bahah:

Benum derdum yavrum aşkın derdidur
Göz edirum Abdullah Han gelmedi
450 Baba baba yollarına usandım
Göz edirum Abdullah Han gelmedi

Kız zannetti ki, bir tellalun oğli Abdullah var idi, bişeler geturur da satardı, “Hanumum onları istiyor gene.” deyi yalnız anladı.

455 Aldı Esm Hanım:
Onun yolina koymuşum canı
Bu dünya biz için oldı bir fani
Yanında vardur iki aslanı
Bu derduma Abdullah Han gelmedi.

460 Esmehanım bu hayala batmışım
Eserlenup namus aram atmışım
Ölene ta ona vade etmişim
Kızlar bana Abdullah Han gelmedi.

465 dedi. Cariye kız, ordan çıhtı ve dedi ki: “Abdullah’ı, yani tellal Abdullah’ı bulurum da
getururum.” Biz habarı nerden soralım, Abdullah Han’dan, Temur Han: “Bu çadırlarda
oturan kimdur, ne istiyor?” deyi elçi gönderur. Elçi getti, kâğıdı Abdullah Han’a verdi,
Abdullah Han oturdi, ohudi. O zaman harami başı, dedi ki: “Cevabını ben söyliyem, sen
yaz.” Aldı Harami başı:

470 Elçi benden selam götür şahına
Temur Han’dan Esmehan’ı isterim
Düşürmasın beni ah ile zara
Temur Han’dan Esmehan’ı isterim.

475 A diyende kaddi beller bukerum
Gözlerumdan kanlı yaşlar dökenim
Yediden yetmişe kelle keserum
Temur Han’dan Esmehan’ı isterim.

480 İster çeksün ordusını bize de karşı
Ağladurum vallah dağ ile taşı
Yağ gibi yığarum öldürüp leşi
Temur Han’dan Esmehan’ı isterim.

485 Elçi, buni aldı götürdi. Şah, buni ohiyer: “Ula bu kimdur ki, Esmehanum’i
istiyor.” Cariye kız, bahtı ki, mehtup ohuniyer, Abdullah Han’ın ismi geçince, “Abdullah
Han budur.” deyi, hanıma haber verdi. Olanları anlattı. Hanum: “Aman kızım, bir mektup
yazem de götür. Davet edem oni.” dedi. Bahalum Abdullah Han’a ne yazdı:

490 Sana kurban olem sevdiğim yârim
Ben düşmişim ah u zara gel yetiş
Niçün geç kaldun ey aşkın elinden?
Geç kalma, gel bu diyara yetiş.

495 Gece gündüz senin için gözüm yoldadur
Her gün ah çekerum sazım eldedur
Yollarumuz bil ki dağ u beldedur
Düşürma beni ah u zara gel yetiş.

500 Esmе Hanım bu hayala batmışım
Dost uzatıp damanından tutmuşım
Eserlenip namus arum atmışım
Düşmüşim oy gam efkâra gel yetiş.

Cariye kız, doğru çadıra götürdi bu mektubi. Haramibaşı gördi ki, bir carye geliyer. Hemen: “Ne istiyersin, ne dardun var? Dedi ki: “Efendum aha mektup.” deyince Abdullah Han: “Şimdi ne yapacağız?” dedi. Harami başı: “Git Abdullah Han, aslanlarım da al, ben çadırda beklerum, bişe olursa, şehrun altını üstine getirurum, korhma.” dedi. Abdullah Han, doğru kızın bahçesine geldi aslanları ile. Kız ile oğlan, birbirlerini gördüklerinde, ikisi de düşüp bayıldı. Cariye kızlar, mektubi götüren cariyе Nergis’e sordiler: “Ne yaptun kız, ne ettun bunları, ne ettun böyle?” dediler. O zama Nergis, dedi ki: “Kız ile oğlanı ağız ağıza geturdi. Nasıl ki, iki nefes birbirine değdiyse, gözlerini zemheri tavşanı gibi açtiler, uyandiler, birbirlerine kavuştiler.” Abdullah Han ne söyledi, kız ne cuğap verdi:

515 Aldı Abdullah Han:
Terkeyledum vatanumi yurdumi
Senin için bu diyara gelmişim
Sen bilursin yanım benum derdimi
Düşmüşim ey gam efkâra gelmişim.

520 Aldı kız:
Gözliyerdum çoktan idi yoluni
Sen bizim illere hoş geldun begim
Elbet bülbül arzu eder güluni
Sen bizim illere hoş geldun begim.

525

530 Aldı Abdullah Han:
Aman babam ardım sıra ağliyer
Oğul deyip karaları bağliyer
Hasret ateşi canum dağliyer
Onun için bu diyara gelmişem.

535 Aldı kız:
Anan baban bir gün olur gülecek
Daha başumuzda neler olacak
Senin ilan Esmâ Han da gelecek
Sen bizim illere hoş geldin begim.

540 Aldı Abdullah Han:
Abdullah Han der ki sözi biturah
İki hasret bir arada oturah
Memlekete seni alıp götürün
Senin için bu diyara gelmişim.

545 Aldı Kız:
Sen Mecnun'san ben Leylâ'dan beterim
Kavmumi kardeşi elden atarım
Her ne dessen senun emrun tutarım
Sen bizim illere hoş geldin begim.

550 deyip kavuştiller. Biz habarı nerden soralum. Temur Han, bahtı ki, çadırdan harb istiyerler, harami başınun geldiğini duydi. Eh, askar toplayacak. Veziri vükelası başına toplandiler, dediler ki: “Şaşurma, herif gelmiş, bahçada kızun ila keyif ediyer, sen de konuşiyersin.” O zaman Temur Han, Abdullah Han'ı divanına davet etti. Abdullah Han, edeb ü erkân ile aslanlarını da aldı yanına, şahun huzuruna gitti. Şah, vezir vükelayla otururken, Abdullah Han geldi, oturdiler. Terbiyesini, edebini, erkânını yerine geturdi. Şah sordu: “Oğlum, nerelisin, nerden geliyorsun, nere gidiyorsun, derdun nedir, ne için geldun?” Aldı Abdullah Han, nasıl anlattı bahalum:

560 Sorarsan efendum hasbihâl edem
Gör ne hayallara uyup gelmişim
Geçip çarhın çenberinden tolanup
O rihlet taşına değıp gelmişim.

565 Divane devruşum olmuşim deli
Senden istemenem devleti vari
Anamı babamı vatanı evi
Şah babamı ağlar koyup gelmişim

570 Abdullah Han bindum aşkın atına
Canumdan geçmişim yâr gayretine
Gözüm göre göre ölüm katına
O rihlet taşına değıp gelmişim.

575 Şah, anladı ki, kıza gelmiş. Vezir vükelaya emur verdi ki “Düğün kurulsun.” Kırh
gün kırh gece düğün kürdiler, Abdullah Han’a Esmе Hanım’ı nikâh ettiler. Zaten evvelden
da, Abdullah Han gelene kadar, kızınun derdini sormuş, öğrenmişti. Kırhbirinci günü
Abdullah Han’ı zifafa verdiler. Allah, cümle ümmet-i Muhammed’i kavuştursun.
Abdullah Han, harami başını da çağırıldı, kırh harami, saraydan düğüne geldiler. Yer yarıldı,
düğünler kuruldi, baklava börek kırıntısını kocakarılar, bir seneluk idare yiğdiler. Abdullah
580 Han ve Esmе Hanım, bir müddet istirahat ettiler, bir zaman geldi ki, Abdullah Han’ın
yadına memleketi düştü, giderek, Haramiyi, yani peri kızını da, erkek kıyafetinde yanına
aldı.

585 Harami, peri kızıdır aslında, kız bilmiyor ki, bu erkek midur, kız midur? Yolda
giderken, harami, kızın etini sıkıyor, dürtüyor, kız sınılıyor ve diyor ki: “Abdullah Han,
Allah’uni seversen, bu senun neyundur?” dedi ve bahah ne söyledi. Abdullah Han, anladı
ki Arap gibi kara harami buna eziyet ediyer. Aldı Abdullah Han:

590 Tektur deli gönül tektur
O benum kabadayımdur
İhtimal eyle erkektur
O benum kabadayımdur

O zaman kız dedi ki: “Uy torpah başuma, bir de kabadayı imiş, Abdullah Han’a bir soram hele, kendisi Arap değil de, bu nerden akrabası oliyer?”

595 Aldı Esmе Hanım:
Tekdur yaradanun işi
Yaratmış dağ ile taşı
Sen beyazsın sen Habeşî
Ağam bu senun neyundur?

600 Aldı Abdullah Han:
Bir atı var kaynar coşar
He, diyede dağlar aşar
Bir yandan akraba düşer
Bir yandan kabadayımdur.

605

O sıra, Esmе Hanum: “Benum da, kardeşumdur, diyeyim de, belki daha etumi metumi sınımaz.” dedi. Aldı Esmе Hanım:

610 Deşma gönül yerin bulsun
O da bizimle sağ olsun
Benum da kardeşim olsun
Benum da kabadayımdur

Bir âlemdur yollarda, Arap ile gidierler ama, Arap rahat durur mi? Abdullah Han diyer: “Araap, bu tarafa gel.” Arada geliver, tekrar baharsın gitmiş kızlarım arasında. Böyle bir hengâm ile, günlerden bir gün Erzincan’a yaklaştiler, ileri adamlar gönderdiler, babasına müjdeler olsun deyi. Temur Han’a 500 atlı ile 40 tane cariyе katmış idi, bunlar bir sengâr hâlinde gelierler. Geldiler, Erzincan’a endiler, Hacı Bayram Beg konak gösterdi, konağa endiler. Akşam oldu, Abdullah Han, babası Hacı Bayram Beg, erkâniyle otururken huzuruna vardı. Hele bahah ki, babasına orda ne anlattı, ne dedi:

620 Düştüm ateşlere yandım
Bu da peder bedvasıdur
Düşmanı ben dostum sandum
Bu da peder bedvasıdur

625 Nice nice tağlar aştım
Başımda işlere şaşım
Genç iken gurbete düştüm
Bu da babam bedvasıdır.

630 Abdullah Han ne söylersin
Yaradan meded eylesin
Bugün bulsam affeylesin
Kurtaranun duasıdır.

Abdullah Han, buni söyleyince, gözlerinden yaş geldi, oğlunu affetti. Kırh gün kırh gece düğün kurdiler. Eski işler unutuldi. Abdullah Han, babah ne söyledi. Esmе Henum'a:

635 Şükür olsun Yaradan'a Söylerum sözi babından
Gam otağa bahtı geçti Bu aşkımmın hesabından
Al geymiş baştan aşığa Arap çıktı nikabından
Bu sinemi yahtı geldi Sarılmanun vahti geldi

640 Arap, nikabından soyundu ki, bir ceylan gibi. Süslediler oni da Abdulah Han'ın karşısındaki kızlar oldı iki tane. Aldı Abdullah Han:

645 Şükür olsun çift güzele Arap çıktı nikabından
Söyliyerum mert güzele Ayırman biribirinden
Bu akşam davet güzele İki güzel yanyana
Söylerum sözi babından Sevdası kâr etti bana
İkisi yâr oldı bana
Ayırman biribirinden

650 Burada, iki güzel karşısında kalan Abdullah Han, artuh ne edeceğini şaşurdi. El attı ki, kızlarun kemerinden tuta. Kızlar, sıçradiler kuzu gibi, her biri bir yana. Dediler: “Ey Abdullah Han, pehlivan gibi telaşup, koç gibi vuruşacağız, yihılanun vay hâline.” Onların yedukları sükker, geyduhlan semur. Onlar dünyasını değışmiş, diniyen ağalara ömür. Bizim ustanun adı Hıdır, elumuzdan gelen budur (Rayman, 1998: 329-347).

4.4.3. Erdiñç Han'ın Oğli İbrahim Şah

Erdiñç Han, Van Kal'asının hükümdarı olup kırh defa evlendiği hâlde hiçbir hanumundan zürriyeti olmadı. Son evlendiği Cevahir Hanum, rüyasından bir pir gelup;
5 “Ey kızım, Urfa'da Hz.İbrahim'un, ateşten halas olup, yerina Allah'ın rahmetiyle havuz olan suyun kenarında, sabah namazını kılup, üç gün bu sudan içersen, Allahü Tealâ, sana evlat verecek ve ismini İbrahim Şah koyacaksın.” dedi. Hanum, rüyasını kocası Erdiñç Han'a anlattı. Erdiñç Han: “Bu rüyan Rahmanîdur” dedi. Derhâl, Urfa'nın hükümdarı olan Mirza Han'a bir mektup yazarak, hanumunun, gidup üç gün Hz. İbrahim'un ateşinden
10 çıkan suda namaz kılup içmasını teminini istedi. Mirza Han, bu teklifi kabul edup, “Buyursun, gelsin” davetiyesini cihardı. Erdiñç Han'ın ufak hanumi Cevahir Hanum, etrafına hizmet erbabı cariyalarından birkaç tane alarak, doğru Urfa'ya gitti, Mirza Han'a misafir oldu. Mirza Han'un hanumi ve bütün hizmetçileri, her parça hizmet ederek, icab ü tedbirler alınarak, Cevahir Hanum'un, Hz. İbrahim'un ateşinin yerindeki sudan, üç
15 sabah namazını kılarak, içmasını ve yaykanmasını temin ettiler. Bu hizmet bittuhtan sonra, Mirza Han, koşilerle adamlar katarak, Cevahir Hanum'i Van Kal'asine gönderdi.

Vakit saat, Hikmet-i Hûda tamam olmuş, Cevahir Hanum, Erdiñç Han'dan hamile kalarak, binlerce sadakalar ve fakilere himayeler yapılarak, 9 ay, 9 gün, 9 saat dolunca,
20 Cevahir Hanum'un Erdiñç Han'dan bir oğli dünyaya geldi. Bayramlar yaparak, sünnetçiler çağırarak, hafızlar getirerek, çocuğun sağ kulağına bir Ezan-ı Muhammediye okuyarak, ismini İbrahim Şah koydiler. O gün, çocuğun sünneti yapılıp, fukaralara ihsanlar dağıtıldı, Erzurum'dan Erzincan'a kadir olan hükümdarlarından alınacak vergiler bağışlandı. Erdiñç Han, kırh gün kırh gece, oğlinun sünnet düğünini yaptı. Binlerce açlar doydu, çınlahlar geydi, fukaralar sevindi, İbrahim Şah'un ism-ü bereketiyle memlekette bolluk
25 başladı. Çocuk böyümaya başladı, bir yaşına geldi. Başına Erdiñç Han'un tacini koydiler ve Halil İbrahim'un kalmış olduğı mağarayı ziyaret etturdiler ve ateşten halas olduğı yerleri gezdurdiler. Urfa'nun namlı pınarı olan ve ceylanları açık gelup her zaman su içtuği Ceylan Punarı'nı ziyaret etturdiler ve burada Hz. İbrahim'un rahmet gölinde çocuğı
30 yaykadiler. Çocuk altı yaşına girdi. Mektebe verup tahsil etturmeğiçün, Molla Halil isminde bir hoca buldiler ve bir mektep yapturup, ismini İbrahim Halilullah Mescidi koydiler. Hocaya, çocuğun okuması için ne lazımdur sordiler. Hoca: “Çocuğun yanına dört tane yüksek adamlarun evlatları olmak üzere arkadaş lazım.” dedi.

35 Bunlardan dördüncüsü, çocuğu daima emniyet altında tutacak bir can arkadaşı;
bunları derhâl buldiler. Birisi, başvezirun oğlu Ebubekir, ikincisi, vezirin oğlu
Ömerullah, üçüncüsü, lalanun çocuğu Ali Osman, dördüncüsü, Erdiñç Han'un ordu
kumandanının çocuğu Aziz Han. "Bunlar ile mektebe devam eder, inşaallah tahsilini
yaptururuz." dedi Hoca. İbrahim Halilullah ismiyle yapılan mektep hazırlandı, önünde
40 bahçesi, şadriyanları yapıldı. İbrahim şah, 7 yaşında dört arkadaşıyla birlikte tahsile
verildi. İbrahim Şah, 15 yaşına kadar dört arkadaşıyla mektepte tahsil gördi. Birgün
arkadaşlarıyla, mektepten çıktı, gelirken, bir atlıya rasladılar. Bu atlılar 500 kadar. Bütün
atlar altına gark olmuş, eğerler ve at üstündeki biniciler, kılıçları altın sevadlı, kolları
kalkanlı, ok-yay yanlarında, şahinlar ellerinde, yüksek bacaklı taziler önlerinde. İbrahim
45 Şah, arkadaşına sordu: "Bunlar kimdur, hangi ordunuzdur?" Arkadaşı Aziz Han: "Bunlar
sizun şahluğun atlısı değil, buna Avcı Ahmet Ağa derler ki, 500 atlıyan gezer. Bunun
atlısını kim veriyer, silahını, yiyeceğini, maişetini kim temin ediyer?" deydi İbrahim Şah
sordu. Çarşı ağası cevap verdi; "Hepsini kendi temin ediyer." İbrahim Şah arkadaşlarına:
"Arkadaşlar, ben bir Şah evladi olem, defter elimde mektep yollarında geziyerim, bu
50 adam bir şahıs olsun, 500 atlı peşinde. Bunun saltanatına bak bir." Aziz Han'a dönerek;
"Babama söyle, bir de 500 atlıyan hükümranlığımız altındaki yerleri gezelim." dedi. Aziz
Han, o günki Erdiñç Han ile görüşmesinde, Erdiñç Han, oğlinun ne istediğini, ne gördüğünü
sordu. Aziz Han: "Bogün Ahmet Ağa'nun atlısını gördi, hayran oldi, "Babam bize de birer
tane at, böyle silah versun, biz de dağlarumuzi gezelum." dedi.

55

Erdiñç Han, oğlimun emrini yerine getirerek derhâl emur verdi. Tavladan 5 tane
at çekildi. Kılıç kalkandan ürkmiyan, hiçbir şeyden korkmiyan, bataklıklarda can
kurtaran, suları yüzerek geçen denenmiş 5 tane at hazırladiler ve 5 tane kılıç Erdiñç Han,
oğlu İbrahim Şah'un boynuna taktığı kılıcına, elmas ile, "Erdiñç Han'un oli İbrahim
60 Şah'tur" deydi yazdurdı. Kollarına kalkan, belina polat, dallarına polattan ok yuvası. Bir
süvariye ne lazımsa, hepsi hazırlandı. Beş arkadaş, bir gün, sarayın önünde, merasimle
bindiler atlarını İbrahim Şah, annesi Cevahir Hanum'la babası Erdiñç Han'la vedalaştı.
Van Kal'asinden çıkıp, geziye başladiler.

65

Bir gün, beş atlı, önlerinde tazileri, ellerinde şahinlari olduğu hâlde, bir punarın
başına vardiler. Evle namazından sonra istirahat etmeye başladiler. Namazdan sonra,

yeşil cübbe geymiş, yeşil sarık başında bir pir, elinda tesbihi, “Yâ Mevlâ” deyi yanlarına geldi. Bunlar kimdur deyi sordi, hesap etti. Erdiñ Han’un oğli İbrahim Şah ve arkadaşları olduğını anladı ve “Niçun Nemrut Dađlan’rı gezip seyr etmiyersiz?” dedi. İbrahim Şah, 70 bu Nemrut Dağı neresidur, niye bu ismi verdiler, ne vardur orda, ne receğiz?” deyi sorınca, Pir: “Ey oğlum, Nemrut Dağı’nda çok acayıp rayipler göreceksiz İbrahim Şah, “Niye buraya (Nemrut) demişler, Nemrut kimdur, bu dağ, Nemrut’un midur?” deyi sorınca, Pir: “Dünyanın bir zamanında, bu illere hükmeden hükümdar Nemrut imiş ve o dağın tepesinde manastırlar yapmış, puthaneler kurmuş; orasını, bütün küfristana bir 75 ziyaret yeri deyi addetmiş, hâlen o ziyaretgâha millet akın eder.”

İhtiyar, devam ile: “Nemrut, burada hükümdar imiş. Hz. İbrahim Halilullah’ı ateşe atmış ve Cenab-ı Allah, o ateşin yerini su etmiştir. Hâlen mevcuttur. İbrahim Peygamber’in, o suda nam-ı bereketi vardır. Nemrud’un da bu dağda, halkı küfre teşvik 80 edecek bir eseri var”, dedi. İbrahim Şah, kalktı, pirin elini öptü, çok hediyeler vermek istedi, pir almadı. Atlarını binerek, pirden ayıldiler ve Nemrut Dağları’na gittiler. Nemrut dağlarına varınca, binlerce halkı orada putları ziyaret ederken gördiler, acayıpler, garayıpler gördiler.

85 Dağın bir yeşillik, güzel yerinde atlarını bıraktılar, kendileri de, bir suyun başında otururken uyudiler. İbrahim Şah’a bir seda geldi: “Kalk oğlum, aç gözünü” dediler. Açtı gözünü ki, baş ucunda 40 tane yeşilbaş pirlar duriyer. El kaldurup, bir dua ettuktan sonra, sağ taraftan bir kadeh doldurdiler: “Al oğlum, bunu iç. Seni, beni yaradanun aşkına” sol taraftan bir kadeh doldurdiler, “Buradaki pirlarun aşk bâdesidur” dediler, içti. Endam 90 aynasını karşısına tuttılar, “ Bak, ne görıyersin?” dediler. Baktık ki, 40 tane kız ile, bin naz ile, bir kız bir bahçadan çihıyer. Kız, İbrahim Şah’un karşısına geldi: “Allah, kaderumi senun kalemunla yazmış.” deyi bir yeşil kadeh sundi. Kızun elinden badeyi içti, içine bir ateş düşti:

95 Zat-i âli âşihların ah ile figan olur
Aşk ile yanuhların gözleri giryan olur
İçine bir od düşer, aşk ile kaynar daşar
Cismi yanuban pişer, ciğeri püryan olur

Aradan vakit geçti, sabah açıldı, “Haydi namaza” denildi. İbrahim Şah, kalktı, ne
100 kız var, ne de pir. Rüyayı bir karanlık zindan gören İbrahim Şah, biraz ağladı. Arkadaşları,
“Niçin ağlıyorsun?” deyi sorınca, burada, içerisine sığmayan aşkın verimini söyle zahira
vardı:

Ne acayip hikmet, nasıl tecelli?
Düşürdi yolumu buraya dağlar
105 Her taraftan gelen feryad ediyor
İşumuz kalmıştır Mevlâ’ya dağlar.

Kara kaşları, gözleri elmas
Ne kadir ağlasak, dideler kanmaz
110 Âlem tabib olsa derdimi bilmez
Yazan Hızır gelsin araya dağlar.

İbrahim Şah ateş düştü can uma
Âşık oldum yandım Güllü Hanum’a
Nasip olsa gitsem yâr diyarına
115 Belki merhem sarar yaraya dağlar.

Kız, Basra padişahının kızı Güllü Hanum, 40 kız ile, bin naz ile, bir “Saray-Bahça”
derdiler, orda otururken, bir uyhu götürdü. Uyhuda, erenler, kıhlar, İbrahim Şah’ı, dört
arkadaşıyla kızın karşısına götürüp, İbrahim Şah’un sağ elinden yeşil bir kadehi
içürttiler, kız, aldı nuş eyledi. Uyandığında ağlamağa başladı. Yanımdaki arkadaşları,
120 kızlar “Aman hanum, sana ne eliyor, biz eğlenmeye geldik, sen ağlıyorsun.” Kız, o zaman,
kırk örek saçından birini saz edindi, bakalım kızlara ne dedi:

Uyumuştum gördüm İbrahim Şah’ı
O yâr arar beni bulur mi bilmem?
Bütün yiğitlerin ülkenin mahı
125 Bu bizim illere gelir mi bilmem?

Bir anda alıştı yüreğim başı
Çekmeyenler bilmez aşkın ateşi
Bir daha görmeye takdirin işi
Hasret kıyamete kalur mı bilmem?

130 Bir bâde doldurdu âb-ı zûlâldan
Dedi al Güllü Han buni iç bendan
Sanki bir şekerden lezzeti baldan
Bir daha görmemiş olur mi bilmem?

135 deyip kız, bahçadan sarayına çekildi. Biz, haberi İbrahim Şah'tan öğrenelim. İbrahim Şah, Nemrut Dağı'nda ikinci bir uyumada, Hz. Pir geldi yanına: "Oğlum, senin ecdadın olan peygamberin Hz. İbrahim, Nemrut'un putlarını kırdı. Sen de, bu dağın tepesinde yapılan bu putları kır, çünkü, kırmak sana helaldir, Sonra memleketine git, babana hâlini arz et, Baban Basra padişahı görüşür, belki eylik ile kızı sana alur, inşallah düğününüzü yapar." dedi. Şah ve arkadaşları, atlarını bindiler, çıktılar, dağın tepesinde tapılan putları kirdiler. Ziyaretçiler, bunlara karşı koymak istedilerse de, arkadaşlarıyla kılıçlarını çekti ve İbrahim Şah halka şöyle bir hitabede bulundu:

145 Bütün ziyaretçi dinleyun beni
Sizi doğru yola düzmeye geldum
Eğer bu sözümü tutmasaz benum
Kılıçla başunuz ezmeğe geldum.

150 Gitmiyorsunuz Yaradan'ın yolına
O fırsat vermiştir kulun eline
Beyhude yorulman tağın beline
Bugün kellenizi kesmeğe geldum.

155 Bir daha buraya sakın gelmayın
Beni bir akılsız deli sanmayın
Papazlardan yalnız nashat almayın
İbrahim bu yerde gez gezmeğe geldum.

160 Ziyaretçilerden karşı gelenleri öldürdiler, geri çevirdiler ötekileri. Kendileri de, doğru Van Kal'asına geldiler. Gelen beş kişinin de, kale beylerinin ve hükümdarlarının evlatları olması hasebiyle bir bayram başladı. Erdinç Han, erkâniyle bir arada otururken, oğlını çağırttı, İbrahim Şah geldi, babasının elini öpti ve arkadaşları da peşinde, orada

oturan bitün erkâna icab ü hürmet yapıldıktan sonra, İbrahim Şah, babasının huzurunda şu divanı okumaya başladı:

165 Hey baba dünyanın ne vefasından
Aldatur da geçer divaneleri
Hoşlananlar alır zevk safasından
Sarf eder elinde imkâneleri.

170 Bir geziye çıktım epey dolaştım
Kader kısmet Urfa iline düştüm
Gidip Nemrut Dağları'na ulaştım
Gördüm ibret ile puthaneleri.

175 Ben de vâkıf oldum bu hikmetine
Günde beşyüz kişi ziyaretine
Çevirdim Mevlâ'ya azimetine
Kapadım orada meyhaneleri.

180 Herkes hayret etti İbrahim Şah'a
İbadet istersez o yüzi maha
Sizi yoktan var edici İlâh'a
Bilip besleyasiz demhaneleri.

185 Babası “Oğlum, Nemrut dağlarına mı gittin, puthaneleri mi gördün? deyi sordi. Bu sırada, İbrahim Şah, bir da gördüğünü ifade etmeğe başladı:

Ayrı düştüm vatanımdan ilimden
Dinle baba sana ne seyran gördüm
Avcısıydım merasında gezerdim
Düştüm bir hayale bir ceylan gördüm.

190 Seyrettim bir güzel elli kız ilan
Bana bâde verdi yüzbin naz ilan
İçerimi o doldurdi köz ilan
Perişan bir âlem bir tufan gördüm.

195 İbrahim Şah ateş saldı canıma
Beni âşık etti Güllü Hanum'a
İsterim ki giden yâr vatanına
Canım yâr yoluna ben kurban gördüm.

200 Bunları söyleyince, Erdinç Han, bütün kadısına ve erkânına, müftüsüne: “Bu çocuğun derdini anladınız mı?” deyi sordı. Onlar da Güllü Hanum isminde bir kıza âşık olduğun söylediler. İbrahim Şah, babasının huzurundan ayrıldı. Çarşıdan geçerken, bir sazbant dükkânının önüne geldi arkadaşlarıyla. Baktılar ki, sazlar koçbaşı asılı, dükkân dolu. Âşıkın yoldaşı ve arkadaşı olan saz, âşıkın bağrında öttükçe, aşkın bülbülü olan âşık, 205 onunla öter. İbrahim Şah, “Usta onu indir” deyip, bir saza parmağını uzattı. Usta: “Şahım, sana şu daha münasip” deyi, on iki perdeli, dokuz telli, bütün Gence şehri sade fiyle süslenmiş bir sazı endurdi. İbrahim Şah, beş kırmızı lira bıraktı, gitti. Arkadaşlarıyla konağına varınca, sazına hitaben bir semai söyledi;

210 Bülbül gibi hiç durmadan Seni alanda elime
Feryad eden benim sazım Hem tokunuram teline
Vücudumdaki canumi Senin ilen yâr iline
Kurban edem benim sazım. Bele geden benim sazım.

215 İbrahim Şah yâr aşkına
Daim ismi var aşkına
Aşkı veren pîr aşkına
Feryad eden benim sazım.

Bundan sonra, sazını okşayıp, onunla kendisini eğletmeğe başladı. Biz haberi nerden soralım. Basra padişahının kızı Güllü Hanum, yanıp tutuşmakta iken, sayrayda Şahlık kapısında kocalmış bir ihtiyar nene: “Kızum, senin durumun her gün 220 biraz daha kötüleniyor, derdün nedir?” deyi sordı. Kız, saçından bir örekle saz ediniyor, neneye bahah ne söyledi:

225 Nasıl anlatayım yâr diyarımı?
Gitmem imkân değil o yâre nene
Nice bir çekeyim âh ü zarına
Kavuşmak kısmet mi o yâre nene?

Bu aşk beni zannetme ki güldürür
Korkarım ki gül benzimi soldurur
Yare hasret o yâr beni öldürür
Sağalmaz bendeki bu yare nene.

230

Güllü Hanum düştü aşkın yesine
Bakan yoktur feryadına sesine
Kimle habar yazem Van Kal'asine
Götürsün de versin o yâre nene.

235

Bu sırada nene, kızın derdinin bir aşk derdi olduğunu anlayup “Kime âşihisin?” dediğinde kız, derdini neneye anlattı. Nene: “Sana bir akıl örgedürüm, bundan vazgeçme, sen, ananın, babanın bir tek kızıydın; senin derdine çare için, baban, payitahtını, memleketini verir. Sen babana dersin ki, “Ben bir rüya gördüm. Bu rüyamda, Urfa dağlarında bir ziyaret var imiş, bütün âlem oraya gidermiş, ben de oraya gitmeden eğlenemem.” “Bunu söyle, seni oraya götürür, sen de, o dağlardan ona rastlarsın. Beş kişiyle onu görürsün” dedi nene. Kız, nenenin sözünü haklı görerek, aynını babasına nakletti. Babası Devlet Han: “Kızım, orada Erdiç Han’un oğlu bitün ziyaretleri yıkmış, gedeni öldürüyormuş, gedersen beleya kalırsın.” dedi. Kız babasına şöyle cuğap verdi: “Baba, o Erdiç Han’un oğlu kaç adam imiş, beş adam değil mi? Sen bana beş yüz adam katamaz mısın, senin askerinin, ordunun hazinen yok mu?” Devlet Han, derhâl emur vermiş kızın bu hastalıktan kurtulması için, Nemrut dağlarını ve oradaki ziyaretleri ziyaret etmesi için, beş yüz atlı ordudan pehlivanlar seçilmiş silahları verilmiş; kırh tane seccadeli payton koşulmuş, Arabistan sıcağından korumak için, paytonlara yedişer perde çekilmiş ve her paytona ikişer kız bindirerek, Gülşah ismiddeki bir cariye kız da, paytona binmiş. Hütün kale beylerine bunu haber için mektuplar yazılmış, kızına iyi muamele yapılmasını bildirmişlerdir. Hazırlık bittikten sonra, beşyüz atlı ila kırh tane payton yola koşulmuş, biz haberi İbrahim Şah’tan soralım:

255

Zat-i ali âşıkların ah ile figan olur
Derd ile yanuhların gözleri giryan olur
İçine bir od düşer, aşk ile kaynar daşar
Cismi yanuban pişer, ciğeri püryan olur.

260 İbrahim Şah, cigeri püryan olarak, arkadaşlarını çağırdı: “Ey arkadaşlar, atlarumuzi binelum. Şu bizum dağları bir daha gezelum. Böyle evde oturmayla olmaz, belki kısmet çıkar.” dedi. Arkadaşları, İbrahim Şah’la birlikte atlarını binip, Van Kal’asinin, o güzelim bülbül öten, kuş dilinden hayran kalınan, lâle sümbül, koyun kuzu melemesinden, çayların derin derin inlemesinden, kayaların şarıl şarıl dinlemesinden
265 doyulmiyan dağlarına bir daha açıldılar. Günlerden bir gün, beş yol ayrımına geldiler. İbrahim Şah: “Arkadaşlar, burada beş taşı birbirini üzerine koyak. Herkes bir yol ile gitsin ve geri gelen, taşı düşürüp, Ceylan Pınarında beklesin.” dedi. Beş arkadaş da beş yola ayrıldılar. İbrahim Şah, kendi kurasına düşen yol ilan yürüdü gitti. Biz habarı nerden verelum; kızdan. Kız, beşyüz atlısıyla, kırh tane payton ile günlerden bir gün, gele gele
270 Urfa dağlarına, Kırhlar Namazgahı denen yere geldiler burası, üç taraftan ırmak gelen ve burada birleşen bir düzlük. Burada kız, beşyüz kişisini indirip; “Ziyaretgâhı soralım, öyle gidelim” dedi. Burada dağlar celalisi bir “Ahmet Baba” isminde birisi vardı, onu buldular.

275 Gavurların ve İslamların gittiği ziyaretleri sordular. Ahmet Baba, kıza: “Böyle aşkî, ruhî hastalıkların tedavisi için, gideceksin, Ceylan Pınarı’nda oturacaksın, oraya ceylanlar serbest gelur, su içer. Sakın onlara değmeyeceksin. İlk gelen ceylan, şu içtuktan sonra, hangi tarafa giderse, o taraftaki ziyaretgâha gideceksin.” Kız da, Ahmet Ağa’nın sözünü tutarak, askerini kaldırdı, paytonlarını koşturdu, Ceylan Pınarı’na gitti. Biz haberi
280 İbrahim Şah’tan soralım. İbrahim Şah biraz dağları gezerek, geriye döndü. O günü hiç bir şeye rastlamadı, beş yol kavuşumuna geldi. Bahtı ki, kalabalık, süvari, asker, payton alametler var. İbrahim Şah, “Siz kimsüz?” deyi sordı. Dediler: “Devlet Han’un, Basra padişahının askerleriyiz.” “Bu paytonlarda ne var, arayacağım?” dedi. Kılıcun üzerindeki yazıdan, İbrahim Şah olduğunu gördiler. “Buni öldürek.” derlerken, kız araya karıştı: “O,
285 bir kişi, siz beşyüz; o fenalık yapıncaya kadar değmeyin.” dedi. Kılıcı çekti, gitti bir paytona, şöyle perdesini kaldırdı. Bahtı ki, içinde iki tane cariye oturiyer, Hemşin koruduna (boynuzsuz teke) benzerler; onu kapadı. Öbür paytonun perdesini kaldırdı; iki tane cariye ki, Çıldırly’ya benzer, onu da kapattı. Ötekini kaldırdı, iki cariye oturiyer, Şavşat’un İmerhevli’sine benzer; haman onu da kapattı. Gitti öbürünü açtı, yine iki cariye
290 var, Hopa’nın Çavuşlu köylilerine benzer. Geldi kızın oturduğu paytona, kılıcıyla paytonun perdesini kaldırdı; bahtı ki, bir ahu gözlü, bir şeker gözlü, dolunay yüzlü, kaşları

kara, kirpikleri müjgân yatiyer. Sanki üç günlük bir ay, bulut arasından göründi. Nasıl ki gördüyse, attan aşağı, tepe üstü düşüp bayılması bir oldu. O zaman, askerler dediler ki; “Gelin, öldürelim.” Kız: “Sakın öldürmeyin bırakın.” dedi. “Bana bir hâl oldu, nasıl ki iyileştim, biz geri dönelim.” dedi. Kız, orada bir mektup yazdı, İbrahim Şah’un koynuna soktı. Ne yazdı bahah:

300 Ey hubların şahı yaktın canımı
Ateş aldı yana yana giderum
Damarumda sen kuruttun kanımı
Bir od düştü şirin cana giderum.

305 Tökerum geyinmem yeşili alı
Yas tutar gözlerum gözedur yoli
Yadigâr bıraktum bu arzuhâli
Sana verdum bir nişanı giderum.

310 Anamun babamun selvi nazıyım
İşte sana doğan tan yıldızıyım
Arar isan Basra Şahın kızıyım
Devlet Han’dur bir nişanı giderum.

315 Güllü Hanum sana müptela oldı
Gözüm gördi göynüm şaduman oldı
Gideceğim yerin kırh gündür yoldur
Gözüm sende döne döne giderum.

dedi, mektubun içine bir altın tarak koydı ve İbrahim Şah’ın koynuna koyarak, askerle yola düştüler. Bundan gitti, biz habarı nerden soralım. Baygın yatan İbrahim Şah’ın arkadaşları, geldiklerinde taşları düşürdiler. İbrahim Şah’ı baygın gördiler. Atı etrafında dolaşiyer, otliyer. Bunlar, feryad edip yüzüne su serptiler, ayıktılar, dönüp Van Kal’asine geldiler, babasına haber eylediler: “Baygın bulduk, hiç bir şey konuşmiyer, öyle oturiyer.” Babası, derhâl huzuruna götürdi İbrahim Şah’ı. İbrahim Şah, koynundaki mektupla altın tarağı görmüş. Babası Erdinç Han: “Onun bunun için niye ah u zâr edersin. Ordumla basıp, Devlet Şah’un kızını getiririm” dedi. İbrahim Şah, babasına cuğap verdi: “Ey baba,

325 memleket muharebesi mi yapıyorsun, toprağını mı elinden aldılar? Ben bir kız alacağım,
toprak değil. Leşkelerini gönderiyorsun sen. Ben giderim, ya cananımı alurum ya canımı
verurum.” dedi. Babası: “Oğlum, ben seni tahsile yolladım, sana güzel oku dedim, sen,
ilmi bırakıp Ahmet Ağa'nın atlılarına heveslendin, dağa çıktın.” dedi ve bu beyti söyledi
oğluna:

330 Niçin yavrum sen uydun zalimler hevasına
Etrafında melekler var yazarlar davasını.

Böyle zulümkârlıkların sonu berbat olmaz mı?
Kim sürmüştür bu dünyanın sorsana sefasını?

335 Baba ne sorarsın bana gönlümün cefasını?
İtibarsız puşt dünyanın ben sürem safasını.

340 Bir acayip dilber gördüm attı aşkın okunu
Sorma ki tarumar etti göynümün kafesini.

Erdiñ Han'ım anladım işaret-i demden seni
Dünyada bir tek yavrumsun severim candan seni.

345 Külli varımı sarf edem kurtaram gamdan seni
Olanca Lokman Hekim'un getürem kaffesini.

Zannettim ki bir yıldızdır doğdu geldi yüceden
Ziyasından ayrılmıştı ama gündüz giceden.

350 Kaldırdum perdesini seyrettum kezabede
Selviden sürahi gördüm kaddinun hevasını.

Erdiñ Han'ım etme oğlum dinle nasihatimi
Uğurunda sarf edeyim varımı servetimi.

355 Tarihler nam bırakıp yazem külliyatını
Gönül yâre kul olmuştur arayıp bulmasını.

Ceylan Punarı'nda gördüm şevki canan gelmese
Şeytanî kabul ederim bu aşkun rüyasını.

360 deyip huzurundan ayrıldı. Lalasına, “Ben leşker istemem, giderum, ya canumi vererum,
ya cananumi alarum. Güzellikle gelurse, dört arkadışımıla götürürüm.” dedi. Erdiñç
Han'ın huzurunda oturan ileri gelenler, Erdiñç Han'a hitap ettiler: “Eğer, kız da buna
âşık isa, hiç bir zorbalığa lüzum yoktur, kendileri birbirlerini alırlar. İbrahim Şah, bahtı
ki, babam beni yollara, gurbet ellere salmaya kıyamıyer dedi. Ama, İbrahim Şah'ın
365 içerisinde aşk, bir taraftan coşkun dalgalar gibi dalgalanıyer, bir tarafa taşmadan
edemiyer. Günün birinde, kendisine şöyle bir karar verdi: “Ne anamı ağlatırım, ne babamı.
Bu memleketten firar ile, sevgilimin mektup ve tarağını alur, götürürüm. Beni seviyurse
alur, yok sevmiyurse canumi feda eder, ölürüm.” dedi. İbrahim Şah, heybesini altın ile
doldurup, gurbet arkadaşı sazına muşamba kılıf geydurap, nalbant getirup atını nallatup,
370 gecenun birinde memleketini terkedup Arabistan'a hareket etti. Bir gün, beş gün gittikten
sonra, yâr peşine giden, ne oduna gidene, ne çarşıya alışverişe gidene. Ne tarla biçmeye
gidene benzer, onun fikri, onun gönlü, bir anda yârinin huzuruna varacak, bin seferluk
yoli bir günde gidecek sanki. Bir gün, akli başına geldi, geriye döndü ki, sıla dağlarınınun
tepeleri görünüyer, bir gün daha geçse, hiç görünmeyecek deyi sazına ne dedi bahah punar
375 başında:

Kesildi nişanum yâd aldı vatan
Bizden ırak bizim ilin dağları
Olmışım giderum Leylâ'ya Mecnun
Bu sinemde sevdiğumun dağları.

380

Sevda dert üstüne dert ekliyor
Gözi yaşlı yârim beni bekliyor
Ha bugün ha yarın deyi geliyor
Ateş oldu geçürdüğü çağları.

385

Ben İbrahim Şah aşkın yasından
Bâde nûş eyledim kan deryasından
Sevda tesirinden yâr hevasından
Gözi yaşlı geri koydum dağları.

390 deyip, yoluna devam eyledi. Günlerden bir gün, bir boğaz içinde bir şehre vasıl oldu ki, burasına “Akkavak” şehri derdi ler. O zaman, Van Kal’asi İran kistbeti kullanılırdı. İbrahim Şah, 22 yaşlarında olduğu sıralarda idi, bir kahveye girdi, kahve halkı, hepsi buna bakmaya başladı. Sağdan soldan perçemleri dökülmüş, elinde saz, kendisi İran kisbetinde bir delikanlı. Çayını, nargilesini verdiler ve kahve dolmaya başladı. Oturanlar:
395 “Misafir kardeş, şu sazın telinden bir işitsek iki, olmaz mı?” dediler. Sazı çıkardı evvel emirde, kahveciye bir koşma söyledi:

400 Kismet beni bu yerlere getirdi
Garip düştüm sizin ile kahveci
Aşk-ı sevda hayatımı bitirdi
Destan oldum dilden dile kahveci.

405 Anam babam ardı sıra ağlıyor
Deli gönül coşkun coşkun çağlıyor
Sevdiceğim karaları bağlıyor
Derdime bir çare bula kahveci.

410 Ben İbrahim sinesinde dağlıyım
Kendim gencim fakat eski çağlıyım
Van Kal’asi Erdiç Han’ın oğlıyım
Tanısın aslımı bile kahveci.

O zaman, anladılar ki, İbrahim Şah âşık olmuş. Biz habarı nerden sorarız. Güllü Hanım, memleketine döndü ve babasına, anasına: “Ziyaretimi yaptım, eğlendim.” diyerek, kırh tane cariyeyle, Basra Körfezi’nin bir güzel yerinde yaptırdığı köşkinde oturuyor, ah çekip, ağlayıp, İbrahim Şah’ın yollarını gözliyer. Bir gün, kızlar, hepsi toplanıp baş
415 ucuna geldiler, dediler ki, “Hanımefendi, yüzün gülmiyer, ah çekip ağliyersin, bizim de, senin bu ağlamadan rahatımız yoktur, derdin nedir, bir parça anlatsan?” O sırada kız, cevabı verdi; bakalım ne söyledi:

420 Bir yiğit bıraktım kızlar
Kaldı Ceylan Punarı’nda
Bizim için kara oldu
Günler Ceylan Punarı’nda.

Yeni doğan o ay yüzlüm
Doyılmiyan tatlı sözlüm
Kara kara kaşlım gözlüm
Kaldı Ceylan Punarı’nda.

425 Nur saçıyor gülen namlum Güllü Han'ı ağlar koydı
Aşk ile ben gibi demlum Gözyaşımı çağlar koydı
Sarı saçlum ay perçemlum Aşk didemi dağlar koydı
Kaldı Ceylan Punarı'nda. Buldı Ceylan Punarı'nda.

430 Kızlara buni söyleduktan sonra, kızlar, Güllü Hanım'ın annesine: Niçin, bir tek
kızınız var, derdine bakmiyersiz “ deyi söylendiler. O zaman, Devlet Han, ilan etti: “Her
kim, benim kızım âşık olmuştur, İbrahim Şah isminde birisi var, gelir, kızımın üzerinde
âşık olanda ne var idi, söyleyebilirse, heman ona nikâh edip düğün yaptıracağım.” dedi
ve kızına hitaben; “Başka ne yapayım?” dedi. İbrahim Şah, günlerden bir gün, Basra
şehrine ayak bastı, şehirde bir kahveye indi, buyur ettiler, oturdu. Nargilesini,
kahvesini getirdiler. Oturanlar: “Âşık, bir kulaklarımızın pasını silsen olmaz mı?” diyende,
435 İbrahim Şah, sazını muşamba kılıfından çıkardı ve şu koşmasını söyledi:

440 Aşkın cünuniyim gurbet ellerde
Derdime bir çare arar gezerum
Sefil Mecnun gibi viran illerde
Her gelüp geçene sorar gezerum.

445 Beni kısmet atan gurbet ellere
Seni gelmez düştüm uzun yollara
Katıp gözyaşımı akan sellere
Yorulmaz gönlümi yorar gezerum.

450 Oğul deyi ağlar baba anamız
Bana aşk vermiştir nazlı sunamız
İbrahim gurbette abudanemiz
Kınaman a dostlar derer gezerum.

Padişah, Devlet Han'a haber verdiler: “Kahvede bir âşık var, İbrahim Şah isminde, o adam olmasın?” dediler. O zaman Devlet Han, 90 yaşlarında ihtiyar bir padişah idi, onu davet etti. İbrahim Şah edep erkânım yerine getirerek Devlet Han'ın huzuruna vardı, yer

455 gösterdiler, oturdi ve bir şerbet içtuktan sonra, Devlet Han: “Kimsin, nerden gelup nere gidersin, iyi ki (niçin/ neden) İnan kisbetlisin?” deyi sordi. İbrahim Şah, sazını kucağına alıp, Devlet Han’a söylemeğe başladı:

460 Sor aslımı asilzade nesliyim
Gör ne hâllere uyup gelmişim
Bu aşkın ucundan her gün yaşlıyım
Yâra vasıl olam deyi gelmişim.

465 O aşkın ucundan olmuşum deli
Verseler istemem devleti malı
Anamı babamı vatan yerini
Göre göre ağlar koyup gelmişim.

470 Değildur gezişum şan almağ için
Diyar-ı gurbette nam almağ için
Cematın hazırdur can almağ için
Ben de Güllü Han’ı deyip gelmişim.

475 İbrahim Şah bindum aşkın atına
Arzettum da geldum memleketine
Burda sığmmşım merhametuna
Kaderin yoluna uyup gelmişim.

Bunu söyleyince, Devlet Han, “Peki oğlum, kızıma soralım, bu işlerin tetkik edelim
480 aslını, sen de burada rahat et.” deyip, bir konak gösterip, bir hizmetçiyi de yanma verdiler.
Biz haberi kızıdan soralım. Kız, bunu duyunca, bir kızgın sacın üzerindeki mısır tanesi gibi,
sağa sola atiyer kendini, kızlar tutiyerler. Artuk, akşam olunca, takati kesiliyor. Cariyesine:
“Aman Gülşah, beni İbrahim Şah’a götür.” diyer. Gülşah, oradan kalkıp, İbrahim Şah’ın
odasına geliyor, İbrahim Şah’a: “Güllü Hanum’un nişanı var mı sende?” diye sorunca,
485 İbrahim Şah, altın tarak ile mektubi koynundan çıkariyer. Gülşah, bunu görünce, doğru,
koşup hanıma müjde veriyer.

490 Güllü Hanım:
Aman Gülşah yaman Gülşah
Kimdur bu gelen bu gelen?
Güzelliğim tamam Gülşah
Kimdur bu gelen bu gelen?

495 Gülşah:
Aman hanım yaman hanım
Yârdır bu gelen bu gelen
Sana kurban canım hanım
Yârdır bu gelen bu gelen.

500 Güllü Hanım:
Hangi ilin meralidir?
Bu aşk ile yaralıdır
Sordun mu ki nerelidir?
Kimdur bu gelen bu gelen?

505 Gülşah:
Yiğitlerin âlâsından
Nur dökülür simasından
Sordum o Van Kal'asinden
510 Yârdır bu gelen bu gelen.

Güllü Hanım:
Aşk ile kemala ermiş
Yâr elinden bâde almış
515 Acep beni nerde görmüş?
Kimdur bu gelen bu gelen?

Gülşah:
Bu Gülşah'ın hünerinde
520 Ziyaretler kenarında

Görmüş Ceylan Punarı'nda
Yârdır bu gelen bu gelen.

525 Güllü Hanım:
Gülşah müjdeledin yâri
Sana kurban edem vari
Güllü Han'ın gözi nuri
Yârdır bu gelen bu gelen.

İbrahim Şah'ın geldiğini hakikat anlayan Güllü hanım, annesine hakikati anlattı.
530 Annesi de, babasına söyleyince, babası: “Bir deneme yapım, hakiki âşık mıdır, değil midir?
Mısır Kölemenoglu'ndan bir şair istediler. Orda Giritli Âşık Cihanî vardır deyi, bu âşıkın
nerede olduğunu arattılar. Cezayir'de oduğunu haber alıp, âşıkı getirttiler. Devlet Han, bir
meclis kurarak, hakiki âşık olduğunu tesbit için, bütün ilim adamlarından bir meclis kurdi.
Âşık Cihanî ile İbrahim Şah, huzura getirildiler. İbrahim Şah'a “Bu âşıkla deyişir misin?”
535 dedi Devlet Han.

Âşık Cihanî:
Evvel ki Âdem geldi dünyaya
Kur'ân yoğ iken endi ne idi?
Altı bin altıyüz altmış âyetin
540 Açarı neyidi bendi neyidi?

İbrahim Şah:
Eyvel Âdem ki geldi dünyaya
Kur'ân yokken zencir endi büyüdü
545 Altı bin altıyüz altmış âyetin
Açarı bismillah bendi cüz idi.

Âşık Cihanî:
O neyidi yerde gökte bilinmez?
550 O nedir ki ona bir eş bulunmaz?
Biri öldi cenazesi kılınmaz
Birisin geriye döndi neyidi?

555 İbrahim Şah:
O barîdur yerde gökte bilinmez
Allah birdur şeriki bulunmaz
Musa öldi cenazesi kılınmaz
İdrisi cennete girdi buy idi.

560 Âşık Cihanî:
Cihanî dünyaya gelince doldı
Hangi gündi altmışüçünde soldı
Bir göğe çekildi bir yerde kaldı
Beşi gökten yere indi neyidi?

565 İbrahim Şah:
Hemen işitince İbrahim bildi
Efendumuz altmış üçünde soldı
İsa göğe Muhammet yerde kaldı
570 Beş vakit namazı endi buyudi.

Burada âşıkların deyişmesi de, denenmesi de yapıldı. Artuk Devlet Han'un ve meclisin hiç bir şüphesi kalmadı, İbrahim Şah, hakiki âşık olduğunu dile getirdi. Devlet Han, yalnız bir teklif ile kızı vermeyi kabul etti: "Bir tek kızım var, yerim boş kalmasın, ben ölünce hükümdar sen olacaksın." dedi. Kırh gün, kırh gece toy düğün kurulup, beş yüz atlı yolluk, kırh tane hizmetçi cariya, Gülşah cariya hanum başta olmak üzere, verildi, İbrahim Şah, "Düğünü, babamın memleketinde daha böyüğünü yapacağım." deyi orda yapılmasını istedi, onlar da kabul ettiler. Beş yüz atlı, elli deve yüklendi. Başı al duvaklı Güllü Hanım'ı gelin ettiler (Rayman, 1998: 348-364).

Âşık Efkârî'nin yukarıda örneklerini verdiğimiz hikâyeleri genel olarak şu özellikleri göstermektedir:

Bu hikâyeler “aşk hikâyesi” özelliğini taşımaktadır. Hikâyeler tabii olarak kahramanların hayatları etrafında şekillenmektedir. Kahramanlar da bade içer âşık olurlar. Sevdiklerine ulaşmak için çeşit çeşit engelleri aşmak, diyar diyar (Artvin'den Urfa'ya, Basra'ya, Keşan'a kadar) gezmek zorunda kalırlar. Sevgililerin kavuşmalarını engelleyen kötü karakterler vardır. Üç hikâyede de kahramanlar saz çalar şiirler söyler. Gezdikleri yerlerde mutlaka değişik âşıklarla karşılaşmakta, yarışmalara katılmaktadırlar. Hikâyelerin sonunda sevgililer kavuşurlar yani hikâyeler mutlu sonla biter.

Hikâyelerde döşeme, hikâye metni, dua planına uyulmuş, ancak döşeme bölümleri çok kısa tutulmuştur. Görüldüğü gibi hikâyeler nazım yönünden zengindir. Bu şiir bölümleri çıkarılınca nesir bölümleri arasında kopukluklar olmamaktadır. Bu da bize hikâyelerin iyi planlandığını, iyi kurgulandığını gösterir. Genel hikâye üslubuna uygun olarak duygular şiirlerle, tasvir ve nakletmeler nesirle anlatılmaktadır. Hikâyelerde bir görüşte âşık olma, beklenmedik anda sevgiliye rastlama, dev, peri gibi masal motiflerinin yanında aslan, tavşan, kedi gibi yardımcı hayvan motifleri de görülmektedir.

Üç hikâyeden ikisinde hikâyenin başında hükümdarların çocuğu yoktur. Genel olarak hikâye ve masalarda çocuk sahibi olma maddi bir yiyecek veya içeceğe bağlanır. İbrahim Şah hikâyesinde, Erdiç Han'ın çocuğunun olması için karısı Cevahir Hanım'ın Urfa'daki Hz. İbrahim'in ateşinden çıkan sudan içmesi ve abdest alması istenir. Kandevarlı Burhan Şah hikâyesinde ise, Zümrüt Selim Han'ın çocuğu ancak Hızır'ın verdiği bir elmanın yarısını kendisi, diğer yarısını da karısının yemesi sonunda olur.

Genellikle kahramanlar bir vezir, bir yönetici çocuğudur. Bazı halk hikâyelerinde görüldüğü gibi kahramanlar aynı okulda okumaz ve aynı okulda âşık olmazlar. Gerek kadın, gerek erkek kahramanlar bade içerek âşık olurlar. Erkek kahraman her halk hikâyesinde olduğu gibi sevgilisi için gurbete çıkar. Yolculuğu aylarca, yıllarca sürer. Sonunda sevgilisine kavuşur. Sevgililerin babası âşıkları sınavdan geçirir. Sınav, âşık olduğunu ispat etme veya başka âşıklarla atışmadır. Âşık, bu şartları yerine getirdikten sonra sevgilisine kavuşur. Kırk gün kırk gece düğün kurulur. Sonra beş yüz kişilik bir

kuvvetle âşık memleketine hareket eder. Dönüşte ikinci bir düğün de âşığın memleketinde olur.

Hikâyelerdeki olay örgüsü şu şekildedir: Çocuğu olmayan hükümdarlar olağanüstü bir şekilde çocuk sahibi olur. Çocuğa/kahramana bir pir isim verir. Çocuk okula başlar, üç veya dört has arkadaş edinir, on beş yaşlarında bade içerek âşık olur. Saz çalmasını öğrenen kahraman sevgilisini aramak için birkaç defa gurbete çıkar. Birçok sınavdan sonra sevgililer kavuşur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. BAŞLANGICINDAN GÜNÜMÜZE ARTVIN ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN TEMSİLCİLERİ

Bu bölümde başlangıcından günümüze yörede yaşadığı tespit edilebilen âşıklar tanıtılacaktır. Âşıklık geleneğine ilişkin çalışmalarda âşıklar tanıtılırken değişik sınıflandırmalar yapılarak bilgilerin verildiği görülmektedir. Mesela; sanat güçleri açısından “Üstat Âşıklar, Usta Âşıklar, Kalfa Âşıklar, Genç Âşıklar, Hevesliler” veya okudukları şiirlerin kaynağı bakımından; “Usta Malıyla Birlikte Kendi Eserlerini Sunanlar, Usta Malı Söyleyenler” gibi (Özarlan, 2001: 101-102).

Bu tür tasnifler belirli bir zaman dilimini inceleyen çalışmalarda esas alınabilir. Ancak bizim çalışmamız için uygun değildir. Çünkü bir zamanlar “genç” ve “çırak” ya da “kalfa” olan bir âşık bir zaman sonra “usta” ya da “üstat” olabilir. Sanatının ilk yıllarında sadece usta malı söyleyen bir âşık –ki bu durum hemen her âşık için vaki bir durumdur.- ilerleyen yıllarda ustasını gölgede bırakacak kadar güçlü eserler vücuda getirebilir.

Tarihsel olarak yapılacak bir tasnif de (18. yüzyıl âşıkları, 19. yüzyıl âşıkları... vb.) yöre âşıkları için pek uygun değildir. Çünkü âşıkların pek çoğu hem 19. yüzyılda hem de 20. yüzyılda eser vermişlerdir.

Bizim bu çalışmada kullandığımız tasnif, âşıkların kullandıkları mahlasları esas alınarak yapılmış ve alfabetik olarak verilmiştir. Âşıklar hakkında -tespit edilebildiği kadarıyla- yaşadıkları yıllar, hayatları ve eserleri, geleneği öğreniş biçimleri, görüştükları âşıklar, usta ya da çırakları, gezdikleri yerler, badeli olup olmamaları... vb. bilgiler değişik kaynaklardan taranarak birleştirilip verilmiştir. İlgili bilgilerin alındığı kaynaklar ise toplu olarak belirtilmiştir.

Yörede yurdumuzun diğer yerlerine nazaran daha fazla kadın âşık yetişmiş olduğu görülmüş ve bu bölümde kadın temsilciler ayrı bir başlık altında toplanmıştır. Bu bölümde 90 erkek, 6 tane de kadın âşık hakkında bilgi verilmiştir. Eserleri sağlıklı olarak tespit edilebilen âşıkların şiirlerinden sadece birer örnek verilmiştir.

5.1. Erkek Âşıklar

5.1.1. Azmî (Erkinisli Azmî)

27 Nisan 1907–11 Kasım 1987. Yusufeli'nin Erkinis (Demirkent) köyünde doğdu. Asıl adı Mustafa Adil Özder'dir. 1. Dünya Savaşı (1914–1918) döneminde ailesi ile birlikte Sungurlu'ya göçtü. Öğrenimine orda devam etti.1920 yılında ailesi yeniden Yusufeli'ne döndü.2 yıl kadar babasından ders alan Azmi, daha sonra Ersiz Merkez Numune Mektebi bünyesinde sınavlara katılarak ilkokulu bitirdi.1923 yılında ise Erzurum Dar-ül Muallimin Mektebine girip 1928 yılında mezun oldu.

Halk şiirine küçük yaşlardan beri ilgisi olan Azmi, okul yıllarında şiir yazmaya ve âşıklık geleneğini öğrenmeye başladı. 60 yıla varan öğretmenliği ve Kültür Bakanlığı'nda çalıştığı dönemde dolaştığı ve görev yaptığı her yerde halk kültürüne ilişkin araştırmalarını sürdürdü.

Yüzlerce makalesi ve yazısı değişik yerlerde yayımlanan Azmi, hemen her konuda şiir yazdı. Kendi çağlarından Efkârî, Müdâmî gibi birçok âşıkla karşılaştı ve bu karşılaşmaları belgeledi. Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi adlı bir de halk hikâyesi tasnif etmiştir.

Azmi'nin “Yusufeli Muhibbî (1940), Türk Çoruh'ta Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı, Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları (1965), Yusufeli Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif (1968), Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi, Artvin İli-1 (Abdullah Aydın ile birlikte, 1969), Artvin Folkloru 1(1970), Artvin ve Çevresi, 1828–1921 Savaşları (1971), Resimli Artvin İli Bilgileri-1 (1971), Tarihte Çıldır (Ahıska) Atabeyleri ve Torunları (1971), Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi (1976) adlı kitapları yayımlanan

Azmi'nin özellikle Artvin ve Kuzeydoğu Anadolu âşıklık geleneğinde önemli çalışmaları oldu.

Yaptığı çalışmaların çoğu yayımlanma imkânı bulamamasından ötürü ya kendi arşivinde ya da Millî Kütüphane ve HAGEM bünyesinde saklanmaktadır. Azmî'nin şiirlerinin bir bölümü Hayrettin Tokdemir tarafından "Yusufelili Azmî (1997)" adıyla yayımlanmıştır (Artvinli, 2000: 366; Karadeniz, 2002: 38).

Bulunmaz

Dünya yer de doymaz bunca insanı	Hüner midir çekiştirmek kıl-ü kal
Dünyadan da doymuş insan bulunmaz	Biraz düşün geçmişlerden ibret al
Fani insan birbirini yemekte	Doğru değil hoşla gitmez böyle hâl
Bu esrarı çözen beyan bulunmaz.	Küçükten büyüğü sayan bulunmaz.
İnsan doğar ağaç biter bar verir	Azmî gönül kırma fani dünyada
Sular uçar bulut olur kar verir	Kibirlik kötü şey getirme yâda
Mevla kimi geniş kimi dar verir	Ne gerek var üzüntüye feryada
Garip ölür kabre koyan bulunmaz.	Ne kadar söyleyen duyan bulunmaz.

5.1.2. Bahrî (Şahistanoğlu Bahri)

1879-1922 Artvin'in Yukarı Hod (Yukarı Maden) köyünde doğdu. Hayatına ilişkin somut bilgi bulunmamaktadır. Ancak teyzesinin oğlu olan Âşık Hıfzî (1860-1915) ile aynı dönemlerde yaşadığı bilinmektedir. Âşıklık geleneğini ve şiiri babası Hasan'dan kardeşi Osman ile birlikte öğrendi. 1. Dünya Savaşı (1914-1918) dönemindeki çete savaşlarının yöredeki koluna öncülük ettiği yolundaki veriler hayatına ilişkin bazı ipuçları vermektedir. Şiirlerinde değişik konuları işleyen Şahistanoğlu Bahri'nin bugüne ulaşan fazla eseri bulunmamaktadır (Köprülü, 1965: 663; Koç, 1990: 141).

Bu Gece

Bir perinin sevdası var başımda	Sefil serim kalkmaz dertten dumandan
Bilmem ne olacak hâlim bu gece	Yârin efkârından yârin gamından
Gönül bahçesini viran eyledin	Az kaldı nuş edem ecel camından
Soldu bağda taze gülüm, bu gece.	Lâl oldu söylemez dilim, bu gece.

Der Bahri bozuldu gönlüm nevrakı
Vücutuma düştü sevda firakı
Yazıp yâre göndereyim evrakı
Kâğıt kalem tutmaz elim, bu gece.

5.1.3. Bulalî

1919-1985 Artvin'in Aşağı Hod (Aşağı Maden) köyünde doğmuştur. Asıl adı Mevlüt Yılmaz'dır. Küçük yaşlarda bağlama çalmayı ve âşıklık geleneğini öğrenen Bulalî'nin kendine has bir bağlama çalma tarzı olduğu kaydedilmektedir. Hem kendi şiirlerini hem de yörenin ünlü âşıkları Sümmânî, Şenlik, Şamilî'nin şiirleri gibi usta malı eserler söylemiştir. Yörede tanışıp dostluk kurduğu birçok âşıkla zaman zaman atışmalarda bulunan Bulalî'nin kaynaklara aktarılabilen az sayıda şiiri kalmıştır. Bulalî, ömrünün büyük bir bölümünü gurbette geçirmiştir (Koç, 1990: 206).

Giderim

Ezeli ervahtan levh-i kalemden	Yüce dağ başında gezermiş uğru
Dünyanın cevrenden bezdim giderim.	Güllü bahçelerde ötermiş murgu
Devrildi devranım, geçmede çağım	Her kime bakarsan azalmış doğru
Destimi dünyadan çözdüm giderim.	Çoğundan bir hile sezdim giderim.

Bulalî der yâr gülünü koklarım
Felek kanadı ile bağrım oklarım
Madenimi pek kıymetli saklarım
Götürüp sarrafa bozdum giderim.

5.1.4. Bulanî

1925-2005. Ardanuç'un Bice (Tütünlü) köyünde doğmuştur. Asıl adı Mustafa Gül olan Bulanî; âşıklık geleneğini ve bağlama çalmayı küçük yaşlarda öğrenmiş, rüyasında gördüğü pirinin kendisine Bulanî mahlasını vermesinden sonra âşık olarak şiir söylemeye başlamıştır. Köyüne gelip giden âşıkları dinleyerek bilgisini pekiştirmiştir. Âşık Bulanî, sonraki yıllarda yörenin birçok âşığıyla dostluk kurup atışmalar yapmıştır. Şiirleri çeşitli

dergi, gazete ve araştırmalarda aktarılan âşık, Kıbrıs'ta ölmüş ve orada toprağa verilmiştir (Karadeniz, 2002: 57).

Gider

İnsan altın, pazarlara atılır	Âşık odur ki durmadan bağıır
Alanın elinde özleşir gider.	Çok söylesem belki başlar ağıır
Vatan bizim bağlarda ötüür	Saatimiz dolar ecel çağırır
Dallarını açar yazlaşır gider.	Son kumaşım budur bezleşir gider

Yükleyenler gider dünyadan göçü	Bulanî Hakk'a bağıdır bu özler
Kudretten dolmuştur âşığın içi	Çağ geçer yokuşta tutmaz bu dizler
Herkes işlemiştir bil ki bir suç	Bu cümle âlem cennetini gözler
Kendine kalsa da gizleşir gider.	Hak nasip ederse izleşir gider.

5.1.5. Cesimî

1835-1917. Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Asıl adı Yusuf'tur. Babası Şöhretî gibi âşıklık geleneğinin uzun yıllara dayandığı bir ailede yetişti. 17 yaşında gördüğü bir rüyada bade içerek Gerede'de Şehri Efendinin kızı Servidar'a âşık oldu. Bir süre hastalık ve bayılma krizleri geçiren Cesimî'yi babası Âşık Şöhretî ilk anlayan kişi oldu ve oğluna bir deyiş söyledi. Bir süre sonra âşıklığı ve sevdasıyla yörede duyulmaya başlayan Cesimî, çırağı Âşık Dur Abdal'la birlikte sevdiğini aramak üzere yola çıktı. Uzun ve zor bir yolculuktan sonra Gerede'ye ulaştı. Ancak Gerede'ye varışından birkaç gün önce sevdiği kızın öldüğünü öğrendi.

Daha sonra köyüne dönen Âşık Cesimî, belirli aralıklarla Kuzeydoğu Anadolu ve İran'da dolaşarak birçok âşıkla karşılaştı. Dönemin bilinen âşıklarından Narmanlı Sümmânî, Çıldırlı Şenlik, Yusufelili İznî, Tiflisli Ermeni kökenli âşıklardan Kararî ve Civânî ile karşılaşmalar yaptı. Cesimî, Cuğolu âşıkların dördüncüsü olarak bilinir. Şiirlerinde sevgiden tasavvufa birçok konuyu işleyen Cesimî sonraki yıllarda Vezirköprü'ye geçerek ömrünün sonuna dek orada kaldı. Mezarı da Vezirköprü'dedir (Gökalp, 1988: 48-49; Karadeniz, 2002: 64; Özder ve Aydın, 1969: 67).

Getirin

O yârin şehrine giden olursa Gece gündüz kaldım ah u amanda
Dilinden bir name alın getirin Semek tek oynarım bahr-i ummanda
Yalnız salmayın yâri yollara Değildir sevdiğim Hint'te Yemen'de
Emanet tarîkle gelin getirin. Gerede şehrinde bulun getirin.

Yâre haber verin hasta Cesimî
Şevki canan çeksin benim yasımı
Vermez ise kavim, kardeş, hısımlı
Bir şahin misali çalın getirin.

5.1.6. Coşarî

1959 yılında Ardanuç'un Basa (Yolüstü) köyünde doğdu. Asıl adı Ergül Keskin'dir. İlköğrenimini köyünde, ortaöğrenimini Ardanuç'ta tamamladı. Âşıklık geleneği ve şiirle küçük yaşlarda ilgilenmeye başladı. Birçok âşığın yetiştiği köyündeki gelenekle büyüdü. Yalnızca Artvinlileri değil, tüm Kuzeydoğu Anadolu âşıklarını izleyip onlardan etkilenecek kendini geliştirdi.

İlk şiirlerini ortaokul yıllarında yazmaya başladı. Aynı dönemlerde bağlama çalmayı kendi kendine öğrendi. Genel itibariyle Âşık Efkârî'den olduğu kadar Reyhanî, Murat Çobanoğlu gibi âşıklardan da etkilendi. Önceleri daha çok usta malı türküler söyleyen Coşarî, zamanla kendi şiirlerini seslendirmeye yöneldi (Kaya, 2010: 159; Ergül Keskin ile kişisel görüşme, 2012-Ardanuç: Musa ÖKSÜZ arşivi).

Ardanuç'ta

Anlatayım dostlar dinleyin size Kutul'un hanları bozar oyunu
Nasıl yola gider hal Ardanuç'ta. Hiç içtin mi Bilbilan'm suyunu
Yaylası dağları hayattır bize Yağız at al boğa kara koyunu
Sallanır rüzgarla dal Ardanuç'ta. Görürsün her cinsten mal Ardanuç'ta.

Ormanı çayırı otağı da var Şivesi bir hoştur sözleri güzel
Misafire sıcak yatağı da var İnsanı sıcaktır yüzleri güzel
Yağ peyniri Kafkas peteği de var Gelinler hamarat kızları güzel
Her derde devadır bal Ardanuç'ta. Dokunuyor kilim şal Ardanuç'ta.

Halkım halay çeksın oynasın barı
Arar bulamazsın böyle diyarı
Efkari'nin çırağıdır Coşari
Bul dertli sazını çal Ardanuç'ta.

5.1.7. Dervişan

1930 yılında Artvin'in Saltetri (Sakalar) köyünde doğdu. Asıl adı Hasan Hüseyin Yazıcı'dır. İlkokulu köyünde okudu. Küçük yaşlardan itibaren şiirle ve âşıklık geleneğiyle ilgilendi. 12 yaşından beri şiir yazmaktadır. Ancak ilk yazdığı şiirler kayboldu. Yaklaşık 15 yaşlarında birkaç kez üst üste gördüğü rüyadan sonra daha yoğun olarak şiir yazmaya yöneldi. Mahlasını da aynı pirden aldı. 17 yaşında bağlama çalmaya başladı. Bu konuda Âşık Efkârî'nin yardımını gördü. Şiirde ise özellikle Yusufelili Azmî mahlasıyla şiir yazan araştırmacı Âdil Özder'den etkilendi. 1957 yılında Artvin'de yapılan bir âşık şenliğinde gösterdiği başarısından sonra adı duyulmaya başladı ve daha sonraki yıllarda yöredeki birçok şenliğe katıldı. Şiirlerinde güzellemeden dine dek hemen her konuyu işleyen Âşık Dervişan'ın birçok eseri çeşitli dergi ve araştırmada yer aldı. Yörede anlatılan birçok halk hikâyesini de bilen Âşık Dervişan, aynı zamanda birçok âşıkla karşılaşmış dostluk kurdu. Şiirleri, Gönül Bağları-2005, Ömür Bağları-2009 adlı kitaplarda toplanmıştır (Karadeniz, 2002: 104; Yazıcı, 2009: 3-8).

Geçer

Bakıp da yanılma dünya rengine, Her zaman göremez göz gelir geçer. Kaptırma kendini dünya zevkine, Ağzın tadı gider, haz gelir geçer.	Sen vefasızlara sakın yâr olma, Kırılan dallara asla sarılma, Seven sevdiğine küsüp darılma, Dayanmaz hasrete naz gelir geçer.
Mevsimine göre mahsul yetiştir, Şad olup gülmenin sonu telaştır, Her gelen baharın ahiri kııştır, Sararır bahçeler yaz gelir geçer.	Melek simalara vardır methimiz, Hep öyle kalmaktır tüm gayretimiz, Yitirmez alsını hüviyetimiz, Görülen lekeler toz, gelir geçer.

Nefsine kanıp da sonra darılma,
Vefasız güzele sakın yâr olma,
Dervişan fanide koşup yorulma,
Az zaman, yel gibi tez gelir geçer.

5.1.8. Derya

1885-1955. Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Ölüm tarihi Gökâlîp'te 1940 olarak geçmektedir. Âşıklık geleneğini küçük yaşlarda öğrenmeye başladı. Döneminin ustalarından Huzûrî'nin babası Âşık Keşfi'nin yardımını gördü. Huzûrî'nin çağdaşı olan Âşık Derya yöredeki birçok âşıkla tanışıp karşılaşmalarda bulundu. Dönemindeki öteki âşıklardan Huzûrî ve Zuhûrî kadar şiirleri günümüze ulaşamadı (Özder ve Aydın, 1969: 68; Gökâlîp, 1988: 128).

Efendi

Taht-ı adalette sahip şeriat	Hâkimler hâkimi sen icra eyle
Bühtandır bizlere inan efendi	Tevekkül babına girip sabreyle
Tecelli takdirde vardır bir hikmet	Ey pir-i muganım beni setreyle
Vefa vermez asla insan efendi.	Dayandım affına aman efendi.
Perişan hâl ile düştüm yollara	Derya bu iş için çekmez merağı
Nazar eyle gözden akan sellere	Şeriat babının sönmez çırağı
Rahmet kıl bu ben teki kullara	Nahak yere kursa kişi tuzağı
Arz edüben geldim ihsan efendi.	Olur ahir işi yaman efendi.

5.1.9. Deryâmî

1926-1987. Şavşat'ın Arsiyan (Armutlu) köyünde doğdu. Asıl adı dursun Ali Erdoğan'dır. İlkokulu köyünde okudu. Âşıklık geleneğini küçük yaşlarda öğrendi. Yöresine gelip giden birçok âşığı dinleyerek şiire, bağlamaya yakınlaştı. Ancak ustası olarak kabul ettiği Âşık Huzûrî'nin etkisi öteki âşıklardan farklıdır. 17 yaşında gördüğü rüyada, gökyüzünden gelen bir ışık kümesi içine girdiğinde bade içip âşık olduktan sonra şiir yazmaya başlayan Deryâmî, yaklaşık 20 yaşlarında bağlama çalmayı öğrendi.

Kendisine “Deryâmî” mahlası Huzûrî tarafından verildi. 1950 yılında Erzurum’da yapılan bir yarışmada birincilik almasından sonra yörede tanınmaya başladı. Uzun yıllar seyyar satıcılıkla âşıklığı bir arada yürüten Deryâmî Baba, Adapazarı’na göçerek taşımacılıkla uğraşmaya başladı. 1977 yılında karısına kızıp evini yakması nedeniyle bir süre hapiste yattı. Hemen her konuda şiir yazmasına karşın özellikle hicivdeki başarısıyla adını duyuran Âşık Deryâmî, Konya Âşıklar Bayramı’nda da birçok kez birincilik kazandı. Türkiye’nin çeşitli yörelerinde katıldığı yarışma ve şenliklerde de (İstanbul Gülhane Parkı Âşıklar Şöleni) değişik ödüller alan Âşık Deryâmî, İstanbul’da öldü.

Birçok dergi, gazete ve araştırmada da yer alan Deryâmî’nin şiirleri ve hayatına ilişkin Halil Açıköz tarafından hazırlanan “Âşık Deryâmî, Hayatı ve Eserleri” (1988b) ve HAGEM tarafından hazırlanan “Gülme Zarıma (1990)” adlı kitaplar yayımlandı. Şiirlerinin sayısı 1.500’ü aşmaktadır (Gökalp, 1988: 174-186; Açıköz, 1988a: 49-51; Günay, 1993: 150; Alptekin ve Sakaoğlu, 2008: 258; Çelik, 2008: 277).

Âşık Maşuğa Eremez

Âşık maşuğa eremez	Gece gündüz ne getirir.
Eğer geçmezse özünden.	İnsan ömrünü bitirir.
Hüsn-ü cemâlin göremez	Âşık aşkını yitirir.
Yanmazsa onun közünden.	Eğer dönerse sözünden.
Elif, Mim’den akar pınar	Yakan yanarı yaktı mı
İçmeyen, içeni kınar.	Sayılı günler aktı mı
Pervane ateşe yanar	Bu ruh kafesten çıktı mı
Sönmeyen aşkın özünden.	Toprak olur enkazından.

Dıştan savcı, içten şair⁷⁸

Ömür pirincini ayır.

Deryâmî kurumuş nehir

Zaten belli avazından.

⁷⁸ Mehmedî mahlaslı âşık, öğretmen, savcı, araştırmacı yazar Mehmet Gökalp kastedilmektedir. Bu şiir Deryâmî Sakarya Cezaevi’nde tutuklu iken Gökalp’in kendisine yazdığı bir şiire nazire olarak yazılmıştır.

5.1.10. Devamî

1923-2005. Ardanuç'un Sogara (Soğanlı) köyünde doğan âşığın asıl adı Hamza Özçelik'tir. Yaklaşık 7 kuşaktan beri âşıklık geleneğinin sürdüğü bir aileden gelmektedir. Âşık Şöhretî büyük dedesidir. Şiiri ve âşıklık geleneğini küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye başlamıştır. Devamî mahlası kendisine Adil Özder tarafından verilmiştir. Şiirlerinde tasavvuftan sevdaya birçok konuyu işlemektedir. Kuzeydoğu Anadolu âşıklarının birçoğuyla karşılaşan, onlarla dostluk kuran Âşık Devamî, bu âşıkların bazılarıyla da değişik zamanlarda atışmalar yapmıştır.

Âşık Devamî'nin değişik konuları işleyen şiirleri çeşitli gazete, dergi ve araştırmalarda yayımlanmıştır. Cuğolu âşıkların yedincisi olarak bilinen Devamî'nin şiirlerinin bir bölümünü "Halk Destanı" (1964) ve "Âşık Devamî ve Ataları" (1979) adlı kitaplarda toplanmıştır. Âşık Devamî Ardanuç'ta ölmüş ve orada toprağa verilmiştir (Karadeniz, 2002: 123).

Beyim

Dert tespih misali tükenmez oldu	Her şahsın sitemi cana kâr eder
Çek çektikçe, bizde bitmiyor beyim.	Evirir çevirir senden kâr eder
Gayret eyledim ki yetişsin diye	Sonunda da sana ah u zâr eder
Bu bizim bostanda bitmiyor beyim.	Bir pahaya alıp satmıyor beyim.

Emr-i ilahiden vazife aldım	Çok düşünüp boşa yorulmak olmaz
Çıkması güç imiş, derine daldım.	Faydasız bir yere darılmak olmaz
Cehdeyledim amma geride kaldım	Devamî der Hakk'tan ayrılmak olmaz
Bir kimse sözümü tutmuyor beyim.	Lakin bu hislerden tatmıyor beyim.

5.1.11. Dîdârî

19. yy'nin ikinci yarısında yaşamıştır. Şavşat'ın Mirye (Veliköy) köyündendir. Medrese eğitimi görmüştür. Asıl adı ve doğum tarihi tespit edilememektedir. 1878 Savaşında 60'lı yaşlarda olduğu bilinmektedir. Hacı Dîdârî Efendi diye bilinir (Özder ve Aydın, 1969: 68; Özder, 1971a: 52; Gökalp, 1988: 146).

93 Harbi Destanı

Ya Rabbi hidayet yetür hocama
Aldı ateş şirin cana yetişti.
Ezel böyle imiş yazı beratı
Şad gönlümüz gamlı güne yetişti.

Talipleri bile sağ ve solunda
Meğer agâh oldu dağlar çölünde
Eyvah hocam kaldı Urus elinde
Bu haberler her bir yana yetişti

Beşaret olundu kâfir krala
Hayf bir gül düştü Uruset ele
Bu haberler gitti ta İstanbul'a
Vardı Bab-ı Hümayun'a yetişti

Ya Rabbî sanadır şikâyetimiz
Yoktur gayrilere hiç minnetimiz
Kaldı böyle garip memleketimiz
Azdı fitne çok isyana yetişti.

Ah ettikçe ciğerlerim çürüye
Umarım ki tutan eller kuruya
Meğer ki koymasın kısmet beriye
Hemen gelip Ardahan'a yetişti.

Tibet'te⁷⁹ kurmuştuk mekânımızı
İlimle besledik bu canımızı
Ya Rab viran koyma dershanemizi⁸⁰
Bu feryadım asumana yetişti.

Bundan sonra bana haramdır Mirye⁸¹
Arzuhâller İstanbul'a yürüye
Verin hazineden alın geriye
Yoksa dünya son zamana yetişti.

Gezmiş idik nice çok gurbetleri
Kim bilirdi böyle felaketleri
Burada yetim kaldı hep şakirtleri
Şimdi hâlim pek yamana yetişti.

Etmış idik Beytullah'ı ziyaret⁸²
Onun hürmetine ola hidayet
Yetişe Kırklar'dan keramet
Şayi olup Âl-Osman'a yetişte.

Asla gam yemezdim bu cihan için
Yaşamazdım hocam böyle gün için
Bugün ahir zaman oldu ben için
Dertli Dîdar bir tufana yetişti.

⁷⁹ Tibet: Şavşat'ın 1926'dan sonra adı "Cevizli" olan köyü.

⁸⁰ Hoca Didari, Şavşat'ın Tibet (Cevizli) köyü medresesinde talebe yetiştirmekteydi. Dershaneden kastı bu medresedir.

⁸¹ Mirye: 1926'dan sonra adı Veliköy olan yer, şairin köyü.

⁸² Hoca'nın Hac yaptığı anlaşılıyor.

5.1.12. Dildârî

Artvin'in Hod (Yukarı Maden) köyünde yaşadı. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bazı deyişlerden yola çıkılarak Şamilî'nin gençlik dönemlerinde Dildârî'nin yaşlı bir saz şairi olduğu kabul edilmektedir. Buna göre 19. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 63; Koç, 1990: 61).

Bu Gece

Ela gözlüm vatanını terk etmiş	Dertlilikte beter oldum Kerem'den
Bahah neye varır hâlîm bu gece.	Ah çekerim duman çıkmaz serimden
Bülbül idim dost bağına bakardım	Ayırdılar beni güzel yârimden
El kopardı gonca gülüm bu gece.	Yetsin muradına âlem bu gece.

Der Dildârî yanem ölene kadar
Böyle imiş bize nasip mukadder
Arzuhâlim birer birer vafeder
Viran oldu bülbül dilim bu gece.

5.1.13. Dur Abdal

1881-1946. Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Asıl adı Abdullah Yüksel'dir. Medrese eğitimi almış, âşıklık geleneğini bağlama çalmayı amcasının oğlu ve ustası Âşık Cesimî'den öğrenmiştir. Uzun yıllar Cesimî'yle birlikte hem Anadolu hem de Kırım, Rusya, Azerbaycan, İran gibi yerleri yaklaşık 16 yıl boyunca dolaşmıştır. Böylelikle geleneklere ve âşıklığa ilişkin bilgisini pekiştirmiştir. 20. yüzyıl ilk yarısında bilinmesine ve Efkârî gibi son dönem âşıklarından birine ustalık etmiş olmasına rağmen kaynaklara aktarılabildiği eseri azdır. Cuğolu âşıkların altıncısı olarak bilinir (Karadeniz, 2002: 144).

Key'fsizdir

Beni kınamayın eşler yârenler	Bu aşka düşeli yandım kavruldum
Bugün duydum o cananım key'fsizdir.	Geçti sinnim harman gibi savruldum
Hiç yardım etmedi aşkı verenler	Çağım tamam gönül dağın devrildim
Bana hasret o sultanım key'fsizdir.	Canan için serde canım key'fsizdir.

Dur Abdal söylerim yârin ismini
Mah-ı mihri nakşettiler resmini
Gönül bulamadı geçti hasmını
Aşkına düştüğüm hanım key'fsizdir.

5.1.14. Efkârî

1900-1980. Ardanuç'un Basa (Yolüstü) köyünde doğdu. Asıl adı Âdem Şentürk'tür. 1. Dünya Savaşı yıllarında on yaşlarında, Merzifon'a yerleşmiş olan büyük kardeşleri ve amcalarının yanında yatılı okula gitti. Galiçya ve Kafkasya cephelerinde savaştı. Türkiye'nin hemen her şehrini ve Almanya'dan İran'a kadar geniş bir coğrafyayı gezmiştir. Âşık Efkârî, âşıklık geleneğine küçük yaşlarda ilgi duymaya başladı. 1922 yılında askerden döndükten sonra bade içerek -Kasımoğlu Pınarı'nda- âşık oldu. Bu olayı izleyen günlerde komşu köylerden Abdullah Hoca olarak da bilinen Âşık Dur Abdal aracılığıyla kendini geliştirdi ve geleneğe ilişkin bilgisini pekiştirdi. 1966 yılında Konya Âşıklar Bayramı'nda birincilik ve katıldığı çeşitli yarışma ve şenliklerde çeşitli ödüller alan Âşık Efkârî, sonraki yıllarda aynı şenlikte seçiciler kurulunda görev üstlendi. Devrinin hemen her büyük âşığı ile atışmalar yaptı.

On iki değişik halk hikâyesi Efkârî tarafından anlatılıp belgelemiştir. Bunlar; "1. Avcı Ahmet'in Oğlu Mehmet Bey, 2. Erzincanlı Kale Beyi Bayram Bey Oğlu Abdullah Bey, 3. Kandaharlı Susamoğlu Şah Yusuf, 4. Köroğlu-Çoruh Kolu, 5. Kaftan Bey'in Oğlu Şahin Bey, 6. Ali Koçal ve Mihriban Hanım, 7. Türk Mehmetoğlu ve Papaz Kızı, 8. Adalı Hasan ile Giritli Mustafa, 9. Serdaroğlu Selim Han, 10. Ferhat ile Şirin- (Ardanuç rivayeti), 11. Kandaharlı Burhan Şah, 12. Erdiñç Han'ın Oğlu İbrahim Şah" hikâyeleridir. Bunların çoğunu kendi tasnif etmiştir.

Âşık Efkârî Bursa'da öldü ve orada toprağa verildi. Âşık Efkârî'nin şiirleri ve düşünceleri "Efkârî Divanı", "Çoruh Yaylaları", "Efkârî Tefsirleri", "Destanlar", "Folklor Derlemesi", "Efkârî Seyahatnamesi", "Ardanuçlu Efkârî'nin Öğrencilere Seslenişi" adlı kitaplarda; karşılaşmaları ise "Âşık Efkârî-Huzûri", "Sefili-Efkârî", "Ate Sultan ve Efkârî" adlı kitaplarda toplandı (Arslan, 1966: 4044; Güven, 1975; Bülbül, 1976: 4-6; Gökalp, 1988: 150-151; Günay, 1993: 143-144; Sakaoğlu, 1989: 230; Gültekin, 1989; Rayman, 1998: 7-10; Özdemir, 2000: 64-68; Alptekin ve Sakaoğlu, 2008: 382; Çelik, 2008: 280).

Okul Destanı

İnsanoğlu bu dünyada evvela
En büyük nimeti okuldan alır
Eskimez eksilmez nihayet bulmaz
Bitmez kanaati okuldan alır.

Bitmez kanatla duyar akmayı
Oturup kalkmayı girip çıkmayı
Her yaptığı işte ad bırakmayı
Nazmı nezaketi okuldan alır.

Nezaketle yürür asla yorulmaz
Yol uzun olsa da usanmaz yılmaz
Yarını düşünür tahsilden dönmez
En büyük gayreti okuldan alır.

Bu gayretle alır terbiyesini
Yavaş yavaş seçer ilmin hasını
Güldürmeye başlar öz yuvasını
Salim saadeti okuldan alır.

Saadetin duyar kıymetlerini
Alır hocasının himmetlerini
Kendi memleketin adetlerini
Usulü âdeti okuldan alır.

Usul âdet ile yolu tanısa
Hocası ne söylerse dinleyip alsın
Daima sabırkâr bir hayat sürse
En büyük devleti okuldan alır.

Bu büyük devlete ermeye başlar
Büyük vazifeler görmeye başlar
Bilgin sınıfına girmeye başlar
İşte kemaleti okuldan alır.

İşte kemaletle çalışmak lazım
Daim bilginlerle bilişmek lazım
İrfan yuvasına alışmak lazım
İlmi fazileti okuldan alır.

Fazilet taşını koyar başına
Yıllarca koşturmuştur ilmin peşine
Yarın gideceği her iş başına
Azmi cesareti okuldan alır.

Cesaretle işe özenmek lazım
Cehaleti ilimle düzeltmek lazım
Yarın bit orduda kazanmak lazım
Büyük metaneti okuldan alır.

Metanetle yapılan iş var olur
Metanetsiz yapılan iş kör olur
Bilgin olur öz yurduna serilir
Sıtkı sadakati okuldan alır.

Sadakatle söyler her bir sözünü
Asla hedefinden kesmez gözünü
Takip eder atasını izini
Bilgi dirayeti okuldan alır.

Dirayetli olur elemanlığı
Akıselim bilir var ile yoğu
Tarihe mal olur kahramanlığı
Yüce şan şöreti okuldan alır.

Hizmet eder imar eder bir anda
Bir bilgin yerini verir mi yâda
Bugün yaşadığı bütün dünyada
Tanır her milleti okuldan alır.

Şan şöret sahibi kusur eder mi
Değişirde başka yola gider mi
Ücretsiz bir çoban sürü güder mi
Ta baştan ücreti okuldan alır.

Tanır her milletli eder metini
Herkes takdir eder bu hizmetini
Kazanır dünyayı hem ahretini
Yarıncı cenneti okuldan alır.

Alır ücreti olmaz suiniyeti
Canı gibi sever öz memleketi
Kardeş gibi sever kendi milleti
Bu samimiyeti okuldan alır.

Cenneti kazanır gider yoluna
Bir bilginin kötü gelmez diline
Altın bileziği takar koluna
En güzel sanatı okuldan alır.

Samimi hizmeti olur her yerde
Sevilir övülür gittiği yerde
İlmi esas ile okur perverde
Tükenmez serveti okuldan alır.

Aldığı sanata kıymet biçilmez
İnsandaki bilgi zaten ölçülmez
Cehaletin bal şerbeti içilmez
İnsan her lezzeti okuldan alır.

Tükenmez servetten hayır gözetir
Her eksiki ilmi irfan düzeltir
Düşkün vatandaşa elin uzatır
Sonsuz merhameti okuldan alır.

Değerli iş yapsa kalır mı naçar
Daima saadet kapısını açar
Hem layık olduğu mevkiye geçer
Dünyada rahatı okuldan alır.

Merhametle bakar olup bitene
Daim minnettardır ders okutana
Öz canı esirgemez öz vatana
Vatani hizmeti okuldan alır.

Rahatı kazanır hem isim yapar
Dinleyen sözünden çok hisse kapar
Bilgin olur yurda kanunlar yapar
Bu büyük kudreti okuldan alır.

Efkârî burada bitirdi sözü
Belki meşgul ettim efendim sizi
Ölürse şehittir kalırsa gazi
Ulvi kutsiyeti okuldan alır.

5.1.15. Efkârî (Nebi Efkârî)

1866-1915. Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Asıl adı Nebi'dir. 1860'lı yılların ikinci yarısında doğduğu, 1900'lü yılların başında öldüğü varsayılmaktadır. Âşık Şöhretî'nin torunlarından olan Nebi Efkârî'nin günümüze ulaşabilmiş fazlaca eseri bulunmamaktadır. Ancak "Kerem ile Aslı", "Emrah ile Selvi", "Âşık Garip" gibi geleneksel halk hikâyelerini anlatması ve iyi bağlama çalmasıyla bilinmektedir. Cuğolu âşıkların beşincisi olarak bilinen Nebi Efkârî'nin ölümüne ilişkin, değişik bilgiler bulunmaktadır. İlki, Yusufeli'nin Narlık köyünde tifoya yakalanıp öldüğü ve orada toprağa verildiği, öteki ise 1915 yılında Bayburt'ta öldüğü ve orada toprağa verildiğidir (Karadeniz, 2002: 164).

Gördüz mü?

Garip bülbül vatanından yâd oldu	Hepimiz benzerdik bes'li boğaya
Varıp gayrı dala kondu gördüz mü?	Tenezzül etmezdik beye ağaya
Bir dem idi el âlem de şad oldu	Geçin karşısına bakın Cuğo'ya
Şimdiyse günlümüz söndü gördüz mü?	Kalmadı bir hane yandı gördüz mü?

Cümlemiz mevlaya olmuşuz asi
Yürekten silinmez gam ile yası
Şimdi oğ'l uşağın her idaresi
Efkârî sırtına bindi gördüz mü?

5.1.16. Elfazî

1875-1922. Artvin'in Saltetri (Sakalar) köyünde doğdu. Asıl adı Süleyman'dır. Küçük yaşlarda gördüğü bir rüyada Yozgatlı bir kıza âşık oldu. Babasının izin vermemesinden dolayı Yozgat'a gidip sevdiğini arayamadı. Ancak sevdiği kız da Elfazî'ye âşık olduğundan bazı ilişkileri kullanarak Elfazî'yle haberleşme imkânı buldu. Âşık Elfazî, Nihanî, Niyazî gibi dönemindeki yörenin birçok bilinen âşığıyla karşılaştı. 1. Dünya Savaşı (1914-1918) dönemdeki göçte Konya'ya giderek bir süre orada yaşadı. Daha sonra yeniden köyüne döndü (Gökalp, 1988: 89, Karadeniz, 2002: 166).

İhsana Geldim

Sükût arzuhâlim garip serime	Merhamet etmez mi hâlîmi duyan
Zarur kaldım böyle ihsana geldim.	Akar çeşmim yaşı gözlerim giryan
Rus içinde esir kaldı malımız	Sabiler kan ağlar, kaldılar üryan
Geçtim emlakimden bu yana geldim.	Zarurettten yana gümana geldim.

Bu Sefil Elfazî bir garip geldim
Vali, vilayete temenna kıldım
Muammer Beyzade paşa efendim
Mürüvvet sendedir, ben sana geldim.⁸³

5.1.17. Emrah (Ardanuçlu Emrah)

Ardanuç'un Basa (Yolüstü) köyünde doğdu. Asıl adı Emrullah'tır. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinden yola çıkılarak 19. yüzyılın 2. yarısında doğduğu 1914 yılında öldüğü bilinmektedir. Birçok başka Âşık gibi Emrah'ın hayatına ilişkin ipuçlarını şiirlerinden elde etme dışında başka bilgiye ulaşmak imkânsızdır. Bazı şiirlerinde sözünü ettiği Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrası işgal edilen köyünden ayrılmadığı anlaşılmaktadır. Emrah'ın genellikle sevda ve içinde yaşadığı tarihî gelişmeler üzerine söylediği şiirlerin çok az bir kısmı günümüze kadar ulaşabilmiştir (Karadeniz, 2002: 169).

Bu Köyde

Aslını yitirmez dünyada insan	İşler bir kovanda arı değişmez
Bakidir değişmez ülfet bu köyde.	Âşık sevdiceği yâri değişmez
Dini gayrı bir devlete kalsa da	Çoban değişir de sürü değişmez
Devam eder hem ibadet bu köyde.	Millî kalır daim millet bu köyde.
Osmanlı sancağı gitti, asılmaz	Karga bülbül olup güle düşemez
Gidip gelmesinden umut kesilmez	Geç yola çıkanlar dağı aşamaz
Devlet-i Âli'den zaten küsülmez	Dini gayrı gelip burda yaşamaz
İslam yaşar bu cemaat bu köyde.	Çünkü vardır Ahmet, Mehmet bu köyde

⁸³ Bu şiiri 1. Dünya Savaşı yıllarında Konya'da muhacirken vali huzurunda söylemiştir.

Emrah der ki ikram izzet ederler
Misafire gayet hürmet ederler
Düşmüşlere çok merhamet ederler
Vardır yitmez çok merhamet bu köyde.

5.1.18. Engünî

1944 yılında Ardanuç'un Danzot (Aydın) köyünde doğdu. Asıl adı Yaşar Köksal'dır. İlkokulu köyünde okudu. Halk şiirine küçük yaşlarda ilgi duymaya başladı. Yaklaşık 12 yaşında gördüğü rüyada yaşlı iki insan, kendisine zeytin sunarak Engünî mahlasını verdi. Şiir yazmaya ve türkü söylemeye ise bu rüyadan sonra başladı. Okula gitme imkânı bulamayan Engünî, sonraki yıllarda dışarıdan ilkokul diploması aldı. Bağlama çalmayı da kendi kendine öğrendi. Daha sonra yöredeki âşıklarla karşılıklı atışmalar yaptı ve kendini geliştirdi. Yöredeki bazı şenliklere katılan Engünî'nin şiirleri çeşitli gazete, dergi ve araştırmalarda aktarıldı. Geleneksel halk hikâyelerini anlatmasıyla da bilinen Âşık Engünî, şiirlerinde hemen her konuyu işlemektedir (Karadeniz, 2002: 172; Yaşar Köksal ile kişisel görüşme, 2011-Ardanuç: Musa ÖKSÜZ arşivi).

Çarpık Çağ

Ne biçim ortama kaldık efendim	Zaruri ihtiyaç üstü üstüne
Ne yaşayan belli ne ölen belli.	Mektup yazamıyor dostu dostuna
Günden güne dert üstüne dert gelir	Böyle mi düşülür insan kastına
Ne ağlayan belli ne gülen belli.	Ne gizleyen belli ne çalan belli.
Herkesi bir telaş aldı yürüdü	Âşık Engünî'yim âciz haneden
Çekildi damarda kanlar kurudu	Usandım aylardan bıktım seneden
Biraz önce cüzdanımda var idi	Onlar kötü biz iyiyiz vadeden
Ne yitiren belli ne bulan belli.	Ne gerçeği belli ne yalan belli.

5.1.19. Ervâhî

Artvin'in Aşağı Hod (Aşağı Maden) köyünde doğdu. 19. yüzyılda yaşadığı bilinmesine rağmen tam tarih verilememektedir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı

döneminde ailesiyle birlikte Malatya'ya göçtüğü bilgisi 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığını gösteren en güvenilir bilgidir. Mehmet Koç'un "Hodlu Halk Ozanları ve Kalem Şueraları"⁸⁴ ve Özder'in "Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları" adlı araştırmalarında yer alan şiirin dışında başka eseri bilinmemektedir (Ergun, 1939: 1313; Özder, 1971a: 60-62; Koç, 1990: 131).

93 Harbi Destanı

Âhir şerdir zâhir oldu alâmet	Tarih doksan üçte Rusiye geldi
Alâmetten beyan oldu kıyamet	Kahırla her yanı zaptına aldı
Çekildi şeriat, din-ü diyanet	Otuz altı kaza muhacîr oldu
Müslümanlık gitti dâmâna düştü.	Dağıldı her biri bir yana düştü.
Ağlıyor analar ne gelir elden	Bakıp da sılamda murada erem
Ah çeker muhacir derun-i dilden	Yüzüm toprağıma taşıma sürem
Hak bizi kurtarsın bu kalma-kaldan	Ebâ-ü ceddimin mezarın görem
Bin yıllık mülkümüz düşmana düştü.	Kabirde mevtalar şivana düştü.
Yargılandı cümle ülke uyandı	İslâm olanlarda gitmedi merak
Ağlaşuben kanlı yaşa boyandı	Çektiğimiz daim âh ile firak
Ah-ü figan çıktı arşa dayandı	Cümle fakirlerin yolları irak
Nice canlar yandı hicrana düştü.	Her yandan fikir ile efgana düştü.
Kâfir Urus geldi her yanı aldı	Yüklendi göçleri gitti çekildi
İslam'ın yerine Kazaklar doldu	Fukaralar düz ovaya döküldü
Yalancı dünyanın ahiri geldi	Terk etti sılasın boynu büküldü
Ümmet-i Muhammed yamana düştü.	Bilinmez bu yollar ne yana düştü.
Dünyanın tutarı gitti kalmadı	Unutturdu sıla, kavim kardeşi
İslam olanların yüzü gülmedi	Dökerler gözünden kan ile yaş
Çok kimseler muradını almadı	Ağlıyor vatanın toprağı taşı
Yanıp ol ateş-i sûzâna düştü.	Esir kaldı o da zindana düştü.

⁸⁴ "Kalem Şueraları" kelime grubu bu eserde yanlış kullanılmıştır. Doğrusu "kalem şuarası" olmalıdır.

Dağıldı perişan cümle-i millet
Kalmadı saltanat, gitti adalet
Bıraktı ateşe o nâr-ı hicret
Aktı göz yaşları ummana düştü.

Yedi düvel meşvereti kurdular
Cümlesi birlikte karşı durdular
Anadol, Balkan'ı yâda verdiler
Sultan Hamit sade bir tane düştü.

Muhacir hakkında ferman yazıldı
İşiten adamın bağı ezildi
Ahir zaman oldu devran bozuldu
Muhacirlik cümle cihana düştü.

Yazıldı destana balan yaraya
Arzuhâller İstanbul'a yürüye
Versin hazineden alsın geriye
Millet olan yaman tufana düştü.

İki yol açıldı sol ile sağlı
Ümmet-i Muhammed ciğeri dağlı
Sanarsın bend olmuş kolları bağı
Küffarın elinden âmâna düştü.

Dilerim Tanrı'dan kem ola bahtı
Devrile başına Urus'un tahtı
Zulüm edip ülkede ne varsa yıktı
Şen yer kalmadı hep virana düştü.

Eksik olmaz çıkar bir sahipkiran
Livane'de kurar bir yeni divan
Hiç kimse bulunmaz önüne duran
Bize imdat Gani Subhan'a düştü.

Seyreyle Erhâhî cümle cihanı
Çıkarma yürekten ah-ü figanı
Yakın bilmez iken ahir zamanı
Şimdiki çağ ahir zamana düştü.

5.1.20. Esrârî

Ardanuç'un Ançkora (Anaçlı) köyünde doğdu. Asıl adı Osman'dır. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Şiirlerinden yola çıkılarak 19. yüzyılın 2. yarısında doğduğu varsayılmaktadır. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sırasında önce Kayseri'ye daha sonra İstanbul'a göçtüğü bilinen Âşık Esrârî'nin birkaç şiiri dışında kaynaklara aktarılmış eseri yoktur. Bazı kaynaklarda Hodlu Hıfzî'ye da ustalık ettiği yer almaktadır. Hıfzî'nin 1860 yılında doğduğu ve ilk gençliğinde genellikle babasının hocalık yaptığı Şenkaya'da yaşadığı ve Esrârî'nin ise 1877-78 yıllarında Artvin'den ayrıldığı düşünüldüğünde bu usta-çırak ilişkisinin olamayacağı varsayılabilir (Ergun, 1939: 1352; Gökalp, 1988: 140; Karadeniz, 2002: 198).

Dinlesinler

Dinlesinler ehl-i kâmil olanlar	Bu fani dünyaya hep benim deme
Kıyamet gömleği biçenlerdeniz	Fakirin malını kapıp da yeme
Bizde yoktur şu dinlerin gayrisi	Üç yüz altmış beş gün, kırk sekiz cuma
Terkedip küffarı kaçanlardanız.	Vird edip biz onu geçenlerdeniz.
Nideyim eriştim bu ahir zaman	Belli olur anda iyi kötüsü
Fitne ile fesat türedi heman	Kurulmuş terazi Sırat Köprüsü
Altı bin altı yüz ayeti tamam	Cennet-i alanın sekiz kapısı
Okuyup biz onu seçenlerdeniz.	Bizler o kapıyı açanlardanız.

Bir zaman sen yaşa garip Esrârî
Çekersin daima gamı efkârî
Huriler elinden ab-ı kevseri
Alıp kana kana içenlerdeniz.⁸⁵

5.1.21. Eyüp

Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Âşık Şöhretî'nin torunlarından. Âşığın doğduğu yerin, âşıklık geleneği itibariyle önemli bir merkez olduğundan dolayı Cuğolu âşıklardan etkilendiği varsayılmaktadır. Gerçek adının mı yoksa mahlasının mı Eyüp olduğuna ilişkin de herhangi somut bir veri bulunmamaktadır. 1. Dünya Savaşı sırasında Bursa'ya göçüp hayatını orada sürdürdü. Hem göç hem de kayıtlara geçmemesi nedeniyle günümüze ulaşabilen şiir sayısı çok sınırlıdır. Âşık Eyüp'ün şiirlerini, bunların hemen tümünü ezbere bilen kız kardeşi Adişe'nin yaklaşık 100 yaşındayken (1953) ölmesi üzerine kayıtlara geçmeden yok oldu. 1920 ya da 1922 yılında öldü (Karadeniz, 2002: 200).

Ayrıldık

Evvel beğenmezdik mesti pabucu	Evvel benzer idik bes'li boğaya
Şimdi bulamayız eski çarığı	Selam vermez idik beye ağaya
Molla Fazlı aç başından sarığı	Dönün komşularım bakın Cuğ'o'ya
Her kaçan ki biz vatandan ayrıldık.	Cennet gibi bir mekândan ayrıldık.

⁸⁵ Bu şiir 93 Harbi nedeniyle göçtüğü İstanbul'da âşığı Hristiyan zanneden birine söylenmiştir.

Eyüp söyler komşular da bakarlar
Düşmanlar da aramaya çıkarlar
Ateş verip evlerimiz yakarlar
Gözü yaşlı bir canandan ayrıldık.

5.1.22. Fahrî

1913- 6 Ağustos 1975. Zor köyünde doğmuştur, asıl adı Ali Fahri Karabulut'tur. Ustası, köyünün ve bölgenin en güçlü âşığı olan Huzûrî'dir. Hayatının büyük bir bölümü çeşitli nedenlerle memleketinin dışında geçiren Fahrî, döneminin Huzûrî, İzhârî, Reyhanî, Efkarî gibi bilinen birçok âşığıyla atışmalar yapmıştır. 167 koşma, 35 destanı mevcuttur. Mâhirî ve Mâhtâban hikâyesinin kayda geçmesini sağlamıştır (Özder ve Aydın, 1969: 69; Gökalp, 1988: 166; Karadeniz, 2002: 202).

Artvin Destanı

Çok vilayet gezdim, görmedim dengin	Camide boş kalmaz dolar mihraplar
Dolansan bulunmaz eşi Artvin'in.	Kahve, lokantada güler ahbaplar
Her sebze mebzuldür lezzetli şeker	Her köşe başında döner kebablar
Altındır toprağı taşı Artvin'in.	Gayet meşhur oşur şişi Artvin'in.
Her gün bayram gibi davulu sazı	Binaları kiremitle örtüldü
Neşe ile geçer baharı yazı	Arazisi altın ile tartıldı
Çalkalanır göllerde ördeği kazı	Cihan harbi sefaletten kurtuldu
Bülbül gibi öter kuşu Artvin'in.	Daha çok genç kaldı yaşı Artvin'in.
Saklayan bulunmaz yüzde on malı	Der Fahrî doğru çalışan çoktur
Ormana bakıyor sağ ile solu	Yerleri dar ama gözleri toktur
Ağaç meyve verir, arılar balı	Esnafi çalışkan, hasutluk yoktur
Senede bir aydır kışı Artvin'in.	Pek az bulunur kalleşi Artvin'in.

5.1.23. Feryâdî

1933 yılında Ardauç'un Ahıza (Ferhatlı) köyünde doğdu. Asıl adı Fuat Gündüz'dür. Küçük yaşlarda âşıklık geleneğini ve şiiri öğrendi. İlkokulu köyünde okudu. 1951 yılında rüyasında bir kız kendisine bade verdi. Elindeki badeyi içemedi ancak o

günden sonra kendisinde bazı değişiklikler hissetmeye başladı. Daha sonra Âşık Efkârî'nin yanına giderek bu durumu anlattı. Aynı zamanda âşıklık geleneğine ilişkin bilgisinin pekişmesine de katkıda bulunan Âşık Efkârî, 1951 yılında âşığa Feryâdî mahlasını verdi.

Babasının istememesine rağmen Gümüşhane köyünden Yusuf Yalçın'dan bir bağlama satın alıp gizlice öğrenmeye başladı. Şiirlerinde hemen her konuyu işleyen Âşık Feryâdî, yöre âşıklarının özellikle Efkârî ve Kuçenli Hafız'dan etkilendi; yörede anlatılan birçok halk hikâyesini öğrendi. Başta Efkârî olmak üzere değişik âşıklarla karşılaşmalar yaptı. Uzun yıllar Artvin'de bir devlet dairesinde çalışıp emekli olduktan sonra köyünde yaşamaya başladı (Karadeniz, 2002: 207).

Dert Zinciri

Nasıl yas çekmesin bu garip gönül	Deli gönül sırrın vermez yâdlara
Geçim derdi, gönül derdi, dil derdi.	Âşık oldum sende olan adlara
Bülbül oldum boş dikenli bağlara	Serim yanar çünkü düştü odlara
Gonca derdi, sümbül derdi, gül derdi.	Ateş derdi, alev derdi, kül derdi.

Görmedim al yeşil giymişim kare	Feryâdî söylenir bütün dillerde
Ciğerlerim oldu hep pare pare	Çok gariplik çektim gurbet ellerde
Kırıldı ayağım gidemem yâre	Bir zaman dolaştım ilçe illerde
Alçı derdi, yakı derdi, kil derdi.	Garip derdi, hasret derdi, el derdi.

5.1.24. Figanî

Artvin'in Hezor (Hızarlı) köyünde yaşadı. 19. yüzyıl şairlerinden olduğu bilinen Figanî'nin doğum ve ölüm tarihlerine ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Kendi köylüsü olan Âşık Kahrî'yi yetiştiren Figanî'nin birkaç tane eseri tespit edilebilmiştir (Özder ve Aydın, 1969: 70; Gökalp, 1988: 142).

Nazar Kıldım

Gündüz hasret gece fikr ü hayalde	Sevdiğim seyrana indi salındı
Gördüm o cananı düş nazar kıldım	Al yanak üstüne yahşi hal indi
Görmeseydi keşki gözlerim onu	Bir of çektim kara bağrım delindi
Kaldırıp nikabın hoş nazar kıldım.	Yoksul bağlarına yaş nazar kıldım.

Kime arz edeyim yaman hâlimi
Felek kırdı kanadımı kolumu
Der Figanî deremedim gülümü
Dostun bağlarına boş nazar kıldım.

5.1.25. Firakî

1854-1939. Şavşat'ın Karavat/Şalcı (Saylıca) köyünde doğdu. Asıl adı Abdullah'tır. Ahaldaba'da (Tepeköy) medrese eğitimi gördü. İlk gençliğinde Didar adlı bir çayırda uyurken gördüğü rüyadan sonra şiir yazmaya başladı. Didar çayırından dolayı da Dîdârî mahlasını kullandı. Yörede Cennetoğlu Abdi ya da Abdullah Hoca olarak da bilinir. Firakî, 1. Dünya Savaşı (1914-1918) sırasında Alaca'nın Beşiktepe köyüne göçtü. Uzun yıllar orada yaşadıkten sonra 1927 yılında ziyaret için Şavşat'a gitti. Sümmânî ve Şenlik etkisinde kalmış ve onlar başta olmak üzere pek çok âşıkla atışmalar yapmıştır. Âşık Firakî, Alaca'ya döndükten sonra yaklaşık 12 yıl daha yaşadığı Beşiktepe'de öldü ve orada toprağa verildi (Gökalp, 1988: 80; Karadeniz, 2002: 215).

Fayda Ne

Maşrıktan doğunca ol şems-i enver	Hakkı talep kılan bulur hidayet
Vilayet mağripde ele fayda ne!	Ona burhan olur gonca-ı hikmet
Bülbül ki kafeste feryat eylese	Açılır haznesi ilm-i hakikat
Bağ içinde gonca güle fayda ne!	Yoldan taşra kalan kula fayda ne!

Kelamım söylerim ehl-i irfana
Sığınmışım her dem Gani Sübhan'a
Firakî gark olup dalsa ummana
Dalgası olmayan göle fayda ne!

5.1.26. Gülhânî

1947 yılında Artvin'in Ortaköy (Berta) bucağında doğdu. Asıl adı Kasım Okal'dır. Küçük yaşlarda şiire ilgiye duymaya başladı. Yaklaşık 13 yaşlarındayken rüyasında 3 yaşlı adam gördü. Kendisinin âşık olduğunu, adının bundan böyle Gülhânî olarak anılacağını ve

aynı rüyayı sevdiğinin de görmekte olduğunu söylediler. Yaşlı adamlar Gülhânî'ye bade uzatıp, sevdiğinin adının baş harfinin “G” olduğunu ve kimseye sözetmesi durumundaysa onu bir daha göremeyeceğini söylediler. Gülhânî sunulan badeyi alıp ağzına götürdüğünde içmeden yere döktü. 1975 yılında sevdiğinin başkasıyla evlendirilmesi üzerine Artvin'den ayrılarak dolaşmaya başladı. Daha sonra yeniden Artvin'e dönen Gülhânî bir devlet dairesinden emekli oldu.

Aşk, sevda, ayrılık başta olmak üzere hemen her konuda şiirler söyleyen Gülhânî'nin irticali kuvvetlidir. Şiirleri değişik gazete, dergi ve araştırmalarda aktarıldı. Şiirlerinin bir kısmı İsa Kayacan tarafından hazırlanan “Artvinli Âşık Gülhânî ve Şiirleri (1990)” adlı kitapta yayımlandı (Kayacan, 1990: 6-12; Kasım Okal ile kişisel görüşme, 2011-Artvin: Musa ÖKSÜZ arşivi).

Artvin'imın Dünü Bugünü

Biraz tarif edem, biraz söyleyem,
Nasıldır ahvali hâli Artvin'in
Eskiye dayanık methin eyliyem,
Livane, Çoruh'tu ili Artvin'in.

Tarla yapmak için açma açardı,
Öküz çiftle sürer, ekin ekerdi
Boş durmazdı daim ağaç dikerdi
Hâlen meyve verir dalı Artvin'in.

Kazma kürek ile ecdadım almış
Bacılar, neneler savaşa girmiş,
Muhacir gidenler yollarda ölmüş,
Savaşta bükülmüş beli Artvin'in.

Eskiden doluydu şimdi boş kaldı
Dedemin koyduğu duvar taş kaldı
Bitti öküz kızak, şimdi iş kaldı
Dağları tutardı malı Artvin'in.

Dedem yollarda yalınayak gezmiş,
Aç susuz dağlarda canından bezmiş,
Fakirlik elinden destanlar yazmış,
Gariban söylerdi dili Artvin'in.

Köyler viran oldu göçler yürüdü
Bal veren yağ veren ağaç kurudu
Ecdadın yaptığı evler çürüdü
Bursa, İstanbul'dur kolu Artvin'in.

Sırtında yük, dedem dağlar aşardı,
Eski çarık giyer, durmaz koşardı.
Çaresiz çile ile böyle yaşardı,
Çözülmez bilmece falı Artvin'in.

Geçim orman idi, kurudu kökü,
Kara keçi idi geçimin çoğu
Önünde eşeği, sırtında yükü
Yoğudu devesi, fili Artvin'in.

Düğünlerde güreşirdi azardı⁸⁶
Zurna çalar Atabarı düzerdi,
Ninem dokur dedem giyip gezerdi
Eskiden meşhurdur şalı Artvin'in.

Köyde kalan gidenlerden küsüyor
Çoruh nehrimizi baraj kesiyor
Köyler viran yeller hep sam esiyor
Mecbur söyler ehl-i dili Artvin'in.

Moskoflara hudut kenarda kalmış
Atalar savaşmış kan ile almış
Halkı neden göçtü? Şehitler kalmış
Karçallar'dan vurur yeli Artvin'in.

Fabrika da yoktur, gençler çekilir
Korkuyorum bu gidişle çökülür.
On virajla ilimize çıkılır
Her yandan engelli yolu Artvin'in.

Her çileyle ecdadımız yarıştı
Yazda kışta yollar yaptı, çalıştı
Fennî kovan çıktı, hile karıştı
Kara kovandaydı balı Artvin'in.

Gülhan âşığıdır; coşar derinden
Bir ah çekse dağlar oynar yerinden
Destur almış Karçalarda pirinden
Yârsız dertli kokar gülü Artvin'in.

5.1.27. Hâbilî

1865-1935. Şavşat'ın Tibet (Cevizli) köyünde doğdu. Asıl adı Habil'dir. Hayatı ve eserlerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Köyünde öldü ve orada toprağa verildi. Bazı kaynaklara göre köyünde medrese eğitimi gördü. Yörede Molla Habil olarak da bilir. Sefilî ve Lûtfî mahlaslarını da kullandı. İmamlık yaptı. Dönemindeki bazı âşıklarla dostluk kurdu ve bazı şiirleri onlar aracılığıyla günümüze ulaştı (Özder ve Aydın, 1969: 84; Özder, 1971a: 57).

Ardahan Destanı

Doksan üç kavgası koptu Abril'de
Bulandı ırmağın, gölün Ardahan.
Tedariksiz girdi Osmanlı cenge
Alkış duadadır dilin Ardahan.

Açıldı baharı, yeşerdi dağlar
Yatıyor şehidi, dögüşür sağlar
Kal'anın etrafı al- yeşil bağlar
Gonca iken soldu gülün Ardahan.

⁸⁶ Pehlivanların birbirini yoklaması.

Kâfir Urus geçti sınırdan⁸⁷ beri
Kordonda askerin almaz haberi
Görüldü ovada tuttu her yeri
Durdu cenge ulus, elin Ardahan.

Ehl-i İslam düştü din gayretine
Kaldı hainlerin merhametine
Yetmeden takatin nihayetine
Tez devrildi, gelmez dalın Ardahan.

İkinci mehlinde⁸⁹ kavga kuruldu
Toz dumanda nice saflar yarıldı
Gün batmadan iki tabyan verildi⁹⁰
Kırıldı kanadın, kolun Ardahan.

Kahraman Kaptan der, çekmeyin acı
Çok merdi merdane çaldı kılıcı
Bir yanından kazak, bir yandan Gürcü
Kesti dört taraftan yolun Ardahan.

Karşı tepelerde bayrak diktiler
Yahşı, yaman bir araya çektiler
Ne zaman ki Emiroğlu'n söktüler⁹²
O zaman kırıldı belin Ardahan.

Urus geldi kılıçları yağladı
Onu gören çoluk çocuk ağladı
Attı topu ciğerleri dağladı
Pek müşkile vardı hâlin Ardahan.

Topla-Perçem oğlanları tuttular
Üç-beş vezir Ardahan'ı sattılar
Askerlerin kayadan attılar
Kür yüzünü tuttu sal'ın Ardahan.

Kazak ayak ayak ileri geldi
Saat on ikide kal'ayı aldı⁸⁸
Yedi bin askerin yaralı kaldı
Kara giydin n'oldu al'ın Ardahan.

Dağıldı oymağın, bozuldu binan
Ne tez oldu bir gün içinde viran
Söndü şen ocağın kalmadı yanan
Savurdular göğe külün Ardahan.

Müzeyyen çarşılar virane kaldı
Kalmadı şenliği tarumar oldu
Dil bilmez saldatlar içine daldı
Yağma oldu devlet malın Ardahan.

Eli bağlı şenlik⁹¹ boyun büklerler
Pınarlar gözünden kan yaş dökerler
Okunmaz ezanlar yaslı minberler
Figanlar eder bülbül dilin Ardahan.

Kimsede kalmadı asla dinayet
Urus çekti verip toplara ziynet
Vezir-ü vüzere oldu hıyanet
Sefil (Hâbil) vafetti ahvalin Ardahan.

⁸⁷ Sınor: Hudut, sınır.

⁸⁸ Kür ırmağın sol kıyısındaki tarihi Ardahan Kal'ası

⁸⁹ Mehl: Vakit, vaktinde.

⁹⁰ Ardahan'ın Senger ve Kayabaşı tabyaları.

⁹¹ Şenlik: Ev kadınları, analar, nineler, kızlar.

⁹² Kahraman Kaptan Mehmet Bey'in savunduğu yüksek tepedeki Emiroğlu tabyası.

5.1.28. Hakkî (İsmail Hakkî)

1828-1907. Şavşat'ın Garkilop (Çoraklı) köyünde doğdu. Asıl adı İsmail Hakkî'dir. Bazı kaynaklarda, Osmanlı-Rus Savaşında (1877-1878) subay olarak görev yaptığı yer almaktadır. Bu dönemde yazdığı "Ardahan Destanı" yayımlanmıştır. Elde bulunan şiirleri ve ordudaki görevi itibarıyla belli bir eğitim gördüğü anlaşılmaktadır. Günümüze ulaşan fazla şiiri olmayan Hakkî, köyünde öldü ve orada toprağa verildi (Kırzioğlu, 1958: 29; Özder ve Aydın, 1969: 70; Özder, 1971a: 55; Gökalp, 1988: 42).

Ardahan Destanı

Hücum edip kâfir tabur bağladı	Biz de ol Huda'ya çok ettik kusur
Top sesinden yürekleri dağladı	Selâtin camiler hep oldu esir
Bunu gören ehl-i İslam ağladı	Haber olsun sana İstanbul, Mısır
Gonca iken soldu gülün Ardahan.	Her yandan kesildi yolun Ardahan.

Müzeyyen çarşılar virane kaldı	Emiroğlu tabyası odlara yandı
Dil bilmez kimseler içine doldu	Kahraman Kaptan Bey pervane döndü
Kalmadı şenliği tarumar oldu	Seksen bin düşmanla yalanız kendi
Yağma oldu cümle malın Ardahan.	Duman sardı sağın, solun Ardahan.

Sultan Hamit bizzat gafletten uyan	Saat on ikide toplar atıldı
Satıldı vilayet ayan be- ayan	Top dumanı birbirine katıldı
Ortalıkta kaldı hep sabi, sıbyan	Ne zaman ki imdat yolu tutuldu
Her yana dağıldı hâlin Ardahan.	O zaman kırıldı belin Ardahan.

Ağlayıp İsmail sen kılma zarı
Ezel takdir etmiş Cenab-ı Bari
Düşmanın canına cehennem narı
Soldu al yeşilli gülün Ardahan.

5.1.29. Heyranî (Sefil)

1890?-1958. Artvin'in Yukarı Hod (Yukarı Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Muhammet Işıkdemir'dir. Bazı kaynaklarda doğum tarihi 1898 olarak aktarılmaktadır.

Ancak kesin bir bilgi bulunmaması karşın 1. Dünya Savaşı dönemindeki seferberlik dolayısıyla Beyşehir'e göçtüklerinde yaklaşık 20 yaşlarında olduğuna göre doğum yılı 1880'lerin sonları olmalıdır.

Âşıklık geleneğini küçük yaşlardan itibaren öğrendi. Bağlama çalmayı bilmemesine karşın yörede sesinin güzelliği ile tanınmıştır. Döneminde birçok âşıkla tanışıp dostluk kurdu ve onlarla atışmalar yaptı. Ancak bu örnekler yazıya geçirilmeden zamanla yitip gitti. Ayrıca oğullarıyla da atışmalar yaptı. Asıl mesleği demirciliktir. Kendi türküleri dışında Hodlu Şamîlî'den Sümmânî'ye dek birçok âşığın türkülerinde söyledi ve sonraki kuşaklara taşınmasına yardımcı oldu (Koç, 1990: 156-157).

Bilal'in Ağıtı

Hey ağalar size tarif eyleyim	Her haçan vuruldu arttı figanı
Aksine dönüyor carkı Bilal'in	İşitenler geldi doldu dört yanı
Kader böyle imiş yoktur çaresi	Meğer yara almış incinir canı
Kesildi dizinden ferî Bilal'in.	Taşlara serildi seri Bilal'in.
Tabancasın koymuş idi beline	Sanki mayıl idi bir avuç ota
Tulumunu almış idi eline	Onu da getirip çorbaya kata
Güzeller yığılmış sağı soluna	Gitti ayağıyla bindi tabuta
Bir sürü etrafı dolu Bilal'in.	Atlamaz ayağı geri Bilal'in.
Sabahleyin kalktı evden verildi	O vuruldu n'oldu diye durdular
Gitti sevinmeylen gayet yoruldu	Açtılar gömleğin yaray' gördüler
Vardı Boğut ellerinde vuruldu	Tez iken mahleye haber verdiler
Orada bellidir yeri Bilal'in.	Orada yokladı piri Bilal'in.

Rus doktoru baktı hal çaresine
İlaç yapamadı can yarasına
Heyranî der sözü al sırasına
Yazık gitti elden varı Bilal'in.⁹³

⁹³ Bu ağıt, Artvin'in Rus işgali altında olduğu yıllarda pancar (çorbası yapılan bir yabani ot) toplamak için köyün gençleriyle birlikte dağa giden Bilal'in yanlışlıkla vurularak ölmesi üzerine söylenmiştir.

5.1.30. Hıfzî

1860-1915. Artvin'in Hod (Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Mehmet'tir. Âşıklık geleneğini küçük yaşlarda öğrenmeye başladı. Şenkaya'da hocalık yapan babasının yanında medrese eğitimiyle hafız ve hoca oldu. Hıfzî ve amcasının kızı Emine aynı gece karşılıklı bade içerek birbirlerine âşık oldular. Sabah olunca yataktan kalkmayan Hıfzî'nin hasta olduğunu düşünen annesi komşularının yardımını istedi. Bunun üzerine gelen komşulardan ehl-i hâl bir adam, korkulacak bir şey olmadığını, Hıfzî'nin hak âşığı olduğunu söyledi.

Oğlunun âşık olduğunu duyan babası, yeğeni Emine'yi Hod'a geri gönderdi. Bunun üzerine Hıfzî de Şenkaya'yı terk ederek sevdiğinin peşine düştü. Bir süre Erzurum'da kalan Hıfzî, dönemin ünlü âşıklarından Çıldırlı Şenlik ve Narmanlı Sümânî'yi de evinde konuk etti ve onlarla karşılaşmalar yaptı. Uzun yıllar Kuzeydoğu Anadolu'da hocalık yaptığından Hafız Mehmet olarak da bilinir (Özder ve Aydın, 1969: 71; Gökalp, 1988: 138; Koç, 1990: 70-112; Karadeniz, 2002: 261).

Göründü

Şükür olsun Yaradan'a çok şükür
Gözümüze bir hub mekân göründü.
Şeyda bülbül gibi gurbet ellerde
Nevreste goncalı gülşen göründü.

Hayıf bize mesken oldu bu yâd eller
Üstümüze güldü sahralar, çöller
Peder, mader mesken tuttuğu yerler
Ehibba-i sadık yâren göründü.

Aşkın deryasına bir yelken açtım
Ab u danem çekti gurbete düştüm
Nasip oldu yüce dağlardan aştım
Hubb-ül vatan min el-îmân⁹⁴ göründü.

Hıfzî der ki sergülistan elimiz
Ayrılık firkatı büktü belimiz
Nasip memlekete döndü yolumuz
Cenneti okşayan her yan göründü.

5.1.31. Hicrânî

Ardanuç'un Ançgora (Anaçlı) köyünde doğdu. Hayatına ve eserlerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. 1855/60-1918 arasında yaşamıştır. Kendi köyünde bir kıza

⁹⁴ Vatan sevgisi imandan gelir.

âşık oldu. Babası Hicrânî'yi bu sevdadan vazgeçirmek için Bursa'ya götürdü. Ancak Hicrânî kaçarak yeniden Ardanuç'a döndü. Anlatılara göre bu olay yedi kere yineleni. Sonuçta Ardanuç'ta kalan Hicrânî, Osmanlı-Rus Savaşından (1877-1878) sonra Ardanuç'un işgal edilmesiyle Ruslar tarafından tutuklandı (Özder ve Aydın, 1969: 71; Gökalp, 1988: 85).

Hasrettir

Vücutum şehrinde bir talan var ki	Bu çektiğim dertler bana yetiyor
Meğer deli gönül yâre hasrettir	Aşnâ gönül ne göllere batıyor
Gezerim derdimi soran olmadı	Kaşî gözü hayalimde tütüyor
Garip bülbül gonca güle hasrettir.	Zülfündeki bir tek tele hasrettir.

Hicrânî odlara piştım yanarım
Sevda yordu beni şaşım yanarım
Ben sıladan ayrı düştüm yanarım
Eyvah gönül vatan ele hasrettir.

5.1.32. Huzûrî

1886 yılında (20 Nisan?) Yusufeli ilçesinin Zor köyünde doğmuş; 23 Eylül 1951'de Artvin'de vefat etmiştir. Asıl adı Ali Coşkun olup Kavasoğulları'ndan Mustafa Keşfi Efendi'nin oğludur. Babası ve dedesi -Mehmet- de âşıktır. On yıl kadar medrese öğrenimi görmüştür. 1. Dünya Savaşı'nda değişik cephelerde savaşmış; terhis olduktan sonra (1918) köyüne dönmüştür. Geçimini daha ziyade çiftçilikten sağlamış, sık sık da seyahate çıkmıştır. Anadolu'nun (Erzurum, Kars, Ardahan, Ağrı, Samsun, Amasya, Çorum, Tarsus, Kayseri, Ankara, Eskişehir, İzmir, Bursa, Van, Zonguldak... vb) ve Kafkasya'nın (Ahıska, Batum, Sivastopol, Kırım... vb.) pek çok yerini gezmiştir. Evliliğini kendi köyünden Kabaoğlu Ali Ağa'nın kızı Fatma ile yapmış ve bu evlilikten iki oğlu dört kızı olmuştur. 1921-1927 yılları arasında Şavşat'ta nüfus memuru; 1928-30 arasında Yusufeli tapu sicil memuru olarak çalışmış, bir ara da imamlık yapmıştır.

Huzûrî'nin mahlasını babası Keşfi vermiştir. İlk başarısını yirmi yaşlarındayken Erzurum'da Kemalî'ye karşı gösteren Huzûrî irticali kuvvetli, kültürlü bir âşıktır. Gücünden dolayı çevresindeki pek çok âşığı etkilemiştir. Âşık edebiyatının her türünde çok

sayıda ve başarılı eserler vücuda getiren Huzûrî aruzda da çok kuvvetli bir şairdir Erzurumlu Kemalî ile atışması ilk ciddi başarısıdır. “Lûtfî Bey Hikâyesi”adlı bir halk hikâyesi tasnif etmiştir. Mevlid-i Nebevi yazmıştır, ayrıca bir de divanı vardır (Aşkun, 1937; Kırzioğlu, 1939/ 1943; Boratav ve Fıratlı, 1943: 200; Dizdaroğlu, 1949: 12-17; Çaldağ, 1951: 28; Özder, 1965: 62-79; Gökalp, 1988: 92-98; Caferoğlu, 1995: 220-228; Gökalp, 2001: 42-57; Alptekin ve Sakaoğlu, 2008: 207; Çelik, 2008: 303; Koz, 2010: 439-440; Rayman, 2010: 453).

Huzûrî çevresinde O’nun yetiştirdiği çıraklarının geleneği sürdürmesi sonucu “Huzûrî Kolu” diye adlandırılan bir âşık kolu teşekkül etmiştir (Kaya, 2000: 14-22).

Para Destanı

Bir dasitanım var zamana uygun	Kesinde yok ise köprüden geçme
Bus etmeğe dest ü damen paradır.	Tezden tutulursun bir yana kaçma
Mahzunu şad eder şadları mahzun	Parasız hükümet kapısın açma
Mamurları eden viran paradır.	Kadı, müftü, emr ü ferman paradır.
Parasız kimsenin bakma yüzüne	Fakir olan her dem gider engine
İsterse şah olsun özü özüne	Parasız bellidir baksan rengine
Sakın başka bir şey alma gözüne	Her mecliste buyur derler zengine
Merde revnak veren ünvan paradır.	Yaran, ahbap, lutf u ihsan paradır.
Yabana dolanır parasız derviş	“Ya Hu”nun cevabı kuru eyvallah
Sende değil herkeste var bu teşviş	Parasız çok ümittir “inşallah”
Derler para ile görülür her iş	Parasız bir molla demez bismillah
Taht ü rif’at, köşk ü eyvan paradır.	Kitap, mezhep, din u iman paradır.
Yapsan fayda yok yüz bin hünerler	Fakir suya düşse çıkamaz kirden
Parasız kalanlar kış günü terler	Zengin arabasın aşırır kirdan
Sım ü zersiz şaha gedadır derler	Topal zengin iyi sağlam fakirden
Ağa, paşa, mirimiran paradır.	Her şeyden evvela noksan paradır.

Yâd görünür pulsuz gelse daderin
Zengin mihman olsa olmaz kederin
Kimse sormaz ne kişidir pederin
Asıl, nesil, şöhret ü şan paradır.

Fakir olan ne iş tutsa sonu yokü
Üç gün aç da kalsa zengin gene tok
Pulsuz bile aşçı der ki yemek yok
Yemek, ekmek, peynir, ayran paradır.

Hep izz-i destine almış cihanı
Her yerde söylenir şeref ü şanı
Bir pençede yıkar bin pehlivanı
Karşı durulmayan aslan paradır.

Onunla ağ olur yüzün karası
Geç sağlanır müflislerin yarası
Kızıl altın pasaportun tuğrası
İngiliz, Fransız, Yunan paradır.

Onun başındadır edeb ü hayâ
Karanlık gecede arttırır ziya
İster mütteki ol ister evliya
Şimdiki asırda insan paradır.

Fakir ise bakire kız dul gibi
Devletsiz şan kıymetlenir pul gibi
Paralıysan şeytan kaçır yel gibi
İbare, dubara, şeytan paradır.

Nice ocakları yıkar söndürür
Nice müşterinin aklın kandırır
Nice şahitlerin ağzın döndürür
Eğri, doğru, yalan, bühtan paradır.

Züğürdün eceli çoğu uyuzdan
Üç kere yok dersin düşersin gözden
Bir lira yahşıdır bin doğru sözden
Merhamet, mürüvvet, vicdan paradır.

Zengine çay gelir felekten caba
Postasını taşır ol bad-ı saba
Cebin dolu ise derler merhaba
Selam, kelam, lisan, beyan paradır.

Yok deme cevabı “buyur kenara”
Tutuşma evladım beyhude nara
Desen “Baba ekmek” der “oğul para”
Ana, baba, sadık ihvan paradır.

Bin salâvat versen karşısı cennet
Bin tevhit söyleyen olmaz emniyet
Bin ihlâs okusan yüz bin de temmet
Gene iş aşırın hemen paradır

Yokluk mektebinde ne oku ne yaz
Olmak ister isen var eyle demsaz
Dükkâncı ne dua alır ne namaz
Ticaret, kemalat, ziyan paradır.

Zamana uygundur bu sözüm naçar
Alan veren ancak ol Perverdigar
Vefasız dünyaya aldanma zinhar
Padişah olsan da ahir ölüm var.
Huzûrî yok yere olma günahkâr
Sana elden evvel düşman paradır.

5.1.33. İğzarî

1877-1967 Artvin'in Aşağı Hod (Aşağı Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Kasım Ocak'tır. Yörede Kasım Hafız ya da Kasım Hoca olarak bilinir. Küçük yaşlardan itibaren iyi bir medrese eğitimi gördü. Arapça ve Farsça öğrendi. Âşıklık geleneğini de küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye başladı. Hem hece hem aruz ölçülerine göre şiirler yazan İğzarî, döneminde birçok ünlü şair ile karşılaştı, dostluk kurdu ve değişmelerde bulundu. Bazı kaynaklarda Yusufelili Muhibbî'nin bir muammasını cevapladığı yer almaktadır. Ancak İğzarî, Muhibbî'nin (1823-1868) ölümünden yaklaşık on yıl sonra doğduğuna göre, böylesi sanal bir karşılaşma sonradan İğzarî tarafından yazılmış olabilir.

Artvin dışında Kars'ın değişik ilçelerinde hocalık, imamlık ve müftülük yaptı. En son Selim müftülüğünden emekli oldu. Şiirleri dışında bir de mevlit yazan İğzarî, genellikle dinî ve felsefî konuları ağırlıkla işledi. Ömrünün son dönemlerini Selim'e yerleşen çocuklarının yanında geçiren İğzarî, bir öğrencisini ziyaret etmek için yola çıktığında tipiye yakalandı. Küçük bir kovuğa sığınmasına karşın soğuk ve tipiden kurtulamayarak donarak öldü. Sonraki günlerde onu arayanlar elinde Kur'an, donup kalmış olarak buldular (Koç, 1990: 144-152).

Şaban Baba Ağıtı

Mücevher kenzidir kan-i hakikat	Kadr u şerefini bilmiyor ağyar
Açılmış gülşeni Şaban Baba'nın.	Vilayet makamı mezher-i esrar
Aşkı hakikattir Cemalullah'a	Şefaatin muhtar himmetin Haydar
Okunmuş Kur'an'ı Şaban Baba'nın.	Okunmuş kitabı Şaban Baba'nın.

İbrahim Pehlivan salıktır raha
Veçhi münevveri benziyor maha
Aşkî hakikattir Cemalullah'a
Okunmuş fermanı Şaban Baba'nın.

Dervişleri vardır kani irfanı
Masivadan geçmiş Baba Furkan'ı
Arif Baba dervişlerin sultanı
Çoktur pehlivanı Şaban Baba'nın.

Seyit Muhammet'ten himmetin almış
Pervaz-ı aşk ile devletin bulmuş
Seyit meşayığın himmetin görmüş
Bâtının seyranı Şaban Baba'nın.

Sarı Derviş derler himmetin bağla
Ne mümkün emsali cihana gele
İğzar'dan manzumem yadigâr kala
Tükenmiş dermanı Şaban Baba'nın.⁹⁵

5.1.34. İkrârî

1844-1904. Yusufeli'nin Okar (Havuzlu) köyünde doğdu. Asıl adı Mehmet'tir. Geçimini topladığı meyveleri Erzurum ve çevresinde satarak hayatını kazanmaya çalışan İkrârî, aynı zamanda gittiği yerlerde çeşitli konularda destan, koşma ya da taşlamalar söyleyerek tanındı.

Döneminin âşıklarından birçoğuyla karşılaşan İkrârî, özellikle Âşık Sümmânî'yle karşılaşip tanışmak istemesine karşın bunu gerçekleştirmedi. Torunu Âşık Pervânî'nin aktardığı bilgiye göre; İkrârî, Sümmânî'yle karşılaşmak için Narman'a gitmek üzere yola çıktığında Sümmânî de aynı düşünceyle İkrârî'nin yanına gitmek üzere Narman'dan ayrıldı. Yolda birbiriyle karşılaşip selamlaşan âşıkların her birinin içinden, karşılaştığı kişinin görüşmek istediği kişi olduğu düşüncesi geçti. Gerçekten de biri Narman'a öteki ise Yusufeli'ne vardığında içinden geçenlerin doğru olduğunu anladılar (Köprülü, 1965: 542; Özder ve Aydın, 1969: 73; Gökalp, 1988: 63; Karadeniz, 2002: 287; Çelik, 2008: 197).

Çürüyelim mi?

O ki biz bu sevdaya tutulduk
Ah edip sevdâyla çürüyelim mi?
Herkes şahinini almış koluna
Biz de yârimize yürüyelim mi?

Âşıklar zikreder doğru yolunu
N'eylemeli ağam dünya malım
Ak alnın üstünde zülfün telini
Tarak vurup zülfün tarıyalım mı?

⁹⁵ Bu ağıt şiir Aşağı Maden köyünden derviş Şaban Baba'nın ölümü üzerine söylenmiştir.

Kesildi imdadım yoktur dermanım
Bu dünyada çoktur ahu efganım
Cesette kalmadı süzüldü kanım
Bir gonca gül gibi kuruyalım mı?

Okudum imlâyı canı kâmilde
Âşıklar kelâmı söylerler dilde
Ceset sıladadır yâr gurbet elde
Biz de gurbet ele yürüyelim mi?

Nazlı dilber sen kendini öğersin
Yağmur olur semalardan yağarsın
Allah'ın emriyle beni seversin
Sevmesen sevdâdan fariyalım mı?

İkrârî'yim erimişim tuz gibi
Elâ gözler sümüelenmiş saz gibi
Ağustos ayında karla buz gibi
Seni her gördükçe eriyelim mi?

5.1.35. İrfanî

1921 yılında Ardanuç'un Ançkora (Anaçlı) köyünde doğdu. Asıl adı Ali Osman Şimşek'tir. Küçük yaşlarda âşıklık geleneğini öğrenmeye başladı. Ardanuçlu Esrarî'nin torunu olan Âşık İrfanî, uzun yıllar Ardanuç'ta ticaretle uğraştıktan sonra Bursa'ya yerleşti. Şiirlerinin çoğu, yazılmadığından dolayı unutulup gitmiştir (Karadeniz, 2002: 292).

Ayrılık

Sizler ile doyamadım
Ağlatır bizi ayrılık.
Bir haberin duyamadım
Koymadı hazzı ayrılık.

Kusuruma bakmayınız
Yapık gönlü yıkmayınız
Bizden eli çekmeyiniz
Çok acı bazı ayrılık.

Baharımız kışa döndü
Umudumuz boşa döndü.
Bu bağrımız taşa döndü
Yitirdi yazı ayrılık.

Annen baban yolun gözler
Yavrum deyip bağı sızlar
İrfanî'den bu avazlar
Ağarttı yüzü ayrılık.

5.1.36. İrşadî (Sefil İrşadî)

1860-1938. Artvin'in Vazriya (Vezirköy) köyünde doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Âşıklık geleneğini ve bağlama çalmayı Ardanuçlu Cesimî'den öğrendi. Uzun yıllar Cesimî'ye çıraklık yapan İrşadî, Kuzeydoğu Anadolu yöresinde Deli İrşadî diye bilinir.

Ancak Âşık Dur Abdal'ın yaşıttır ve birlikte Cesimî'nin çırağı olmuşlardır. Bugüne çok fazla eseri kalmamıştır (Özder ve Aydın, 1969: 73; Gökalp, 1988: 87).

Münasıptır

Âlemi yıldırılmış hüsn-i ziyası	Çok çektirdin bana ah ile zarı
O elvan yanağa gül münasıptır.	Ne güzel yaratmış Cenab-ı Bâri
Mahın on beşine benzer cemalin	Bin beş yüz altına elmas kemeri
O billur yanağa hal münasıptır.	Zernişan kemere bel münasıptır.
Seni gören Âşık böylece över	Ne ararsız bilmem yolcu yolunda
Tamam bir busesi bin altın değer	Vala gitti baştan, kimler belinde
Kırk örgü saçların topuklar döver	Hayıf kalmış bir kadirsiz elinde
O sırma saçlara tel münasıptır.	Sana İrşad gibi kul münasıptır.

5.1.37. İzhârî

1914/18?-1983. Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde doğdu. Asıl adı Mehmet Ayık'tır. Henüz bebekken 1. Dünya Savaşı (1914-1918) döneminde ailesiyle birlikte Çorum'a göçtü. Yaklaşık 6 yıl sonra yeniden geriye dönen İzhârî, âşıklık geleneğini küçük yaşlarda öğrenmeye başladı. Köylüsü ve ustası Âşık Huzûrî'nin desteğiyle de kendini geliştirip bilgisini pekiştirdi. Sonraki yıllarda Huzûrî ile birlikte dolaşan İzhârî; Ardanuçlu Âşık Efkârî, Yusufelili Âşık Fahrî, Azeri Âşık Feride gibi döneminin birçok âşığıyla karşılaştı. Âşıklık geleneğine uyarak uzun yıllar çeşitli yerleri dolaşan İzhârî, 36 yaşında evlendi. Daha sonra geçimini sağlamak üzere Türkiye'nin değişik bölgelerinde çalıştı. Bu dönem içinde de kendisini geliştirerek yaşadıkları ve gördüklerine ilişkin şiir söylemeyi sürdürdü. Ustası Huzûrî ile iki gün iki gece sürdüğü söylenen bir karşılaşması yapmıştır. İzhârî, ömrünün son yıllarını köyünde geçirdi ve köyünde öldü (Özder ve Aydın, 1969: 73; Gökalp, 1988: 171; Karadeniz, 2002: 299).

Kocalık Destanı

Ceht edip ne kadar kaçtımsa irak	Buldu ne çare var çeksem de içim
Bırakmadı peşim geldi kocalık.	Çekilmez dert anlatayım ne biçim
O ki bir çare yok etsem de merak	Dizde kesti ferim ağarttı saçım
Vardımsa ne yana buldu kocalık.	Birer birer tüyüm yoldu kocalık.

Aldı aklım elden kıldı sinemi
Gitti gençlik yıktı köşk ü binamı
Bilmem herkese mi yoksa bana mı
Ok gibi bağrımı deldi kocalık.

Saldı derde hayıf garip başımı
Kalmadı dihamda çekti dişimi
Tuttu etek bırakmıyor peşimi
Gençlik defterinden sildi kocalık.

Deldi sinem pek yapıştı özüme
Biri iki göstermekte gözüme
İhtiyar nikabın çekti yüzüme
Çaresiz dertlere saldı kocalık.

Sildi defterinden tıfil çağımı
Su gibi eritti yürek yağımı
Hazana çevirdi gülşen bağımı
Bakıp seyreyledi güldü kocalık.

Güldüğünü size eyliyem nakil
Çok tepeden ağır dağlardan sakil
Ne fikir bıraktı ne serde akıl
Bir uğru misali çaldı kocalık.

5.1.38. İznî

1850–5 Eylül 1928. Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde doğdu. Asıl adı Mustafa'dır. Köyündeki Aziz Efendi'nin yanında hem ilk medrese eğitimini gördü hem de bağlama çalmayı öğrendi. Bir süre Âşık Keşfî'ye çıraklık yapan ve bu dönem içinde âşıklığa ve geleneğe ilişkin bilgisini pekiştiren İznî, zamanla usta bir âşık olarak yörede tanınmaya başladı. İznî; Sümmânî, ustası Keşfî, Mâhirî, Cesimî gibi döneminin birçok usta âşığı ile karşılaştı. Ancak gerçekleştiği bilinen bu karşılaşmalar kaynaklara aktarılmadan yok oldu.

1. Dünya Savaşı öncesi 15 yıl kadar köyünde muhtarlık yapan İznî, bu döneme ilişkin hatıralarını da bazı zaman şiirlerine yansıtmıştır. “Muhtarlık Destanı, Çobanlık Destanı, Muhacirler Destanı” bunlardan bazılarıdır. 1914 yılında Merzifon Saraycık köyüne geçen ve hayatının sonuna dek orada kalan İznî, başta oğlu Âşık Zuhûrî olmak üzere birçok âşığın yetişmesine katkıda bulunmuştur (Gökalp, 1949/ 1950/ 1988: 72; Uyguner, 1954; Köprülü, 1965: 542; Özder ve Aydın, 1969: 73-74).

Muhtarlık Destanı

Hey birader helal mala haramı
Katmak ister isen köye muhtar ol.
Güzel cesedini nar-ı ceh'neme
Atmak ister isen köye muhtar ol.

Her haçan ki oldun köyün emini
Yalan yere sarf edersin yemini
Haftada dört çarık, beş çift yemeni
Yırtmak ister isen köye muhtar ol.

Aklı başta olan evinde yatar
Sebeup olan olsun benden besbeter
Günahın yok ise günde bir kantar
Tartmak ister isen köye muhtar ol.

Yakın gitme her kireçli yapıya
Adam gerek hem de kalın sopaya
Gezginci misali her bir kapıya
Gitmek ister isen köye muhtar ol.

İmanın üstüne yıkıp fesini
Guş eyleme her gidenin sesini
Elde kürek onun bunun tersini
Örtmek ister isen köye muhtar ol.

Nadanlar çoğaldı irfan milleti
Sağlam vücuduna etme illeti
Elde sopa daim sersem milleti
Gütmek ister isen köye muhtar ol.

Hor görünme ahaliye meclise
Bir renkte dur her gün girme bir cinse
Baştan ayağa dek murdar necise
Batmak ister isen köye muhtar ol.

Onunla bununla ne lazım hayhay
Yetişir beyhude eyleme vay vay
Eşek cennetinde senede üç ay
Yatmak ister isen köye muhtar ol.

Vekil harcı olma zabıt neferin
Her rast gelen sana döker zifiri
Benim gibi sol tarafta sıfırın
Bitmek ister isen köye muhtar ol.

Durursan da tamam durma seneye
Ben darıldım ben söyledim sana ne
Ecel törpüsünü nazik sinene
Sürtmek ister isen köye muhtar ol.

İznî bir gedadır buna borcu ne
Yeni muhtarların gider gücüne
Annen feracesin köyün borcuna
Satmak ister isen köye muhtar ol.

5.1.39. Kahrî

1840-1900? Artvin'in Hezor (Hızarlı) köyünde 19. yüzyılda yaşadığı bilinen âşığın doğum ve ölüm tarihleri tam olarak bilinmemektedir. Âşık Figanî'nin çırağı olan Âşık Kahrî geleneği ve bağlama çalmayı ustasından öğrendi. Kendi döneminde yaşayan birçok âşıkla karşılaşmalar yaptığı bilinmesine karşın, bu karşılaşmalar kaynaklara aktarılamadığı için yitip gitti. Günümüze kalan şiir sayısı sınırlı olan Âşık Kahrî, ağırlıkla sevgi ve dinî konuları işledi (Özder ve Aydın, 1969: 74; Gökalp, 1988: 135; Karadeniz, 2002: 312).

Benim

Cennet-i aladan çıkmış hur-i gılmanım benim
Aklımı aldı başımdan mah-i tâbânım benim
Aldı aklımı başımdan etti divane beni
Seyrangâhta gezer iken taze fidanım benim.

Bülbül-i şeyda misali arttı ah u figanım
Eksik olmaz derunumda bazı derd ü mihnetim
Harc eylesem hayıf yoktur elde var u devletim
Yar yolunda feda olsun cesette canım benim.

Yar koynunda şah memeler bir gül ü gülşanedir
Mah yüzünde çifte hallar hubluğa nişanedir
Şimden gerü meskenimiz beygu tek viranedir
Kahrî'yi gözünden atmış nazlı cananım benim.

5.1.40. Kalemî (Yılmaz)

1934 yılında Ardanuç'un Haft (Boyalı) köyünde doğdu. Asıl adı Süleyman Yılmaz'dır. İlkokulu köyünde okudu. Küçük yaşlarda şiire ve âşıklık geleneğine ilgi duydu. İlk dönemler şiirlerinde yalnızca adını kullanan Süleyman'a bu mahlası Âşık Efkârî tarafından verildi. Kalemî mahlasının yanında birçok şiirinde adını ya da soyadını da kullanmaktadır. Askerlik dönüşünden sonra uzun yıllar Ardanuç'ta yaşayan Âşık Kalemî, 1980'de Bursa'ya yerleşti. Bazı yarışmalarda ödüller alan Kalemî, şiirlerinin bir bölümünü

“Bahçe 1” (1973), “Bahçe 2” (1976), “Bahçe 3” (2002), “Bahçe 4” (2006), “Bahçe 5” (2009) adlı kitaplarda topladı. Çeşitli şiir biçimlerinde örnekler veren Kalemî, hemen her konuda yazmaktadır (Karadeniz, 2002: 315).

Gelsin

Bu bağ hakikat bağıdır	Hasetçi n’edip n’işlemez
Hakikatten bilen gelsin	Sanma kapar da dişlemez
Temiz yüzlerin ağıdır	Bize zerresi işlemez
Lekesini silen gelsin.	İsterse bin hilen gelsin.
Bu hâl ile eziliriz	Sırrane işi izleme
Lime lime çiziliriz	Garibin bağrın bizleme
Gönlün derdinden biliriz	Kalbindekini gözleme
Yüreği ezilen gelsin.	Düşündüğün dilen gelsin

Her tarafımız derbeder
Yılmaz bu hâli dert eder
Kısmetimiz zaten keder
Neşe değil çilen gelsin

5.1.41. Kara

1927 yılında Şavşat’ın Dabatrzul (Meşeli) köyünde doğdu. Asıl adı İbrahim Kara’dır. İlkokulu köyünde okudu. Köyüne gidip gelen âşıklardan etkilenerek âşıklık geleneğini öğrendi. Yaklaşık 14 yaşında rüyasında bade içtikten sonra şiir söylemeye ve bağlama çalmaya başlayan Âşık Kara, önceleri yöresinde öğrendiği Hodlu Şamilî, Zülâlî, Sümmânî, Şenlik gibi âşıkların eserlerini de söyledi.

Badeyi Şavşat Karagöl’de pir elinden çiğit yutarak içmiştir. Gerçek anlamda ilk bağlama derslerini, askerliği sırasında Ürgüplü Şükrü Usta’dan aldı. Askerlik dönüşünde kendini daha da geliştirmiş olarak birçok âşıkla karşılaşp bilgisini pekiştirme imkânı buldu. Türkiye’nin çeşitli yerlerinde şenliklere katılan Âşık Kara, ziraat odaları başkanlığı, bankacılık, ambar memurluğu gibi değişik görevlerde bulundu. Şiirlerinde ülke sorunları, sevda gibi değişik konuları işleyen Kara Konya Âşıklar Bayramı’na sekiz kere katıldı, bez

kez madalya aldı. Âşık Kara'nın birçok yerde aktarılan şiirlerinin bir bölümü ise HAGEM tarafından "Nurlar Dökülsün" (1990) adıyla yayımlandı. Daha sonra dört kitap daha çıkardı "Sevmek Sevilme-2011" (Günay, 1993: 124-125; Alptekin ve Sakaoğlu, 2008: 258; İbrahim Kara ile kişisel görüşme, 2012-Şavşat: Musa ÖKSÜZ arşivi).

Güzel

İnsanoğlu bitki gibi olunca	Hepsi de topraktan rızkını seçmiş
Her birinde ayrı ayrı hâl güzel	Kimi küçük kalmış kimisi geçmiş
Bu varlıktan büyük örnek alınca	Kimi mavi kimi sarışın açmış
Her birinde ayrı ayrı yol güzel.	Her birinde ayrı ayrı gül güzel.

Çınarın dibinde kayınlar bitmiş	Birlik olan tabiata üst olmuş
Çamların dalları rüzgarı tutmuş	Kâmil olan bu varlığa mest olmuş
Diken de köknarın köküne yatmış	Arılar da o güzele dost olmuş
Her birinde ayrı ayrı bol güzel.	Her birinde ayrı ayrı bal güzel.

Âşık Kara ister sevmek sevilme
İstemem dünyada ecelsiz ölmek
Okuyup öğrenip her şeyi bilmek
Her birinde ayrı ayrı dil güzel.

5.1.42. Kaynarî

Ardanuç'un Gümüşhane köyünde yaşadı. Asıl adı Mustafa'dır. Bazı kaynaklara göre 18. yüzyılın sonlarıyla 19. yüzyılın ilk yarısında yaşadı. Bazı kaynaklarda ise 19. yüzyılın ilk yarısında doğdu ve aynı yüzyılın sonlarına doğru öldü. Ancak öldüğü yer ve mezarına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Badeli âşıktır. Yöredeki anlatılara göre rüyasında gördüğü Selvinaz adlı kıza âşık olarak bade içti. Âşık Kaynarî, yörede ermiş bir kişi olarak görüldü ve sevildi. Bazı anlatılara göre de, orta yaşlarda iken birden kayıplara karıştı. Bir daha da kimse göremedi. Yörede, ermiş olduğundan sır olup uçtuğu inancı yaygındır. Âşık Kaynarî'nin bugüne dek kaynaklara aktarılabilmemiş az sayıda şiiriri bulunmaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 74; Gökalp, 1988: 132, Karadeniz, 2002: 344).

Viran Olsun

Yine bahar oldu yine yaz oldu Virane derdini baykuşlar çeksin
Kimler kan ağladı gül viran olsun Dardimi bilen yok Huda'ya desin
İsterse desinler ahir güz oldu Ben için nafaka yaradan eksin
Bağı kim becerir il viran olsun. Çift çubuk kim düzer çöl viran olsun.

Güllerin dalında bülbüller oynar
Servinaz yitiren dünyanı neyler
Kaynar'ın bağları elbette söyner
İstemem dünyayı mal viran olsun.

5.1.43. Kemterî

1923 yılında Şavşat'ın Cvarep (Şalcı) köyünde doğdu. Asıl adı Kadem Demir'dir. Âşıklık geleneğini ve şiiri küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye başladı. Köylerine gelip giden âşıklar aracılığıyla âşıklığa ve şiire ilişkin bilgisini pekiştirdi. Uzun süre imamlık yaptıktan sonra emekli olan Âşık Kemterî, şiirlerini “Şems-ül Vatan” adı altında topladı (Karadeniz, 2002: 348).

İncitme

Daima öğüttür sözlerim halka Acı laflar ile halkı dağlama
Ömrüm olduğunca kişi incitme. Bu fani dünyadır gönül bağlama
Âleme hürmet et kırma kalbini Vefasız bir şeye sakın ağlama
Göklerdeki uçan kuşu incitme. Gözünden dökülen yaşı incitme.

Söyle ya Kemterî daima söyle
Nasihatin güzel âleme böyle
Herkesle daima ünsiyet eyle
Âdemoğlu, din kardeşi incitme.

5.1.44. Keşfi

1843'te Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde doğmuştur. Asıl adı Mustafa'dır. Zor köyünde âşıklık geleneği çok canlı yaşandığı için küçük yaşlardan itibaren âşıklığa ilgi

duymuştur. Gençliğinde Erzurum'a giderek Gaznevî Ahmet Efendi dergâhında eğitim almıştır. Tarikat ehlidir. Döneminin meşhur âşıklarından Muhibbî'yle yakın arkadaşır hatta Muhibbî'yi bir usta olarak kabul ettiği söylenebilir. Keşfi mahlasını kendisine o vermiştir. Keşfi, dönemindeki birçok âşığın yetişmesinde etkisi olan bir âşıktır. Bunların en önemlisi elbette oğlu Huzûrî'dir. Keşfi, Hayatını köyünde çiftçilik yaparak ve köyünde imal edilen dokumaları çevre illerde satarak idame ettirmiştir. 1910'da köyünün dokumalarını satmak için gittiği İspir'in Salaçor köyünde vefat etmiştir.

Dervişane bir hayat süren Keşfi'nin şiirlerinde tasavvufî bir incelik vardır. Yunus Emre tarzında ilahi ve naatlar söylemiştir. Dinî konular başta olmak üzere hemen her konuda şiirleri olan Keşfi'nin bilinen en önemli eseri ise "Mevlid-i Nebevi" (Gökalp, 1995) adlı mevlittir. Tekke şiiri tarzındaki eserlerini "Divan-ı Keşfi" adlı yazma eserde toplamıştır. Esenyaka köyünde yakın zamana kadar Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i yerine Keşfi'nin Mevlid-i Nebevi'sinin okunduğu bilinmektedir (Özder, 1958/1959/1960; Gökalp, 1988: 57-58).

Keşfi, Sümmânî'yi etkilemiştir. Çok kuvvetli bir âlim olan Keşfi, Sümmânî ile yakinen tanışan bir âşıktır. Sümmânî'nin kendisine büyük bir hürmeti vardır. Sümmânî'nin torunu Hüseyin Sümmanioğlu'ndan derlenen (Erkal, 2010: 39-40) aşağıdaki hatıra bunu belgelemektedir:

Âşık Keşfi Hoca maslahat için Narman'a gelir. Narman'a girmeden önce Sümmânî'yi ziyaret için Samikale'ye gider. Sümmânî Keşfi Hoca'yı evinde ağırlar. Sonraki gün Sümmânî ile birlikte Narman'a giderler. Narman'da Sümmânî'nin Avni mahlasıyla şiirler yazan Molla Abdullah Hoca adlı arkadaşında kalma niyetindedirler. Abdullah Hoca da Sümmânî'ye sorma niyetiyle bir iki muamma hazırlamış Samikale'nin yolunu tutmuştur. Yolda Sümmânî ve Keşfi Hoca ile karşılaşır. Abdullah Hoca Sümmânî'ye "Ben de sana geliyordum. Sana soracağım bir iki muammam vardı." der. Sümmânî, biraz arkada kalmış olan eli bastonlu yaşlı Keşfi Hoca'yı işaret ederek "Biz de sana geliyorduk." der. Beraber Abdullah Hoca'nın evine doğru yola koyulurlar. Bir kahvede soluklanmak için oturduklarında Abdullah Hoca soracağı muammasının olduğunu tekrarlayınca, Sümmânî "Sor, ben bilemesem de hoca bilir." der. Keşfi Hoca, daha

muamma sorulmadan “Kuru Molla ne sorabilir ki, sorsa sorsa Hz. Yusuf’un kanlı gömleğini sorar.” der.

Abdullah Hoca, şaşkına döner. Gerçekten de soracağı muamma odur. İçinden “Bu adam cinci mi dir nedir benim soracağımı bildi.” diye geçirir. Keşfi Hoca “Bu Molla hem veli hem de deli, içinden de bana kızıyor.” der. Keşfi Hoca’nın bu sözleri karşısında Abdullah Hoca’nın şaşkınlığı bir kat daha artar. Abdullah Hoca, Sümmânî’nin kulağına eğilerek ihtiyarın kim olduğunu sorar. Sümmânî de “Bu Keşfi Hoca’dır, sen baltaya yaman taşa vurdun, git de af dile!” der. Abdullah Hoca, Keşfi Hoca’nın eline yapışarak aman diler.

Yukarıda nakledilen hatıradan da görüldüğü gibi Keşfi, Sümmânî’nin gözünde “*yaman*” bir âşık ve âlimdir.

Yanıktır

Derdim deva bilmez ciğerim sızlar	Aldım, sattım pazarımı peşine
Söylesem dilimde sözler yanıktır.	Haber verin gelin bir ü beşime
Sakının yanımdan çeşm-i nergisler	Her bir salık yürüyemez peşime.
Kıvılcımlar değer közler yanıktır.	Âşıklar gittiği yüzler yanıktır.

Ateşim yanıktır, yanar ezeli	Çok vaizin sözü niçün işlemez
Hüsün bahçesinin dökmez gazeli	İbadet öğretir, kendi başlamaz
Baksam da göremem başka güzeli	Gönül kırar benliğini boşlamaz
Meğer seni gören gözler yanıktır.	Benliğinden geçen özler yanıktır.

Vücudumu harman ettim savurdum	Bir dertli Keşfi’yim gör ki n’olmuşam
Yalancı dünyadan yüzüm çevirdim	Aşkın mahzeniyim gamla dolmuşam
Dolaştı sinnimiz kırkı devirdim	Her derd ü mihnete billûr olmuşam
Tevarihde bin üç yüzler yanıktır.	Ayağım dokunan tozlar yanıktır.

5.1.45. Kütahî

1920–27 Ağustos 1998. Yusufeli’nin Lök (Morkaya) köyünde doğdu. Asıl adı Ahmet Tokgöz’dür. Küçük yaşlarda âşıklık geleneğine ve şiire ilgi duymaya başladı. Kuzeydoğu Anadolu ve özellikle kendi yöresinin usta âşıklarından etkilenerek şiire

yöneldi. Yaklaşık dört yıl süren askerliği dışında bulunduğu çevreden çıkmayan Âşık Kütâhî, doğa, aşk ve dinî konular başta olmak üzere değişik konularda şiir yazdı. Ancak bu şiirlerin büyük bölümü yazılmadığından dolayı yitip gitti. Toplumsal konulara ilişkin yazdığı şiirleri ise, bilinmeyen bir nedenle ölümünden bir süre önce yaktı. Kütâhî'nin şiirlerinin bir bölümü günümüze ulaşabildi. Son yıllarda Taner Artvinli'nin araştırmaları aracılığıyla ise yöre dışında da duyulmaya başlandı. Kalan şiirleri ise Âşık Kütâhî'nin oğlu Kemal Tokgöz'de bulunmaktadır (Karadeniz, 2002: 355).

Ya Rabbî

Cümlenin sırrını bilen Allah'ım	Senin rızan ile kul ihsan bulur
Bir sırr-ı hikmeti bildir ya Rabbî.	Mağfiret etsen neyin noksan olur
Bir âciz kulum gözüm aç gafletten	Kâinat emrinde amade durur
Sen benim yüzümü güldür ya Rabbî.	İman Kur'an ile öldür ya Rabbî.
Beni isyan ile eyleme berbat	Dergâhında kara etme yüzümü
Nefsimi ıslah et evvel akıbet	Yalandan gıybatten sakla sözümü
Mesrur eyle bizi dünya ahiret	Karanlık kabirde sıkma özümü
Rahmet deryasına daldır ya Rabbî.	Tekbir-i lisanla öldür ya Rabbî.
Rüsva edip âlemlere bildirme	Kütahî kulunu kalbinden atma
Boynu bükük koyup beni soldurma	Gönlümü ruşen et, yüzüm karartma
İmansız Kur'an'sız sakın öldürme	Yarın kıyamette nuru aratma
Ya Allah deyuben kaldır ya Rabbî.	Şah-ı enbiyayı buldur ya Rabbî.

5.1.46. Mahcubî

Artvin'in aşağı Hod (Aşağı Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Mehmet'tir. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur. Ancak 19. yüzyılın 2. yarısı ya da 20. yüzyılın ilk yıllarında öldüğü sanılmaktadır. Hıfzî Baba'nın Mahcubî'nin ölümü üzerine yazdığı bir şiirinden yola çıkılarak Hıfzî'den (1860–1915) daha önceki bir dönemde öldüğü varsayılmaktadır. Bazı kaynaklarda ise 1912 yılındaki Balkan Savaşına katıldığı ve daha sonraki bir dönemde öldüğü aktarılmaktadır. Göle'nin İncesu köyünde uzun süre imamlık yaptı. Aynı köyde Âşık Müdâmî tarafından bulunan bir cönkte de şiirlerine rastlanan Mahcubî, ağırlıklı dinî

olmak üzere sevgi, ayrılık gibi konuları işledi. Mahcubî, destanları ve zincirleme şiirleriyle de günümüze önemli örnekler bırakmıştır (Özder ve Aydın, 1969: 75; Gökalp, 1988: 144; Koç, 1990: 113-130; Karadeniz, 2002: 361).

Allah Deriz

İrfan meclisinde aşk meydanında	Ders almışız bizler bezm-i elestten
İbtida ya fettah ya Allah deriz.	Bilinmez sırrımız ta ebet mestan
Her bir iş onunla bulur intiha	Haşre dek namımız dillere destan
Saniyen kelimamı bismillah deriz.	Pirimiz Kadirî, ya Allah deriz.

Mahcubî olmuşum bir yâre muhtaç
İnşallah etmez ağyara muhtaç
Kanaat serimde sermaye bir taç
Daima “Er-rızku al’Allah⁹⁶” deriz.

5.1.47. Mâhirî

1850’de Yusufeli’nin İphan (İnanlı) köyünde doğmuştur. Asıl adı Osman’dır. 16 yaşına kadar medrese eğitimi görmüştür. On yedi yaşında bade içerek âşık olmuştur. Ustası Muhibbî’dir. İlk şiirini devrin büyük âşığı Muhibbî’ye söylemiştir. İki yıl Muhibbî’ye çıraklık yaptıktan sonra rüyada pirlerin gösterdiği sevgilisini -Şirvanlı Mirza Han’ın kızı Mahitâban- bulmak üzere Göle üzerinden Kars’a oradan İran’a ve Tebriz’e kadar giderek altı yıl dolaşır. Bu arada Kars’ta Kemalî, Erzurum’da Erbabî, Tebriz’de Filvarî ve Azerbaycanlı âşıklar ile karşılaşmalar yapar. Şirvan’a varınca sarayda Mahitâban ile karşılaşmalar yapar, galip gelir. Mâhirî, Mahitâban ile İran’dan kaçır ama Mirza Han’ın askerleri onu yaralayıp Mahitaban’ı elinden alırlar. Dönüş yolunda Erzurum’a geldiğinde Erbabî ile karşılaşma yapar. Oltu’nun Othak (Cevizli) köyünde sevgilisine benzettiği Münevver adlı kızla evlenmiştir. Othak’a yerleşti ve 1914’te bu köyde vefat etti. Âşık Mâhirî, şiirlerinde genellikle gurbet acısı, yâr hasreti, sevgi ve dinî konuları işlemiştir. “Mâhirî ile Mahitaban” adlı bir hikâyeye tasnif etmiştir (Uraz, 1933: 173; Gökalp, 1960/1961/1988: 68-69; Özder, 1965: 42-50; Özder ve Aydın, 1969: 75).

⁹⁶ Rızık veren Allah’tır. Rızık Allah’tandır, başkasına minnet etme.

Mâhirî'nin, Sümmânî üzerinde büyük tesiri olduğu görülmektedir. Sümmânî, sadece Kuzeydoğu Anadolu başta olmak üzere Anadolu'yu değil Tiflis, Kırım, Kafkasya, İran, Afganistan (Alptekin, 2005: 94) gibi yerleri ve Orta Asya'nın büyük bir bölümünü (Erkal, 2010: 12) gezmiştir. Sümmânî'nin sağlığında tasnif edip anlattığı hikâyeler: Karem ile Aslı, Lâtif Şah, Sevdakâr Şah, Sümmânî ile Gülperi, Tufarganlı Abbas (Alptekin, 2005: 94), Elmas ile Kahraman, Mâhirî (Erkal, 2010: 117) hikâyeleridir. Mâhirî Hikâyesi, Yusufelili meşhur âşık Mâhirî'nin gurbet maceraları çerçevesinde kurgulanmıştır. Mâhirî, Sümmânî'nin özellikle gurbet gezme noktasında örnek alacak kadar etkilendiği bir âşıktır. Bunu çok açık bir şekilde ilgili hikâyede (Erkal, 2010: 163-179) görürüz.

Bu hikâyede; Sümmânî 11-12 yaşlarındayken (1872 yılı) içinde bir gurbete çıkma isteği hâsıl olur. Çevresindekiler gurbet tecrübesi olmadığını, gurbet ahval-i usulleri hakkında bir bilene danışması gerektiğini söylerler ve onların tavsiyesi üzerine Yusufeli'nin İphan (İnanlı) köyünden yirmi bir sene⁹⁷ diyar-ı gurbet dolaşmış Âşık Mâhirî'ye danışmak için yola koyulur. Yolda Mâhirî'nin köyünü terk edip Tortum'un Hotka köyüne yerleştiğini öğrenir. Bir akşam vakti yalnız yaşamakta olan Mâhirî'nin evine ulaşır. Mâhirî, isteğinin ne olduğunu sorunca Sümmânî “*Gurbette geziyorsunuz, çileler çekiyor, ıstıraplarla karşılaşıyorsunuz. Onlardan ipucu öğrenmek isterim.*” der. Mâhirî, “Peki evladım, sana anlatayım.” diyerek gurbet hikâyelerini anlatmaya başlar:

Kırk yaşında âşık olur, kırk birde evlenir, kırk üçte iki kızı dünyaya gelir. Durumu her açıdan iyidir ama Afganistan ellerindeki maşukası Mahperi'yi⁹⁸ bir türlü unutamaz. Mâhirî'nin gurbet maceraları böyle başlar. Komşularla, bacılarıyla helalleşir Mahperi'nin aşkıyla yollara düşer. Narman Topdağı üzerinden Pasinler'in Gerek köyüne gelir. Bir Ermeni'nin evinde misafir olur. Köyün Ermeni âşığını⁹⁹ yenmesi üzerine gece 18-19 yaşlarında bir (Ermeni ahçıği) kız vasıtasıyla tuzağa düşürülüp sekiz delikanlı tarafından öldürülesiye dövülür. Mesele Kars Beyi'ne intikal eder. Mâhirî aklanır, kendine tuzak kuranlar cezalandırılır. Oradan ayrılıp Tahran'a ulaşır. Orada Oltu Sıgıcık köyünden

⁹⁷ Gökalp'e (1985: 34) göre gurbet hayatı altı yıl sürmüştür. Gurbete çıkarken ustası Muhibbî'nin duasını alır. Muhibbî ona kendi sazını hediye edip hakkını vermesini tembihler (Gökalp, 1985: 35).

⁹⁸ Hikâyede Mahperi diye geçen isim Gökalp'te (1985: 16) Mahitaban'dır.

⁹⁹ Gökalp'in (1985: 25-32) anlattıklarından hareketle bu Ermeni âşığın Coşkunî olduğu söylenebilir.

Yeşilbaş kadının kızı ile tanışır. Arabî, Farsî lisan bilmediği için oradan ileri (Afganistan tarafına) gitmemesi telkini üzerine Tahran'da yedi yıl kalır ve yedi lisan öğrenir.

Yedi yıl sonra Afganistan'a ulaşır. Mahperi'nin babasının sarayını bulur. Mahperi'yi bir sabah vakti görür hemen birbirlerini tanırlar. Yedi sene onların sarayının çevresinde dolaşır. Bir gün Mahperi: "Mâhirî, sen burada yedi sene değil yetmiş sene daha beklesen babam beni sana vermez. Bana sorarsan böyle yıldız sarayından ise senin memleketindeki kulübe daha üstündür." der ve birlikte kaçarlar. Yolda Mahperi'nin babasının askerleri onları yakalar, Mâhirî'yi altmış iki yerinden bıçaklayıp öldü diye bırakarak kızı alıp götürürler. Mâhirî'yi yakınlardaki köyün çobanı bulur, köye götürüp yaralarını sararlar. Üç ay orada kalır. Bir bayram günü yalnız kalınca çoluk çocuğunu hatırlar. Onların hasretiyle tekrar yollar düşer ve Şam'a gelir. Orada bir şeyh ile tanışır ondan el alır. Şeyh, Mâhirî'yi evlendirir.

Yedi yıl da orada kaldıktan sonra hanımından boşanarak Erzurum üzerinden köyüne gelir. Bir sabah vakti köyün girişinde olan bahçesinin içindeki çeşmeden abdest alarak namaz kılar. Çeşmenin yanında kendi mezarını görür, öldü sanıldığını anlar. Su almaya gelen on dört yaşlarındaki bir kızdan anasının, kızlarından birinin ve bacısının öldüğünü, diğer kızının evlendiğini öğrenir. Hemen kızının gelin gittiği köye gider. Orada kızına kavuşur ve ondan hanımının Kerger'de bir çobanla evlendiğini öğrenir. Kerger'de eski hanımını perişan bir hâlde görür. Köyüne geri dönüp arazisini, emlakini satıp Hotka köyüne yerleşir. Mâhirî'nin Sümmânî'ye gurbet konusundaki son sözü şu olur: "Ben diyar-ı gurbet çilesi böyle gördüm. Sen de istersen git, istersen gitme."

Görüldüğü gibi Sümmânî gurbet hakkında bilgi almak için köyünden kalkıp Mâhirî'nin huzuruna gelmiştir. Bu hikâyesi, Sümmânî'nin nezdinde Mâhirî'nin hasiyetini gösteren bir belgedir.

Mâhirî ile Sümmânî karşılaşmalar da yapmıştır. Fakat Erkal'ın naklettiğine göre bunlar halk arasında değil ikisi arasında olmuştur. Muhtemelen yukarıdaki hikâyenin giriş kısmında da anlatıldığı gibi gurbet hakkındaki tecrübesinden istifade etmek için Mâhirî'nin evine gittiğinde yaşanan muhabbet ortamında karşılaşma yapmışlardır (Öksüz, 2012a: 436-438).

Dediler

Uyurken yanıma geldi erenler Kim ne bilir bu düşkünün özünü
Düşersin azizim nara dediler Ateş almış yakar bakın özünü
Aşk elinden hemen kaçınır olma Şirvan'daki Mirza Han'ın kızını
Açarsın sinende yara dediler. Dolanıp İran'ı ara dediler.

Aradım ezelden ben bir merdane Ezel katre idim boşalıp doldum
Var mıdır ben gibi yaman bir tane Aşkın hançerini sineme saldım
Saydım erenleri tamam üç tane Okudum mantığı ezbere bildim
Düştüm sermayesiz kara dediler. Ezber et bu yazı kara dediler.

Gideceğim ben bu aşk-ı tarikte
Âşığım da ârifim de farık da
Bin iki yüz seksen iki tarihte
Mâhir ismin aşikâre dediler.

5.1.48. Mahrumî

1922-1997. Şavşat'ın Mamanelis (Yavuzköy) köyünde doğdu. Asıl adı Mazlum Çiftçi'dir. Küçük yaşlardan itibaren âşıklık geleneği ve şiire ilgi duymaya başladı. Yaklaşık 7 yaşlarında gördüğü bir rüyadan sonra şiir yazmaya ve türkü söylemeye başlayan Âşık Mahrumî, köylerine gelip giden âşıklık aracılığıyla zaman içerisinde geleneğe ve şiire ilişkin bilgisini pekiştirdi. Zamanla Türkiye'nin birçok yerini dolaşan Âşık Mahrumî, gittiği yerlerde değişik âşıklarla karşılaştı. Bunlarla hem atışmalarda buldu hem de birçoğuyla dostluk kurdu. Sonraki yıllarda Şavşat'ta bir devlet dairesinde çalışarak emekli oldu. Hemen her konuda yazan Mahrumî'nin şiirleri çeşitli gazete, dergi ve araştırmalarda aktarıldı (Karadeniz, 2002: 381).

Kalması

Mecnun gibi Leyla Leyla diyerek Yedi yaşta düştüm hicran kahrına
Tükendi gözümün yaşı kalmadı. Gavvas olup daldım firkat bahrine
Çoban idim aşk sürüsün sayarak Yediğim belendi felek zehrine
Defterde sayfada boşu kalmadı. Dünyanın lezzeti aşu kalmadı.

Mihnet ile geçti bu genç çağlarım
Öz derdime ancak özüm ağlarım
Güz gelmeden gazel oldu bağlarım
Gönlümün şen bülbül kuşu kalmadı.

Dünyada ne zaman bahtiyar oldum
Her gün gece gündüz vah diyor oldum
Geçti civan ömrüm ihtiyar oldum
Mahrumî ağzında dişi kalmadı.

5.1.49. Mehmedî (Hitabî)

1930-2009. Yusufeli'nin şimdiki adı Havuzlu olan Okar köyünde doğdu. Asıl adı Mehmet Gökalp'tir. Âşıklık geleneğini küçük yaşlarda babası Sefilî'den öğrenmeye başladı. İlköğrenimini köyünde, ortaöğrenimini Cilavuz Köy Enstitüsünde tamamladı. Bir süre öğretmenlik yaptı, hukuk fakültesini bitirdi. Uzun yıllar savcılık yaptı. Ayrıca Hitabî mahlasını da kullandı. "Hitabî"yi mahlas olarak Pervânî vermiştir (Artvinli, 2001: 207).

Yusufelili âşıklar içinde akademik manada eğitimi en yüksek olan - Azmî mahlaslı Mustafa Adil ÖZDER'le birlikte- iki kişiden biridir. Hemen her dönemde çeşitli gazete ve dergilerde yazıları çıktı. Mehmet Gökalp'in özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da yaşamış birçok âşık hakkında araştırması bulunmaktadır. "Şafaklar Dolusu, Kılıçların Gölgesi, Prof. Dr. Başgil, Âşık Nihanî, Mâhirî ile Mahitaban, Kahramanlık Şiirleri, Artvin Saz Şairleri, Geldi Geçti Seneler, Trafik Davaları, Yunus Emre ve İslam" adlı kitapları yayımlandı (Karadeniz, 2002: 231).

Hasretinden Yandım

Hasretinden yandım yandım kül oldum
Bir türlü yanına varamıyorum.
Bir kaptan boşadım birine doldum
Yerimde bir türlü duramıyorum.

Yaz geçti güz geçti geldi kara kış
Yüreğimi yaktı o içli bakış
Şeytan diyor git de beline yapış
Kendimde cesaret göremiyorum.

Al al olmuş pembe yüzün güzelim
İndinde yok mudur benim bedelim
Sarmak istiyorum nazik bedenim
Dolanıp belini saramıyorum.

Gençlik geldi geçti tasası kaldı
Sermayem tükendi kasası kaldı
Aşkım taşı enginlere boşaldı
Ben hâlâ murada eremiyorum.

Mehmedî söylüyor gönül sazından
Usanmaz sultanın cilve nazından
Bir kere öpeydim ela gözünden
Bu yüzden sefamı süremiyorum.

5.1.50. Mehmet

Keşfi'nin babası Ali Huzûrî'nin dedesidir. Yusufeli'nin Zor köyünde yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri net olarak belli değildir. 1828 Ahıska savaşına milis zabıt olarak katılmış ve "Deli Yüzbaşı" lakabını almıştır (Artvinli, 2000: 225).

5.1.51. Mehmet

1901-1970. Murgul'un Damar köyünde doğmuştur. Adı Mehmet Ergin'dir. Âşık Osman'ın torunudur. Huzûrî ile karşılaşmalar yapmıştır. İstanbul'a göçmüştür (Özder ve Aydın, 1969: 76).

5.1.52. Mehmet Ali

Hakkında sağlıklı bilgi yoktur. Murgul'un Göktaş köyündendir. 1877-1878 Savaşı yıllarında yaşamıştır. Savaş nedeniyle İzmit'e göçmüş, orada yaşayıp ölmüştür. Varlığı hakkında tek belge de bu savaş nedeniyle yazdığı elli bentlik "Murgul Destanı"dır (Özder, 1971a: 63-65).

Murgul Destanı

Esef etme imdad-ı Hak yetişir	Deren, tepen çoktur eskisin gayet
Bizar olma hâl-i yamana Murgul.	Sende yaşayan kavim kimdir, nihayet
Yetiştirdi pençesi zalim gaddarın	İslam'ı, kâfiri bir bir beyan et
Değil sana yalnız her cana Murgul.	Seni kim koydu bu unvana Murgul?
Sana var destanın birkaç suali	Unvanın koydular Adem devrinde
Lutf eyle haber ver cümle meali	Yıktı seni derya Nuh'un dehrinde
Zemin-ü asüman nizam tutalı	Çok İslam, çok kâfir geçti serinde
Kaç doldun boşaldın bu ana Murgul?	Alışmıştır kılıç, kalkana Murgul.

Deren, tepenm sonra yüksek-alçaktır
Havan pek güzeldir, suyun berraktır.
Dağında, bağında yemişin çoktur
Mebzuldür nimetin yiyene Murgul.

Rahat bulmayasın yazın kış olsun
Sende yaşayanlar eli boş olsun
Görüp geçirdiğin sana düş olsun
Kesilsin Mevla'dan îâne Murgul.

Halkın köle amma, ağa mizaçlı
Binaların yontma taşı, kireçli
İnsanların tüfek, kama, kılıçlı
Yekdiğerin okur meydana Murgul.

Nefsine zulüm ile kazandığın mal
Yolda, izde cümle oldu payımal
Yalvarırlar birbirine canım al
Allah insaf vere alana Murgul.

Sen bir sem'a idin biz de pervane
Yakıp, yıkıp bizi girmedin kana
Akıbet göçünü düzdün kervana
Cellâdın var ecel pimane Murgul.

Aman bulsak ziyarete geliriz
Sende yediğimiz nanı biliriz
Helal eyle belki çabuk ölürüz
Nöbetçiyiz rahmet-Rahmana Murgul.

Sen bir gülşen idin çok idi gülün
Şak şak öter idi her dem bülbülün
Kervanın çok idi atın, düldülün
Bağ-u bostan oldu meyhane Murgul.

Yadigârım olsun dolaşsın dilde
Belki feth ederler, irfan çok elde
Bir hüner sahibi varsa bu salde
Göster kul olayım o canda Murgul.

En'el Hak sırrına kâr etmez hüner
Rah-i aşka girsin kuşansın kemer
Kuşluk saatinde şavk vermez fener
Züleyha'yım Yusuf Kenan'a Murgul.¹⁰⁰

5.1.53. Merâkî

1925 yılında Artvin'in Tolgum (Salkımlı) köyünde doğdu. Asıl adı, Yusuf Biber'dir. İlkokulu Artvin'de okudu. İlk şiirini 20 yaşlarında yazdı. Annesi ve babası değişik enstrümanlar çaldığından müziğe yatkın olarak büyüdü. Kendisi de zamanla akordeon çalmayı öğrendi. İlk dönemde Yusuf, Coşkunî gibi mahlasları kullandı. Yaklaşık 40 yaşlarındayken Artvin Halk Eğitim Müdürlüğü tarafından çıkarılan “Çoruh” adlı

¹⁰⁰ Bu destan, 93 Harbi sonundaki esaret yıllarında söylenmiştir.

dergide gördüğü Âşık Efkârî'nin bir şiirine yazdığı benzer şiiri Efkârî'ye yolladı. Bir süre sonra Efkârî'den gelen mektupta önerilen Yanarî mahlasını kullandı. Ancak sonraki yıllarda rüyasında gördüğü siyah cüppeli iki adamın getirdiği bir mektuptan sonra Merâkî mahlasını aldı.

Özellikle Kuzeydoğu Anadolu âşıkları olmak üzere birçok âşıkla karşılaştı ve dostluk kurdu. Şiirlerinde hemen her konuyu işleyen Merakî'nin birçok eseri değişik gazete ve dergilerde yer aldı. Zaman zaman bazı okullardaki edebiyat derslerine de katılıp şiire ilişkin söyleşilerde bulundu. Bazı yarışma ve şenliklere de katılan Merâkî, değişik ödüller aldı. Şiirlerinin bir bölümünü “Her Telden Bir Ses” (1963), “Kalpten Kaleme” (1966), “Gönülaçar” (1988) ve “Sonbahar Yağmurları” (2005) adlı kitaplarda topladı (Merâkî, 1988: 5; Karadeniz, 2002: 384).

Olmayınca

Her güzele bena dost güzel diyemem	Ne hoş olur yâri dizde sevmesi
Güzel neye yarar huy olmayınca.	Cana şifa koynundaki meyvesi
Bundan başka gayrisini bilemem	Gerdan kilididir ilik düğmesi
Güzel avlanamaz toy olmayınca.	Cana yakın olmaz muy olmayınca.

Merâkî güzelden el aman dedik
Şu güzel sevmeden çok tokat yedik
Mecnun olduk Leyla için üstelik
Düştük sahralara pay olmayınca.

5.1.54. Muhibbî

1823-1868 Yusufeli'nin Erkinis (Demirkent) köyünde doğdu. Asıl adı Salih'tir. Küçük yaşlarda âşıklık geleneğini öğrendi. Zamanla güçlü bir delikanlı olunca da köylüleri Kaya adını ekledi. Böylelikle adı Kaya Salih olarak anılmaya başlandı. Yaklaşık 16-17 yaşındayken, bir suçtan dolayı yatmakta olduğu Oltu Cezaevinde gördüğü rüyada birkaç pir elinden bade içerek âşık oldu. Aynı zamanda pirlere verdiği kadehi, Esmahan aşkına aşkına kaldırmalarıyla Esmahan göründü ve sevdiği de belli olmuş oldu. Sonra da kendisine Muhibbî mahlasını verdiler.

Bu rüyadan sonra bağlama çalmaya ve türkü söylemeye başlayan Muhibbî dönemin en ünlü âşıkları arasında anıldı. Muhibbî rüyasında görüp âşık olduğu köylüsü Esmahan'la evlendi. Ancak karısı genç yaşta öldü. Uzun yıllar çeşitli yerleri dolaşarak geleneklere uygun olarak yaşayan Muhibbî'nin Âşık İdraki ile yaptığı karşılaşma günümüzde kalan önemli örneklerden biridir. Ayrıca Coşkunî, Elfazî gibi döneminin bilinen âşıklarıyla da karşılaştı. Bazı araştırmalarda Âşık Muhibbî'nin Hodlu Şamili'yle arkadaşlık, ustalık ettiği ve desteklediği yer alır. Bazı kaynaklarda ise Muhibbî'nin (1823-1868 ya da 69) daha genç olduğu ve Şamili'den daha sonra öldüğü verilmektedir. Bu anlamda usta- çırak ilişkisinden çok arkadaşlık akranlık, belki de tersi bir durum daha uygun açıklama olabilir.

Hodlu Şamili'yle uzun yıllar süren arkadaşlığı sırasında birçok yolculuk yaptı. Bunların en ünlüsü vapurla İstanbul'a gitmeleri ve orada karşılaştıkları olaylardır. Muhibbî, bir keresinde söylediği hicivlerden dolayı İstanbul'dan köyüne yollandı.¹⁰¹ Ancak daha sonra birkaç kez daha İstanbul'a gitti. Kırım savaşına katılan âşık esasen ümmidir ve çok utangaç olduğu rivayet edilir.

Ayrıca İphanlı Mâhirî'ye ustalık eden Âşık Muhibbî, hemen her türde şiir örnekleri bırakmış bir de mevlit yazmıştır. Âşık Muhibbî'ye ilişkin Âdil Özder'in Yusufelili Muhibbî, Hayatı ve Deyişleri (1940) ve Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi (1976) adlı araştırmaları bulunmaktadır (Özder, 1940a: 4-19; Köprülü, 1965: 542; Özder, 1968; Gökalp, 1988: 30; Sakaoğlu, 1989: 212; Karadeniz, 2002: 392; Çelik, 2008: 233).

Muhibbî, Kuzeydoğu Anadolu başta olmak üzere pek çok yeri gezip sanatını icra etmiş, oralardaki âşıklarla karşılaşmalar yapmış, devrinin ve kendinden sonra gelen âşıkların çoğunu etkileyen kudretli bir âşıktır. Muhibbî'nin de Sümmânî üzerinde de tesiri vardır. Kaynaklarda Sümmânî-Muhibbî ilişkisi ile ilgili çelişkili kayıtlar mevcuttur. Bazı kaynaklarda (Yağmurdereli, 1939: 32) Muhibbî'nin Kars, Ardahan, Posof taraflarında çok meşhur olduğu, hem Şenlik hem de Sümmânî ile karşılaşmalar yaptığı rivayet edilir. Ancak Muhibbî'nin vefat tarihi olan 1868'de Sümmânî'nin henüz yedi-sekiz yaşlarında bir çocuk olduğu gerçeğinden hareketle böyle bir karşılaşma mümkün değildir.

¹⁰¹ İstanbul'da bir vaizle tartıştığı için sürülmüştür.

Görüşmemiş ve karşılaşma yapmamış olmaları, Süm mânî'nin Muhibbî'den etkilenmediği manasına gelmez. Muhibbî'nin Süm mânî üzerindeki tesirini Özder'in (1968: 57) şu kaydında çok açık bir şekilde görebilmekteyiz: 1. Dünya Savaşı'ndan önce her kış mevsimi Erkinis'e gelip köy odalarında sazını dinleten Süm mânî, "Ah, Muhibbî Baba sağ olsaydı da görüşebilseydik." dermiş (Öksüz, 2012a: 438-439).

Benimdir

İster layık görsün ister gülsünler	Açılmış bağından gonca gülleri
Çare yok sevdiğim o can benimdir	Bülbül gibi söyler şirin dilleri
Pirlerin ikrarı haktır bilsinler	O da bencileyin bekler yolları
Bana bade veren o han benimdir	Sevda çeken o nazlı han benimdir.

Muhibbî âşığı beklesin yansın
Ne çare gözlerim kana boyansın
İster komşu hakkı kabahat sansın
Neticede şirin canan benimdir.

5.1.55. Nevzat

1899- 28 Şubat 1985. Ardanuç'un Müker (Tepedüzü) köyünde doğdu. Asıl adı Nevzat Genç'tir. İlkokulu köyünde okudu. Küçük yaşlarda halk şiirini ve âşıklık geleneğini öğrenmeye başladı. Yörede anlatılan birçok halk hikâyesini ve âşıkların deyişlerini öğrendi. Bağlama çalmaya da küçük yaşlarda başlayan Âşık Nevzat, kızkardeşinin Âşık Efkârî'yle evlenmesinden sonra da bir süre Âşık Efkârî'yle birlikte dolaştı ve karşılaştığı âşıklarla atışmalar yaptı. Çocukların gelişmeleri ve âşıklık geleneğini öğrenmelerine de çaba gösteren Âşık Nevzat'ın eserleri çeşitli gazete, dergi ve araştırmalarda aktarıldı. "Kınıyaz" adlı mizhi bir hikâye tasnif etmiştir (Özdemir, 2000: 70-74).

Ayrıldım

Dinleyin efendim tarif eyleyim	İsterdim ki bağban olam bir güle
Bu geniş dünyada vardan ayrıldım.	Yandı bu vücudum dönmüştür küle
Erzurum'u, Kars'ı, düz Ardahan'ı	El uzattım alam bir gonca güle
Gezdim bu yerleri kardan ayrıldım.	Bağlar viran olmuş bardan ayrıldım.

Nevzat'a yardımcı olmadı kader
Günbegün artıyor eksilmez keder
Evlada hizmetçi olmuştur peder
Gönülden sevdiğim yârdan ayrıldım.

5.1.56. Nidasız

1855-1920? 19. yüzyılın 2. yarısında Berta'da doğdu. Asıl adı Mehmet'tir. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmayan Âşık Nidasız'ın Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) döneminde Bursa'nın Soğukpınar köyüne göçtüğü, daha sonra ise peşinden sevgilisinin geldiği bilinmektedir. Birkaç şiiri dışında başka bilgi yoktur. Soğukpınar köyünde öldü ve orada toprağa verildi (Özder ve Aydın, 1969: 77; Gökalp, 1988: 129).

Sen Sefa Geldin

Bir bakışta gezişinden tanıdım	Ateşin kâr etti bu şirin cana
Merhaba sevdiğim sen sefa geldin.	Hayıf ömrüm geçti hep yana yana
Sevda ateşine yanan ben idim	Mektup ile selam yazardım sana
Merhaba sevdiğim sen sefa geldin.	Merhaba sevdiğim sen sefa geldin.
Sen de gördün muhacirlik tarzını	Ah edince bu yüreğim eridi
İşledin sünneti Hakk'ın farzını	Sel sel olup didem yaşı yürüdü
Nice yıldır çeker idim arzunu	Âlem bilir Nidasız'a yâr idi
Merhaba sevdiğim sen sefa geldin.	Merhaba sevdiğim sen sefa geldin.

5.1.57. Nihanî

1837-1909. Erkinis'te yaşamıştır. Bektaşî'dir. Asıl adı Osman'dır, "Osman Baba" diye bilinir (Özder ve Aydın, 1969: 77).

5.1.58. Nihanî

Adı Osman, köyü Zor'dur. "Osman Hoca" diye tanınır. 1910 civarında ölmüştür. (Artvinli, 2000: 231).

5.1.59. Niyazî

1871-1911. Ardanuç'un Opiçala (Gökçe) köyünde doğdu. Asıl adı İsmail'dir. Deyişleri ve güzel bağlama çalmasıyla bilinen âşık, imamlık yaptığı için yörede "Molla İsmail" olarak da anılmıştır. Kendi döneminde yaşayan Huzûrî, (1886-1951) Zuhûrî (1887-1949), Ermeni kökenli Cihanî gibi birçok âşıkla karşılaştı ve atışmalar yaptı. Niyazî, köyünde öldü ve orada toprağa verildi (Özder ve Aydın, 1969: 77, Karadeniz, 2002: 410).

Benim

Gönül den isterim yâre gitmeyi	Yad bülbüller gezer bahçe bağında
Kara duman çöker yoluma benim.	Mevla'm al canımı yâr kucağında
Harareten damarlarım kurudu	Sevilecek kuçulacak çağında
Almadım ismini dilime benim.	Felek hasret koydu gülüme benim.

Niyazî'yi felek kaptı destine
Derviş oldum girdim abdal postuna
On dört ay yatırdın bir yan üstüne
Mevla'm merhamet kıl hâlîme benim.

5.1.60. Noksanî

1922-1964. Artvin'in Yukarı Hod (Yukarı Maden) köyünde doğdu. Asıl adı İbrahim Muratoğlu'dur. Âşık edebiyatıyla iç içe olan ağabeylerinin de bilgilerini aktarmalarıyla âşıklık geleneğini küçük yaşlarda öğrendi. Önceleri âşıklık geleneğinde şiir ve türkülerini ezberleyip kaydeden Âşık Noksanî, yaklaşık 18 yaşlarından itibaren kendi de şiir yazmaya başladı. Bu ilk şiirlerin bazılarında kendi adını, daha sonra Noksanî mahlasını kullanmaya başladı.

İlkokul öğrenimi olmasına karşın babası ve ağabeyinden Arapça ve kısmen Farsça öğrendi. Şiirlerinde zaman zaman Sümmânî ve Şenlik gibi Farsça etkiler görülmesine karşın ağırlıklı olarak yalın Türkçeyi kullandı. Şiirlerinde genellikle aşk ve doğa konularını işledi. Ancak taşlama ve övgü şiirleri de bulunmaktadır. Öldüğünde geride, kendi şiirleri dışında Sivaslı Âşık Talibi'den Hodlu Şamilî'ye dek birçok âşığın türkü ve şiirlerinden oluşan

yüzlerce sayfayı bulan el yazması ve daktilo edilmiş notlar bıraktı. Hodlu Noksanî'ye ilişkin bir araştırma Bekir Karadeniz tarafından “Hodlu Noksanî Yaşamı ve Şiirleri (2000)” adıyla yayımlandı (Karadeniz, 2002: 410).

Benim İçin

Nedendir de zalim felek nedendir	Görünmez dağların başı dumandır
Yağan yağmur ile kar benim için.	Kaldım gurbet elde hâlim yamandır
Artıyor günbegün dert ile keder	Yatarım burada hayli zamandır
Niye bir kez gülmez yâr benim için.	Derdi çekmek olur ar benim için.
Eller gül gönderir daim dostuna	Dahi mihnet çekti erlerin eri
Kahpe felek düşmüş benim kastıma	Nuş etti şerbeti dünyanın varı
Gözün dikmiş mezarımın üstüne	Geçen günler geçti dönmezler geri
Geniş dünya şimdi dar benim için.	Bilmem daha neler var benim için.

Bilmem bir günümü hayli zamandır
Yağar boran tipi hayli zamandır
Noksan bu dünyada hâlin yamandır
Belli ki yaşamak zor benim için.

5.1.61. Osman (Murgullu Osman)

1840-1901. Murgul'un Zansul (Damar) köyünde doğdu. İlk eğitimini köyündeki medresede aldı. Küçük yaşlarda yaylada çobanlık yaptığı bir gün uyurken yanına gelen iki yaşlı adam tarafından uzak bir yerlere götürüldü. Osman'ı çeşitli konularda sınava sokan bu yaşlılar, bir yönü göstererek bundan ötesini yalnız gidebileceğini ve böylelikle sevdiğine ulaşabileceğini söylediler. Uzun bir süre gösterilen yönde yürüyen Osman, İran'a vardı. Akşam karanlığına doğru bir nehre ulaştı. Nehri geçtikten sonra bilmediği bir şehre girdi ve bir dükkânın önünde oturup beklemeye başladı. Bir süre sonra yanına gelip soranlara ise, Azat Bey'in kızı Halime'yi aradığını, kendisinin onun elinden bade içtiğini ve sevgilisi olduğunu söyledi. Burada söylediği koşmayı dinleyenler ise Osman'ın âşıklığına karar verdiler. Burada sevdiğiyle evlenen Âşık Osman bir süre sonra ayrılarak

yeniden Murgul'a döndü. Murgul'da öldü ve orada toprağa verildi (Özder, 1965: 15-16; Gökalp, 1988: 53-54; Karadeniz, 2002: 420).

Olsun

Şu dertli gönlümün vasfın edeyim	Gece gündüz çağırırım ya Mevla
Bilmeyen hâlimden haberdar olsun.	Sana hep ayandır şer ile bela
Yollar ise bu hâl beni muratsız	Yetişir inayet işim iy'ola
Acıyan kabrime türbedar olsun.	Hızır İlyas bana kumandar olsun.
Zaman abdal kendim uslu gezerim	Gönül mahzun iken diyemem şâzım
Uyumam boyuna candan bezerim	Düşmana yâd oldum dostlara nazım
Felekten ben böyle şüphe sezerim	Kırk iki murattan birine razım
Şamar vurup bana hem burdar olsun.	Dünyada güldüğüm ol kadar olsun.
Yeniden biriyle girsem fedaya	Osman der aşk veren pirlere bardakçı
Korkarım ki o da bakmaz edaya	Hâlime muvafık bulsam yardımçı
Şu canım yoluna kalksa fedaya	İsterim Mevla'dan derse ortakçı
Ecel devesini kim güder olsun.	Kalbi hayır işe hanedar olsun.

5.1.62. Özerî

20 Nisan 1938'de Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde doğdu. Asıl adı Ahmet Özer'dir. İlkokulu köyünde okudu. İlkokula devam ederken, bir yandan da Kur'an ve Arapça okuyup yazmayı öğrendi. Âşıklık geleneğinin yaygın olduğu bir çevrede, Huzûrî, Zuhûrî, Fahrî, İzhârî gibi birçok âşık çıkararak köyde yetişti. Ancak özellikle Âşık Huzûrî'den etkilendi. Huzûrî öldüğü zaman Âşık Özerî henüz 13 yaşında olmasına karşın hem o zamana dek hem de sonraki yıllarda Huzûrî'nin şiiri ve tavrından çok şey öğrendi.

Şiir yazmaya 19 yaşında başladı. Askerden döndükten sonra o döneme dek yazdığı şiirleri basılması için verdiği matbaadan bir daha geri alamadı. Ancak bu şiirler hiçbir zaman basılmadı ve akılda kalanların dışındakiler yitip gitti. Ömrü, küçük yaşlardan itibaren gurbette geçti. 1973 yılında Almanya'ya gitti. 3 yıl sonra döndü. 1981 yılında ise gittiği Libya'da iki yıl kaldı. Efkârî, İzhârî, Pervânî gibi birçok âşıkla tanışıp dostluk

kurdu. Bazılarıyla karşılaştırmalarda yapan Âşık Özerî, Âşık Huzûrî’de simgeleşen geleneğin yaşayan son önemli temsilcilerinden biridir. Başta sevgi ve toplumsal taşlamalar olmak üzere, gezdiği gördüğü ve ilginç bulduğu her konuyu işleyen Âşık Özerî, halk şiirinin tüm türlerinde örnekler vermektedir. Âşık Özerî’nin şiirlerinin bir bölümüne hayatına ilişkin bir araştırma, Cemil Aytekin tarafından “Yusufelili Özerî- Yaşamı, Sanatı, Şiirleri, Karşılaşmaları” (1998) adıyla yayımlandı (Gökalp, 1988: 187; Karadeniz, 2002: 424).

Garip

Öz vatanım oldu gurbet köşesi	Dost dostun hatırın yokluyor amma
Çöller garip, yollar garip, ben garip.	Bülbüller gülünü kokluyor amma
Bir türlü gelmiyor gönlüm neşesi	Sevdiğim bir selâm bekliyor amma
Güller garip, dallar garip, ben garip.	Teller garip, pullar garip, ben garip.
Bir od düştü yanar yanar tüterim	Gurbet bizi çok uzağa kiralar
Bu dert ile mahvolurum, biterim	Kısmet çekti uzak düştü aralar
Yaralı turnayım, gitti katarım	Yaslıyım, üstüme giydim karalar
Seller garip, göller garip, ben garip.	Aylar garip, yıllar garip ben garip.
Dövünür dönerim, bir yelpazeyim	Özerî; bu hasret çekilmez, ağır
Mecnun olup çölden çöle gezeyim	Duyan yok, bilen yok, bağır ha bağır
Posta gitmez, haber, mektup yazayım	Gurbette dilim lal, kulağım sağır,
Eller garip, yeller garip ben garip.	Kullar garip, diller garip ben garip.

5.1.63. Perdahî

1868-1948. Yusufeli’nin Zor (Esenyaka) köyünde doğdu. Asıl adı Osman’dır. Medrese eğitimi görmüştür. Aynı köyden Âşık Özerî’nin aktardığı bilgilere göre 1948 yılında yaklaşık 80 yaşlarında öldü. Perdahî, 1. Dünya Savaşı (1914-1918) yıllarında Samsun’a göçerek, Kurtuluş Savaşı dönemine dek orada kaldı. Daha sonra köyüne dönerek Kur’an hocalığı yaptı. Köyde Osman Hoca olarak bilinen Perdahî’nin günümüze eseri ulaşmadı. Hiç evlenmediğinden dolayı köyde Âşık Özerî ile uzaktan akrabalığı dışında başka yakını da bulunmamaktadır. Köyünde ölen Perdahî, Şerîfi’nin mezarı yanında toprağa verildi (Karadeniz, 2002: 438).

Eşek Destanı

Yüklendim eşeği gayet ağırdır	Hasan ne düşmüşsün onun kastına
İntikam almadan ölme eşeğim.	Çekiçle kerpeten almış destine
Çağırsam işitmez kulak sağırdır	Müşteri yok mudur eşek postuna
İntikam almadan ölme eşeğim.	İntikam almadan ölme eşeğim.
Köroğlu kelleyi aldı kucağa	Haşladım cibreyi çektim başına
Canlar mı dayanır böyle sığağı	Açmadı gözünü s..tim leşine
Allah yardım etsin eğri bacağa	Emeklerim gitti boşu boşuna
İntikam almadan ölme eşeğim.	İntikam almadan ölme eşeğim.

Perdahî söyleye çamdan kavaktan
Bir su ver içeyim savaktan
Ey olmasam defnederlik sabahtan
İntikam almadan ölme eşeğim.

5.1.64. Pervânî

1931 yılında Yusufeli'nin Okar (Havuzlu) köyünde doğmuştur. Asıl adı İsmail Çelik'tir. Âşık İkrârî'nin torunudur. 19 yaşlarında çift sürmeye gittiği tarlada uyuyakalıp rüyasında gördüğü Hızır, İlyas ve Kutup Nebi elinden bade içerek âşık olmuş ve onlar tarafından Nazlıhan'la nişanlanmıştır. "Pervânî" mahlasını bu rüyada Hızır Nebi vermiştir.

Asıl mesleği fırıncılıktır. Eskişehir'e yerleşip fırıncılıkla hayatını sürdürmüştür. Âşık Pervânî, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Davut Sulari, Güllühan, Ummanî, Çobanoğlu, Reyhanî gibi âşıklarla karşılaşmalar yapmıştır.

Bazı türkülerinden bir kaset hazırlayan Âşık Pervânî'nin şiirlerinin bir bölümü Taner Artvinli tarafından -Yusufelili Âşık Pervânî, Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları-(2001) adıyla kitap olarak yayımlandı. Davut Sularî, Tercanlı Daimî ile birlikte Ankara Radyosu'nda Muzaffer Sarısözen'in imtihanından geçmiştir (Gökalp, 1952/ 1954/ 1988: 191-194; Günay, 1993: 140-141; Çiftçi, 1995; Artvinli, 2001: 21-29; Karadeniz, 2002: 447).

Pervânî’de Muhibbî ve ustası Huzûrî’nin yanı sıra özellikle Sümmânî etkisi çok hissedilir derecededir. Artvinli yaşayan âşıklar içerisinde Sümmânî’nin etkisi çok net hissedilenlerin en önemlilerinden biri -belki en önemlisi- Pervânî’dir. O, Sümmânî’yi “**rehber**” olarak görmektedir:

Bozuldu dünyanın dem ü devranı

Gel gönül eyleme cürmü, isyanı

Rehber Muhibbî’dir nısfı Sümmânî

Bir gün derler “Kul Pervânî nic’oldu?” (Gökalp, 1988: 198).

Pervânî üzerinde Sümmânî’nin etkisi Pervânî’nin âşıklığa geçiş evresinde gördüğü rüyadan hareketle anlaşılacaktır. Gökalp’in (1988: 191-194) Pervânî’nin ağzından naklettiği rüyada şunlar yaşanmıştır:

İsmail ÇELİK (Pervânî), rüyasında Hızır, İlyas ve Kutup Nebi’yi görür. Hızır ona “Hele gel bakalım Sümmânî’nin yadigârı. Çok zamandır seni bu mesleğe erdirmeye çalışıyoruz. Sana şeriat kapısını açacağız. Sonra bir şerareye tutuşturacağız!” der. Sonra İlyas Nebi, dört kitabın bendini öğretir, yedi muhit deryasını gezdirir. Bir süre sonra Hızır Nebi yanına gelip onu gezmeye çıkarır. Bir değirmen görürler, çarkları dönmemektedir. İsmail, heyecanla “İhtiyar baba, bu değirmen niçin dönmüyor?” diye sorar. Hızır, “Oğlum, bu değirmen Narman’ın Samikale köyünden Âşık Sümmânî’ye aittir. Sümmânî öldüğü günden beri dönmüyor. Yedi deryanın suyu bundan gelip geçiyordu. Kendisi öldüğü için değirmen dönmüyor.” der. Biraz yürüdüktan sonra yeni yapılmış bir değirmen görürler. İsmail, “Bu değirmen kimindir ihtiyar baba?” diye sorunca Hızır, “Oğlum bunun sahibi yoktur.” Cevabını verir. İsmail merakla değirmenin çarklarına, pervanelerine baktıktan sonra “İhtiyar baba, bu değirmen benim olmaz mı?” der. Hızır “Ya oğlum, bu değirmen senin için yapılmıştır. On iki hicapta bu değirmenin yeri var. Vakit tamam olmuştur. Bundan sonrası karanlıktır.” diye karşılık verir. İsmail, değirmen taşının kanat bağlamış - uçar gibi- gibi dönüşüne bakınca “Ne güzel dönüyor, aynı pervane gibi.” deyiverir. Hızır Nebi o zaman “Oğlum senin mahlasın Pervânî’dir.” der ve değirmenin kapısına bu adı yazıyor.

Daha sonra Hızır Nebi, İlyas Nebi'ye yiyecek getirmesini söyler ve “Git, Cenabı Allah âşıklara bir kurban göndermiştir. Başını Âşık Ömer, yüreğini Bayburtlu Kuddusî, sağını Erkinisli Muhibbî, sol tarafını Narmanlı Sümmânî yedi. Geriye kuyruğu kalmıştır. Getir onu da biz yiyelim.” der. Oturup yemeklerini yedikten sonra Kutup Nebi, İlyas Nebi'ye “Gidip perdeyi kaldır.” der. İlyas Nebi denileni yapınca Pervânî, Nazlıhan'ı görür. Hızır onları nişanlar ve ikisinin elini tutuşturup sağ elini Pervânî'nin sırtına, sol elini Nazlıhan'ın sırtına koyar. Hızır, “Bu dünyada size kavuşmak yoktur!” der ve gözden kaybolur. Bu rüyadan kısa bir süre sonra Pervânî'nin çevresindekiler Huzûrî'yi getirip karşılaşmalarını sağlamışlardır.

Huzûrî, atışma yaptıktan sonra Havuzlu'dan ayrılırken köylülere “*Sümmânî'nin yadigârı size mübarek olsun.*” demiştir (Öksüz, 2012a: 442-443).

Doğu Karadeniz Âşıklarıyız

Doğu Karadeniz âşıklarıyız	Aba giyer, gezer dervişan gibi
Bülbül gibi ötmesini biliriz	Zülfikâr takınır aç aslan gibi
Aşk-ı muhabbetin faikleriyiz	“Allah Allah” deriz pehlivan gibi
Lâl ü gevher satmasını biliriz.	Her meydanda tutmasını biliriz.
Hak âşıklarıyız Çoruh ilinin	Pervânî coşarız saza söyleriz
Bin bir nağmesi var sazın telinin	Eğriyi doğruyu yüze söyleriz
Âşıklar beşiği Yusufeli'nin	Her manayı çöze çöze söyleriz
Her ayaktan gitmesini biliriz.	Akıl ile tartmasını biliriz. ¹⁰²

5.1.65. Rahmanî (Hodlu Rahmanî)

1865-1915. Artvin'in Hod (Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Osman'dır. Yusufelili Mâhirî'nin hayat hikâyesinde olduğu gibi, birçok âşığın tersine çocukluk yıllarında şiir ve türküye oldukça yabancı biridir. Özellikle bir eğlence sırasında hiçbir türkü söylemediğinden dolayı defalarca arkadaşları arasında mahcup duruma düştüğü anlatılmaktadır. Yine böyle bir gece evine gidip attıktan sonra gördüğü rüyayla âşık oldu.

¹⁰² Bu şiir, 1974 Konya Âşıklar Bayramı'nda söylenmiştir.

Ertesi gün dolan içini ise amcasının oğlu Molla Mehmet'e boşalttı. Aslında sessiz ve neredeyse konuşmaktan çekinen bu insanın böylesine türkü söylemesi kısa sürede çevrede duyuldu. Şiirlerinde genellikle sevda ağırlıklı konuları işleyen Rahmanî, 1. Dünya Savaşı (1914–1918) dönemindeki seferberlikte köyünü terk ederek Kayseri'ye göçmüş ve orada ölmüştür (Koç, 1990: 134; Karadeniz, 2002: 454).

Bana Yolla

Ela gözlerine kurban olduğum	Ne pek incelmişsin inceden ince
Hüsnün kıymetini yaz bana yolla	Göğsünde açılmış harsız bir gonca
Bahçede açılan kırmızı gülü	Dünyadan kıymetli gözlerin bence
Zülfün teline düz bana yolla.	O şirin dil ile göz bana yolla.

Der Rahmanî seyrekibin kızları
Sürmelenmiş yârin ela gözleri
Tenha تنها konuştuğun sözleri
Bari bir kâğıda yaz bana yolla.

5.1.66. Rahmanî (Kuçenli Rahmanî)

1925 yılında Şavşat'ın Kuçen (Kocabey) köyünde doğdu. Asıl adı Abdullah Aslan'dır. Âşıklık geleneğinin yaygın olarak yaşandığı bir aileden gelmektedir. Dedesi Âşık Recaî'dir. İlkokulu köyünde ve Şavşat'ta, ortaokulu Ardahan'da, liseyi Kars'ta tamamlamıştır. Daha sonra Erzurum Öğretmen Okulunu bitirerek 1981 yılına dek çeşitli yerlerde öğretmenlik yapmıştır. İlkokul son sınıfta verilen ödevi şiir olarak yapan Rahmanî, öğretmenin övgüsüyle iyice şiir yazmaya yöneldi.

İlkokulu bitirdiği yıllarda âşık olduğu kızın başkasıyla evlendirilmesi de âşıklığa yönelmesinde ayrı bir neden olmuştur. Köyüne gelip giden âşıkları dinleyerek bilgisini pekiştirmiştir. Şiirlerinde hemen her konuyu işleyen Rahmanî, bu mahlası şiire başladığı ilk yıllardan itibaren kullanmaktadır. Rahmanî'nin hayatı ve şiirlerine ilişkin bir araştırma, Hayrettin Tokdemir tarafından “Kocabeyli Rahmanî (1998)” adıyla yayımlanmıştır (Karadeniz, 2002: 458).

Kaldı

Kapalı kapılar, evim kimsesiz
İçimi dağılayan ateş nar kaldı.
Ne yana bakarsam sevimsiz sessiz
Neşenin yerinde figan zar kaldı.

İşlemiyor tarla toprağım taşım
Yoktur ocağımda pişiren aşım
Her köşesi oldu artık gözyaşım
Ne ana ne baba ne de yâr kaldı

Kanadımı kırdı felek, uçamam
Tatlı suyum zehir oldu içemem
Sırdaşım yok sırlarımı açamam
Bahçem viran derlenecek har kaldı.

Her yan viran oldu çiçeğim gülüm
Kederden ağzımda pişiyor dilim
Yıktı Rahmanî'yi ayrılık ölüm
Ziyarete ancak bir mezar kaldı.

5.1.67. Recâî (Kuçenli Recâî)

1834-1907. Şavşat'ın Kuçen (Kocabey) köyünde doğdu. Asıl adı Muhammet Recâî'dir. Küçük yaşlarda medrese eğitimi gördü. Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sonrasında işgal edilen Şavşat'tan ayrıldı. Sonraki yıllarda yeniden köyüne döndü. Âşık Recâî köyünde öldü ve orada toprağa verildi. Dönemin birçok tanınmış âşığıyla karşılaşp atışmalar yaptı. Bunların en bilineni Çıldır Şenlik'le Kuçen'de yaptığı karşılaşmadır. Adı geçen karşılaşmaya ilişkin birçok anlatı bulunmasına karşın yalnızca karşılıklı söylenen üçer dördlük kaynaklara aktarılabilmektedir.

“Hediyyet-ül İhvan” adlı bir divanı, önce torunlarından Abdulmecit Tokdemir tarafından günümüz Türkçesine aktarıldı, daha sonra ise Hayrettin Tokdemir tarafından 1970 yılında yeniden düzenlenip beş adet olarak çoğaltıldı ve belli başlı kütüphanelere verildi (Kırzioğlu, 1940; Özder, 1965: 59-60/ Özder, 1971a: 67-69, Gökalp, 1988: 45; Karadeniz, 2002: 466).

Hediyyet-ül İhvan'dan

Kadir Allah acap nedir, bu bize
Çektiğimiz çarh-i gaddar elinden.
Gün-be-gün karaya gidiyor gemi
Yandık bu tersine rüzgâr elinden.

Rüzgârın umudu gelecek güne
Geçen günden olur gelen gün fena
Gün-be-gün çarhımız döner tersine
Medet hain dehr-i devvar elinden.

Devran girer günde bir türlü renge Gül, hârın elinde kalmış bostanda
Daima bizleri çekmede tenge¹⁰³ Ruhlar huruç edüp bekler dihanda
Almış gam askerın duruşur cenge Rucu eyler gene oluruz zinde
Günde bin zahm yeriz ağyar elinden. Essin bâd-ı sabah gülzar elinden.

Ağyârın elinden kaldık nâtüvan Gülzârın nesimi, bağı virane
Gün-be-gün olmada hâlimiz yaman Açılır sükûfe döner gülşâne
Ne cefalar çekti sefil bâğban Şad olur bülbüller başlar figana
Yine kurtulamadı gül, hâr elinden. Bir bahar erişse dildar elinden.

Dildâr'ın ismidir dillerde evrad
Ervah-i enbiya yerişe imdad
Gam yeme Recâî oluruz dilşad
Ferman sudur eder Hünkâr elinden.

5.1.68. Rufâî

Rifâî diye de bilinir. 19. yüzyılda Yukarı Hod (Maden) köyünde yaşadı. Asıl adı Yusuf'tur. Anlatılanlardan Osmanlı-Rus Savaşının son yılında (1878) öldüğü sanılmaktadır. Yetişmesinde dayısı Âşık Saidî'nin büyük payı olmuştur. Kör olan Rufâî, hafızdır ve çömlekçilik yapmıştır (Özder ve Aydın, 1969: 79; Koç, 1990: 65).

Düşürdü

Kime şekva edem, kime yalvarem Ben de o güzeli sadıktır sandım
Beni bir vefasız yâre düşürdü. Tatlı sözlerine aldanıp kandım
Muhabbet eylemez, selamı kesti Ellere meyletti yandıkça yandım
Yaktı dil hanemi nara düşürdü. Dertten kasavetten kâra düşürdü.

Bana reva gördü derdi efkârı
Tartılmaz bu aşkın zararı kârı
Rufâî gezemez gurbet diyarı
Felek beni böyle zora düşürdü.

¹⁰³ Teng: darlık, sıkıntı, geçim zorluğu, yaşama sıkıntısı.

5.1.69. Sâdıkî

1892-1948. Artvin Aşağı Hod (yeni adı Aşağı Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Ahmet'tir. Yörede Kürdoğlu Molla Ahmet olarak da bilinen âşık doğuştan kördür. Ancak duyduklarını belleğine yerleştirmesi sayesinde hem usta malı türküleri hem de kendi türkülerini söyledi. Günümüze aktarılabilmiş fazla şiiri bulunmayan Sâdıkî'nin akranı Sefil Heyranî ile atışmalar yaptığı bilinmesine rağmen bunlar kaynaklara aktarılmamıştır. Hayatını yoksulluk içinde geçen Sâdıkî bir kaza sonucu öldü ve köyünde toprağa verildi (Koç, 1990: 154; Karadeniz, 2002: 475).

Senin

Faniden bekaya hicret eyledin	Biz nice dayanak derd ü keder
Feth-i gülşad olsun yolların senin.	Şefa'at kıl orda ata pedere
Münkiren hazreti soran da sual	Yâren, yoldaş, kavim, kardeş, madere
Açıla bülbül tek dilerin senin.	Açıla her yana güllerin senin.

Nurdan gark eylemiş Yaradan cismin	Bazı rivayete olunur haber
Aylar yıllar geçse unutmam resmin	Kuzusu yanında olur muteber
Dillerde söylenir Güllü'dür ismin	Cennette nevaya varırsan eğer
Açıla her yana dalların senin.	Huri, Gılman olur kulların senin.

Kamil Usta çeker daim firkatı
Der Sâdık vird eyle her zaman Hakk'ı
Cennet-i alada kalırsın baki
Açıla her yana kolların senin.

5.1.70. Saidî

Artvin'in Yukarı Hod (yeni adı Yukarı Maden) köyünde doğdu. Asıl adı Sait'tir. Hayatına ilişkin kesin bilgiler bulunmamakla birlikte yaklaşık 1810 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Mehmet Koç, 1850 öncesi bir tarihte önce ölmüş olabileceği varsaymaktadır. Hodlu Şamilî ile aynı dönemin âşıkları olduğu bilinmektedir. Hocalık yapan Saidî namaz kıldırırken pencereden atılan bir kurşunla öldürüldü. Aynı kıza âşık

olduklarından dolayı, Şamilî bu olaydan sorumlu tutulmuştur. Saidî, şiirlerinde genellikle sevgilisini ve ona ulaşamamasını yansıtmaktadır. Saidî'nin ağzından ağza aktarılan şiirleri ilk kez derli toplu olarak Mehmet Koç'un araştırmalarında yer aldı. Kendi döneminden kalma yazılı bir kayıt ise bulunmamaktadır. Saidî, Rufâî'nin dayısıdır (Özder ve Aydın, 1969: 79; Gökalp, 1988: 39; Koç, 1990: 13-24; Karadeniz, 2002: 477).

Gel Yârim

Lale sümbül müsün taze gül müsün?	Meleksin semada boyun ziyade
Gılmadan almışın huyun gel yârim.	Kavuşmadan ayrı düşürdü Huda
Cennet şule vermiş alevi sormuş	Erelim murada eller duada
Selvilere dönmüş boyun gel yârim.	Halvet odasında soyun gel yârim.

Der Said hâlimiz şükür iyice
Hâlimi o yâre değil bellice
Konuşsak hâimiz kırk gün kırk gece
Kuralım bir yüce toyun gel yârim.

5.1.71. Serverî

Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Asıl adı Selim'dir. Cuğolu âşıkların ilki olarak bilinen Âşık Serverî'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Ancak bazı şiirlerinden ve anlatılardan yola çıkılarak 18. yüzyılın ortalarında doğduğu düşünülmektedir. Serverî, yaklaşık 1771 yılında âşıklığa başladı. Gençliğinde bağlaması elinde birçok yeri dolaştı. Sonraki yıllarda köyünde medrese hocalığı ve imamlık yaptı. Bu yüzden Molla Selim olarak da anılır. Günümüze ulaşabilen yalnızca birkaç deyişi bulunan Âşık Serverî, adı ve eserleri bugüne kalabilmiş Artvinli saz şairlerinin en eskilerinden biridir. Köyünde ölmüş ve orada toprağa verilmiştir (Karadeniz, 2002: 489).

Paşam

Ahıska kolunun bir livasısın	Tarih iki yüz üç sefer bizimdir
İnanmış resule imanlı paşam.	Allahü âlemdir zafer bizimdir
Hak yanında paşaların hasısın	Resulullah, Hamza, Cafer bizimdir
Her bir hareketin inanlı paşam.	Değil yollarımız dumanlı paşam.

Serverî söylüyor Hakk yardımcımız
Yüz bin aslanımız var kılıcımız
Beş yüz bin Moskof'a yeter gücümüz
Sen Sultan Mahmut'tan fermanlı paşam.

5.1.72. Seyfi (Seyfettin Ermişoğlu)

1927 yılında Şavşat'ın Mamanelis (Yavuzköy) köyünde doğdu. Küçük yaşlarda şiire ve edebiyata ilgi duymaya başladı. İlkokul 3. sınıftan beri şiir yazmaktadır. İlkokulu Şavşat'ta tamamladıktan sonra 1941 yılında girdiği Cılavuz Köy Enstitüsünü 1947 yılında bitirdi. İlk şiirlerinin bir bölümü kayboldu. Ancak 1945'ten sonra yazdıklarının büyük çoğunluğunu defterlere aktardı. 1946 yılından itibaren Seyfi mahlasını kullanmaya başladı. Uzun yıllar öğretmenlik ve Halk Eğitim Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Özellikle bu dönemlerde çeşitli derleme ve araştırmalar yaptı. 1967-72 yılları arasında ise çıkardığı bir dergide bunları yayımladı. Ermişoğlu bugüne dek birçok yarışmaya katıldı ve içlerinde birincilik de olma üzere çeşitli ödüller aldı. Yöresinden birçok âşığın duyulması ve kaynaklara aktarılmasına yardımcı olan Seyfettin Ermişoğlu'nun, şiirlerinin bir bölümü "Geç Kaldım (2003)" adlı kitapta yayımlandı (Karadeniz, 2002: 180).

Bazı Bazı

Aşkın ateşiyle yandım tutuştum	Âşığının sende kaldı nazarım
Gel söndür narımı yâr bazı bazı.	Zaman zaman dertlerimi yazarım
Yaz bahar demeden yıllarca koştum	Mecnun gibi gurbet elde gezerim
Yağıyor başıma kar bazı bazı.	Hasret çemberini kır bazı bazı.
Hayatın yolları uzayıp gider	Bir vefa aradım yârende, yârda
Bazen neşe verir bazen de keder	Zorlu yollar aştım tipide, karda
Seven sevileni bahtiyar eder	Âşık maşukunu koyar mı darda
Elini elime ver bazı bazı.	Bu dertli hâlimi sor bazı bazı.

Seyfi, yâr bağında açılır güller
Gülün aşkı ile öter bülbüller
Yârdan ayrı düşen dertli gönüller
Saklı sırlarını der bazı bazı.

5.1.73. Seyyâhî (Sefil Seyyâhî)

1944'te Yukarı Hod'da doğdu. Asıl adı Nihat Muratoğlu'dur. Anadolu'nu pek çok yerini ve değişik ülkeleri dolaşmıştır. Kuzeydoğu Anadolu'lu âşıklardan başka dolaştığı yerlerde karşılaştığı birçok şair aracılığıyla da şiire ilişkin bilgisini pekiştirmiştir. Sefil Seyyâhî olarak tanınan âşık, tulum ve mey çalmaktadır (Karadeniz, 2002: 491).

Arayı Arayı

Arayı arayı bir sanat buldum	Azerbaycan eli, İsfahan çölü
Ne zaman nerdesin belli etmiyor.	Bağdat'ı, Basra'yı, Kerbela yolu
Sefayı cefayı yollara saldım	Cidde'yi, Riyad'ı, Mekke'nin eli
Kilometre taşı hesap tutmuyor.	Kavurup sığağa hile katmıyor.
Bu sanatı kim sevdirdi bilemem	Sefil Seyyah ne gezersin bilinmez
Yirmi yıldır bir mekânda olamam	Ne desen haklısın sana gülünmez
Sağlığımdan başka bir şey dilemem	Bu dalgada bu denizde kalınmaz
Kırk üçümü otuz beşe çatmıyor.	Kader falı hiç numara yutmuyor.

5.1.74. Sıdkî

1768-1833. Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Asıl adı Sani'dir. Hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Buna karşın yörede anlatılanlardan yola çıkılarak âşıklık geleneğini babası Molla Selim Serverî'den öğrendiği varsayılmaktadır. 1787 yılında gördüğü bir rüyada bade içerek âşık olduğunu bir şiirinde dile getirmektedir.

Âşık Sıdkî, İran'a kadar gitmiş, değişik âşıklarla karşılaşmalar yapmıştır. Cuğolu âşıkların ikincisi olarak bilinen ve badeli âşıklardan olan Sıdkî'nin şiirlerinde genelde tasavvuf ve dinî konular işlenmektedir. Sıdkî'nin oğlu Şöhretî ve torunu Cesimî de âşıktır (Özder, 1940b; Gökalp, 1988: 18; Karadeniz, 2002: 495).

Dayandı

Gitti Lokman gitti, yoktur Eflatun
Vurdular sineme yara dayandı.
Dünyada çektiğim dert ile mihnet
Geldi gam kuvveti sere dayandı.

Fuzuli aşk ile gezdim âlemi
Ehl-i kâmil bilir her bir kelâmı
Levh-i mahfuz böyle yazmış kalemi
El-aman umudum Bir'e dayandı.

Bu dünyaya gelip kadem basalı
Aradım derdimin yoktur emsali
Ah çekip ağlarım Mansur misali
Çekildi urganım dara dayandı.

Sıdkî gam hicrandır durağım gibi
Gören derdim sormaz Firavun gibi
Mancınığa girdim İbrahim gibi
Vücudum yanmaya nara dayandı.

5.1.75. Suzânî

1855-1918. Artvin Çarşı Mahallesi'nde doğdu. Asıl adı Nimet'tir. Daha çok Nimet Hoca olarak bilinir. Medrese eğitimini Artvin'de gördü. Aynı dönemlerde âşıklık geleneğini de bu yaşlardan itibaren öğrenmeye başladı. Medrese eğitimi sırasında hafız olduktan sonra Artvin'de imamlık ve çilingirlik yaptı. 1. Dünya Savaşı (1914-1918) döneminde Artvin'den göçerek Sivas'a yerleşen Suzânî'nin hayatı ve şiirlerine ilişkin ayrıntılı bilgi yoktur (Özder ve Aydın, 1969: 80; Gökalp, 1988: 83).

Ateşlendi

Yine mektup aldım gül yüzlü yârdan
Alıp okur iken dil ateşlendi.
Dedim cevabımı yazem gönderem
Kalemim tutuştu, el ateşlendi.

Hamdülillah o yâr insafa gelmiş
Şu benim hâlimden anlamış bilmiş
Bir name göndermiş yârimsin demiş
Gönül bahçesinde gül ateşlendi.

Suzânî'yim yârim görmek isterim
Gonca güllerini dermek isterim
Nazlı yâr yanına varmak isterim
Yâr aklıma düştü, yol ateşlendi.

5.1.76. Şamilî

1815 (1810?) yılında Yukarı Hod köyünde doğmuştur. Asıl adı Şamil'dir. Şamilî sesinin güzelliği, saz çalmadaki ustalığı ile ün yapmıştır. Muhibbî ile yakın arkadaştır. Bazı araştırmacılara göre kendisi daha yaşlı olmasına rağmen Muhibbî'nin çırağı olmuştur. Birlikte pek çok yeri gezmişlerdir. Asıl mesleği demirciliktir.

Şamilî, kendi köyünden Sona adlı bir kıza gönül verir. Âşık Said de aynı kıızı sevince aralarında bir rekabet başlar. Sonunda Said'i öldürüp hapse düşer. Sultan Abdülmecid Han'ın padişahlık döneminde hapis yattığı bilinmektedir. Sultan Abdülmecid'e bir dilekçe göndererek affedilmesini ister. Şamilî affedilince köyüne dönmek için yola çıkar. Erzurum'da âşıklar arasında yapılan bir atışmada kahvesine (muhtemelen kendini kıskanan bir âşık tarafından) zehir konulur. Bu zehrin tesiriyle köyüne dönüş yolunda İşhan köyünde (1860/68?) ölmüştür. Mezarı Yusufeli'nin İşhan köyündedir. Âşık Şamilî'nin 30'a yakın şiiri tespit edilmiştir (Özder, 1940d; Özder ve Aydın, 1969: 81; Gökalp, 1988: 34-38; Koç, 1990: 25-60; Karadeniz, 2002: 81).

Bus Etsem

Kısmet olsa varsan yârin yanına	Sevdiğim ahdında vereydi vefa
Hem taş ile toprağından bus etsem.	Gireydim koynuna süreydim sefa
Varsam yedi yerde kılıp temenna	Bu hasta gönlüme kılardı şifa
Sekizinci ayağından bus etsem.	Dilin emip dudağından bus etsem.

Korku geçmez âşıkların aynına
Kısmet olsa idi gireydim koynuna
Der Şamilî kol aşırıp boynuna
Beyaz gerdan buhağından bus etsem.

5.1.77. Şamilî (Geyranî)

1914–1987. Yukarı Hod köyünde doğdu, asıl adı Şamilî Işıkdemir'dir. Ustası, babası Heyranî'dir. Kendisi daha bebekken 1. Dünya Savaşı dolayısıyla Beyşehir'e göç etmiş ve savaş sonunda geri dönmüşlerdir. Küçük Şamilî diye de bilinir. Bu adlandırmanın

amacı, aynı köyde 19. yüzyılın ilk yarısında yetişen ve yörenin bilinen ilk âşıklarından olan Şamilî ile karıştırılmasını önlemektir. Ömrünün büyük bir kısmı gurbette geçmiş, köyünde ölmüş ve orada toprağa verilmiştir (Koç, 1990: 156-169; Karadeniz, 2002: 227).

Tazelenir

Gönül ne beklersin sen bu yerlerde	İlgın ılgın eser baharın yeli
Ezel bahar diye dal tazelenir.	Yüzüne dökülmüş zülfünün teli
Lale, sümbül, mor menekşe zamanı	Sakın dost eyleme dilber yâd eli
Yine dost bağında gül tazelenir.	Solar mah yüzünde hal tazelenir.

Ezel bahar gelir açılır güller	Şamilî, Mevla'ya yalvardım baştan
Bin türlü naz ile gezer güzeller	Özüme bir hırka giydim ateşten
Kalma bu yerlerde sana ne derler	Bir haber gelmedi ahbaptan, eşten
Geçen bu ayların yıl tazelenir.	Ağlasam gözümde sel tazelenir.

5.1.78. Şerîfî

1768/1772 Erzurum'da doğmuştur. Zor köyündendir. Asıl adı Mehmet'tir (Muhammed bin Ahmed bin Halîl). Erzurum'da Hazık Efendi ve devrin meşhur diğer âlimlerinden ders almıştır. Eğitimini tamamladıktan sonra köyüne dönmüştür. Genellikle dinî konularda eser vermiştir. "Pend-i Gülistân-i Şerîf" adlı bir mesnevisi vardır. Eserin nüshaları: Erzurum İl Halk Kütüphanesi, Yazma-8/0. 15455./ Millî Kütüphane, 06 Mil Yz A 3314/ Esenyaka Hacı Sabit Yüce nüshası (Kırzioğlu: 1930). "Mevlid-i Nebvî" (Artvinli, 2010: 459-492) adlı bir de mevlidi vardır. 1844'te Zor'da vefat etmiştir (Fındıkoğlu, 1941; Gökalp, 1988: 21-23; Artvinli, 2000: 212-217; Kiremitçi, 2010: 493).

İbret Almazsın

Niçin sen hâlini fikreyleyip insafa gelmezsin
Görürsün sekr'i mevî gayrilerden ibret almazsın.
Bilirsin kim göçüverir sarayı faniden insan
Tedarik ele kim bir gün göçersin bunda kalmazsın.
Yatar zir'i zeminde devr'i âlemden beri insan

Yazarsın nazm ile mürsel ferîştah meyt-i âlemde
Senindir şimdi nevbet hoş niçün efkâra dalmazsın.
Niçin bu yazdığın evraka eşk-i çeşmi salmazsın
O mevtin acısın gördü hususa yetti ol Mürsel
Nice sırdır Şerîfî hikmet-i mevlayı bilmezsin

5.1.79. Şirinî

Artvin'in Aşağı Hod (Aşağı Maden) köyünde doğdu. Hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmayana şirini'nin 18. yüzyılın 2. yarısında yaşadığı tahmin edilmektedir. Bunun dışında hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Şamilî'nin baba veya dedesi olabilir. Herhangi bir eğitim alıp almadığı, ustasının ya da çırağının olup olmadığına ilişkin hiçbir veri günümüze ulaşmamıştır. Artvin'in bilinen en eski saz şairlerinden olan Âşık Şirinî'nin eldeki birkaç şiiri dışında kaynaklara aktarılmış herhangi bir eseri bulunmamaktadır (Özder ve Aydın, 1969: 81; Gökalp, 1988: 17; Koç, 1990: 63).

Çatar

Kurban olam öyle yâre kaşların yaya çatar
Onlara meyl eyleyenler aklımı zaya çatar
Dilleri hal üste varıp asla teftiş eyleme
Ne kadar kıya yapışsan varır bir boya çatar

Ta ezelden meşk ederler âşığa darılmayı
Yenilere meyl edüben eskiden ayrılmayı
Can Havlinde vaat ederler bir gece sarılmayı
Dillerin üç gün demesi, dolanır aya çatar

Der Şirinî ben bilirim güzellerin fendini
Ne kadar kıya yapmışsan naza çeker kendini
Bazı ahmak kendin bilmez sever üçü, dördünü
Beşini severim derken başı kavgaya çatar.

5.1.80. Şöhretî

1795?-1860 Ardanuç'un Sugara (Soğanlı) köyünde doğdu. Asıl adı Şerif'tir. Sıdkî'nin oğludur; dedesi ve babasının da âşık olması nedeniyle aynı gelenekle büyüdü. Küçük yaşlarda Ardanuç'ta medrese eğitimi gördü. Yaklaşık 18 yaşında Erzurum'a giderek Abdurrahman Gazi türbesinde kaldı. Önce Şam'da, daha sonra İstanbul'da askerlik yaptı. Bu dönemde yazdığı şiirlerle, söylediği türkülerle tanındı. Askerliği sırasında gördüğü bir rüyada bir komutan tarafından verilen badeyi içerek Şöhretî mahlasını aldı.

Askerlik dönüşü genellikle köyünde ve Ardanuç'ta yaşayan Âşık Şöhretî, zaman zaman çevre illere giderek döneminde bilinen Çıldırlı Şenlik, Yusufelili Mâhirî, İranlı Ziyetî gibi âşıklarla karşılaştı. Cuğolu âşıkların üçüncüsü olarak bilinen Şöhretî, bazı kaynaklarda ise 1885 yılında yaklaşık 90 yaşında öldü ve köyünde toprağa verildi. Babası Sıtkî, Oğlu Cesimî de birer badeli âşıktır (Özder ve Aydın, 1969: 82; Gökalp, 1988: 26; Karadeniz, 2002: 523).

Âcizdir

Sinem içre kurulmuştur bir kazan	Demeyin gurbette yamandır işim
Aman dedi kaynamaktan âcizdir.	Çünkü sevdalıyım vardır teftişim
Can bülbülü cevlan eder bir zaman	Ecel yastığında ağırır başım
Bu kafeste oynamaktan âcizdir.	Hasta canım inlemekten âcizdir.

Bilmezsiz Şöhret'in siz havasını
Bu garip gönlümün gam davasını
Kilisede öten şu çan sesini
Bu imanım dinlemekten âcizdir.

5.1.81. Tekmilî

1895-1954. Artvin'in Orcuk (Oruçlu) köyünde doğdu. Asıl adı Gülağa'dır. Küçük yaşlarda gördüğü bir rüyada bade içerek âşık oldu ve Tekmilî mahlasını aldı. Bu dönemden sonra şiir söylemeye başladı ve yörede adı duyuldu. Hayatı ve şiirlerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmaktadır (Gökalp, 1988: 127; Karadeniz, 2002: 527).

Rastladım

Dinleyin ağalar vasf-ı hâlimi
Sabah seherinde neye rastladım.
Kolları çimlidir, bilekler beyaz
Yeni on beşlemiş aya rastladım.

Suda balık yalpa vurur düz gider
Çok fasıl eylesem korkem söz gider
Gördüm simasını sandım kız gider
Ben bir tutulmayan toya rastladım.

Beyaz fistan giymiş içinde gülü
Etrafa şan verir yanakta alı
Nazik nazik söyler o şirin dili
Beli ince selvi boya rastladım.

Tekmilî söylüyor bilin ki sahih
Yüreğinde çoktur efkârı, ahı
Nasip olsa görsem o nazlı mahı
Tekmilî görmedim güya rastladım.

5.1.82. Tokdemir

1894- 17 Ağustos 1974. Şavşat'ın Kuçen (Kocabey) köyünde doğdu. Asıl adı Abdulmecit Tokdemir'dir. İlk eğitime köy medresesinde başladı. "Mecit" mahlasını da kullandı. Daha sonra İmerhev'in (Meydancık) Balıklı köyünde Hacı Mevlüt Efendi'den Kur'an öğrendi. Bir süre sonra Söğütlü köyünde açılan Dar'ül Hilafet-ül Aliyye adlı okulda eğitimini tamamladı.

Şairlik geleneğinin egemen olduğu bir ailede yetişti. Şiiri ve âşıklık geleneğinin küçük yaşlarda öğrenmeye başladı. Şair ve din adamı Muhammet Recai'nin torunudur. Genç yaşta yeni Türkiye'nin kurtuluş mücadelesinde aktif olarak yer aldı. Bu döneme ilişkin anı ve düşüncelerini de daha sonra bir kitapta aktardı. Şiirlerinde özellikle dinî konuları ve ahlak sorunları işleyen Abdulmecit Tokdemir'in, "Oğluma Öğütler" (1964) ve "7 Mart Kahramanları" adlı kitapları yayımlandı. Ayrıca "Mektubat", "Artvin'de Edebiyat" ve "Süzülmüş Sözler" adlı yayına hazır üç kitabı basılma imkânı bulamadı (Karadeniz, 2002: 529).

Söyle

Bir sözü kaleme almadan önce
Fikir süzgecinden geçir de söyle.
Bir meclis-i ilme girmeden önce
Var ise müfsiti kaçır da söyle.

Seyahate sen çıkmadan ilim al
Ger ilmin var ise ele kalem al
Sen yeşile bürün eller giysin al
Tevazu kisvesin biçir de söyle.

Yoksula hami ol yetime acı
İlim adamların eyle baş tacı
Onlar bulur her bir derde ilacı
Nezakat şerbetin içir de söyle.

5.1.83. Ummanî

Erkinis'te yaşamıştır, 1. Dünya Savaşı öncesinde ölmüştür. Kızı Esmâ da âşıktır. 1800'lü yılların sonu, 1900'lü yılların ilk yarısında yaşamıştır. Ancak bu âşığın günümüze ulaşmış herhangi bir eseri yoktur (Özder ve Aydın, 1969: 82).

5.1.84. Vehbî

Asıl adı İbrahim'dir. Yusufeli'nin Barhal (Altıparmak) köyündendir. Baba adı Mehmed'dir. Zor köyünde medrese hocalığı yapmıştır. Huzûrî ve Zuhûrî'yi O okutmuştur. Müftülük yapmıştır. Aruza hâkimdir, 1904'te ölmüştür. Yazma bir divanı vardır (Artvinli, 2000: 230).

5.1.85. Yangunî

1918-2002. Şavşat'ın Kuçen (Kocabey) köyünde doğdu. Asıl adı Gülpaşa Tokdemir'dir. İlkokulu köyünde okudu. Kuçenli Recâî'den günümüze ulaşan geleneğin belirleyici olduğu bir sülaleden gelen Âşık Yangunî, yaklaşık 15 yaşlarında rüyasında gördüğü kıza âşık olduktan sonra bağlama çalıp türkü söylemeye başladı. Askerdeyken köyüne gelip sevdiğini kaçırmak istedi. Ancak köyüne vardığında, sevdiğinin iki gün önce evlendiğini öğrenince düşüncesinden vazgeçti. Sevdiğine kavuşamaması üzerine Şavşat'ı terkederek (1950) Adapazarı'na göçtü.

Türkülü halk hikâyelerini ustalıkla anlatmasıyla tanınan Âşık Yangunî, 1971'den itibaren her yıl Konya Âşıklar Bayramı'na katıldı ve atışma dalında başarılar gösterdi. Âşık Yangunî, yörede anlatılan geleneksel türkülü halk hikâyelerinin birçoğunu bilmesi ve anlatmasıyla olduğu gibi, kendi özgün hikâyesi "Casim Şah" ile de tanınır. Âşık Yangunî'ye ilişkin Hayrettin Tokdemir'in "Âşık Yangunî, Hayatı ve Şiirleri (1980)" adlı

araştırması yayımlandı. Âşık Yangunî, Karapürçek'in Mesudiye köyünde öldü ve orada toprağa verildi (Özder ve Aydın, 1969: 82; Karadeniz, 2002: 558).

Sevdiğim

Bugün yine şad eyledin beni yâr	Ateşle geçiyor civan çağlarım
Düşmüş idim ah u zara sevdiğim.	Aşkın ile ciğerimi dağlarım
Etmiyor bu gönlüm bir sabr-ı karar	Sanma ayrı yâre gönül bağlarım
Sendedir derdime çare sevdiğim.	Ben değilim kalbi kara sevdiğim.

Yangunî'yim çağırın da bulursam
Konuşmayla muradımı alırsam
Eğer kavuşmadan asker olursam
Gönderiler bir diyara sevdiğim.

5.1.86. Yarımî

Hayatı hakkında sağlıklı bilgi yoktur ama 18. yüzyılda Zor köyünde yaşadığı sanılmaktadır. Rüyada badeyi tam içemediği için "Yarımî" mahlasını kullandığı söylenir. Yıllarca değişik diyarlarda gezmiştir. Günümüz Karabulut ailesindedir. İznî, İznî'nin oğlu Zuhurî ve amca oğulları Ali Fahri Karabulut bu sülaledendir (Özder ve Aydın, 1969: 83; Gökalp, 1988: 131; Karadeniz, 2002: 573).

Felek

Düşürdü çekti toruna bana hal etti felek
Mail edip kendisine yaman kul etti felek.
Esir-i gurbet eyledi, düşürdü derde beni
Akıttı gözüm yaşını, sanki sel etti felek.

Dünyaya mail olanlar birgün terk etse gerek
Âsiyab-ı dîn misali bizi un etse gerek
Nice nevres civanları sonra pir etse gerek
Nice altın madenini sonra pul etti felek.

Hasta gönül sakın inme baygu tek viranlara
Hizmetinde sen daim ol kadrini bilenlere
Can-u dilden selam olsun ahbab-u yârenlere
Sorsalar “hani Yarımî?” deyin kül etti felek.

5.1.87. Yesarî

1803-1881? Artvin’de doğmuştur. Batum’a oradan da Sinop’a göçmüştür. Bektaşî olduğu bilinmektedir. Asıl adı Mehmet’tir (Özder ve Aydın, 1969: 83).

5.1.88. Yıldırım

1918-1998. Şavşat’ın Gurnatel (Susuz) köyünde doğdu. Asıl adı Hazık Yıldırım’dır. İlkokulu Şavşat’ta okudu. Âşıklık geleneğini ve şiiri küçük yaşlardan itibaren öğrenmeye başladı. Askerlik dönüşünde bir devlet dairesine girdi. Daha sonra başka bir devlet dairesine geçerek 1977 yılında emekli oldu. Şiir yazmaya ilkokul yıllarında yönelen Yıldırım, sonraki dönemlerde Müdâmî, Efkârî, Deryâmî, Erkinisli Azmî, Abdülmecit Tokdemir gibi yörenin ve Kuzeydoğu Anadolu’nun bilinen birçok âşığıyla dostluk kurdu ve atışmalar yaptı. Hemen her konuyu işleyen Hazık Yıldırım’ın yüzlerce şiirinden birçoğu yöredeki gazetelerde ve değişik araştırmalarda yer aldı (Özder ve Aydın, 1969: 71; Karadeniz, 2002: 579).

Olmaz

Eğer insan isen insanca çalış	Daim yâr olmalı vefalı yâra
Bir hayvan misali yatmakla olmaz.	Vefasızdan vazgeç vefalı ara
İnsanlarla otur insanca konuş	Bu kısa hayatta çekilme dara
Gördüğün çamura batmakla olmaz.	Boş boşuna yanıp tütmekle olmaz.

Gül isen bağında bülbülü bekle	Yıldırım döner mi doğru rahından
Beş on deme kar üstüne kar ekle	Vazgeçmek olur mu ol penahından
Ayva turunç deme bir de nar ekle	Kurtulmak çok zordur yetim ahından
Şuna buna çalım satmakla olmaz.	Helali harama katmakla olmaz.

5.1.89. Yoramoglu

1955 yılında Şavşat'ın Tibet (Cevizli) köyünde doğdu. Asıl adı Ahmet Yaran'dır. İlkokulu köyünde, ortaokulu Şavşat'ta, liseyi Kars'ta, yüksekokulu İstanbul'da tamamladı. Âşıklık geleneğini ve halk şiirini küçük yaşlardan itibaren öğrendi. 14 yaşında gördüğü bir rüyada üç pirin sunduğu badeyi içtikten sonra şiir söylemeye ve bağlama çalmaya başladı. Özellikle köylerine gelip giden âşıkları dinleyerek ve zaman zaman onların da yardımlarını görerek geleneğe ilişkin bilgisini pekiştirdi.

Hemen her konuyu işleyen Âşık Yoramoglu'nun şiirleri değişik gazete, dergi ve araştırmalarda aktarıldı. Artvin'de çeşitli ortaöğrenim kurumlarında öğretmenlik ve yöneticilik yapan Yoramoglu, tanışıp dostluk kurduğu âşıklarla karşılaşmalar yaptı. Ayrıca radyo ve televizyonlarda birçok âşık programına katıldı. Âşık Yoramoglu, şiirlerinin bir bölümünü "Gönülden Gelenler (1994)" adlı kitapta topladı (Yaran, 1994: 2-3; Karadeniz, 2002: 584; Ahmet Yaran ile kişisel görüşme, 2011-Artvin: Musa ÖKSÜZ arşivi).

İnsanları İnsan Yapan İlimdir

Eşref-i mahlûktur bu insan amma
İnsanları insan yapan ilimdir.
Cahil yolcu menziline yetemez
Kervanları kervan yapan ilimdir.

Koçak yiğit meydanlarda şan verir
Kimi ilaç damarlara kan verir
Bazı tabip hastalara can verir.
Lokmanları Lokman yapan ilimdir.

Kimi söyler gönülleri küstürür
Kimi söyler kellesini kestirir
Kimi söyler bu âlemi susturur
Lisanları lisan yapan ilimdir.

İlimsiz, irfansız gerçek bilinmez
Ferhat cahil olsa dağlar delinmez
Âdil kalem yazar ise silinmez
Fermanları ferman yapan ilimdir.

Nice güçler kuvvetini tüketti.
Nice sultan saltanatı terketti.
Barbaroslar deryalara hükmetti
Kaptanları kaptan yapan ilimdir.

Yoramoglu der ki dinlesin beyler
Şairlerin sözü gönüller eyler
Âşıklar her zaman gerçeği söyler
Ozanları ozan yapan ilimdir.

5.1.90. Zuhûrî

12 Nisan 1887-21 Mart 1949. Yusufeli'nin Zor (Esenyaka) köyünde doğdu. Asıl adı Tefvik Bozkurt'tur. Âşıklık geleneğini ve bağlama çalmasını küçük yaşlardan itibaren babası Âşık İznî'den öğrendi. Köyünde medrese eğitimi gördü. Yaklaşık 15 yaşında, okul arkadaşı ve akranı Âşık Huzûrî ile birlikte şiir yazmaya başladı. Âşık Zuhûrî, sonraki yıllarda kendisinin ustası olduğunu vurguladığı Âşık Huzûrî'nin desteğini gördü.

Fuzuli'den, Bayburtlu Zihni'ye birçok kişinin eserlerini okuyarak kendini geliştiren Âşık Zuhûrî, Âşık Huzûrî'yle birlikte Kuzeydoğu Anadolu'dan Gürcistan'a, Ahıska'dan Kırım'a dek geniş bir alanda dolaştı. Dönemin birçok tanınmış âşığıyla karşılaştı. 28 yaşındayken 1. Dünya Savaşı (1914-1918) döneminde Rus işgaline uğrayan köyünü terk ederek, ailesiyle birlikte Merzifon'a göçtü. Bu göçten sonraki hayatı daha yerleşik ve imamlık yaparak geçti. Merzifon'da yaşadığı süre içinde de birkaç kere köyüne gidip geldi. Hem hece hem de divan şiiri tarzında şiirler yazdı (Aşkun, 1937; Uyguner, 1955/ 1956; Özder ve Aydın, 1969: 84; Gökâl, 1988: 118-119, Karadeniz, 2002: 595; Çelik, 2008: 356).

Ata'nın Ölümüne Ağıt

Ne acılı bir gün, ne sisli matem	Bu haber dünyada doldu her yere
Acıtır yüzünü sarıyor Ata'm	O ulu baş derler girdi mi yere
Ciğerimden kanlar, gözlerimden nem	Gök, güneş, ay yıldız, dağ, tepe, dere
Akıyor sel gibi yürüyor Ata'm.	Seni birbirinden soruyor Ata'm.
Giydi matem donu yıldız ile mah	Çaresiz dünyada beyhude zarı
Var mıdır bir kimse ah etmesin ah	O mukaddes ruh eyledi mi kararı
Gün yüzüne perde çekmiş simsiyah	Ona öz bağrında yaptık mezarı
Radio şu haberi veriyor Ata'm.	Her Türk'ün kalbinde duruyor Ata'm.
Ağlamaz bir göz yok, bakanda hep hun	Bin bir hisse aldık her rumuzundan
İl, ilçe, köy halkı kâmilten mahzun	And içmişiz dönen olmaz sözünden
Bir ben mi on yedi milyon halkın	Ölene dek gideceğiz izinden
Ciğeri köz gibi yanıyor Ata'm.	Ulusun çığırda yürüyor Ata'm.

Taze bir çiçektin on beş çağında
Kalktın ele gittin el kucağında
Oturmuş kalbimin bir bucağında
Beni her gün her an görüyor Ata'm.

Girmişsin kalbine meğer herkesin
Çin ile Japon'un, Alman'la Rus'un
Bütün şarkta, garpta senin gür sesin
Bizi her tufandan koruyor Ata'm.

Tazarru eylerim senden ey Huda'm
O'na sen lütfunla gel eyle inam
O mübarek ruha tazimle selâm
Zuhûrî baş eğip veriyor Ata'm.

5.2. Kadın Âşıklar

Anadolu'nun diğer yerlerine nispetle Artvin yöresinde kadın âşık sayısının fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun nedenlerinden biri yöre kadınının sosyal hayatın her aşamasında çok aktif olmasıdır. Bu çalışmada da bu duruma dikkat çekmek için kadın âşıklar ayrı bir başlıkta toplanmıştır.

5.2.1. Adışe

Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1953'te yaklaşık 100 yaşındayken Ardanuç'un Avcılar köyünde vefat etmiştir. Cuğolu (Benekli) Âşık Şöhretî'nin oğlu Mahmut Çavuş'un kızıdır. Nebi Efkârî ve Âşık Eyüp'ün kız kardeşidir. Ocaktan yetişme bir âşıktır. Daha çok dedelerinin ve kardeşlerinin deyişlerini bilir, âşık meclislerinde usta malı eserler söylerdi (Güneş, 2010: 523).

5.2.2. Ate Sultan

20. yüzyıl saz şairlerindedir. Ardanuç'a bağlı Kapıköy (Karsniya) köyünde doğmuştur. Asıl adı Sona (Suna) olan bu kadın şairin 1968 yılında 110 yaşlarında iken öldüğü belirtilmektedir. Ardanuçlu Efkârî ile deyişmeleri olan Ate Sultan'ın sazı ile uzun deyişler söylediği de bilinmektedir (Şentürk, 1966: 5; Özder ve Aydın, 1969: 66; AİY, 1973: 120).

Efkârî-Ate Sultan Karşılaşmasından

Haram oldu dağlar bana	Ak göllerin sonasıyım
Sorma bana nereliyim.	Ak ellerin kınasıyım
Kara oldu ağlar bana	Ben Hamid'in annesiyim
Ben yürekten yaralıyım.	Tanıdın mı oralıyım.
Oğul sorma bana ne oldu	Tirabizon tütünüyüm
Yavrumun gül benzi soldu	Kapu köyün bütünüyüm
Evli barklı oğlum öldü	Ben Yusuf'un hatunuyum
O sebepten yaralıyım.	Tanır mısın oralıyım.

Yiğit olan biner ata
Kamçısını ata ata
Benim adım Sultan Ate
Tanıdın mı nereliyim.¹⁰⁴

5.2.3. Dildârî (Sultan Dildârî)

Yusufeli'nin Zor köyündendir. 18. yüzyılda yaşamıştır. Asıl adının ne olduğu bilinmemektedir. Yarımî'nin maşukasıdır. Babasının zoruyla başkasıyla evlendirilmiştir (AİY, 1973: 114; Güneş, 2010: 523).

5.2.4. Esmâ Sultan

19. yüzyıl âşıklarındandır. Ummanî'nin kızıdır, Demirkent'te doğmuştur. Ardanuçlu Âşık Efkârî ile 1934 yılında Yusufeli'nin Vecanket Köprüsü yanında yaptıkları karşılıklı meşhurdur. Bu deyişmede Esmâ, Efkârî'ye sorduğu muamma ile "gemi"yi anlatmak istemiştir. Karşılıklı soru-cevap şeklinde uzunca olan deyişmenin bir bölümü şu şekildedir:

¹⁰⁴ Bu şiir, yörede her yıl yaylaya çıkma döneminde Ardanuç ve Şavşat halkının yoğun katılımıyla düzenlenen Pancarcı Senlikleri'nde 1946 yılında söylenmiştir. Ate Sultan, bu dönemde artık iyiden iyiye yaşlanmış bir ninedir. Şenliğe gelenler sırayla Ate Nine'nin elini öperler. Bu durum Efkârî'nin dikkatini çeker, bu ninenin kim olduğunu merak eder. Ate Sultan'la Efkârî tanışır ve sohbet yollu karşılaşma yaparlar. Bu alıntı, söz konusu karşılaşmanın bir parçasıdır.

Canlı biner cansıza (gemi)
Hem gider imansıza (deniz)
Ölüm vardır ansıza (boğulmak)
Aferin açasın âşık
Aferin seçesin âşık
(AİY, 1973: 120; Güneş, 2010: 523-524).

5.2.5. Esmahan

19. yüzyılda Demirkent'te yaşamıştır. Aynı köyden meşhur âşık Muhibbî'nin maşukasıdır. Evlenmişlerdir ve kocası Muhibbî'den önce ölmüştür (AİY, 1973: 115; Güneş, 2010: 523-524).

Ne Diyim

Sultan nene sorma yaman hâlimi	Sana desem söz yerini bulur mu?
Derdim gizli, aşıkâre ne diyem.	Bilmem bu sevdaya çare olur mu?
Aşk badesi için insan güler mi	Acep bencileyin o da bilür mü?
İçimde var derin yara ne diyem.	Âşık oldu o fukara, ne diyem.
Toplandı mecliste üçler, yediler	Ben Esmahan anlatamam her yanı
Sen Esmahan, o âşığın dediler	Derman bilmez çağırsalar Lokman'ı
İkimize aşk badesi verdiler	Bizim köydür âşığımın mekânı
Düşürmesin Mevlâ dara, ne diyem.	Zannetme ki Belh, Buhara ne diyem.

5.2.6. Zâkirî Berna

Zâkirî Berna, 20. yüzyıl âşıklarındandır. Artvin ili Merkez Ballüzüm (Dirink) köyünde yaşamıştır. 1928 yılı sonbaharında Yusufelili Âşık Fahrî ile karşılaşmaları olmuştur (AİY, 1973: 120; Güneş, 2010: 523-524).¹⁰⁵

¹⁰⁵ Kaynaklarda bu altı kadın âşıktan başka 1926 Arhavi doğumlu "Ayşe Bayraktar" ve 1920'lerin başında ölmüş "Hodlu Sefili" adlı iki kadının daha ismi geçmektedir. Ancak haklarında sağlıklı bilgiye ulaşılamamıştır.

Yukarıda tanıtmaya çalıştığımız âşıklardan başka yörede sayıları belki yüzleri bulabilecek kadar çok “âşık tarzı şiir yazan şair” vardır. Bunların çoğu kendini “ozan”, “âşık”, “halk şairi” olarak nitelendirse de geleneğin şiir boyutu hariç diğer özelliklerini (müzik/ irticalen söyleyebilme/ hikâye anlatma... vb.) taşımamaktadırlar. Bu gerçekten hareketle bu kabil şairler çalışmaya dâhil edilmemiştir. Yöre ile ilgili hazırlanan antoloji tarzındaki pek çok eserde¹⁰⁶ bu tür şairler, hayatları ve eserleri hakkında bilgiler mevcuttur.

¹⁰⁶ Mesela: Karasüleymanoğlu, Aydın (1962), **Çoruhlu Genç Şairler**; Bahçeci, Mikail (2001), **Artvinli Ozanlar Seçkisi**; Karadeniz, Bekir (2002), **Artvinli Halk Şairleri**; Karasüleymanoğlu, Şahver (2004), **Şiirimizde Artvin...** vb.

SONUÇ

Artvin; Kuzeydoğu Anadolu âşıklık geleneği içinde tarih boyunca hep önemli bir yer tutmuştur. Çoruh vadisi, iç bölgelerin Karadeniz sahiline dolayısıyla deniz üzerinden batıya (İstanbul'a) ulaşımında doğal bir koridor görevi görmüştür. Bu bölge âşık edebiyatı mahsulleri açısından çok velut olmasına rağmen yörenin âşıklık geleneği hakkında -âşıklar hakkında monografik¹⁰⁷ çalışmalar haricinde- henüz etraflı bir çalışma yapılmamıştır.

Artvin âşıklık geleneğinin sınırlarını çizmek çok müşkül bir meseledir. Çünkü bölge tarihî seyir içinde çoğu zaman mülki olarak çevre idare merkezlerine bağlanmıştır. Mülki idarenin sık değişiklik göstermesinin yanında bölgenin bazı kesimleri, Kars ve Erzurum gibi yerlerle sosyokültürel ve sosyoekonomik olarak bütünleşmiş derecede sıkı ilişki hâindedir. Dolayısıyla bölgenin âşıklık geleneği de Erzurum, Kars, Ardahan ve hatta Ahıska, Tiflis, Batum ve Güney Azerbaycan hattı âşıklık geleneğiyle sıkı ilişki içerisinde olagelmıştır.

Âşıklık geleneğinin Artvin'in iç ilçelerde (Yusufeli, Ardanuç ve Şavşat) daha canlı olduğu ve önemli simalar yetiştiği dikkat çekici bir gerçektir. Bunun nedeni, geleneğin daha köklü ve canlı olduğu Erzurum-Kars bölgeleriyle bu bölgelerin coğrafi ve kültürel olarak yakınlığı olabilir. Ardanuç'taki canlılık ise tesadüfi değildir çünkü Ardanuç, bölgenin tarihî-kültürel başkentidir. Yusufeli Erzurum'a, Şavşat Ardahan'a (Eski için Kars'a) ve Ardanuç Erzurum ve Kars'a doğal güzergâh üzerindedir. Dolayısıyla özellikle bu üç ilçede gelenek canlı olmuş ve Erzurum-Kars yöresinden her zaman beslenmiştir.

¹⁰⁷ Hayrettin TOKDEMİR'in "Yusufelili Azmî", Hikmet DİZDAROĞLU'nun "Yusufelili Huzûrî Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri", Taner ARTVINLİ'nin "Yusufelili Âşık Pervânî Hayatı-Şiirleri- Karşılaşmaları", Ahmet AYDIN'ın "Mahirî Baba", Cemil AYTEKİN'in "Yusufelili Özerî Yaşamı-Şiiri-Sanatı-Karşılaşmaları", Hikmet DİZDAROĞLU'nun "Yusufelili Huzûrî Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri", M. Adil ÖZDER'in "Yusufelili Muhibbî, Hayatı ve Deyişleri" ve "Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi", Bekir KARADENİZ'in "Hodlu Noksani Yaşamı ve Şiirleri" adlı eserleri bunların en bilinenleridir. Yörenin âşıklık geleneği ile ilgili şimdiye kadar yapılan en ciddi çalışma Fatma Terzi tarafından Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2000'de hazırlanan "Artvin Âşıklık Geleneği ve Artvinli Âşıklar" adlı Yüksek Lisans Tezidir. Ancak söz konusu çalışma Yusufeli bölgesi ağırlıklı hazırlanmış olup bölgeyi tam yansıtamamıştır.

Âşık tarzı şiir geleneğinin bölgedeki tarihçesi ancak 18. yüzyılın başlarına kadar indirilebilmektedir, öncesi için henüz bilinen kayıt yoktur. Bölgede bilinen ilk âşıklar, Zorlu Şerîfî, Hodlu Şirinî ve Ardanuç Cuğolu Serverî'dir. Serverî'nin oğlu Sıdkî, torunu Şöhretî ve torununun oğlu Cesimî de âşıktır.

Bölgede âşıklık geleneğinin bilinen ilk ustaları ise yakın arkadaşlar olan Yusufeli'nin Erkinis/Demirkent köyünden Muhibbî (1823-1868) ve Artvin'in Yukarı Hod/Yukarı Maden köyünden Şamilî'dir (1810/1860?). Gelenek yörede Zorlu Huzûrî ve Ardanuçlu Efkârî ile zirveye çıkmıştır. Hatta Huzûrî çevresinde O'nun yetiştirdiği çıraklarının geleneği sürdürmesi sonucu "Huzûrî Kolu" diye adlandırılan bir âşık kolu teşekkül etmiştir. Efkârî'nin Huzûrî'den fazla tanınmasının nedeni yaşadığı dönemle ilgilidir. Yani basın yayın imkânları ve Konya Âşıklar Bayramı etkisidir. Geleneğin günümüzde yaşayan en kudretli temsilcileri ise Âşık Kara/İbrahim KARA, Dervişan/Hasan Hüseyin YAZICI ve Pervânî/ İsmail ÇELİK'tir.

Bölgede yetişmiş toplam âşık sayısı yüzden fazladır. Fakat bazı âşıkların hayatları hakkında kayıtlı güvenilir bilgi yoktur. Onlar hakkında ancak rivayetlerden ve sözlü geleneğe yaşayan şiirler(in)den hareketle yorum yapmak mümkün olmaktadır. Çoğu âşığın pek çok şiiri (sözlü geleneğe bazı kısımları eksik olarak hatırlanmakla birlikte) yazıya geçirilmediğinden kaybolup gitmiştir. Hakkında en fazla çalışma yapıla âşık elbette Huzûrî'dir. Efkârî, Muhibbî, Şerîfî ve Pervânî üzerine de onlarca çalışma yapılmıştır.

Âşıkların pek çoğu değişik nedenlerden dolayı ömrünün büyük bir kısmını gurbette geçirmiştir. Bu gezgincilik; sıra dışı olaylardan dolayı memleketi terk etme (Birisi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, diğeri 1914–1918 Birinci Dünya Savaşı)¹⁰⁸, hayatını kazanma kavgası için gurbete çıkma¹⁰⁹, âşıklık sanatını icra etmek için değişik yerleri dolaşma¹¹⁰ şeklinde cereyan etmiştir. Bunların çoğu köylerine geri dönmüş; ama gurbette ölenler de

¹⁰⁸ Mesela: Ervahî, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle Malatya'ya; Azmî, Geyranî, Heyranî, İhzarî, Zuhûrî, Perdahî, Rahmanî gibi âşıklar da 1. Dünya Savaşı dolayısıyla Çorum, Sungurlu, Beyşehir, Merzifon, Saraycık, Samsun, Kayseri gibi yerlere göç etmek zorunda kalmıştır.

¹⁰⁹ Bulalî, Fahrî, İzhârî, Mahcubî, Özerî, Seyyahî bunlardan bazısıdır. Hatta Özerî, Almanya, Libya; Seyyahî, İran, İngiltere gibi ülkelerde bulunmuştur.

¹¹⁰ Bunlara en güzel örnek Efkârî, Huzûrî, Mâhirî ve Zuhûrî'dir. Bu kabil âşıklar, başta Kuzeydoğu Anadolu olmak üzere Anadolu'nun hemen her yerini ve Gürcistan, Ahıska, Kırım... vb Türk kültür coğrafyasının yakın yerlerini dolaşarak birçok meşhur âşıkla atışmalar yapmışlardır. Bu yönü ile bunlar tam manasıyla "Gezginci Ozan"lardır.

olmuştur.¹¹¹ Bunların yanında memleketinden hiç ayrılmamış âşıklar da vardır. Bu olağan üstü nedenlere dayalı zorunlu göçler geleneği olumsuz etkilemiştir. Hem yeni simalar yetişmesi ve ürünler vücuda getirilmesi zorlaşmış hem de var olan ürünlerin korunması ve nakli pek az mümkün olmuştur. Son yıllarda bölgeden büyük şehirlere istihdam amaçlı yaşanan yüksek göçler ile Çoruh vadisine inşa edilen barajlar için yapılan kamulaştırmalar sonucu yaşanan zorunlu göçlerin de geleneğe olumsuz etkisi olmaktadır.

Özellikle Cumhuriyet devri öncesinde doğmuş olanların çoğu -Erzurum'a yakın olmanın da avantajıyla- çok iyi bir medrese eğitimi almıştır. Daha sonraki dönemlerde yaşayanlardan Dar-ül Muallimîn Mektebini, Köy Enstitüsünü, Hukuk Fakültesini bitirenler de olmuştur. Pek çoğunun (demircilik, fırıncılık, Kur'an hocalığı, imamlık, müftülük, seyyar satıcılık, devlet memurluğu... vb.) bir mesleği vardır. Hatta öğretmen ve savcı olan bile vardır. Bazı âşıkların herhangi bir tarikata mensup olduğu görülmektedir: Nihanî ve Dur Abdal-Bektaşî; Muhibbî- Nakşî; Keşfi-Kadirî'dir.

Geleneği oluşturma, besleme ve canlı tutma noktasında bazı köyler öne çıkmaktadır. Ardanuç'ta Basa (Yolüstü-Efkârî'nin köyü) ve Sugara (Soğanlı köyü ki buralı âşıklara "Cuğolu Âşıklar" denir); Yusufeli'de Zor (Esenyaka-Huzûrî'nin köyü) ve Erkinis (Demirkent); Merkez ilçede Hod¹¹² köyleri (Aşağı ve Yukarı Maden) bunların en dikkat çekicileridir.

Bu çalışmada değerlendirilen 96 âşığın ilçelere dağılımı şu şekildedir: Ardanuç'ta 22, Artvin merkezde 29, Murgul'da 3, Şavşat'ta 15, Yusufeli'de 27 âşık yetişmiştir. Söz konusu âşıkların 7'si Cuğolu, 4'ü Erkinisli, 17'si Hodlu, 14'ü Zorludur. Arhavi, Borçka ve Hopa ilçelerinde âşık yetişmediği görülmektedir.

Yurdumuzun Doğu Karadeniz Bölümü'nde yaşayan atma türkü geleneği, Arhavi ve Hopa bölgelerinde de görülmektedir. Bu geleneğin âşıklık geleneğiyle münasebetleri (ezgi eşliğinde ve irticalen şiir söylenmesi, karşılaşma yapılması, hece ölçüsünün kullanılması... vb.) dikkat çekicidir.

¹¹¹ İznî, Merzifon'un Saraycık köyünde; Efkarî, Bursa'da vefat etmiştir ve mezarları oralardadır.

¹¹² Aşağı ve Yukarı Hod köyleri bugün idari olarak Artvin merkeze bağlı olsalar da tarihî süreç içerisinde hep Yusufeli'ye (Kixsim-Pertekrek-Livana... vb.) bağlı olmuştur.

Yöre âşıkları genel itibarıyla *usta âşıklardan etkilenme* gibi bir çevre etkisinin yanında “aile büyüklerinden tevarüs etmeyle âşıklığa yönelme, rüya ile âşıklığa başlama, seveda ile âşıklığa yönelme, körlükten¹¹³ âşıklığa yönelme” gibi nedenlerle âşıklığa meyletmişlerdir.

Anadolu sahasında özellikle büyük şehirlerde âşıklık geleneğinin icra mekânlarının kahvehaneler/semai kahveleri olduğu yaygın kabul edilen bir görüştür. Artvin yöresinde âşık sanatının icra mekânları ise kahvehanelerden ziyade köy odaları, hanlar, düğün-şenlikler, açık hava eğlenceleri, özel ev ve konaklar olarak dikkat çekmektedir.

Usta-çırak ilişkisi çoğu zaman baba-oğul, dede-torun, amca/dayı-yeğen ilişkisi şeklinde gerçekleşmiştir.¹¹⁴ Üç kuşak kuvvetli âşık yetiştirmiş olan aileler de vardır; Mehmet (dede), Keşfi (oğul), Huzûrî (torun). Yörede usta-çırak ilişkisinde en dikkat çeken nokta ise “ocaklı âşıklar”dır. Bir ocaktan zincirleme olarak yedi âşık yetişmiştir. “Cuğolu âşıklar” ya da “ocaklı âşıklar” olarak adlandırılan bu âşıklar: Serverî, Sıdkî, Şöhretî, Cesimî, Nebî Efkârî, Dur Abdal ve Devâmî’dir.

Usta-çırak ilişkisi (ustanın bir çırak seçmesi, ustanın kendi çocuğunu veya bir yakınını çırak edinmesi, çırağın bir usta seçmesi, usta edinirken çevredekilerin vasıta olması... vb.) farklı şekillerde başlamaktadır. Ustalar, çıraklarına; saz çalmayı, âşık tarzı şiiri (usta malı tabir edilen kendi şiirlerini, serbest deyişleri... vb.) ve halk hikâyelerini öğretmişlerdir. Çıraklık döneminde hemen hepsi önce kendi ustalarının veya başka meşhur âşıkların eserlerini icra ederek “usta malı” satmışlar, zamanla kendi eserlerini vücuda getirmişlerdir. Âşıklığa geçiş genel olarak rüyada pir elinden bade içme sonucu olmaktadır. Badeli olduğu kayıtlarda net olarak verilmiş âşıklardan bazıları; Cesimî, Efkârî, Hıfzî, Kara, Mâhirî, Muhibbî, Osman (Murgullu), Pervânî, Rahmanî, Sıdkî ve Yarımî’dir. Yörenin en meşhur âşıklarından biri olan Huzûrî’nin ise badeli âşık olduğuna dair bir kayıt yoktur.

Yöre âşıkları kendi bölgelerindeki çağdaşlarının yanında gezdikleri yerlerdeki şöhretli âşıklarla (Değişik devirlere göre; Şenlik, Sümmânî, Kemalî, Müdâmî, Bardızlı

¹¹³ Sadıkî ve Rufâî gibi âşıklar âmâdır.

¹¹⁴ Keşfi, Huzûrî’nin babası; Heyranî, Geyranî’nin babası; İkrarî, Pervânî’nin dedesi; İznî, Zuhûrî’nin babası; Sefilî, Mehmedî’nin babası; Saidî, Rufâî’nin dayısıdır.

Nihânî, Zülâlî, Davut Sulari, Güllühan, Çobanoğlu, Reyhanî... vb.) karşılaşmalar yapmışlardır. Hatta bunlardan iki gün sürenler bile olmuştur.¹¹⁵

Pek çok âşık (Efkârî, Huzûrî, İzhârî, Zuhûrî... vb.) bağlama çalmada ustalaşmıştır. Akordeon ve kemençe çalan âşıklar da vardır. Bunun yanında bağlama veya başka bir müzik aleti çalamayan, güzel sesi ile âşık tarzında eserler icra edenler de vardır. Sahil bölgelerinde (Hopa, Arhavi) atışmalarda kemençenin kullanıldığı dikkat çeker.

Artvinli âşıklar; âşık edebiyatının hemen her tür ve şeklinde eser vermişlerdir. Özellikle güzelleme, taşlama ve ağıt türlerindeki koşmalar ve savaş, kıtlık, çeşitli felaketler, ölüm, hastalık, hayatın çeşitli dönemleri, çeşitli mizahi konular... vb. mevzular üzerine söylenmiş destanları meşhurdur. Âşık edebiyatının en önemli ürünlerinden biri olan halk hikâyesi tasnif edenler de vardır. En meşhur hikâyeci 12 hikâye ile Ardanuçlu Efkârî'dir. Mâhirî (Mâhirî ve Mahitâban), Huzûrî (Lutfî Bey), Yangunî (Casim Şah) ve Nevzat Genç (Kınıyaz) de birer hikâye tasnif etmişlerdir. Şiirlerinde aşk, tabiat, memleket sevgisi ve hasreti, sevgili, göç, çeşitli felaket ve acılar gibi insanî ve sosyal konuların yanında dinî ve felsefî konuları da işlemişlerdir.

Medrese eğitimi almış âşıkların çoğu aruza da hâkimdirler. Divan edebiyatı ve dinî-tasavvufî Türk edebiyatı nazım tür ve şekillerini de kullanmışlardır.¹¹⁶ Bu tür eserlerin en meşhurları ise mesnevi ve mevlitlerdir. Huzûrî, İğzarî, Keşfî, Muhibbî, Şerîfî gibi âşıklar mevlit yazmışlardır. Keşfî ve Şerîfî'nin mevlitleri yörede (Yusufeli/Zor) hâlâ okunmaktadır.

Şimdiye kadar ulaşıp inceleme imkânı bulduğumuz şiirler içinde aruzla söylenmiş olanların sayısı azdır. Bu durum âşık edebiyatının genel durumuna uygundur. Bu oranın düşük olmasında aruzla yazan âşıkların çoğunun geleneğin bu yöredeki ilk dönem temsilcileri olmalarından ötürü eserlerinin çeşitli nedenlerle günümüze kadar gelememiş olmasının da rolü olabilir. Diğer yörelerdeki âşık edebiyatı mahsulleri gibi bu bölgede de hece ile söylenmiş şiirlerin ezici bir üstünlüğü vardır. İncelediğimiz şiirlerin % 90'a yakını hece ölçüsüyle söylenmiştir.

¹¹⁵ İzhârî ile ustası Huzûrî'nin yaptığı atışma iki gün iki gece sürmüştür.

¹¹⁶ Özellikle Dildârî, Hıfzî, İğzarî, İkrârî, Mahcubî, Muhibbî, Rufâî, Saidî, Şerîfî, Keşfî ve Huzûrî.

Âşıklık geleneği başta olmak üzere değişik konularla ilgili eser(ler) vücuda getirmiş âşıklar vardır.¹¹⁷ Bu konuda M. Adil ÖZDER (Azmî) ve Mehmet GÖKALP (Mehmedî/Hitabî) bariz şekilde öne çıkmaktadır. Modern çağın imkânlarını kullanarak eserlerini kasetleştirmiş olan âşıklar -Pervânî gibi- da vardır.

Yöre âşıklık geleneğinde en dikkat çekici noktalardan bir diğeri de kadın âşıkların Anadolu'nun diğer yerlerine nispetle daha fazla olmasıdır: Adişe, Ate Sultan, Esmahan, Esma Sultan, Sultan Dildârî, Zâkirî Berna ... vb.

Geleneği canlı tutmak için düzenlenen 1966'dan beri düzenlenen Konya Âşıklar Bayramı'na yörenin son dönem âşıklarının katıldığı görülmektedir. Deryâmî, Kara, Yangunî, Pervânî başta olmak üzere Artvinli pek çok âşık bu etkinliklerde değişik dallarda ödüller almışlardır. Hatta Efkârî, uzun yıllar bu yarışmalarda hakemlik de yapmıştır. Yörede ise her yıl düzenli olarak bölge âşıklarının katılımıyla (Ardanuç Kızılcık -Unushev-Köyü Çuruspil mevkiinde) Âşık Efkârî'yi anma şenlikleri yapılmaktadır. Ayrıca iç ilçelerin hemen her köyünde geleneksel olarak yapılan genel itibarıyla "Boğa güreşi" ve "Karakucak güreşleri" odaklı şenliklerde de yöre âşıkları sanatlarını icra edebilme imkânı bulmaktadırlar. Yöre âşıkları ayrıca çevre iller başta olmak üzere değişik yerlerdeki âşık programlarına da katılmaktadırlar.

Görüldüğü gibi, âşık tarzı şiir geleneği Artvin yöresinde özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın ilk yarısında çok kuvvetli simalar yetiştirerek zengin ürünler vermiştir. Gelenek yörede Huzûrî ve Efkârî ile en görkemli çağlarını yaşamıştır. Anadolu'nun hemen her yerinde belli bir dönemde modernitenin getirdiği gelişmeler sonunda inişe geçen ve giderek sönmeye yüz tutan bu gelenek Artvin çevresinde de belli bir tekâmülden sonra gerilemeye başlamıştır. Eskiden çoğu gezginci olan ve şiirlerini çalıp-söyleyen âşıklar, zamanla yerlerini sadece âşık tarzında şiirler söyleyen şairlere bırakmıştır ve gelenek bu şairlerle hayatta kalan son birkaç usta âşık tarafından yaşatılmaktadır.

¹¹⁷ Bu konuda M. Adil ÖZDER'in "Türk Çoruh'ta Kurtuluş ve Anavatana Kavuşma Anlamı", "Tarihte Çıldır Atabeyleri ve Torunları", "Yusufelili Muhibbî, Hayatı ve Deyişleri", "Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları", "Artvin Folkloru", "Artvin İli Bilgileri", "Muhibbî ile Esmahan Hikâyesi", Âşık Merakî'nin "Gönülaçar", Mehmet GÖKALP'in "Artvin Saz Şairleri", "Şafaklar Dolusu", "Kılıçların Gölgesi", "Âşık Nihani", "Mahiri ile Mahitaban", "Kahramanlık Şiirleri", "Geldi Geçti Seneler", "Yunus Emre ve İslam" adlı eserleri en güzel örneklerdir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abanoz, İbrahim (1966), “Yakın Artvin Tarihçesi (1878-1921)”, **Çoruh**, 2. Seri, 15, 7-15.
- Açıkgöz, Halil (1988a), “Âşık Deryamî”, **Türk Edebiyatı**, 151, 49-51.
- _____ (1988b), **Âşık Deryamî, Hayatı ve Şiirleri**, İstanbul: Türkiyat Basımevi.
- Albayrak, Nurettin (1991), “Âşık”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 3, (547-548), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Alper, C. (Dr.) (1938), “İmece-Emece-Meçi”, **Çoruh**, 1-2 (23 Nisan 1938), 10-13.
- Alptekin, Ali Berat (2005), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 3. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alptekin, Ali Berat ve Sakaoğlu, Saim (2008), **Türk Saz Şiiri Antolojisi** (14-21. Yüzyıllar), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Arslan, A. Emin (1966-68), “Ardanuçlu Âşık Efkârı”, **Türk Folklor Araştırmaları [TFA]**, S. 199-203-206-211-214-217-220-221-223 (Dokuz parçalık bir inceleme).
- Artvin Valiliği (1973), **Artvin İl Yıllığı**, Ankara: Mars Matbaası.
- _____ (2005), **Artvin İl Gelişme Planı (AGEP)**, Artvin.
- _____ (2007), **Artvin Tarihi**, Ankara: Orient Yayınları.
- Artvinli, Taner (2000), **Yusufeli**, Yusufeli Kaymakamlığı, Ankara: PYS Matbaacılık.
- _____ (2001), **Yusufelili Âşık Pervanî, Hayatı-Şiirleri-Karşılaşmaları**, Ankara: Ürün Yayınları.
- _____ (2010), “Mehmed Şerîfî ve Mevlid’i”, M. Demirel, M. Akıllı (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 459-492, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Aşkun, Vehbi Cem (1937), “İki Yeni Saz Şairi- Ali Huzûrî ve Zuhûrî”, **Taşan**, 19, 20-44.
- Âşık Deryamî (1990), **Gülme Zarıma**, Ankara: HAGEM Yayınları.
- Âşık Merâkî (1988), **Gönülaçar**, Artvin: Demokrat Çoruh Matbaası.
- Aytekin, Cemil (1998), **Yusufelili Özerî- Yaşamı, Sanatı, Şiirleri, Karşılaşmaları**, Artvin: Kaya Matbaacılık.
- Bahçeci, Mikail (2001), **Artvin Ozanlar Seçkisi 2001**, Bursa: Irmak Yayıncılık.

- Boratav, Pertev Naili ve Fıratlı, Halil Vedat (1943), **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, Ankara: Maarif Matbaası.
- Boratav, Pertev Naili (2012), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, 4. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı.
- Bülbül, Kemal (1976), **76 Yaş 56 Sanat Yılı Dolayısıyla Bütün Yönleriyle Ardanuçlu Âşık Efkârî**, Ankara: Hotey Der Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1995), **Doğu İllerimiz Ağzlarından Toplamalar -Kars, Erzurum, Çoruh İlbaylıkları Ağzları-**, 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çaldağ, Mustafa (1951), “Âşık Huzûrî’yi Kaybettik”, **TFA**, Ankara, S. 28.
- Çelik, Ali (1995), **Rizeli Bir Halk Şairi Osman Efendioğlu**, (Yayıma hazır kitap), Trabzon.
- _____ (2005), **Trabzon Çaykara Halk Kültürü**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayıncılık.
- _____ (2008), **Türk Halk Şiiri Antolojisi**, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çelik, Ali ve Öksüz, Musa (2010), “Yusufeli’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği”, M. Demirel, M. Akıllı (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 503-510, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Çiftçi, Hülya (1995), **Eskişehir ve Çevresinde Yetişen Halk Şairlerimiz**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çobanoğlu, Özkul (2000), **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoruh, Selahattin (1947), “Çoruh İli”, **Ülkü**, III. Seri, 4, 25-30.
- Demirel, Muammer (2010), **Yusufeli Tarihi**, İstanbul: FSF Printing House.
- Devellioğlu, Ferit (1995), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 12. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1949), **Yusufelili Huzûrî, Hayatı-Şahsiyeti-Şiirleri**, Ankara: Ulus Basımevi.
- _____ (1969), **Halk Şiirinde Türler**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, S. Nüzhet (1939), **Türk Şairleri, C. 1-2-3**, İstanbul: Rıza Koşkun Matbaası.
- Erkal, Abdulkadir (2010), **Âşık Sümmânî Divanı**, Erzurum 2011 Serisi, Ankara: Semih Ofset.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1941), “Erzurum Şairlerinden Şerifi”, **Ülkü**, 100.
- Gökalp, Mehmet (1949), “Âşık İznî’nin Çobanlar Destanı”, **Ülkü**, 34.

- _____ (1950), “Âşık Yusufelili İznî”, **TFA**, 9.
- _____ (1952), “Yusufelili Âşık Pervânî”, **TFA**, 40.
- _____ (1954), “Yusufelili Pervânî”, **TFA**, 40-41.
- _____ (1960), “Mâhirî ile Mâhtâban Hikâyesi”, **TFA**, 135-136-137.
- _____ (1961), “Mâhirî ile Mâhtâban Hikâyesi”, **TFA**, 138-139.
- _____ (1962), “Âşık Edebiyatında Bâde ve Ledün İlmî”, **TFA**, 154.
- _____ (1985), **Mahirî ile Mahitâban Hikâyesi**, İstanbul: Mehtap Yayınları.
- _____ (1988.), **Artvin Saz Şairleri**, İstanbul: Asır Ajans Yayınları.
- _____ (1995), “Keşfi’nin Mevlîd-i Nebevîsi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 74.
- _____ (2001), **Şair Keşfi ve Âşık Huzûrî**, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gültekin, Sevre (1989), **Âşık Efkârî**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, Turgut (1976), “Türk Halk Şiirinde İlk ‘Deyişme’ (Müşâare) Örnekleri”, **Uluslararası Folklor ve Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, (27, 29 Ekim 1975 Konya), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günay, Umay (1993), **Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, Asuman (2010), “Artvin-Yusufeli Âşıklık Geleneğinde Yer Alan Kadın Ozanlar”, M. Demirel, M. Akıllı (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 523-530, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Gürel, Hüseyin (1948), **Çoruh’un Sesi**, Ankara: Murgul Halkodası Yayını.
- Güven, İrfan (1975), **Ardanuçlu Efkârî’den Derlenen Üç Hikâye**, Yayımlanmamış Lisans Tezi, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hınçer, İhsan (1963), “Halk Şiiri ve Ozanlar-I/II, **TFA**, 8, 167-168.
- Kara, Âşık İbrahim (1990), **Nurlar Dökülsün**, Ankara: HAGEM Yayınları.
- _____ (2011), **Sevmek ve Sevilmek**, Ankara: Öncü Basımevi.
- Karadeniz, Bekir (2002), **Artvinli Halk Şairleri**, Ankara: Artvin Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları.
- Karasüleymanoğlu, Aydın (1962), **Çoruhlu Genç Şairler**, Artvin: Çeltikçioğlu Matbaası.
- Karasüleymanoğlu, Şahver (2004), **Şiirimizde Artvin**, Ankara: Sahara Yayınları.

- Kartarı, Hasan (1977), **Doğu Anadolu'da Âşık Edebiyatının Esasları**, Ankara: Demet Matbaacılık.
- Kaya, Doğan (1994), **Sivasta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatı**, Sivas: T.C. Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2000), **Âşık Edebiyatı Araştırmaları**, İstanbul: Kitabevi.
- _____ (2010a), **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2010b), **Kaya Çiçekleri**, Sivas: Vilayet Yayınevi.
- Kaya, Osman (Ed.) (2010), **Âşık Coşarı-Geç Kaldın**, İstanbul: KaraMavi Yayınları.
- Kayacan, İsa (1990), **Artvinli Âşık Gülhânî ve Şiirleri**, Ankara: Ece Yayınları.
- Keskin, Özgen (2006), **Türk Saz Şairliği ve Ardanoçlu Efkârı**, 2. Baskı, Bursa: Öner Matbaası.
- Kırzioçlu, M. Fahrettin (1939), "Yusufelili Huzûrî", **Doğuş**, 6, 48-49 (Kırzioçlu, bu yazıda "Çelik" soyadını kullanmıştır.)
- _____ (1940), "Şavşatlı Recâ", **Doğuş**, 8, 49-51. (Kırzioçlu, bu yazıda "F. Saltkan" takma adını kullanmıştır.)
- _____ (1943), "Yaşayan Âşıkların En Ustası: Yusufelili Huzûrî", **Tarihten Sesler**, 1-2.
- _____ (1953), **Kars Tarihi**, I. Cilt, İstanbul: Işıl Matbaası.
- _____ (1958), **Edebiyatımızda Kars- II. Kitap**, İstanbul: Işıl Matbaası.
- _____ (1973), "Tarihî Bölüm", **Artvin İl Yıllığı-1973**, Ankara: Mars Matbaası.
- Kiremitçi, Ferdi (2010), "Muhammed Şerîfi ve Pend-i Gülistan Mesnevisi", M. Demirel, M. Akıllı (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 493-501, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Kocatürk, Vasfi Mahir (1963), **Saz Şiiri Antolojisi**, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Koç, Mehmet (1990), **Hodlu Halk Ozanları ve Kalem Şueraları**, Aydın: Hürtunç Ofset.
- Koz, Sabri (2010), "Ahmet Şükrü Esen Evrakından Çıkan Yusufelili Huzûrî'ye Ait Küçük Bir Şiir Defteri", M. Demirel, M. Akıllı (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 439-451, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Köprülü, M. Fuad (1965), **Türk Saz Şiirleri**, Ankara: Güven Basımevi.
- _____ (2004), **Edebiyat Araştırmaları- I**, 4. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

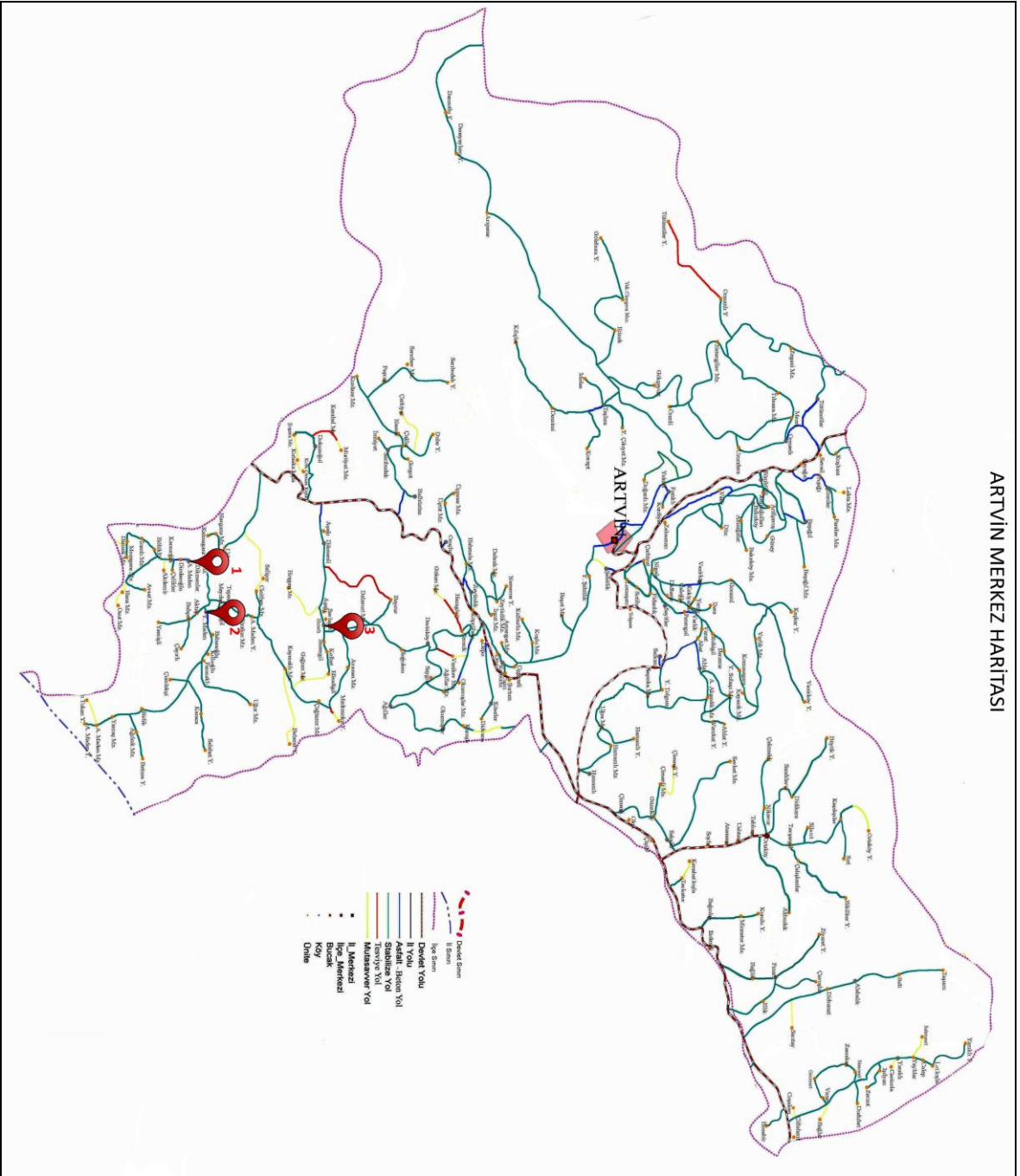
- Meydan- Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi** (1990), “Artvin” maddesi, 1, (702-703), İstanbul: Meydan Gazetecilik ve Neşriyat.
- Oğuz, M. Öcal (1994), **Yozgat’ta Halk Şairlerinin Dünü ve Bugünü**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öksüz, Musa (2003), **1932-1951 Yılları Arasında Giresun Halkevinde Yapılan Halkbilim Çalışmaları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2012a), “Yusufeli Âşıklık Geleneği- Sümânî İlişkisi”, Abdulkadir Erkal (Ed.) **1. Uluslararası Âşık Sümânî ve Âşıklık Geleneği Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 431-448, Ankara: Birleşik Yayınevi.
- _____ (2012b), “Cumhuriyet İdaresi ve Atatürk Konularının Artvinli Âşıkların Şiirlerine Yansımaları”, Fatih Demirel-Hüseyin Efe (Ed.) **Eğitim Odağında Artvin Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, C. II, 435-457, Artvin: Artvin Çoruh Üniversitesi.
- Örnek, Sedat Veyis (1995), **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özarslan, Metin (2001), **Erzurum Âşıklık Geleneği**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özçelik, Hamza (1979), **Ardanuç’ta Bir Ocaktan Yetişen Yedi Âşık İçinde Âşık Devâmî ve Ataları**, Ankara.
- Özdemir, Halit (2000), **2000’de Ardanuç**, Ankara: Volkan Matbaacılık.
- _____ (2002), **Artvin Tarihi**, 2. Baskı, Ankara: Egem Matbaacılık.
- Özder, M. Âdil (1938), “Çoruh’un Halk Şairlerinden Bazı Notlar”, **Çoruh**, I-3, 23-31.
- _____ (1940a), **Yusufelili Muhibbî, Hayatı ve Değişleri**, Kars: Kars İl Basımevi.
- _____ (1940b), “Ardanuçlu Âşık Sıdkî”, **Doğuş**, 7-48. (Kars Halkevi dergisi)
- _____ (1940c), “Yusufelili Muhibbî”, **Doğuş**, 8-49/10-50.
- _____ (1940d), “Hodlu Âşık Şamilî”, **Doğuş**, 10-51.
- _____ (1958), “Yusufelili Keşfi”, **TFA**, 107.
- _____ (1959), “Yusufelili Keşfi”, **TFA**, 115.
- _____ (1960), “Yusufelili Keşfi”, **TFA**, 126.
- _____ (1960), **Yusufelili Huzûrî-Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği, Heceli Şiirleri**, (Basılmamış eser, Tapûskri hâlinde), Ardanuç İlçe Halk Kütüphanesi, Demirbaş Nu: 893.

- _____ (1965), **Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları-I**, Bursa: Emek Basımevi.
- _____ (1966), “Artvinli Şairler-Âşıklar”, **TFA**, Artvin Özel Sayısı, 201, 4051-4055.
- _____ (1968), **Ölümünün 100. Yılında Yusufelili Âşık Muhibbî ve Mevlid-i Şerif’i**, (Demirkent Köyü Kal. ve Güz. Der. Yay.) Ankara: Gökalp Müessesesi Matbaası.
- _____ (1970), **Artvin Folkloru I- Giriş**, Ankara: Ay Matbaası.
- _____ (1971a), **Artvin ve Çevresi 1828-1921 Savaşları**, Ankara: Ay Matbaası.
- _____ (1971b), **Tarihte Çıldır Atabeyleri ve Torunları**, Erzurum (Yay. yok)
- _____ (1971c), **Artvin İli Bilgileri**, Ankara: Ay Matbaası.
- _____ (1976a), **Âşık Efkârî**, Ankara: Halk Ozanlarını Tanıtma ve Eserlerini Yaşatma Derneği Yayınları.
- _____ (1976b), **Muhibbî ile Esmâhan Hikâyesi**, Ankara: Lale Matbaası.
- _____ (1985), “Doğu İllerimizde Âşıklık Geleneği”, **TFA**, S. 71.
- Özder, M. Âdil ve Aydın, Abdullah (1969), **Yazı ve Resimlerle Çevre İncelemesi-I Artvin İli**, Ankara: Güneş Matbaacılık.
- Rayman, Hayrettin (1993a), “Artvinli Âşık Merakî”, **Millî Folklor**, S. 18.
- _____ (1993b), “Âşık Efkârî”, **Millî Folklor**, S. 19, s. 35-37.
- _____ (1996), **Âşık Ali Huzûrî Coşkun**, Erzincan: Atatürk Üniversitesi [AÜ] Erzincan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- _____ (1998), **Ardanuçlu Âşık Efkârî**, Erzincan: AÜ Erzincan Eğitim Fakültesi Yayınları.
- _____ (2010), “Âşık Huzûrî’de Din, Tasavvuf, Edebî ve Efsanevi Kişiler”, M. Demirel, Muammer ve Akıllı, Mustafa (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 453-457, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Sakaoğlu, Saim (1986), “Ozan, Âşık, Saz Şâiri, Halk Şâiri Kavramları Üzerine”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri- I Genel Konular**, Ankara.
- _____ (1989), “Türk Saz Şiiri”, **Türk Dili**, 445-450 (Türk Şiiri Özel Sayısı III- Halk Şiiri), 105-250.
- Şahin, Remzi ve diğerleri (1997), **Artvin Yöresi Folkloru Halk Kültürü Araştırması**, Artvin (Yayınevi yok).

- Şentürk, Adem (Âşık Efkârî) (1966), **Çoruh Yaylaları- Ate Sultan ve Efkârî Karşılaşmaları**, Artvin.
- Taşlıova, Mete (2006), **Kars'ta Sözel Hikâyecilik ve Hikâyeler**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Terzi, -Şimşekoğlu- Fatma (2000), **Artvin Âşıklık Geleneği ve Artvinli Âşıklar**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tokdemir, Abdulmecit (1964), **Oğluma Öğütler**, Trabzon: Selçuk Matbaası.
- Tokdemir, Hayrettin (1970), **Şavşatlı Recâi ve Eseri Hediyeül İhvan**, Ankara.
- _____ (1978), **Artvin Destanı**, Ankara.
- _____ (1993), **Artvin Yöresi Folkloru**, Ankara (Yayınevi yok).
- _____ (1997), **Yusufelili Azmî**, Ankara.
- _____ (1998a), **Edebî Goncalar**, Ankara: Zeki Ofset.
- _____ (1998b), **Kocabeyli Rahmânî**, Ankara: Zeki Ofset.
- Torun, Fevzi (1998), **Her Yönüyle Artvin ve Bir Örnek Köy İncelemesi**, Adapazarı: Sakarya Artvin Turizm Kültür Derneği.
- Tuncel, Metin (1991), "Artvin", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi** içinde, 3, (420-422), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Türk Ansiklopedisi** (1964), "Artvin" maddesi, 3, (419-420), İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Türkiye Ansiklopedisi** (1970), "Artvin" maddesi, (389-292), İstanbul.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2012), **Seçilmiş Göstergelerle Artvin 2011**, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türkmen, Fikret (1974), **Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara: Sevinç Matbaası.
- _____ (1983), **Tahir ile Zühre**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Uraz, Murat (1933), **Halk Edebiyatı Şiir ve Dil Örnekleri**, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- _____ (1949), "Halk Edebiyatı'nda Bâde", **TFA**, 1, 2-5.
- Uyguner, Muzaffer (1954), "Âşık Yusufelili İznî Üzerine", **TFA**, 61.
- _____ (1955), "Yusufelili Zuhûrî ve Şiirleri", **TFA**, 69.
- _____ (1956), "Zuhûrî Hakkında", **TFA**, 79.
- Yağmurdereli, Nesip (1939), **Sümmanî-Hayatı ve Şiirleri**, İstanbul: Ülkü Basımevi.

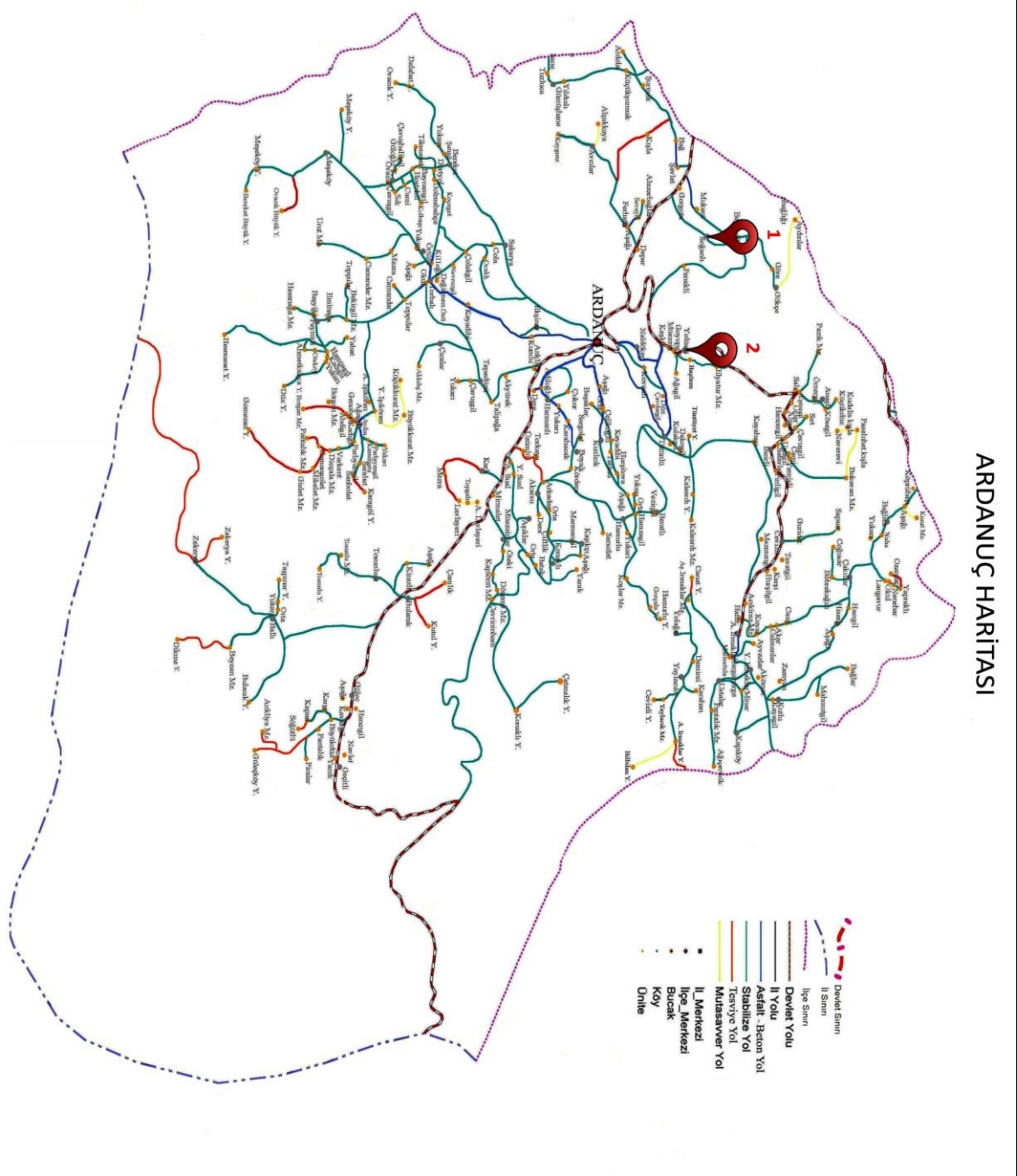
- Yakıcı, Ali (2010), “Yusufeli Âşıklık Geleneğinde Âşıklığa Başlama, Mahlas Alma ve Âşık Sanatını İcra Etme Yöntemleri”, M. Demirel, M. Akıllı (Ed.), **Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, 511-514, İstanbul: FSF Matbaacılık.
- Yaran, Ahmet (1994), **Gönülden Gelenler**, Trabzon: Kamburoğlu Matbaacılık.
- Yazıcı, Hasan Hüseyin (2009), **Ömür Bağları**, (Haz. Süleyman Yılmaz), Bursa: Beyza Ofset.
- Yazıcı, Rıfki (1992), **Âşık Efkârî Hayatı, Edebî Şahsiyeti, Şiirleri**, Konya.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi (Yay. tar. yok), **Hak Dini Kur'an Dili**, 5, İstanbul: Feza Gazetecilik AŞ.
- Yıldırım, Dursun (1998), **Türk Bitiği- Araştırma/İnceleme Yazıları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2000) “Tarihî Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri [XIII.-XX. Yüzyıllar Aralığı Türkiye]”, **Türk Dünyası**, 10 (Güz 2000), 327-353.
- Yıldız, Hakkı Dursun (1994), **Artvin İlinin Tanıtımı -Artvinliler Rehberi**, İstanbul: Livane Ajans.
- Yurt Ansiklopedisi** (1982), “Artvin” maddesi, 2, (885-886); İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Zeki, Muvahhid (1927); **Artvin Vilâyeti Hakkında Ma'lûmât-ı Umûmîye**, [Haz. Prof. Dr. Muammer DEMİREL (2010), İstanbul: Yusufeli Belediyesi Yayınları] İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası.

ARTVIN MERKEZ HARITASI

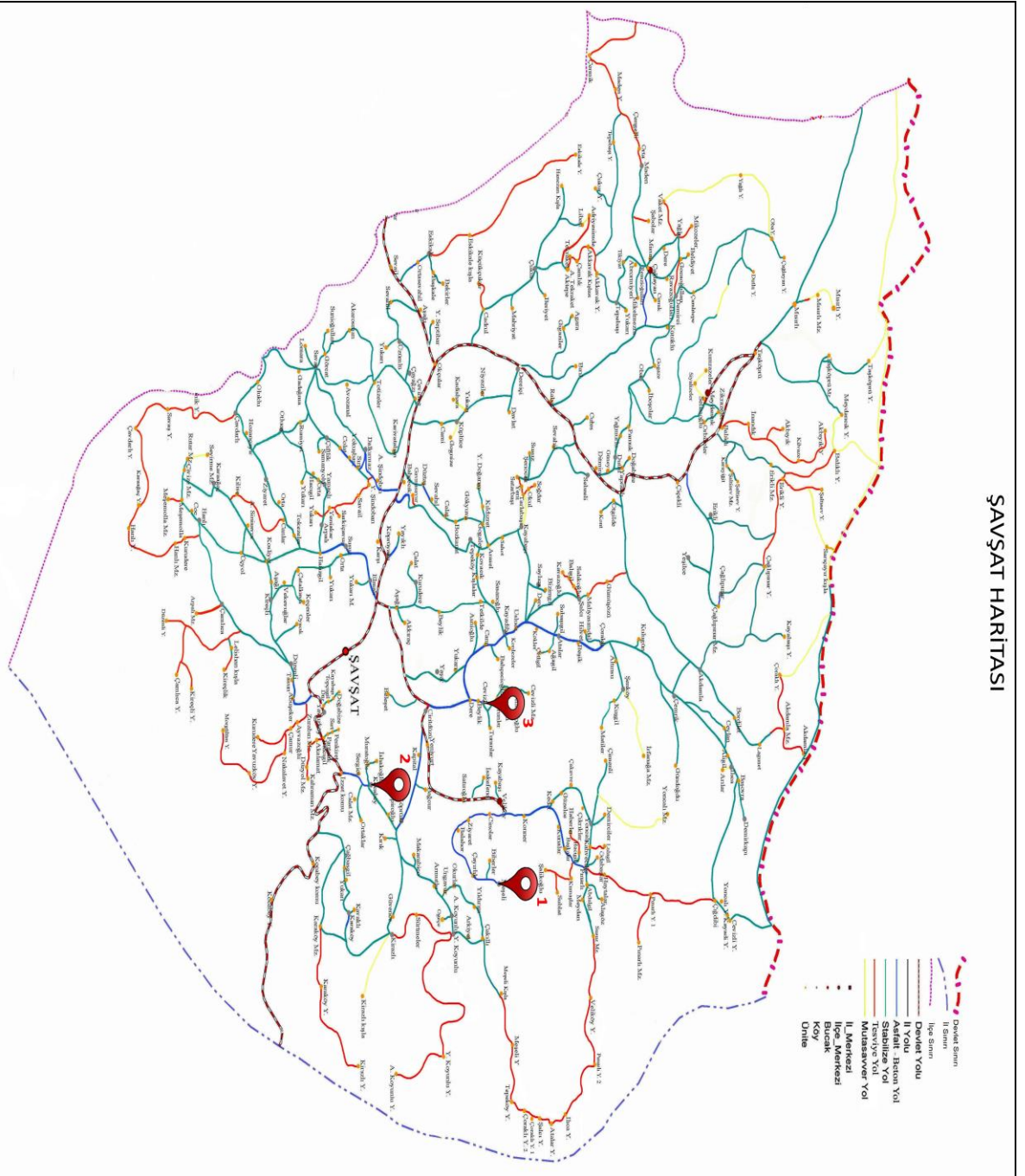
- 1- Maden (Aşağı Maden / Hod-1 Süflâ)
- 2- Maden (Yukarı Maden / Hod-1 Ulyâ)
- 3- Hızarlı (Hezor)

ARDANUÇ HARİTASI

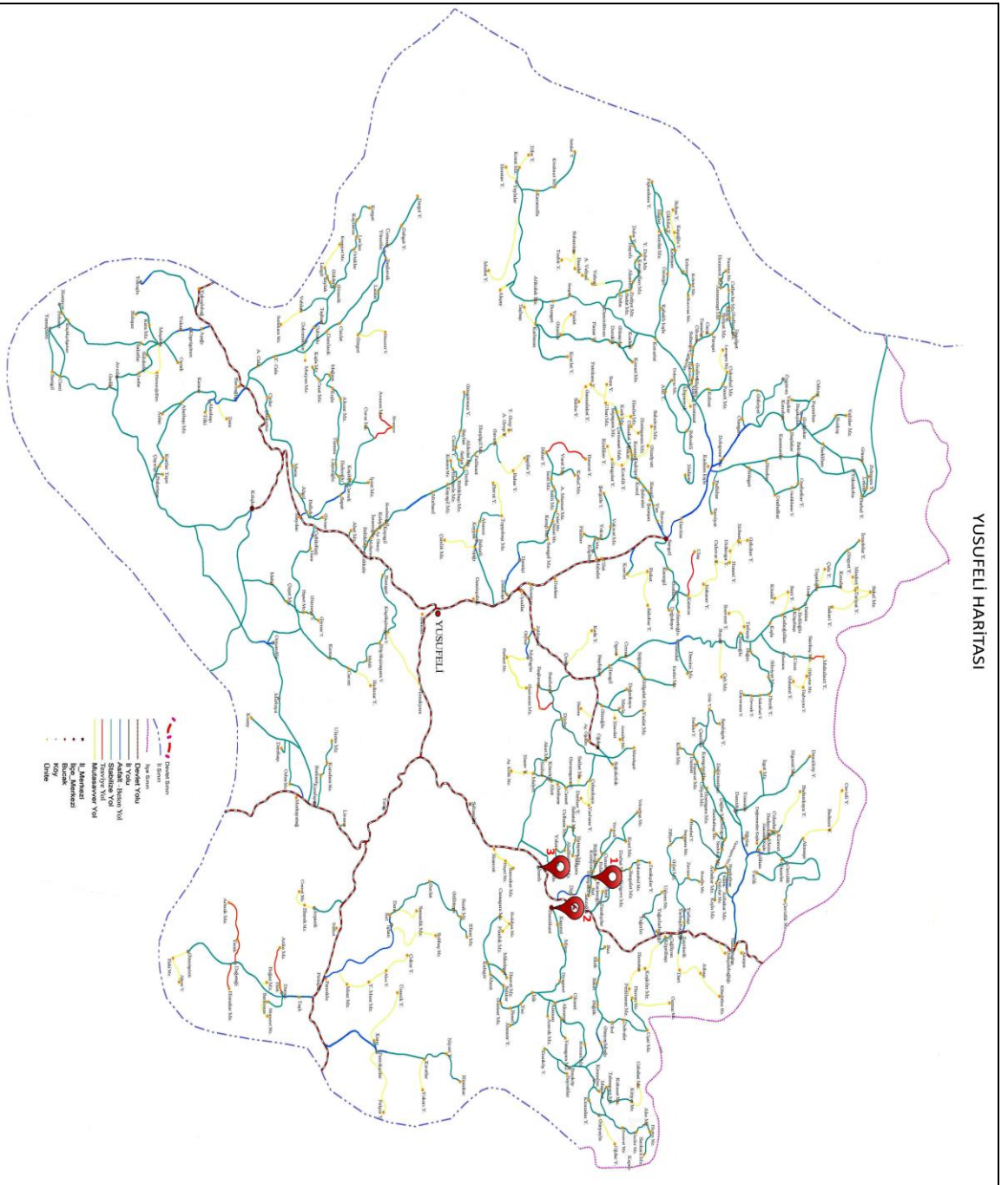
- 1- Soganlı (Cugo / Sugara)
- 2- Yolüstü (Basa)

ŞAŞSAT HARİTASI

- 1- Meşeli (Dabatruñ)
- 2- Kocabey (Kučen)
- 3- Cevizli (Tibet)

YUSUFELI HARITASI

- 1- Esenyaka (Zor)
- 2- Demirkent (Erkinis)
- 3- İnanlı (İphan)

EK-2: FOTOĞRAFLAR

Artvin

Fot.-1: 1940'larda Artvin.

Fot.-2: 2000'lerde Artvin.

Fot.-3: Artvin'in Salkımlı köyünden görünümü.

Fot.-4: Artvin'in Seyitler köyünden görünümü.

Ardanuç

Fot.-5: Ardanuç'un 1954'te nakledildiği ilçe merkezinin (Meydanlar) Adakale'den (Gevhernik kalesi) görünümü.

Fot.-6: Ardanuç'un Tütünlü-Yolüstü köyleri yolundan görünümü. Sağda 1948-1954 arası ilçe merkezi olan Adakale.

Şavşat

Fot.-7: Şavşat'ın tepeden görünümü.

Fot.-8: Şavşat'ın doğudan görünümü.

Yusufeli

Fot.-9

Fot.-10

Fot.-11

Fot.-9/10/11/12: Tarih boyunca idarî merkezi hep değişmek zorunda kalan ve bugünkü merkezi "Ahalt" mevkiine 1950'de taşınan yakın bir gelecekte Yusufeli Barajı'nın suları altında kalacağı için tekrar taşınacak olan Yusufeli'den değişik kareler.

Saha Çalışmalarından Fotoğraflar

Fot.-13.

Fot.-13/ Fot.-14: Âşık Efkârî'nin bade içtiği yer olan Ardanuç Yolüstü köyündeki Kasımoğlu Pınarı'nın bugünkü hâli. Temmuz-2012.

Fot.-15.

Fot.-15/ Fot.-16: Yörenin ilk büyük âşığı olan Muhibbî'nin 27 Mayıs 1977'de M. Âdil ÖZDER'in himmetleriyle yapılan kabri. (Demirkent/Erkinis-2012)

Fot.-17.

Fot.-17/Fot.18: Yöre âşıklarıyla yapılan bir mülakat sırasında Âşık Coşarî (Ergül KESKİN) ile birlikte-Ardanuç, Yolüstü köyü, 2012.

Fot.-19.

Fot.-19/Fot.-20: Huzûrî'nin Artvin merkez Kolorta Mezarlığı'ndaki kabri. (ilk ziyaretimiz Haziran-2011)

Fot.-21.

Fot.-21/ Fot.-22: Huzûrî'nin mezarının kalıntıları. (Hayatı boyunca "huzur arayan" bir insan olan Huzûrî'ye kabrinde de huzur verilmemiş. Eylül 2012'de yol genişletme çalışmaları nedeniyle mezarı nakledilmiştir.)

Fot.-23.

Fot.-23/Fot.-24: Âşık Kara ile ilk görüşmemizden. Âşık Kara'nın Şavşat Meşeli köyündeki evi-Temmuz 2012.

Fot.-25.

Fot.-25/Fot.-26: Âşık Kara ile ikinci görüşmemizden. Âşık Kara'nın Şavşat merkezdeki-Ocak 2013.

Fot.-27.

Fot.-27/Fot.-28: Yusufeli Karakucak Güreşleri etkinlikleri çerçevesinde atışma yapan âşıklar; Artvinli Âşık Gülhanî, Ardahanlı Âşık Orhan Üstündağ, Ercişli Âşık Ahmet Poyrazoğlu, Erzurumlu Âşık Fuat Çerkezoğlu ve Yusufelili Âşık Tubetli (Temel Aydın). Yusufeli- Ekim 2012.

2012 Çuruspil Âşık Efkarî Şenliklerinden

Fot.-29: Rakipleriyle karşılaşma yapan Ardanuç Aydın köyünden Engünî (Yaşar Köksal).

Fot.-30: “Kevserî” mahlaslı Ardahanlı âşık Dursun Doğan.

Fot.-31: “Tiryakî” mahlaslı Şavşatlı âşık Kemal Gümüş.

Fot.-32.

Fot.-33.

Fot.-32/Fot.-33/Fot.34: Efkarî Anma Şenlikleri'nden/ Temmuz-2012. Bir "Aşıklar Bayramı" ve güreş şenliği olarak 25 yıldır yapılagelen etkinliklere halkın yoğun katılımı olmaktadır. Erzurum, Kars, Ardahan gibi çevre illerden de aşıkler bu şenliğe rağbet etmektedirler.

Çoruh Vadisindeki Yerleşim Yerlerinin Son Durumu ile İlgili Fotoğraflar

Fot.-35: Gümüşhane Köyü: Kasım-2011.

Fot.-36: Gümüşhane Köyü: Eylül-2012.

Fot.-37.

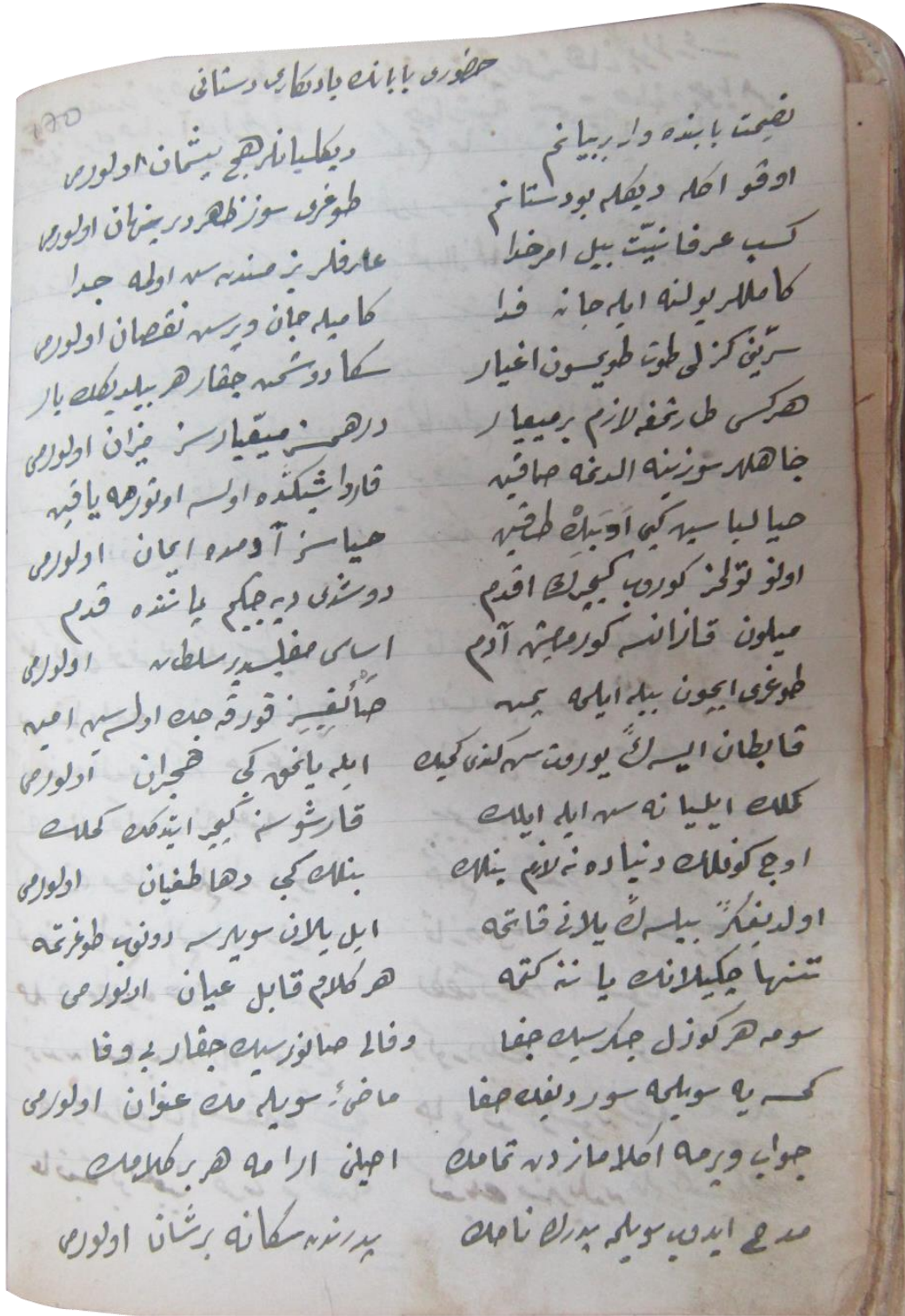
Fot.-37/Fot.-38: Kuşaklar boyu pek çok âşığın yetiştiği, bir zamanlar insanların uğrak yeri olan meşhur Soğanlı (Cuğo-Sugara) köyünün bugünkü hâli- 2012.

Fot.-39: Salkımlı köyü-2011.

Fot.-40: Narlık köyü-2012.

Fot.-41: Abdulkadir ERKAL arşivindeki cönkte “Huzûrî Baba'nın Yadigârı Destanı” başlığıyla kayıtlı olan Nasihat Destanı'nın orijinal metni, 1. sayfa (Cönk: 170).

بیلدیرمه نه بو یاقده سیه فیزی
 مدح ایلمه زینهار کندی کندی
 یکن بر آدمی سوچه صابریه
 او یکن قاجان قوجا طاریه
 له کده در دینی دینه نه مردا
 کور کده کور صم دی چوره بردا
 یالوریه ناوانه اوچه ما یوسی
 اتونه قابانسه تلکی یادروس
 صیکه کوز لکی اولمجه جلوه کر
 قارغی بلیوب بیدوسه شه
 مؤردن ضابطان طوتمه دوستکی
 قایاقه بر قابک آجه اوستنی
 فیرک بلیان ایلمه منت
 طبع سیم اولوب کوسه حدقت
 موزا وریلیمه کر درمه برسوز
 از سوله چوره دیله طریاسه روموز
 لاف اتخه ایدرسه اقتارنجه
 کوزک مرد آج اوله خصیه قانجه
 یوقلقده وای بول ییشی مولایه
 بو بر نصیحه چشم بنا یه
 ایل عارفده ارار صوبه بیزی
 کندیش کورنه انسه اولور
 صرورتیه مرصحه ایلمه
 قاجان قوجا قوجا مردان اولور
 فاشه ایدر بردها دوشرسه درده
 بوزمانده طوغری دیوان اولور
 ایلر ادمه اولمجه ایوسی
 تجاعته قازالما ارسلان اولور
 طبعی هرکمه ایلنه جلد
 طوتمه کی صاحب لسان اولور
 صبراس دوشرسه صویا بوسکی
 سه کندی بیلیمه برهتان اولور
 طوز سزاشده کیم کوره ماز لذت
 صدفی تم اولانه خسران اولور
 بر ایلی دیه رهک طوتار بر اولور
 دیلک کی سکا دوستان اولور
 برو خدا ایدرسه ایست مقدارنجه
 اله نه هفت وار نشن اولور
 وفاسد در ککلوریم دنیا یه
 جهوری اهل دیل بلاه اولور

Fot.-42: Abdulkadir ERKAL arşivindeki cönkte “Huzûrî Baba'nın Yadigârı Destanı” başlığıyla kayıtlı olan Nasihat Destanı'nın orijinal metni, 2. sayfa (Cönk: 171).

178

<p>الاوران انجوه او پرواز ديكار باد شاهه اوله آخرا دوتوم سكا ايلدن اول دوستمه باره</p>	<p>زمانه اولغوندر بوسونم بخانا جبار وقاسز دنيايه الدهه نزل حلقه بونه يره اولم كنزكار</p>
<p>طوت سوزم باقچه يات اصله اويان بونه يره ايل ايجون آتاشه يان اويلاه يايكي اغلاده سبد كولاغ هكتم طغري سوز سوبله صفه اينان اول اخ سكا كوله ايدر صفه ايلك ايدوب دوستمه قازان اول اخ ويريستي قصابه اولور اولم صداقيه كونه بر يومونه اور اولور دوغري بقانه عقلك طويلا سيم اوله حوصانه جايلا بوزمايه فللقك ايستن برياره صهارم ايجون ياستنه اصله كوكل بايه حكيم بوشه اولك آج قلعهده قابو قابو دبانه قورقو حكيم اولور اولم ايسره ايجون قورد حوقوراك سوزينه قاننه</p>	<p>بر نصيحتم وار زمانه اولغون بر نهور كلامده سه قازده سه يري هر نزه كيدسه ايله تالان بر عنده سوبله بوز سبد يلان انا نه ارينه جاغرم بيد كلك ايت الله كلكيك قدر جاباده بر خروه وريم اصبابه حلال باراه وارم بائير شابه با پستبر سالا صهارم يقانه بر يوموم هو وريم جاني جفانه بر يقيم كورنج تو كيد ديتن كونده بوز آدلور قيد باشن اكر ايسره ايلك افكار اعلت با يانه خرينه وريم برا كلك كيفيك بوزم اتي ايجون بسره ايجون جان قدا ايله بر حوشه ايجون</p>

Fot.-43: Abdulkadir ERKAL arşivindeki cönkte Ters Ögüt Destanının orijinal metni, 1. sayfa (Cönk: 178).

177

نه گه گه ن او گه نه ايله نعلی	صفیقہ سوزم ایلہ سه نقرام
اوتہ بری کیمجه صفیه اوتنه	امانی برینه ایلمه شلم
طوغری سوز فونسته برکجه ایله	درت برصه نقصان اولم لوچر کیمجه
صیلے کارلیسه خوشه جنفندرا و صمانه	درت فونسته قان سه ایلہ صیله
کوزل قومار اوکر به اله سید یاره	اقله کوص و بره و فاسر طارم
اولده ظلم سیننه چایخه	کوندر قولاه یاره کیمجه زنجاره
عادت ایدیه جوج مفر فوندرم	هدیه ناصیه برن کوندر م
ایلم کاراجون بر آدنده اوزنی	قوشون اوی نیار ایلکه هوندرم
مرحت نماز دکلدر حکم	کیم ایلدسه طهارتور و طار
بر خنورده سه اور حکمک اوتنه	یا ننده بینه کتار اگر
کسه طوغری بقدن میل رغبتله	حظوری نیدسه دنیا رفعتله
هر جا بقند سوزلرته ایسانه	جناب مولادنه ایسه غزنتله
فی الجمله مدوه ایله اختیار	یا ننده صافلم نامور غزنتله
صفاسن اولمیا نه برده طولایخه	مجان دینه سجاد نه سر

بید صافه بوزاره ایلدیه

آدم آدمدر اگر اولم ایینه بر بولی
 دانشک ایتکدر سیم و برردن اولور ایله جوی

Fot.-44: Abdulkadir ERKAL arşivindeki cönkte Ters Ögüt Destanının orijinal metni, 2. sayfa (Cönk: 179).

ÖZ GEÇMİŞ

Musa ÖKSÜZ, 20.01.1977'de Giresun'un Gedikli köyünde doğdu. İlkokulu Giresun Merkez Namık Kemal İlkokulunda, ortaöğrenimini Giresun Hamdi Bozbağ Anadolu Lisesinde tamamladı. 1995 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümünü kazandı ve bu bölümden 1999 yılında mezun oldu. Yüksek lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında "1932-1951 Yılları Arasında Giresun Halkevinde Yapılan Halkbilim Çalışmaları" adlı teziyle 2003 yılında tamamladı. 2013 yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Sosyoloji Bölümünde ikinci lisans eğitimini tamamladı.

1999-2004 arası Millî Eğitim Bakanlığına bağlı değişik ilk ve orta dereceli okullarda (Bulancak İcilli İlköğretim Okulu/ Bulancak Atatürk İlköğretim Okulu/ Bulancak Kız Meslek Lisesi) Türkçe/Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği yaptı. 2004 yılında KTÜ Artvin Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı ve bu görevini 2007'ye kadar sürdürdü. 2007-2012 arası Artvin Çoruh Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 2007-2009 arası Artvin Valiliği'nin "Geçmişten Geleceğe Artvin" adlı projesinde görev aldı. 15.08.2012 tarihinden itibaren Giresun Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümünde okutman olarak çalışmaktadır.

Evli ve biri kız biri erkek iki çocuk babası olan ÖKSÜZ'ün yabancı dili İngilizce'dir.